friedman modeli kıskacında

şili

(1973-1981)

hugo calderon
jaime ensignia
eugènio rivera

belge yayınları

friedman modeli kıskacında şili (1973-1981)

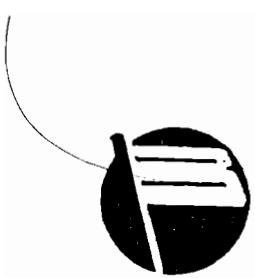
Hugo Calderon / Jaime Ensignia
Eugenio Rivera

FRIEDMAN MODELİ KISKACINDA ŞİLİ

(1973 - 1981)

Ek: A.G. Frank'tan
Friedman ve Harberger'e Açık Mektup

Türkçesi : Neşe ÜMİT

belge yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

Hugo Calderon: Şili Burjuvazisinin Sınıfsal Yapısındaki Değişiklikler 15

Eugenio Rivera: Şili'nin Ekonomik Politikası ve Askeri Rejim Altında Ekonominin Değişimi 73

Jaime Ensignia: 1973'ten sonra Şili'de Sendikalar 128

Calderon/Rivera/Ensignia: Şili Siyasi Muhalefeti 175

Ek

Andre Gunder Frank: Şili Hakkında Açık Mektup 211

BELGE YAYINLARI
EKONOMİ BİLİMİ DİZİSİ

1. M. Sönmez: Türkiye Ekonomisinde Bunalım, 1. kitap, 24 Ocak Kararları ve Sonrası
2. Taner Berksoy: Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme
3. Fröbel/Heinrichs/ Kreye: Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler. Ek: Türkiye'de Serbest Bölge Kurma Girişimleri
4. M. Sönmez: Türkiye Ekonomisinde Bunalım, 2. kitap, 1980 Sonbaharından 1982ye
5. Calderon/Ensigna/Rivera: Friedman Modeli Kıskacında Şili

ÖNSÖZ

Şili'de 11 Eylül 1973'de ordu iktidarı ele geçirdi. Bu tarihten üç yıl önce 4 Eylül 1970'de Salvador Allende, Şili Devlet Başkanlığına seçilmişti. Unidad Popular'ın (Halk Birliği) iktidar dönemi bütün ülkelerin ilerici kesimleri tarafından coşkulu bir dikkatle izlenmekteydi...

Dayanışma hareketi mensuplarının kısa vadeli beklentileri yüzünden yakında devrileceğini umdukları askeri cunta yıkılmadı, daha uzun süre iktidarı elinde tuttu. 1975'den sonra Şili'nin yaşadığı toplumsal gelişme, dayanışma hareketi içinde açıklığa kavuşturulamamıştı ve bu belirsizlik, hareketin gerilemesindeki temel nedenlerden birisiydi...

Yabancı ülkelerdeki Şili grupları, Şili'nin durumu hakkında açıklığa kavuşmuş değerlendirmelere sahip değildiler. Bu yüzden, ülkelerinde uygulanan baskının geri planındaki yapısal değişimleri anlayamıyorlardı. Diğer yandan Almanlar açısından ise genelde, var olan hakim politikalarının Şili «örneğine» uyarlanması sözkonusuydu. Onlar için, bilinen «öğretilerin» yaygınlaştırılması, Şili'deki yapısal-toplumsal değişimleri kavramak amacıyla önyargısız, ideolojileştirilmemiş çabalar göstermekten daha önemliydi. Bu yüzden ülkenin yeni gerçekliğinin kavranması son derece sınırlı bir kesim içinde gerçekleştirilebilirdi.

Anlaşılacağı üzere dayanışma çabalarının ağırlık noktası, politik muhalefete yönelik baskı ve zulüm, politik ve sendikal özgürlüklerin kaldırılması, monetarist ekonomik politikanın halk kitleleri üzerine etkileri - yani, yük-

sek oranda işsizlik, reel ücretlerin hissedilir düşüşü, geniş halk kesimlerinin sefaleti - temalarında odaklanıyordu. Buna karşın yeni ekonomik ve toplumsal biçimler, egemen sınıflar içi sarsıntılar, Şili burjuvazisi içindeki yoğunlaşma süreci, sermaye hareketi ve yeni izlenen rota hiç analiz edilmedi. Rejimin neoliberal ekonomistlerinin sermaye birikiminin koşullarını yeniden sağlayabilmek için uyguladıkları radikal kur, şok politikası olarak adlandırılıyordu. İşte Şili - dayanışmacılarının ilk planda vurguladığı şey, bu şok politikasının sonucunda oluşan krizdi.

Dayanışma hareketinin yanılgısı monetarist modelin başarılarının ortaya çıkmasından hemen önceye kadar, beş sene devam etti. 1978 başlarında Almanya'daki muhafazakâr gazeteler cesaretsizce Şili ekonomisinin yeniden canlanması olasılığından söz etmeye başladılar. Bunun ilk belirtisi olarak üretimdeki artış oranları konusunda rejimin açıkladığı resmi rakamları öne sürüyorlardı. Sonraki yıllarda rejimin ekonomik başarısı inkar edilemeyecek bir gerçek haline geldi. İngiltere'de muhafazakâr Thatcher yönetiminin başaramadığını, Friedman'ın ekonomi - politik teorisini Şili'li yandaşları başarmıştı. «Darboğaz» aşılarak sermaye birikiminde ve ekonomik büyümede yeni bir düzeye ulaşılmıştı. Ancak 1981'in ikinci yarısından bu yana Şili'deki en son gelişmeler açıkça göstermiştir ki, alışılmamış ölçüde elverişli koşullarda uygulansa bile monetarist model konjonktürel gerilemelerden ayrı düşünülemez. Askeri Cunta, 1975'den bu yana ilk kez konjonktürün zorlamasıyla karşı karşıya kalarak, geniş alanlara yayılan ekonomik etkinliği geriletmek zorunda kaldı. Öncelikle inşaat sektöründe sözkonusu olan bu durum, aynı zamanda rejimin politikasının temel direği olan ihracat alanında da zorunlu hale geldi. Konjonktürel gerileme, bakır fiyatlarının aynı anda düşüşüyle şiddetlenirken bu durumun aşılması, yabancı mali kurumların kredi konusunda daha temkinli davranması nedeniyle güçleşiyordu.

Sosyal devlet modelinden sapan, saf ve kendi kendini düzenleyen pazar ekonomisini hedefleyen monetarist

model Şili'de gerçekten ideal uygulama koşullarını bulmuştur. Bu model Avrupa kapitalist devletlerinde de, toplumun bir bölümü ve politikacılar arasında sempati toplamaktadır. Friedman, Hayeck, Harberger ve Şili'li öğrencilerinin reçete ve önerileri, rejimin ekonomik politikasının temel çizgisini teşkil etmektedir. Bilimsel bir ekonomik okul, sözkonusu teorileri hemen hemen eksiksiz olarak pratikte deneyebilir ve serbest rekabetin gerçekleşmesini temin edebilir. Ne var ki, Monetaristlerin kur politikalarının başarılarına işaret ederken hep suskunlukla geçiştirdikleri bir konu vardır: Kendi kendini düzenleme prensibi sayesinde etkili olabilecek saf pazar ekonomisi teorisi, ancak bir diktatörlük, çerçeve koşullarını garanti ettiğinde ve örgütlü politik işçi hareketini, özgür sendikaları ve demokratik hakları engellediğinde gerçekleşebilir. «Ekonomik güçlerin özgür rekabeti» işçilerin elinin kolunun bağlanması anlamına gelmektedir. Grev ve toplu sözleşme haklarının kaldırılması, burjuvazinin çıkarlarına karşı rakip bir kutbun örgütlenmesinin engellenmesi ve her yarıyılda bir uzatılan olağanüstü durum, bu modelin uygulanması için zorunlu kuramsal koşullardı. Öyle ki, bunlarsız Şili'de monetarizmin başarılı olması olanaksızdı.

Ancak Şili askeri yönetiminin göreli başarısı yalnızca uyguladığı baskı çerçevesinde açıklanamaz. Başka bir deyişle, baskı, iktidarı elde tutmasını sağlayan yegane dayanak değildir. Ordu egemenliğinin istikrarlı oluşu, egemen sınıfların ve orta sınıf kesimlerinin büyük çoğunluğunu yanına kazanmış olmasında yatmaktadır. Cunta rejimi yalnızca, Allende yönetiminin devletçi-toplumcu politikasının radikal bir şekilde terkedilişi olarak düşünülemez. Ne de yalnızca Unidad Popular önderliğindeki, kapitalist sistemin varlığını tehdit eden toplumsal muhalefetin anti-kapitalist dinamiğine vurulmuş bir karşı darbedir. Bugünkü rejim, bütün bunların ötesinde, Şili'de son yüzyılda uygulanan devlet ve politika modelinden kesin bir sapış anlamına gelmektedir. Cunta ve neo-liberal ekonomi danışmanları yabancı rekabet karşısında yerli sa-

nayileri koruyan himayeci devlet politikasıyla bütün ilişkilerini keserken, bunun yerine uluslararası sermayenin Şili pazarlarına girmesi için sınırsız olanaklar tanımışlardır. Yerli girişimcileri ise dünya pazarlarındaki rekabet avantajlarını keşfetmeye yöneltmişlerdir. Yeni ihracat dalları geliştirilip, sanayi ve tarımda artık öncelikle ihracat için üretim yapılırken, burjuvazinin çeşitli kesimleri işleyişlerini sermaye birikiminin bu yeni modeline göre düzenlemişlerdir.

Neoliberal ekonomik rotanın arka yüzü ise sürekli işsizlik ve yüksek fiyatlardır. Geçmişte işçi hareketinin baskısı nedeniyle izlenmek zorunda kalınan sosyal devlet ve sosyal güvenlik politikalarının terkedilmesiyle, bu rotanın Şili halkına getirdiği yükler artmaktadır. Özel teşebbüse, serbest rekabete ve verim artışı sonucu ulaşılabilecek başarılara duyulan güvenle, ABD de bile halen kamu kontrolü altında bulunan devlet yatırımları özel sektöre devredilmiştir. Böylece, örneğin sigorta primleri devlet elinden özel sektöre aktarılmış olup, sigortalılar artık anonim şirket şeklinde kurulmuş ve prim tutarlarıyla kapitalist yatırımlar finanse eden bir fona ödeme yapmaktadır.

Sonuç olarak ülkenin sınıfsal yapısında, devlet-sınıflar arası ilişkide, ideolojik biçimlerde ve dünya pazarına bağımlılık tarzında derin değişimler meydana gelmiştir. Monetarizmin sekiz yıllık iktidarından sonra yeni bir Şili'nin oluştuğunu söylemek kuşkusuz bir abartma değildir. Askerler, yeni model Şililerin çoğunluğu arasında kendiliğinden bir işlerlik kazanıncaya dek, iktidarı elde tutmak niyetindeler. Basın-yayın organları ile yeniden düzenlenen okul ve eğitim sisteminin empoze ettiği «yeni insan», yani askeri kuvvetlerin denetimine gerek duyurtmayacak «yeni insan» oluşana dek iktidarda kalmayı istemektedirler. Bu yeni insan modeli, Şili'nin yaşadığı kapitalist devrime tekabül etmektedir: yani bu insan, girişimci mantığına sahip, tüketmek ve zengin olmak hedeflerinde kesinkes hırslı, rekabetçi ve pragmatik olmalıdır.

Politikayı bilgisiz askerlerin değil, modern kapitalist

teknokratların belirlediği bu yeni Şili'yi anlamak, toplumun değişimini analiz etmek, sözkonusu rejime bir alternatif yaratmak açısından zorunludur. Bu kitaptaki metinler, şu sırada Almanya'da yaşayan Şilililerce yazılmıştır ve yeni Şili gerçekliği üzerine yapılan acil politik ve bilimsel tartışmaya katkıda bulunmak amacındadır.

Hugo Calderon yazısında, Şili burjuvazisinin sınıfsal yapısındaki değişiklikleri *inceliyor. Konu sadece ekonomi-politikçiler açısından ilginç değil; Şili kapitalist sınıfının karakteri konusundaki anlaşmazlık, Şili solcuları arasında senelerce politik ayrılıklar yaratmıştır. Ancak sözkonusu anlaşmazlıkta ağır basan, burjuvazinin çeşitli kesimleriyle ittifak politikası sorunuydu. Burjuvazinin bileşiminin, dünya pazarıyla ilişkisinin ve birikim modelinin incelenmesi ikinci planda kalmaktaydı. Bu konu aynı zamanda Şili boyutunu aşan bir anlam taşımaktadır. Geri kalmış diye adlandırılan ülkelerdeki burjuvazinin karakteri üzerine her tartışma, hemen daima bu ülkelerin ekonomik ve sosyo-politik gelişme olanakları ve bu süreçte burjuvazinin ne gibi bir rol oynayabileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Son derece zıt görüşlerin ortaya koyulduğu az gelişmişlik tartışması, ulusal burjuvazinin, gelişmenin sosyal ve politik önder gücü olduğu şeklindeki bir uç noktadan, burjuvazinin her ulusal atılım ve sanayileşme hareketi için dışardan finansman sağladığı şeklindeki bir diğer uç noktaya dek uzanmaktadır.*

Hugo Calderon bu tür tek yanlı anlayışlardan kaçınarak 60'lardan bu yana Şili kapitalist mülkiyetinin bileşimini ve ekonomik rotasını ele almaktadır. Ele aldığı burjuvaziyi sonuçta şöyle tanımlamaktadır: Kendi ekonomik etkinliğinin gelişiminde, yabancı sermayeye bağlı olarak dünya pazarı için üretmeyi en iyi yol sayan, ancak bu bağlamda kendisi için olabilecek en büyük avantajları arayan bir sınıf - Şili burjuvazisi emperyalizmle göreli bir bağımlılık ilişkisi içinde düşünülmelidir, kendi sınırlarını korumakta ve kendi çıkarlarını gelişmiş sanayi devletlerine de karşı olmak üzere savunabilmektedir. İn-

celeme her ne kadar Şili'yle sınırlı olsa da, Meksika, Venezuella ve Brezilya gibi ülkelerdeki; 10 yıl önce olanaksız diye nitelenen görece güçlü sanayileşme sürecinin açıklanmasına yardımcı olabilecek bir dizi öge içermektedir.

Eugenio Rivera'nın yazısı, «Askeri rejim altında ekonomik politika ve ekonomik değişim»*i ele almaktadır. Değişimin altındaki temel anlayışı, yani rejimin ekonomi-politikçilerinin reçetelerini ortaya koyarken, eleştirisini ekonomik ve sosyal politika ve geçmişteki yönetimlerin bu konuda izlediği yöntem üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Neoliberal ekonomik rotanın tek tek aşamalarının, burjuvazi, orta tabakalar, işçi sınıfı ve halk kitleleri üzerine etkilerinin belirlenmesinden sonra, Şili ekonomisini düze çıkaran faktörler açıklığa kavuşmaktadır. İnceleme, muhtemel gelişme perspektifleri konusundaki tahminlerle sona ermektedir.*

Monetarist ekonomi modeli, işlerliğini güvenceye almak için kuramsal bir çerçeve oluşturmakta, öncelikle işçileri bir denetim ağı içine almaktadır. Yeni birikim modelinin rahatça işleyebilmesi için işçi hareketinin dağıtılması bir zorunluluktur. Yönetim, yeni anayasa ve iş kanunları ile işçi hareketine vurduğu darbeyi kurumsallaştırmaya çalışmaktadır. İşçi sınıfının, sistemin istikrar unsuru haline nasıl dönüştürüleceği sorunu, politikacıların düşüncelerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Jaime Ensignia «1973'den sonra Şili'de sendikal hareket» *adlı yazısında, eski sendikaların yok edilme sürecini; yeni işçi örgütlerinin niteliğini ve sendikal örgütlerin yeniden ne şekilde oluşturulabileceğini incelemektedir. Yazı, çeşitli sendikal akımları ele alırken, bunların bileşim ve etkilerini varolan istatistiksel malzeme sayesinde belirlemeye çalışmaktadır. Ensignia sonuç olarak, işçi mücadelelerine ilişkin örneklere başvurarak, 1973 öncesinde, eski işçi merkezi CUT'un eksikliklerini aşabilecek yeni tip bir sendikal hareketin oluşma şansının varolduğunu göstermektedir.*

Politik sahnedeki gelişim, ekonomidekine göre hayli

geridedir. Solcuların partisi ve - bugün önem kazanmış olan - Hıristiyan Demokratlar, ülkedeki değişimi derinlemesine kavramak ve yeni gerçekliği yeni formüllerle değiştirmek konusunda oldukça başarısız durumdadır. Üç yazarın ortaklaşa hazırladığı son yazı «Şili'de politik muhalefet», genel bir bakışla 1973'den bu yana hangi partilerin ne derece geliştiğini ortaya koymaktadır. Yazarlar, çeşitli görüşlerin partilere düşen görev konusunda yaptığı tartışmaları bir araya toplamışlardır. Bu tartışmalar, kuşkusuz, partilerin Şili toplumsal oluşumunun kıyısında durmaktan kurtulup bugünkü baskı sistemine karşı, en geniş halk kesimlerinin çıkarlarını temsil edebilecek bir alternatif oluşturulması açısından son derece gereklidir.

JUNIUS YAYINEVİ
Eylül 1981

ÖNEMLİ KISALTMALARIN LİSTESİ

ANEF: **Asociacion Nacional de Empleados Fiscales** (Finans Sektörü Çalışanlarının Ulusal Birliği)

CEPECH: **Confederacion de Empleados Particulares de Chile** (Şili özel sektöründeki hizmetlilerin birliği)

CLAT: **Confederacion Latinoamericana de Trabajadones** (Latin Amerika sendikalar birliği)

CODEH: **Comite de Defensa de los Derechos Humanos** (İnsan haklarını savunma komitesi)

CODELCO: **Corporacion del Cobre** (Şili devlet bakır işletmesi)

CODES: **Comite de Defensa de los Derchohos Sindicales** (Sendikal hakları savunma komitesi)

CORFO: **Corporacion de Fomento de la Produccion** (Devlet üretimi teşvik kurumu)

CNS: **Coordinadora Nacional Sindical** (Ulusal sendikalar koordinasyonu; muhalefet örgütü)

CUT: **Central Unica de Trabajadores de Chile** (Şili işçilerinin birleşik merkezi; 1973 den önceki sendikal örgüt)

FUT: **Frente Unico de Trabajadores** (Çalışanların birleşik cephesi; muhalif sendikal örgüt)

IC: **İzquierda Cristiana** (Hristiyan solu)

MAPU: **Mevimiento de Accion Popular Unitaria** (Birleşik halk eylemi hareketi)

MAPU-OC: **Movimiento de Accion Popular Unitaria-Obrero Campesino** (Birleşik halk eylemi hareketi-İşçiler, köylüler)

MIR: **Movimiento de İzquerda Ravolucionaria** (Devrimci sol hareketi)

OIT: **Organizacion İnternacional del Trabajo** (UNO'nun uluslararası işçi örgütü)

ORIT: **Organizacion Regional Interamerika del Trabajo** (ABD sendikalar birliği AFL-CIO'nun etkinliği altındaki Latin Amerika işçiler birliği)

Hugo Caldèron

ŞİLİ BURJUVAZİSİNİN SINIFSAL YAPISINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER (1970 — 1980)

GİRİŞ

Eduardo Frei 1964'de Şili Cumhurbaşkanlığına seçildi. Yönetim programı her şeyden önce ülkenin endüstriyel gelişmesini hızlandırmayı ve ekonomik gelişmede yeni bir düzeye ulaşmayı amaçlıyordu. Dış sermayeyi imalat sanayiine çekmeyi planlayan yatırım kolaylıkları, politikasının çekirdeğini oluşturmaktaydı. Bu kolaylıklar hedefe ulaşmak için gerekli ve kesinlikle vazgeçilemez olarak görülüyordu. Frei'nin başkanlığı sırasında, sonradan Şili burjuvazisinin en önemli fraksiyonunu oluşturacak olan, egemen sınıfın yeni bir kolu, sanayici finans burjuvazisi hızla gelişmeye başladı.

Büyük gelişme eğilimi nedeniyle başlangıçta *La Piranas* (Pirana balıkları) olarak adlandırılan bu kesim, yıllarca Şili'nin ekonomik hayatını belirlemiş olan geleneksel ekonomik klanlardan önemli noktalarda ayrılıyordu. Başlıca ayrım noktaları olarak egemenliklerinin farklı ekonomik temelleri ile çıkış noktası ve bileşim olarak öncelikle orta burjuvaziye dayanmış olmaları sayılabilir. Oligarşinin eski ailelerinden doğan geleneksel klanlar, ekonomik üstünlüklerini, tarımsal ihracat sektörünün ve madenlerin denetimine borçluydular; ve bu denetimi genellikle dış sermayenin katılımıyla gerçekleştiriyorlardı. Ge-

leneksel klanlara karşı olarak, ekonominin dinamik olarak nitelenen sektörlerinde (imalat sanayii, metal işleme ve elektrik sanayiinde), ülkenin ekonomik gelişmesinde önemli bir rol oynayan yeni bir işletmeci tipi oluştu. Ve bunlar, giderek finans kesiminde söz sahibi olmaya başladı.

Frei yönetiminin planları, beraberinde, yukarıda anılan kesimlerle yönetimin ortak çıkar ve ilişkileri sorununu getirdi; bu sorun *Desarrolizm* (Gelişmecilik) parolası altında öne sürülen, tamamen yabancı sermayeye dayanan bir ekonomik gelişme projesi etrafında şekilleniyordu. Frei planıyla pek uyum içinde olmayan söz konusu kesimler, sahip oldukları karakteristik bir özellik nedeniyle, hristiyan demokrat yönetimin projelerinin yandaşı haline geldiler. Bu karakteristik özellik, öncelikle imalat sanayiinde ifadesini bulan yabancı sermayeyle birleşmek konusundaki yetenek ve eğilimleridir. Yatırımlarını sürdürebilmek için Dünya Bankası ile ilişki kuran bu kesimler, *Unitad Popular* döneminde, Allende yönetimi tarafından gerçekleştirilen kısmi kamulaştırmadan etkilenerek, spekülatif alanlara kaydı. O dönemde, hâlâ ellerinde tutabildikleri bazı ekonomik kaldıraçları spekülatif amaçlar için kullanmışlardır.

Allende yönetimi sırasında kamulaştırılan bankalar; fabrikalar ve araziler, 1973'deki askeri darbeden sonra yok pahasına satılınca, sanayici finans burjuvazisi görülmemiş bir önem kazandı; kamu iktisadi kesiminin çözülmesinden büyük çıkarlar sağladı ve ülke ekonomisinin denetiminde etkin bir rol oynamaya başladı. Önceleri imalat sanayii ve banka kesimiyle sınırlı olan yatırımları, hızla ekonominin bütün dallarına ve finans kesimine yayıldı. Sanayici finans burjuvazisinin bugünkü yatırım toplamları ve dış sermaye ile olan yakın bağlantıları incelendiğinde, ihracat için üretim yapan maden ocaklarının denetimini elde etmeyi ve tarımsal sanayi birimlerinden kazanç sağlamayı hedeflediği görülmektedir. İşte tarımsal ürünlerin ve madenlerin ihracına dayanan bu hedefle, sanayileşmenin perspektifi özdeşleşmektedir.

Bu yeni işletmeciler ile danışmanlarının ve teknikerlerinin, askerlerin ekonomik politikalarıyla olan doğrudan bağları ve bu politikanın anılan işletmeler kesimine getirdiği imtiyazlar; bunların, özel sektör ve devlet politikası üzerindeki etkilerinin ne düzeye vardığını açıkça göstermektedir. Ekonomik katkı ve etkinliği sayesinde bu kesim, eylem alanını, burjuvazinin imalat sanayiini ve iç pazarı elinde tutan kesime kadar genişletme olanağını bulmuştur. Oligarşinin geleneksel klanları da, sanayici finans burjuvazisinin tüm sektörlere yayılma sürecinden kendilerini kurtaramadılar. Büyük bir yayılmacı karaktere sahip olan sanayici finans burjuvazisi giderek yükselip, oligarşinin en güçlü gruplarıyla birlikte, finans kesimi, madencilik, sanayi, tarım ve ihracatı elinde tutan büyük burjuvaziye dönüştü.

Şili'de bugün egemen olan burjuvazi 60'lı yıllarda ulusal burjuvazi (*) kimliğiyle başarısız bir gelişme girişiminde bulunmuştu. Bugünkü finans burjuvazisinin kökleri işte bu döneme dayanmakta olup, bu başarısızlığın izlerini belirgin bir şekilde taşımaktadır. Geçmişten çıkardığı derslerle kendi pazarını yabancı sermayeye karşı korumak isterken, onunla bağlantı içinde olmanın optimal olanaklarını aramaktadır, bu ilişki içinde dezavantajlı bir konumda kalmaya mahkum olsa da.

Tam da bu noktada yabancı sermaye ile kendisi arasındaki olası anlaşmazlıklarla ilgili bir açıklama gerekmektedir.

Kendini bir yandan dış sermayenin pençesine atarken, diğer yandan bir yarı-sömürge burjuvazisi olarak kendi çıkarlarını koruma çabası, bu burjuvazinin basitçe

---

(*) Ulusal burjuvazi kavramını sınıfsal anlamı içinde kullanıyoruz. Buna göre ulusal burjuvazi ülkeyi ekonomik olarak dışa bağımlılıktan kurtarmayı ve gerici ekonomik biçimleri tasfiye etmeyi amaçlamaktadır. Böylece kendi teknolojisi ve ekonomik gelişme dinamiği ile ülkesinin kapitalist birikim biçimlerine dayalı olarak kalkınmasını istemektedir.

adlandırılmasını güçleştiriyor. Şüphesiz dış sermayeye açılmak zorunlu bir çözümdür, bu çözüm modernleşme planlarını teşvik etmekte ve kâr oranlarını arttırmaktadır. Şili'de bugün egemen olan burjuvaziyi tanımlarken onu, kendi birikim modelini bağımsızca oluşturmayı amaçlayan bir burjuvaziyle de özdeşleştirmemeliyiz. Çünkü o, dış «bağımlı» ya da metropollerin ülke içindeki şubesi olarak sermayenin ülkedeki etkinliklerini engellemeye hiç de istekli değildir. Tam tersine yabancı sermayenin yayılmasıyla kendi gelişmesi için gerekli mekanizmaların sağlandığının farkındadır. Böylece uluslararası tekellerle tamamen kaynaşmadan, onların çıkarlarıyla özdeşleşebilmektedir.

ŞİLİ BURJUVAZİSİNİN KÖKLERİ

Kökleri sömürgecilik çağına dek uzanan Şili burjuvazisi; İspanyol sömürgeci merkantilizmi tarafından yaratılmıştır. En önemli özelliği hammadde üreticisi olması ve bunları ihraç etmesidir. Sadece gelişen Şili Cumhuriyeti ile İspanya Krallığı arasında aracı olmakla kalmayıp, varlığını daha çok tarım ve madenciliğe borçludur. Kısa zamanda komşu ülkelerin güçlü ekonomilerine göre zayıf, ancak Şili'nin anahtar sektörü olacak kadar bir finansal güç sağlamıştır.[1]

Bu yeni sosyal sınıfın en ucunda tacirlerden madenciler ve toprak sahiplerine kadar uzanan ve ihracatı amaçlayan bir çok kesimi bir arada görürüz. Şili egemen sınıfının tarihte en belirgin özelliğini oluşturan bu iç içe geçiş, - otuzlu yıllarda ithal ikamesini savunan burjuvazinin gelişmesinde ve yetmişli yılların ikinci yarısında ihracatın güçlenmesini savunan büyük burjuvazinin gelişimi sırasında - değişik tarihi ilişkiler ve şiddetlerde tekrar ortaya çıktı. Diyebiliriz ki, ilk sosyal sınıfların yapısını yaratan, sömürge oluş süreci, hammadde üreten ve ihracatan yapan burjuvazinin doğmasına yol açmıştır. Ancak bunun sanayi burjuvazisiyle hiç bir ilgisi yoktur, amacı ülke içi tü-

ketimi arttırabilecek olan iç pazarın gelişmesi için çalışmak değil, hammadde ve tarım ürünlerinin Avrupa pazarlarında satılmasıydı.[2]

İTHAL İKAMESİ SAFHASINDA BURJUVAZİ

1929 - 39 dünya ekonomik krizi, dünya pazarına karşı ithal ikamesi uygulamaya olanak tanıdı. İkinci dünya savaşının sonucu olarak, bu uygulama daha da yaygınlık kazandı. Aynı anda sanayi ülkelerinin üçüncü dünya ülkelerine olan ihracatı savaş ve kriz koşulları nedeniyle gerilediğinden, o zamana dek metropollerden ithal edilen malların ülke içinde üretilmeye başlanmasıyla, endüstriyel gelişmeyi hızlandıracak olanaklar doğdu. Büyüme olanakları dış ekonomik konjonktür tarafından elverişli kılınan Şili sanayi burjuvazisi, projelerinin ülke içinde gerçekleşmesi için gerekli mali desteği elde etti. Sübvansiyonlar, o ana kadar egemen konumda bulunan tacirler, ithalat-ihracat şirketleri, finans kuruluşları, tarım ve maden oligarşisinin önemli kesimleri tarafından paylaşıldı.

Gelişen sanayi kapitalistlerinin büyük bir bölümünü tarım ihracatını denetleyen ailelerin üyeleri oluşturuyordu. Tarım ve sanayi kesimleri, tabii ki aralarındaki anlaşmazlıkları gözardı etmeden, yine de birbirlerini ailevi ve ekonomik olarak aynı kategoride görüyorlardı.

Burada Şili burjuvazisiyle Avrupa sanayi burjuvazisi arasında önemli bir farklılık olduğunu belirtmeliyiz. Avrupa sanayi burjuvazisi sermaye birikimini merkantilizm çağında sömürge ülkelerinin talan edilmesiyle sağladı. Denizaşırı bölgelerin yağmalanmasıyla merkantilist kapitalizm gelişen bir dinamik kazandı. Hammadde ve değerli madenler, finans kapitalin sınırlarını iç ve dış pazarda genişleterek, manifaktürün gelişmesini hızlandırdı.

Sanayi ve burjuvazinin Avrupa'daki yükselişi kendi kendine yeterli bir gelişme sürecinin sonucuydu. Buna karşın Şili burjuvazisi endüstriyel biçimlerini, birikim sürecini ve genişletilmiş yeniden üretimini dünya pazarına

bağımlı bir şekilde gerçekleştirdi. Daha doğru bir deyişle ekonomik atılımını bağımlılık ilişkisindeki anlık konjonktürel zayıflamaya borçludur. Otuzlu ve kırklı yıllardaki sanayi burjuvazisinin kaynağı genelde dört sektöre dayanıyordu:

1 — Büyük toprak sahipleri ve hammadde ihraç eden burjuvazi.

2 — İthalat-ihracat ve hizmet sektörüyle ilgilenen işletmeler.

3 — Bir taraftan savaş, diğer taraftan tekellerin üstünlüğü nedeniyle iltica eden Avrupalı ve Arap tüccarlar ile küçük işletme sahipleri.

4 — Sermayelerini arttırabilen küçük ve orta sanayicilerle zanaatçılar.

Bu arada şu noktayı belirtmeliyiz: sömürgecilik dönemindenberi manifaktür üretimi bulunmasına ve 19. yüzyıl ortalarında sanayi sektörünün nüvelerinin varolmasına rağmen, oluşan burjuvazinin temeli 4. sektöre değil, ilk üç sektöre dayanmaktadır. Yalnızca bu üç sektörde ve istisna olarak ihracat sektörünün büyük gruplarında sanayinin gelişmesi için gerekli sermaye yeterince mevcuttu. Tam olarak söylemek gerekirse - Avrupa birikim modelinden farklı olarak - sadece bu sektörler yeni sanayi projeleri için gerekli harcamaları finanse edecek durumdaydılar. Böylece sermaye oluşumundaki bu özel durumlar, cılız manifaktür sektörün yeni ekonomik gelişme için bir itici güç olmasını ve yeni bir sosyal sınıf olarak gelişmesini olanaksız kıldı.

Şili burjuvazisinin geleneksel sektörlerle olan yakın bağları, onun egemen sınıfların diğer fraksiyonlarına karşı, kendi kendine yeterli bir sosyal sınıf olarak ortaya çıkmasını engelliyordu. Bu durum ekonominin uzun vadeli gelişimi ve sanayinin temelinin kurulması için gerekli çabalarda, burjuvazinin geleneksel kesimlerle kararlı şekilde çatışmasını olanaksız kıldı. Eğer böyle bir şey gerçekleşseydi:

— Endüstrinin talep ettiği hammaddelerin sağlanması ve verimliliğin yükseltilmesi için bir toprak reformu yapılmalıydı. Bunun anlamı da tarımdaki mülkiyet yapısında radikal bir değişmeydi.

— Bu, yeni sektörleri üretim ve tüketime çekecek ve mülkiyetin merkezileşmesini azaltacaktı. Böylece sanayi üretimi hızlanacak, iç pazar oluşacaktı.

Kısaca söylersek: Bu, sermayeyi önemli ölçüde tarımdan sanayiye çekecek radikal bir program olacaktı.

O dönemin yönetimleri ithalatı ikame edecek bir sınai gelişme için uğraşırken, bu anlamda yeni sosyal sınıfın çabalarıyla politik alanda çelişkiye düştüler. Devlet aygıtının etkinliği sanayileşme sürecinin hızlanması için arttırıldı. Ancak tarımdaki gerikalmış yapılara dokunulmadı. O yılların belirgin şahsiyetleri, ülkenin orta bölgesindeki geniş tarım alanlarına sahip kişilerdi. Bu özellik, sanayileşme süreci iddiasıyla öne çıkan, orta tabaka ve maden sektörüyle yakın ilişkileri bulunan burjuvazinin baskıları nedeniyle, o şahsiyetlerin de Radikal Partiye katılmalarını engellemedi.

Burjuvazinin egemen sınıfların geleneksel kesimleriyle olan bu karmaşık ilişkileri, onun daha doğuşundan itibaren, ulusal ve kendine yeterli bir gelişme projesi izlemesini engelliyordu. O gelişme projesi ki, yeni bir birikim basamağına tırmanabilmek ve ağır sanayii oluşturabilmek için, tüketim eşyaları alanında sanayileşmeyi çok büyük ölçüde sınırlayabilirdi. Bu, ekonominin gelişmesini sağlar, ona süreklilik kazandırırdı. Böylece ithal ikamesi modelinin yarattığı kriz, sanayi burjuvazisini modelin aksaklıklarını oradan kaldırma göreviyle karşı karşıya bıraktı.

Bu yeni ekonomik sektörün en önemli özelliklerinden biri olan merkezileşme ve tekelleşme eğilimi de ekonominin gelişmesi karşısında engel teşkil eden diğer bir öğeydi. Bunu şöyle açıklayabiliriz:

«Sanayinin, oldukça liberal bir fiyat politikası ve devlet açısından uygun olan talep şartları çerçevesinde belirlediği ulusal hareket alanının niteliği ve biçimi, merke-

zileşme ve tipik bir şekilde tekelleşmeyi öngören bir sanayi yapısının oluşmasını beraberinde getirdi. Merkezileşme coğrafi olarak ve sanayi mülkiyetinin dağılımı açısından yeni bir görünüm kazandı. Pazarın büyüklüğü ile sınırlanan bu kaçınılmaz eğilim, aynı zamanda merkezileşmenin gelir bölüşümünde daha az etkili olmasını sağlayacak kolaylıklar içermekteydi.»[3]

Değişik işletme grupları ile olan karmaşık ilişkiler ve tekelleşme eğilimi, yoğun ekonomik aktiviteyle donanmış sektörlerin keskin bir şekilde birbirinden ayrılmasından çok, kendi çıkarlarını düşünerek birbiriyle kaynaşmayı amaçlayan bir sanayi burjuvazisini oluşturdu.

Bütün bu süreç, özellikle ellili yıllarda açıkça farkedilen ekonomik gelişme durgunluğuna neden oldu. Bunu dış borçların artışı izledi. Ekonomi, sosyo-politik ikilimi de etkileyen kritik bir noktaya vardı. Sol kaolisyon temsilcisi Salvador Allende, 1958'de yapılan başkanlık seçimlerini çok ufak bir oy farkıyla kaybetti. Artık ülke yaşamının birçok alanında değişiklikler yapma gereği ortaya çıkmıştı.

ALTMIŞLI YILLARDA SANAYİCİ FİNANS BURJUVAZİSİ

1964'de Hristiyan Demokrat Parti yeni bir politik güç olarak bir reform programıyla yönetimi ele aldı. Bu partinin temsilcisi olan Eduardo Frei Şili Devlet Başkanlığına seçildi.

Dış yatırımların hedeflerinin değiştirilmesi ve «İkâme Modeli»nin sona erdirilmesiyle yeni bir reform projesi uygulamaya kondu. Bu reform projesi sonucunda oluşan geniş tüketim malları pazarı eski tarımsal yapıları çözecekti. Aynı anda dayanıklı tüketim mallarının ve üretim araçlarının üretiminin sağlanması için, sanayileşme sürecinin derinleştirilmesi amaçlanıyordu.

Latin Amerika'da Kennedy yönetiminin «*İlerleme için ittifak*» politikasının rüzgarı esiyordu ve Frei Hükümeti

Beyaz Saray'ın kıtayla ilgili planlarının bir parçası haline geldi. Tarım reformu ve sanayiinin teşvik edilmesinin dışında, daha iyi bir gelir dağılımını, ülkenin hammadde kullanımının düzenlenmesini ve sosyal değişiklikleri öngören bir program düzenlendi.

Hristiyan Demokrat yönetiminin bu ekonomik politikasının dayanak noktasını, dış sermayenin «yardımları» oluşturuyordu. Bu «yardımlar» ya doğrudan yatırımlar ya da uluslararası finans kuruluşlarının ve her şeyden önce Kuzey Amerika yönetiminin sunduğu çeşitli kredi olanakları şeklindeydi.

Başta Kuzey Amerikalılar olmak üzere dış sermayenin girişimleri, ellili yılların başında gözle görülür bir şekilde arttı ve enerji kaynakları ile madenlerin denetimini eline geçirdi. Ek olarak da imalat sanayiine yatırım yapmaya açıkça davet edildiler. Otuzlu yıllardan beri süren sanayileşme tarzı, Şili sanayi burjuvazisinin; dış sermayeyi kendi yayılması ve modernizasyonu için adeta bir kaldıraç olarak görmesi sonucunu doğurmuştur. Bu, ancak Devlet himayesiyle yaşamaya çalışan güçsüz sanayi için çıkar yol olarak görülüyordu. Bütün bu planlar dış sermayenin Lâtin Amerika'da uygulamaya koyduğu yeni yatırım akımıyla aynı zamana denk düşmekteydi. Ayrıca bu yatırımların hammadde sektöründen, imalat sanayii, finans ve ticaret kesimlerine kaydırılması söz konusuydu.[4] Ve Frei yönetimi kendini, bu ikili çabanın sözcüsü ilân ederek, hırslı dış sermaye ve imalat sanayiinin güçlü kesimleri arasındaki ön plana çıkma savaşında, iki tarafa birden çanak tutmaya başladı.

Altmışlı yıllarda dayanıklı tüketim malları üreten değişik sanayi kolları, teknik gelişmenin de yardımıyla çok hızlı yayıldılar.

Bunun sonucunda da, bu sanayi kollarının endüstrileşmiş ülkelerin büyük tekelleriyle olan bağımlılık ilişkileri daha da derinleşti. Çeşitli işletmeler yabancı firmalar tarafından ele geçirildiler. Bu ekonomik sürece paralel olarak, yönetim tarafından da korunan ve dış serma-

yenin imalat sanayiindeki yatırımlarından büyük kârlar sağlayan, burjuvazinin yeni bir kolu hızla gelişti. Artık Şili burjuvazisinin gelişiminde yeni bir etap başlıyordu. Metal ve elektrik gibi dinamik sanayi kolları, yönetimin vergilerin hafifletilmesi ve kredi teminatları sağlanması şeklindeki politikası sonucunda önemli kazançlar elde ettiler. Ve bunlar, başta Kuzey Amerika olmak üzere ülkeye giren dış sermayeden yeni ivmeler kazandılar.

Metal sanayiinde dış sermaye ile yapılan ilk önemli birleşmeler altmışlı yılların başına dayanır. Sonradan «Piranhalar» diye anılan gruba dahil olan FENSA sanayi şirketi, ulusal sanayinin, ulusallıktan ayrılması sürecini başlattı. Klima araçları üretmek amacıyla «*Canadian Coleman Company*» ve «*Whirpoll Corporation*» (A.B.D.) ile sözleşmeler imzalandı. Bunu lokomotif ve diğer ağır vasıtalar için üretilecek frenlerde «*American Bake Schoe C.*» ile yapılan teknik sözleşme izledi. 1964'de elektrikli taşıt araçlarının üretimini genişletmek için çeşitli sözleşmeler yapıldı. FENSA «*S. A. Protto Hnos*» adlı Arjantin firmasıyla araba lastiği için gerçekleştirilen lisans sözleşmesini, 1965'de elektrik motorlarının fabrikasyonu için ve 1967'de fırın üretimi için Japon «*Hitachi*» firmasıyla yapılan anlaşmalar izledi. 1969'da İtalyan «*Zerawatty Cia*» şirketiyle imzalanan anlaşma otomatik çamaşır makinalarının üretimine başlanmasına olanak tanıdı. FENSA aynı anda aralarında «*First National City Bank*», «*Bank of America*», «*Banco Frances e İtaliano*» ve «*Banco de Londres y America del Sur*»un da bulunduğu on dört bankayla beraber çalışmaya başladı.

FENSA örneğinin detaylarına inmemizin iki nedeni var. Birincisi FENSA örneği sonradan yaygın bir şekilde taklit edilmiştir ve bu deney ulusal ve uluslararası sermayenin bir endüstri kolunda içiçe girmesinin ilk deneyidir. İkinci olarak da özelde projenin amacı, ruhu ve stili, genelde bu yeni sektörün özellikleri FENSA'nın sahiplerinde somutlaşmış ve bunları egemen sınıf içinde en üst noktaya vardırmıştır.

Bu modern kapitalistler, dış sermayeyle bağlar kurmak ve çeşitli danışman ve tekniker kadrolarını da yardımıyla sermayelerini ekonominin istedikleri alanına kaydırmak konusunda oldukça yetenekliydiler. Egemen sınıfın politik örgütleriyle ve geleneksel klanlarla ilişki kurmayı kolayca başardılar. 1970 yılına kadar 60 Anonim şirketin kontrolunu ellerine geçirdiler, imalat sanayiine olduğu kadar, hayvancılık, madencilik, sigortacılık, inşaatçılık, arazi ticareti, basın-yayın ve tekstil gibi geleneksel kesimlere de hükmeder hale geldiler. Uygulamaları ekonominin ulusallıktan uzaklaşması sonucunu doğursa bile, işletmeleri modernleştirmek için dış sermayeyle birleşmeyi, hiç tereddüt etmeden kabul ettiler. Ve aynı şekilde yeni yatırımlar ve kârlar gerçekleştirmek için değişik ekonomi dallarının geleneksel kesimleriyle bile tereddütsüz birleştiler.

Ekonomide bir «Hakim Grubun»[5] oluşturulması eğilimi, Şili burjuvazisinin altmışlı yılların sonundan itibaren en göze çarpan özelliği oldu. Aslında ta başından beri sahip olduğu bu karakteristik daha da güçlendi. Ancak en üst gelişme düzeyine askeri yönetim sayesinde ulaşabildi. Bu noktaya daha sonra tekrar döneceğiz.

Bu yeni sektör orta burjuzavinin içinden gelişti. Kökeni açısından, büyük toprak sahipleri, hammadde üreticileri gibi oligarşinin geleneksel ailelerinden farklı bir yapı göstermekteydi. Ancak bu sektör ana özelliği olmamasına rağmen, başından beri eski oligarşi ile ilişkiler kurmaya çalıştı ve hatta onunla geleneksel ekonomi dallarında ortak çıkarlar oluşturmaya çabaladı. Sözkonusu girişimciler şehirdeki finans kuruluşlarında payları bulunan, bürokrasiyle ve serbest meslek sahipleriyle ilişkileri olan kişilerdi. Gelişen ekonomik grupların temsilcileri aynı zamanda çeşitli kesimlerden gelen tanınmış kişilerdi. Örneğin 9 Anonim şirketini, iki yatırım firmasını ve iki sigorta şirketini kontrolunda bulunduran, kişisel serveti 1970'de 293 milyon Esküdo'ya ulaşan ve net geliri 28 milyon Esküdo olan Javier Vial Castillo.

Bu firmaların arasında 1905'de çok düşük bir sermayeyle (1 milyon peso) kurulan FENSA da bulunmaktadır. Bu firma ve *Banco Hipotecario,* sanayici finans burjuvazisinin genişlemesinin temel direğini oluşturuyordu. Yatırımları gıda maddeleri sanayii, tekstil üretimi, metal, elektrikli eşyalar, inşaat sektörü, emlak-arazi şirketleri, hammadde üretimi, hayvancılık, bankacılık, sigortacılık ve basın-yayın gibi ekonominin çeşitli alanlarına yönelttiler.

Burjuvazinin bu fraksiyonunun çıkarları, doğuşundan Allende yönetiminin işbaşına gelmesine kadar finans kesimi, imâlat sanayii ve gayri menkul şirketlerine dayanıyordu. Bu fraksiyon altmışlı yıllarda ekonomik politikanın merkezi haline gelerek sanayici finans burjuvazisi haline dönüştü.

SONUÇLAR

1. Altmışlı yıllarda - özellikle Frei'nin altı yıllık başkanlığı sırasında - burjuvazinin bu fraksiyonu «*piranhalar*» başta olmak üzere, orta burjuvazi konumunu aşarak, Şili büyük burjuvazinin büyük bir kısmını, özellikle sanayici finans burjuvazisini oluşturdu.
2. Biraz önce de belirttiğimiz gibi burjuvazinin bu fraksiyonunun ekonomik yapısı, onun ticari çıkarlarını ve perspektiflerini belirliyordu. Ancak bu perspektifler geleneksel tekelci büyük burjuvazi ve özellikle büyük toprak sahiplerinin çıkarlarından farklı yöndeydiler. Sanayici finans burjuvazisi, özellikle sanayi ve finans kesimine uygulanacak bir ekonomik proje hedefliyordu. Bu projeye göre yapılacak bir toprak reformuyla iç pazar genişletilecekti. Açıktır ki bu reform tarım sektörüyle ilişkileri olan oligarşi gruplarının zararına olacaktı. Böylece söz konusu dönemde farklı ekonomik öngörüleri olan burjuvazinin iki değişik fraksiyonu ortaya çıktı. Bu durum politik düzeye yansımakta gecikmedi.

3. Altmışlı yıllarda farkedilmeye başlanan ve yetmişli yıllarda belirginleşen, egemen sınıfların «Hakim Gruplarının» oluşturulmasıyla yoğunlaşması şeklindeki yapısal eğilimi, büyük burjuvaziyi ortak bir birikim planında birleştirmeye yetmedi.
4. Unidad Popular yönetimi sırasında, toprak reformu ve kamulaştırma ile mülkiyet yapısında ortaya çıkan değişiklikler ve politik faktörler, egemen sınıf içindeki birlik halinde oluş eğilimini (Vereinheitlichung) yüksek bir düzeye çıkardı. Egemen sınıfın önemli kesimlerinden biri «Büyük toprak sahipleri» bir taraftan yok olurken, yeni bir tarım burjuvazisi gelişti. Diğer taraftan sanayici finans burjuvazisinin uyguladığı modelin başarısızlığa uğraması sonucunda bu kesimin niteliği ve perspektifleri değişmekteydi. Ve 1970 - 1973 yılları arasında esas olarak spekülâtif işlemlere ağırlık verdi. Bu da sanayici finans burjuvazisine sermaye biriktirme olanağı tanıdı ve askerler üretim ve finans aygıtını tekrar özel mülkiyetin eline verdiklerinde, bu kesim çok avantajlı bir konum elde etti.
5. 1975'den sonra yoğunlaşma eğilimi nihayet durularak, büyük burjuvazi ihracata dayalı bir birikim projesi temelinde oluştu. Artık neredeyse büyük burjuvaziyi oluşturan ve tüm ekonomik hayatı kontrol etmeye başlayan altmışlı yılların sanayici finans burjuvazisi, ihracata yönelik bir gelişme modeliyle geleneksel klanlarla da birleşebilirdi.

ALLENDE YÖNETİMİ ALTINDA BURJUVAZİ 1970 — 1973

SOL KOALİSYONUN EYLÜL 1970'DEKİ SEÇİM ZAFERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Eduardo Frei yönetiminin son yılları, tüm Şililileri sarsan kronikleşmiş biri ekonomik krize sahne oldu. Yönetim tarafından uygulanmaya çalışılan *Desarrolizm* (Gelişmecilik) projesi, beraberinde yükselen geçim maliyet-

lerinin[6] çok altındaki ücretleri, yüksek enflasyon oranlarını, düşük bir ekonomik gelişmeyi, başta ABD olmak üzere gelişmiş sanayi ülkelerine olan ekonomik bağımlılığın gittikçe artmasını getirdi. Yönetimin, dolayısıyla ülkenin ABD'ye karşı borçları daha da arttı ve bunun sonucunda çalışanların yaşam standartlarında başgösteren çok hızlı bir düşüş ve yüksek bir işsizlik oranı ve büyük sosyal huzursuzluklar doğdu.

1967'den itibaren sendikalar, sol partiler ve halkın çalışan kesiminin büyük bir çoğunluğu yönetimin kendilerine dayattığı politikaya karşı muhalefetlerini daha da arttırdılar. Bu muhalefet kendini çoğalan grevler ve çeşitli iş kollarında ortaya çıkan çatışmalar şeklinde gösterdi. Yönetim bunlara daha güçlü bir şekilde misilleme yapıyordu. Zıtlaşmalar gitgide şiddet kullanılarak bastırılmaya başlandı ve çatışmalar yaralanma ve ölümlerle sonuçlanan boyutlara ulaştı. Bu koşullar altında değişik sosyal gruplar yeni örgütlenme, politik ve sosyal çatışma biçimleri geliştirdiler. Böylece ilk toprak ve fabrika işgalleri görülmeye başlandı.

Bütün bu olayların yanısıra 1970 Başkanlık seçimleri gündeme geldi. Geleneksel sağcıların oluşturduğu «Ulusal Parti» ve yönetimdeki «Hristiyan Demokrat Parti» ortak bir aday üzerinde uzlaşamıyorlardı. Frei yönetiminin reformist *Desarrolizm* (Gelişmecilik) politikası, tarımda modernleşme ve tarım reformu nedeniyle, büyük toprak sahipleriyle olan ilişkilerinde büyük gedikler açmıştı. Hristiyan Demokratlar ve gerici sağçılar arasındaki farklar, ki büyük toprak sahipleri sağcılar içinde büyük bir ağırlığa sahipti, egemen sınıflar içindeki farklı çıkarları yansıtıyordu. Bir tarafta Frei yönetimi sırasında büyük ölçüde gelişen ve dış sermayeyle iç içe giren ve sanayici finans burjuvazisini temsil eden Hristiyan Demokratlar, diğer tarafta büyük toprak sahiplerinin ve geleneksel büyük tekelci grupların çıkarlarını yansıtan ve eski liberal ve tutucu partilerin bir uzantısı olan «Ulusal Parti».

Solcular *Unidad Popular*'ın seçim cephesinde Salva-

dor Allende'yi başkan adayı gösterdiler. Allende'nin halkın durumundan hoşnutsuz olan büyük bir kesimini *Unidad Popular* saflarına çekebileceği tahmin ediliyordu. İşçi ve halk hareketlerinde yükselen sosyal değişim özlemi *Unidad Popular*'da ifadesini bulmaktaydı. Programı politik özgürlükleri ve halkın tüm sosyal alanlara katılımını arttıracak bir dizi demokratik özlemi içeriyordu. Aynı anda üretim yapısındaki kokuşmuş şekiller ortadan kaldırılacak ve bunlar yerini, ekonominin gelişmesini hızlandıracak ve mülkiyetin kamulaştırılmasıyla oluşacak bir sektöre *(Area de Propiedad Social de la Economia)*, «APS»ye bırakacaktı.

Ülke üzerinde büyük etkisi olan iki işçi partisi «*Partido Comunista*» (Komünist Parti), «*Partido Socialista*» (Sosyalist Parti) ile «*Partido Radical*»in (Radikal Parti) bir bölümü ve diğer gruplar, «*Democracia Cristiana*»dan (Hristiyan Demokratlar) ayrılanlar ve bazı ticari kesimlerin de yardımıyla *Unidad Popular* seçim zaferi sonunda yürütme erki üzerinde kontrol kurabildi. Yeni yönetimin programı noksansız ve legalite temelinde uygulanacaktı. Bunun için parlamenter işleyiş arayışı içinde ve burjuva devletinin mekanizmalarına uygun olarak hareket edilecekti.

Toplumsal açıdan hükümet programı proletaryanın, küçük burjuvazinin bazı bölümlerinin ve bazı çiftçi fraksiyonlarının korunmasına dayanıyordu.

UNİDAD POPULAR'IN PROGRAMI VE SANAYİCİ FİNANS BURJUVAZİSİNİN 1970 YILINDAKİ PLANLARI

Hükümet programının özü ve gidişi sanayi ve ticaret burjuvazisinin belli bölümleriyle ilişkiler kurma isteğini vurguluyordu. Bu istek en çok dış sermayeyle yakın bağları olan imalat sanayiine yönelikti. Sözkonusu kesim daha Frei yönetimi zamanında başlanan ancak tamamlanamayan, ekonomik ve sosyal alandaki çeşitli reformlara karşı olumlu bir yaklaşım içindeydi.

İç pazarın genişletilmesi, hammadde kaynaklarının kullanımı ve bunların endüstriyel gelişmeye sağlayacağı katkılar tarım reformunun gerçekleştirilmesi ve ülkenin çeşitli tabakalarının iç pazara bağlanması şeklindeki konuları kapsayan bu reformlar, aynı zamanda *Democracia Cristiana*'nın görüşlerinde de kısmen ifadesini buluyor ve bir dereceye kadar burjuvazinin bu kesiminin çıkarlarını yansıtıyordu. Bu kesimin çıkarları ise, hristiyan demokrat yönetim tarafından izlenen politikanın derinleştirilmesine, bu politika sayesinde dış sermayeyle olan bağların ilerlemesine ve altı yıllık Frei yönetimi döneminde başlayan, imalat sanayiinin finansal ve teknolojik olarak bağımlılığına dayanıyordu. Ekonomik temelin hâlâ büyük tekellerin bir kesiminin güdümünde olduğu bu sıralarda, *Unidad Popular* düşmanlarının sayısını azaltmak amacıyla, burjuvazinin çeşitli fraksiyonlarıyla bağ kurmanın biçimlerini araştırmaktaydı.

Peki bu aşamada *Democracia Cristiana* ve onunla birlikte sanayici finans burjuvazisinin hem bu reformların uygulanmasına yardım etmesi hem de başta Amerikan sermayesi olmak üzere dış sermayeye olan bağımlılığını arttırması nasıl açıklanabilir? Bu bağlamda Carlos Mistral' den bir alıntı yaparak hem bu sorunun cevabını verebilir hem de birinci bölümde söylenenleri toparlayabiliriz:

«Yeni dış sermayenin (Burada imalat sanayiine yapılan yatırımlarla ilgili olarak) çıkarları, Frei ve yandaşları tarafından savunulan, modern sanayi burjuvazisinin çıkarlarıyla aynı yönde. Bu tabakalar finansal, ticari ve teknolojik açıdan, yeni dış sermayeye karşı güçsüz bir pozisyonda bulunmalarına rağmen; ona karşı koymak yerine, onunla kaynaşmaya çabalıyorlar. Dış sermaye hiç olmazsa kısmen iç pazar hesabına çalışıyor ve böylece tarım reformunun uygulanmasına hizmet ediyor.»[8]

ALLENDE YÖNETİMİNİN ALDIĞI TEDBİRLER

Unidad Popular'ın birinci iktidar yılında hükümet programında yer alan bir çok noktanın uygulanmasına

geçildi. % 82'si Kuzey Amerikan sermayesinin elinde bulunan bakır yatakları, oligarşi ailelerinin elindeki kömür gibi yeraltı kaynakları, % 95,4'ü İngiliz ve Amerikan sermayesi tarafından kontrol edilen güherçile, % 30'u Amerikan sermayesi tarafından kontrol edilen demir cevheri, millileştirildi. Ayrıca yerli ve yabancı sermayenin elindeki bir dizi tekelci şirket - çimento, çelik ve elektrik işletmeleri gibi - devletleştirildi. Müdürü Jose Claro Visal olan *Compania General de Electricidad Industrial* dışındaki telefon şirketleri de aynı uygulamaya tabi oldu.

Bakır, demir cevheri ve güherçile üretimi üzerinde denetim sağlanmasıyla devlet ilk kez, ihracatın % 50'sini oluşturan ülkenin döviz rezervlerinin büyük bir kısmını tasarruf altına aldı. Dış sermaye, yatırım malları sanayiinden hemen hemen geri çekildi. Yönetim, uygulamadan zarar gören şirketlerin tazminatlarını düzenlemeye başladı. Şunu belirtmeliyiz ki, devletleştirme süreci, başını ABD'nin çektiği yeni kıtasal yatırımlarla sınırlı kaldı. Ve «stratejik geri çekilme» ile birlikte, dış yatırımlar hammadde sanayiinden imalat sanayiine kaydırıldı.

Yönetim bu tedbirlerden başka imalat sanayiiyle ilgili bir çok uygulamayı ele aldı. Başta *Yarur* grubu olmak üzere ulusal sermayenin elinde bulunan tekstil kesimindeki büyük tekeller, toplumsal mülkiyetin bir parçası haline geldiler.

Finans kesiminde, 1970 yılının sonuna kadar merkezileşme dereceleri yüksek olan bankaların ulusallaştırılması için adımlar atıldı. 26 özel bankadan üçü yalnız başlarına, eldeki kredilerin % 44'ünü ve kârların % 55'ini elde ediyorlardı. Bankalar arasındaki intifa hakkı çok değişik bölüşülmüştü. Özel borçlulardan yaklaşık % 2,7'si bütün kredilerin % 58'inden yararlanabiliyordu.[9] Askeri darbeden bir kaç ay öncesine kadar devlet 16 özel bankanın baş hissedarı haline gelmişti ve diğer beş bankanın da devlet müesseseleri tarafından işletilmesi için işlemlere başlanmıştı. Kalan sayıyı incelediğimizde ve bölgesel bankaları hesaba katmazsak, özel finans aygıtının çok önem-

li bir bölümünün Allende yönetimi tarafından devletleştirildiğini saptayabiliyoruz. Satınalma işlemi hisse senetlerinin değerinin yükseltilmesi ve devletin bunları topyekun satın alması şeklinde gerçekleştiriliyordu. Bütün bunlara rağmen; ülkenin en önemli bankası *Banco de Chile* büyük burjuva muhalefetin başını çekerek devletleştirme uygulamasına karşı koydu. Böylece *Vial* grubunun mülkiyetinde bulunan ve 1970 yılında, tüm bankalar arasındaki kârların % 31'ini ve yatırılmış sermayenin % 28'ini elinde bulunduran *Banco de Chile,* tüm büyük burjuvazinin yürüttüğü güçlü bir ideolojik kampanya aracılığıyla, hisse senetlerinin devlete satılmasını engelledi.

1972'nin Ağustos ayında *CORFO*[10] bu bankanın 11 komite üyeliğinden altısını ele geçirdi ve zor da olsa kararlar üzerinde etki sağlayabilir hale geldi.[11] Dış bankalar fazla zorlukla karşılaşmadan devletleştirildiler, hatta bu işlemi kolaylaştırmak için kredilerin iade edildiği durumlar bile oldu.

Tarım kesiminde toprak reformu bir önceki yönetimin koyduğu kanunlar temelinde derinleştirilerek ve daha hızlı bir şekilde uygulanmaya kondu. Bu da geleneksel latifundiyaların ortadan kalkmasına ve toprak sahipleri sınıfının temelinin büyük ölçüde sarsılmasına yol açtı. Toprak reformu uygulamaya konuduğu sırada fakir ve zengin çiftçiler arasında, kapitalist üretime büyük bir ivme kazandıran, belirli sosyo-ekonomik farklılıklar gelişti. Sulanabilir araziler içinde 40 - 50 hektarlık alanlara ve ülkenin tarıma açık topraklarının % 27'sine sahip olan bir tarım burjuvazisi hızla gelişmeye başladı.[12]

Devlet, dış ticaretle ilgili olarak tam bir tekel konumunda olmamasına rağmen, ihracatın % 85'den fazlasını ve ithalatın yaklaşık % 65'ini kontrol edebiliyordu. Ama iç pazardaki bölüşümü sağlayan temel kaldıraçlar hâlâ özel sektörün elindeydi.

Yönetimin ilk yılında, gelir bölüşümünde gözle görülür bir iyileşme sağlandı. Enflasyon oranları frenlenip işsizlik gittikçe azalırken, yoksul tabakalar bundan yarar-

lar elde ettiler. Bu önlemlerin çoğu devlet harcamalarını arttırırken, özel sektör yatırımlarının büyük ölçüde gerilemesi anlamına geliyordu.

Hükümet programının uygulanması sadece eski toprak sahiplerinin temel direklerini, bazı dış tekelleri ve geleneksel tarımsal finans oligarşisini, sarsmakla kalmadı, Frei yönetimi döneminde büyük bir gelişme gösteren kesim dahil büyük tekelci sanayi burjuvazisinin durumunu kötüleştirdi. Bundan başka gelişen politik ve sosyal süreç ve geniş halk kitleleri, hükümeti burjuvaziyle pazarlığında saptanmış üç sektörün sınırlarını belirleyen 91 şirketten fazlasını kamulaştırmaya zorladı. (Hükümet ekonomiyi üç sektöre ayırıyordu: kamulaştırılmış, karma ve özel sektör. Kamulaştırılmış sektöre ilk başta 252 firma bağlanmıştı. Ancak 1972 yılının Şubat'ında bu sayı muhalefetin yoğun baskısı sonucunda 91'e düştü.)

Şirket sahipleri çeşitli sabotajlara, işletme hilelerine ve karaborsa işlemlerine aktif olarak başvurduklarında; kamulaştırma gerekli hale gelmişti. Ancak burada fabrika sahiplerinin tecavüzlerine cevap vermek ve isteklerini güçlü bir şekilde duyurarak, bu firmaların devlet tarafından elkonulmasını ve devralınmasını amaçlayan, firma işçilerinin gerçekleştirdikleri işgalleri belirtmeliyiz. Bütün bu eylemler daha önceden ulusallaştırılması düşünülmeyen bir dizi büyük ve üretken şirkette yapıldı. Haziran 1972'de işçiler başkent çevresindeki, halkın proleter bölümünün en büyük çoğunluğunun çalıştığı, *Cerrilos-Maipu* sanayi bölgesinde bir dizi işgale başladılar. Bu işgaller Hükümet tarafından önerilen 91 firmayı aştı. (*Fantuzzi* — ev araçları, *Polycron* — sentetik lif elyafı, *Hoechst* kimya sanayii ve diğerleri gibi) Bunun sonucunda hükümet kendini Şubat 1972'de önerilen 91 firma yerine 250'den fazla firmayı kamulaştırmayı zorunlu hissetti. Bu da gerek hükümet programı gerekse gelişen sosyal dinamiğin Şili büyük burjuvazisinin ekonomik temeline bütün alanlarda zarar vermesi anlamına geliyordu. Buna rağmen büyük burjuvazi askeri darbeye kadar strate-

jik noktaları kontrolu altında tutabildi. Sonradan buraya tekrar döneceğiz.

Önemli olan şuydu: Devlet ekonomik süreç içinde bir türlü belirleyici güç haline gelmeyi başaramamıştı. Ancak para kaynaklarının düzenlenmemesi ve devlet eliyle merkezileştirilememesi, işçilerin ve kitlelerin üretim ve bölüşüm üzerindeki denetiminin yetersiz koordinasyonu, tamamen yönetiminin acizliğiyle açıklanamaz. Bunu çok açık bir şekilde sosyal çatışmanın kendi dinamiği anlatır: egemen sınıfın ve mülksüzleşen sınıfın eylemleri ve davranışları kamulaştırılmış sektörün istikrarlı bir şekilde hakimiyet kurmasını olanaksızlaştırıyordu.

Devletin elkoyma uygulamaları bir çok politik olaydan etkilendi. Böylece 1971'de elkonulan 167 firmadan 27 tanesi iade edildi. 1972'de devletleştirilen 151 firmadan üçte birine Ekimdeki işverenler grevi sonucu elkonulmuştu. Bunlardan 41'i, askerlerin de yer aldığı kabinenin insiyatifiyle geri verildi. 1973 yılı boyunca aynı işlem özellikle «*Blin dados N. 2*» tank alayının ayaklanmasına tepki olarak tekrarlandı.

Haziran 1973'de, yani askeri darbeden iki ay önce o zamanın Ekonomi Bakanı Vuskovic kamulaştırılmış sektör projesinin tamamlanmamasıyla ilgili olarak şunları söylüyordu: «Hükümetin program hedeflerini gerçekleştirmek için daha bir çok şey yapmak gerekiyor. Kamu sektörü ve karma sektör, hükümetin kendileri için koyduğu hedeflerden henüz çok uzakta. Böylece kamu sektörü ya da karma sektöre dahil olmaları gereken 93 sanayi kuruluşundan, sadece 8'i bu şartı sağlıyorlar; 48 firmada hükümet sadece idare düzeyinde müdahale edebiliyor ve geri kalan 37 tane de hâlâ özel sektörün mülkiyetinde.»[14]

Böylece devlet tarafından elkonulan firmalar hakkında bir fikir ediniyoruz ve hangi firmaların kamulaştırılmış sektöre dönüştürüldüklerini, hangilerinin ise özel mülkiyetin elinde kaldığını görüyoruz.

Bütün bunların sonucunda; askeri yönetim altında

yeni bir temel üzerinde kendi yeniden üretimini sağlayan büyük burjuvazinin önemli ekonomik araçları elinde tuttuğu yolundaki görüşümüz doğruluk kazanıyor.

SANAYİCİ FİNANS BURJUVAZİSİNİN DURUMU

Frei yönetiminin himayesi altında gelişen, dış sermayenin, oligarşinin geleneksel ailelerinin, finans ve sanayi burjuvazisinin çeşitli gruplarının, 1970 yılında ortaya çıkan durum sonunda nasıl çöktüğünü daha önce belirtmiştik. Sanayici finans burjuvazisine ait bir çok firma ve bankaya, çoğunlukla yönetim kadrolarının eksiklik ve yanlışlıklarını gören ya da işgal eylemini tüm egemen sınıfların uygulamalarına karşı bir cevap tarzı olarak değerlendiren işçilerin baskısı sonucunda ya elkonuldu, ya da devlet sektörüne devredildi.

Böylece, isimlerini sayacağımız *Banco Hipotecario* ile yakın ilişkileri olan şu firmalara elkonuldu, ya da satın alındı: *Fensa - Mademsa - Agencias Graham», «Copec-Cia Sudamericana de Vapores»* (ABD sermayesiyle kurulmuştur). Aynı zamanda *Banco O'Higgins, Banco Sudamericano ve Banco de Chile*'ye elkonuldu ve ekonomik faaliyetlerine son verildi. Sadece gayrimenkul pazarı *(Unidad Popular* programı arazi mülkiyeti ve kira haklarının düzenlenmesine ilişkin bir reform yapmamıştı) ve gıda maddeleri sanayii bölümündeki faaliyetleri sürdü. (Bu alanda devlet sektörü sanayi üretiminin % 30'undan biraz daha fazla pay alıyordu, yaklaşık % 70'i özel mülkiyetin elindeydi ve bu durum sonradan karaborsanın ve spekülasyonun büyümesinde büyük bir anlam kazanıyordu.)[15] (İnşaat sanayii için hammadde üreten firmalar devlet tarafından ya müsadere edilmiş ya da ele geçirilmişti). Burjuvazinin nakliyat alanında da etkisi sürmekteydi.

ÖZEL MÜLKİYETİN ELİNDEKİ EKONOMİK KALDIRAÇLAR

Bütün söylenenler sonucunda şöyle bir durum ortaya

çıkıyor: devlet çok sayıda firmaya, genellikle firma sahiplerinin düşmanca tutumlarına karşı bir cevap olarak ya da işçilerin işgal eylemleri sonucunda oluşan bir maddi baskıyla elkoydu. Örneğin 1972 yılının ortalarında «kamulaştırılmış mülkiyetin» oluşturulmasında devlet tarafından anahtar olarak kabul edilen 91 firma yerine, 250 firmaya elkonulmasını böyle açıklayabiliriz. Ülke sanayi sektöründe 1973 yılında 93 anahtar endüstrinin 37'si özel mülkiyetin elinde ve onun kontrolu altındaydı, deri ve ayakkabı sanayiinde ise devletin hiçbir etkinliği yoktu.[16] Bunlardan başka (sahipleri tarafından faaliyetleri durdurulan, boykot edilen), işçilerin atılmasını sağlayabilmek için, ya da çok düşük verimlilikleri nedeniyle işçilerin kontrol altına aldığı, küçük ya da orta büyüklükteki 90 firmayı da hesaba katmalıyız.

1973'de Santiago'da *Instituto de Economia y Planificacion* tarafından yapılan bir açıklamada şöyle deniyor: «... devlet genelde kereste, mobilya, kâğıt ve deri sanayiine değil, kauçuk, petrol ve kimya sanayiine bağımlı olan, orta büyüklükteki sanayinin üretiminde iç pazara hükmedebiliyor. Devletin etkisi sermaye mallarında ve dayanıklı tüketim mallarında oldukça az, hele dayanıksız tüketim malları ve zorunlu ihtiyaç mallarının üretimi alanlarında bu etki çok daha zayıf.»[17]

Bir kaç istisnayı hesaba katmazsak, bu durumun sınırları genelde değişmedi. İstisnalardan biri, 29 Haziran 1973'deki başarısız darbe girişimine cevap olarak işçilerin uyguladığı fabrika işgalleriydi. Ağustos ayında askerlerin baskısı altındaki kabinenin en önemli fonksiyonu, bu işgallerin büyük bir kısmının kaldırılmasını sağlamak olmuştu. Herhalükârda firmaları devlet kontrolu altına alma olanağı bulunamamıştı.

11 Eylül'de hükümet yıkıldı. Şimdiye kadar ortaya konanlar bize burjuvazinin elinde tuttuğu ekonomik araçlar hakkında genel bir fikir veriyor. Burjuvazi, işte bu araçları, millileştirme sürecine karşı kullanmıştı. Ve yine bu araçları burjuvazi ekonomi ve politikaya müdahale-

sinde ve birikim sağlamak için (spekülasyon ve karaborsa yoluyla) kullandı ve dış güçlerin de yardımıyla saldırılarını bütün alanlara yöneltti.

SPEKÜLATİF İŞLEMLER

Hükümetin 1971, kısmen de 1972 yılındaki politikasına gelir bölüşümünü gözönünde bulundurarak değindik. Bu politika özellikle, işletmelerini kamu sektörüne devreden işletme sahiplerinin aldığı tazminatlar nedeniyle, iç pazarın gelişmesini ve kârların artmasını beraberinde getirdi. Ancak Castells'in de belirttiği gibi özel yatırımlarda bir yükselme görülmedi. Castells şöyle diyor:

«Yüksek kâr dağıtım oranları ve hareketli sermayedeki yüksek paylar şöyle açıklanabilir: Sermaye, sanayi yatırımlarındaki azalmaya karşın, spekülâtif işlemlerde ve özel ticari işlemlerde kulanılıyor. Bunun nedenleri olarak da, ülke içinde üretilen malların karaborsada satılmasını, devletin kontrolu altındaki işletmelerde üretilenler dahil, bir çok sanayi mallarının yurt dışına kaçırılmasını, bazı malların ucuz satılarak bu yolla yüksek kârlar elde edilmesini, lüks eşyalar ve tüketim eşyaları sanayiine yapılan yatırımları sayabiliriz.

En son söylenenlerin gerçekleştirilebilmesi için toplumun üst tabakaları kârlarını, bu sektörlerin yararına harcadılar ve bu arada Gayri Safi Milli Hasıla'dan en büyük payı almaya devam ettiler. Kısacâ söylersek: *Unidad Popular*'ın iktidarının ilk bir buçuk yılında uyguladığı politika, sadece geniş halk kitlelerini korumakla kalmayıp, buna özel sermeyeyi de katınca, özel sermaye elde ettiği kârları artık üretime yöneltmek yerine, tüketim, spekülasyon ve kısa vadede büyük kârlar getiren işlemlerde kullandı.»[18]

1971'de mevduatın % 113 oranında artacağını düşünen özel sektör, bu sermayeyi yüksek kârlılık oranlarına erişilen spekülasyon ve ticaret alanlarına kaydırdı. Arz ve talep arasındaki dengesizlik, bir tarafta genel olarak

gelirlerdeki artış, diğer tarafta ise üretim sektörünün yetersiz gelişmesinden kaynaklandı ve özellikle işletme sahipleri tarafından körüklendi ve bir çok mal, devletin saptadığı fiyatın dört beş katı bir fiyatla karaborsada satılmaya başladı.

Daha önce bu spekülasyon sermayesinin oluşumunun diğer ekonomik mekanizmaların[19] yanısıra, ülkenin ekonomik durumunun kötüleşmesinde merkezi bir rol oynadığını söylemiştik. Bu da askeri müdahale için gerekli ön şartları hazırladı. Bu süreçte başta ABD olmak üzere, bir çok batılı sanayi ülkesi önemli bir rol oynadı ve bu ülkelerin yönetimleri ve uluslararası tekelleri, bağımlılıktan hiç bir zaman kurtulamamış olan ülke ekonomisi karşısına adeta görünmez bir duvar ördüler.

Ülke büyük ölçüde gelişmiş ülkelerden yapılan ve gıda maddeleri, sanayi malları, teknik donanım, tıp malzemeleri ve yedek parça gibi mallara dayanan ithalata bağımlıydı. Dış krediler Şili ekonomisinde istikrar açısından hâlâ büyük bir önem taşıyordu. Ve *Unidad Popular* yönetiminin programı da bu durumu temelde değiştirememişti. Ancak Amerikan kredileri şiddetli bir düşüş göstermeye başlamıştı. 1971 yılının Ağustos ayında Şili 219 milyon dolar kredi alabiliyorken, bu miktar Ekim'de 88 milyona, 1972 yılının başında 52 milyona ve aynı yılın Ağustos ayında 32 milyon dolara düştü.[20]

İthalata olan bu bağımlılığın aşılabilmesi ve ülkenin ekonomik yapısının sağlam temellere oturtulabilmesi için ihracat sektörüne yönelmek gerekiyordu. Ancak devlet eliyle yönetilen dış ticaret bu problemi daha kendi içinde çözememişti. Ve bu kârların kullanılış biçimlerinin ne olacağı da cevaplanmamış bir soru olarak duruyordu. Ancak konuyla ilgili tartışmalarda bu soru, orta ya da uzun vadeli bir gelişme projesinin odak noktasını oluşturmuyordu. Madenlerden elde edilen döviz girdileri, kısa vadede tüketim ihtiyaçları için kullanıldı. Böylece ekonominin gelişme stratejisiyle ilgili tartışmalar, güçlükler nedeniyle sürekli ileriye atılıyordu.

Piranalar grubunun egemenliği altındaki sanayici finans kesiminin, neden en çok spekülasyondan kâr sağladığı sorusunu, bu sektörü spekülasyon hareketinin aracısı haline getiren, dış sermayeyle olan sıkı bağlantılarını ve politik hedeflerini inceleyerek cevaplayabiliriz. Ancak bu, sektörün ekonomik dayanaklarını belirtmek de aynı ölçüde önemli. Bu dayanak Finans sektörüne, değişik spekülasyon mekanizmalarının harekete geçirilmesi için uygun bir çıkış temeli ve geniş bir tecrübe sağlıyordu. Devletin haciz uygulamasından kurtulmak ve sahiplerine spekülatif işlemler sonucunda yüksek kazançlar sağlamak açısından, bu ekonomik kaynakların elde edilme biçimi oldukça uygundu. Finans kesimi, bu amaçlarını yerine getirebilmek için gıda maddeleri sanayii, dağıtım sektörünün önemli kesimleri ve nakliyat araçları üzerindeki kontrolünü silah olarak kullanıyordu.

Ancak spekülasyon sermayesi politik restorasyonun hedefleri için bir kaldıraç olmakla yetinmiyordu. Artan politik, sosyal ve ekonomik kriz safhasında; askeri yönetimin ilk safhalarında, Şili burjuvazisinin ülkenin önemli banka ve fabrikalarının satın alınmasında ya da geri alınmasında ihtiyaç duyduğu sermayeyi bu spekülasyon sağladı.

Spekülasyon işlemleri sonucunda en büyük kârı her ne kadar bu sektör elde ettiyse de, orta ve küçük burjuvazinin bazı kesimleri de bundan kazanç sağladılar.

ORTA BURJUVAZİ

Daha önceden de gördüğümüz gibi, hükümet politikası, burjuvazinin iç pazara yönelen kesimini teşvik ediyordu. Hatta bunun, burjuvazinin kamulaştırmadan etkilenmeyen, tekelci ve tekelci olmayan sektörleri için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu gelişme esnasında *Unidad Popular*'ın ekonomik politikasında kazanç sağlayan burjuvazinin rejimle giderek artan bir muhalefet içine düştüğü görülmektedir. Bu kesim daha sonra askeri

rejimin kurulmasını sağlayacak olan ayaklanma planlarını desteklemiştir.

Şili gibi bir ülkede burjuvazinin yapısı açıklanmaya çalışıldığında, kriz safhasındaki sosyal çatışmaların diyalektiğini anlayabilmek için, bence bu fenomene geri dönülmeli ve anlamı kavranmalıdır. Burada, politik ve toplumsal gelişmenin burjuvazinin tavrını belirleyen ana etken olduğunu belirtmeliyiz. Burjuvazinin toplumsal çatışmalardaki tarihsel pratiğinin ve deneyimlerinin sonucu olan bu özellik, onun yapısını, birikim biçimini, yatırım hedeflerini ve sektörler arası dayanışma ve bağlarını belirleyici bir şekilde ortaya koyuyor.

Kamulaştırılmayan ve tekelci olmayan burjuvazi 1971 ve 1972 yıllarında kârlarını muazzam bir şekilde arttırdı. Allende yönetiminin ilk zamanlarında gözlenen ekonomik hamle, bunun bir işaretidir. Talep ve sanayi üretimindeki artış, özellikle gıda maddeleri, giyim eşyaları ve ayakkabı sektörlerinde oldukça yüksek boyutlara vardı. Bütün bu kesimlerde düşük ya da orta derecede tekelleşmiş burjuvazi ile karşılaşıyoruz. Toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla genişletilen devlet harcamaları, ekonominin bazı dalları için teşvik anlamına geldi ve inşaat sektöründe olduğu gibi bu kesimleri harekete geçirici bir rol oynadı. Bankaların devlet eliyle denetimi, tekelci olmayan sanayicilere, orta büyüklükteki sanayicilere ve ticaret burjuvazisine kredi olanakları sağladı. Kamulaştırmaya tabi tutulmayan burjuvazinin bir kesiminin gelir oranlarında gözle görülür bir artış olsa bile, özel yatırım oranlarında ani bir düşme ortaya çıktı ve ekonomi, devlet harcamaları yardımıyla ve karşılıksız para basımıyla ayakta tutulmaya çalışıldı. Bütün bunların sonucunda enflasyon sarmalı gittikçe daraldı ve ülke ekonomik anlamda içerden ve dışardan kuşatıldı.

ORTA BURJUVAZİNİN POLİTİK TAVRI

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi ülke ekonomisi 1972'den sonra büyük para yığınlarıyla yapılan

spekülatif işlemlere sahne oldu. Bunun politik anlamı şuydu: «*Confederacion de la Produccion y el Commercio*» (Üretim ve Ticaret Konfederasyonu) ve «*Asimet*»te örgütlenmiş olan ve Allende yönetiminin aldığı önlemlerden hiç bir şekilde etkilenmeyip, tersine büyük kazançlar sağlayan, tekelci olmayan burjuvazi, orta burjuvazi ve küçük firma sahipleri; pratikte Allende yönetiminin önlemlerinden büyük darbe yiyen tekelci burjuvaziyle aynı cephede birleştiler. Yani büyük sermayenin çıkarları doğrultusunda, askeri rejimin ilk aylarından sonra gittikçe sağlamlaşan bir yapıya sahip olan, güçlü bir ittifak oluşturdular.

Böylece bu firma sahiplerinin aktif katılımıyla ve büyük sermayenin önderliğinde, Allende yönetiminin önlemlerine karşı, *Özel Mülkiyeti Koruma Cephesi* (FRENAP) kuruldu. Bu noktada şöyle bir tez savunulabilir: «*Tekelci olmayan burjuvazi, orta burjuvazi ve küçük firma sahiplerinin güçlü fraksiyonları, özel mülkiyetin korunması amacıyla, stratejik ve programlı perspektifleri uğruna ekonomik çıkarlarını arka plana ittiler.*» Onlara göre bu cephe *Unidad Popular* yönetimi tarafından tehdit edilemezdi. Tek çekindikleri, çoğu olayda aşikâr bir karakter kazanan, zincirlerinden kurtulmuş politik ve toplumsal süreçti. Burada ekonomik determinizmin içindeki ve tarihsel toplumsal fenomenlere hapsolmuş araştırmacıların, analizlerinde pek az dikkat ettikleri bir unsur söz konusu kesimlerin, gelir oranlarındaki artışa rağmen, geneldeki gidişatın zararlarına olduğunu hissetmeleri gerçeğidir. Gerçekten de bu kesimler kapitalist ekonomik mekanizma konusunda genel karar verme güçlerini gidereek yitirdiklerini farketmişler ve bu düşüncelerinde de belirli bir tarihsel bilincin su yüzüne çıkması etkili olmuştur.

Bu fenomenin açıklanmasında ayrıca, ülkenin üretim yapısında aranması gereken, yapısal nitelikte başka nedenler de söz konusudur.

Bir çok analizcinin, burjuvazinin tekelci olan ve tekelci olmayan fraksiyonları arasındaki çelişkilerin niteliğiyle ilgili olarak çizdikleri tabloya karşın, Şili örneği temelde geleneksel bakış biçiminden ayrılan, çatışmalarla ve birleşmelerle bezenmiş adeta bir hayal dünyasıydı. Genellikle yapılan yorumlar, şu varsayımdan yola çıkıyordu: Başta metropol sermayelerinin egemen olduğu ülkeler olmak üzere, burjuvazinin tekelci olmayan fraksiyonları, özellikle tekellerin egemenliği altındaki sanayicilerden oluşan her geri kalmış toplumsal katman, gelişmelerini engellediği için, ister yerli, ister yabancı olsun, büyük tekellere karşı muhalefet uygularlar. Bu yüzden sürekli bir çıkar çelişkisi içinde bulunurlar. Böylesi bir değerlendirmeden yola çıkılarak, anılan toplumsal katmanların, büyük sermaye ile olan ilişkilerine bir son verip, işçi sınıfıyla ve yoksul tabakalarla, anti-emperyalist ve anti-tekelci özde, sağlam ve sürekli ittifaklar kurabileceği düşünülür. Bu şema genellikle, bir çok durumda ulusal burjuvazi olarak tanımlanan ve ulusal bir gelişme modelinin destekleyicisi olarak görülen sanayici burjuvazi için çizilir. Yapılan bir çok araştırma, sanayici burjuvaziyi dış sermaye ile çelişkide gören ve ulusal kalkınmanın destekleyicisi kabul eden düşüncenin yanlışlığını vurguluyor.[21] Özellikle Hristiyan Demokrat Hükümetin altı yıllık yönetimi sırasında Şili sanayici finans burjuvazisi örneği bu yanlış teorinin çürütülmesi için yeterli bir kanıt oluşturmaktadır.[22]

Şimdi ön yargı sonucu kabul edildiği için hiç bir zaman somut bir şekilde analiz edilmeyen bir anlayışa değinmek istiyoruz. Bu anlayış, sanayi burjuvazisinin modelinin 'ulusal' karakter taşımadığını, kendi birikimini, dinamiğini ve teknolojisini yaratamayacağını düşünen araştırmacılar tarafından bile kullanılıyordu. Burada, burjuvazinin orta ve tekelci olmayan kesimlerinin, anti-tekelci ve ekonomiyi kontrol eden dış sermayeye karşı olan ka-

rakterinin bir ön kabul olarak ele alınmasını kastediyoruz. Daha önceden bu kesimlerin politik olarak ulusal ve yabancı büyük sermayeyle ortak bir cephe oluşturduklarından söz etmiştik.

Şili örneğinde destek gören ve büyük burjuvazi, orta burjuvazi ve küçük burjuvazinin bazı kesimleri için bir açıklama sağlayan yapısal nedenler şunlardı: üretim süreci gözönüne alındığında bu sektörün önemli bir bölümünün tekellerin ekonomik anlayışları ve yayılmalarıyla sıkı sıkıya ilişkili olduğu ve varolma koşullarıyla, işlevinin tekelere bağımlı olduğu sonucuna varırız. Bu kenetlenme zinciri nedeniyle tekellerin yayılması, onların toplam üretiminin bir parçasını oluşturan bu firmaların da yayılmasına neden oluyordu. Gelişmenin ve üretim sürecindeki artan kargaşanın bir sonucu olan bu fenomen, İtalya gibi gelişmiş ülkelerde de göze çarpmaktadır.[23] Onun için burada bir istisnadan değil, değişik ülkelerin ulusal ekonomilerindeki genel bir eğilimden söz ediyoruz. İtalya örneğinde de olduğu gibi küçük ve orta burjuvazi daha yüksek bir verim düzeyine erişilmesi amacıyla, *tekel* tarafından örgütlendi. Şili ekonomisinin yeniden düzenlenmesinde göze çarpan ve değerlendirmemizi daha da güçlendiren bu eğilim, sanayici kesimin gelecekteki gelişmesi için bir hipotez oluşturuyordu. Tekelci olmayan burjuvazinin askeri yönetim altındayken geçirdiği değişimleri inceleyebilmek için onun 1970-73 yılları arasındaki gelişimine bakmamız gerekir. Bunun için V. Brodersohn'dan aldığım verileri kullanıyorum:[24]

1966'da sanayideki iş gücünün % 56'sı işgücü hacmi 200 kişiden küçük olan yerlerde çalışıyordu. Halkın çalışabilen kesiminin % 42,3'ü küçük firmalarda istihdam ediliyordu ve bunlar sanayi kesiminde üretilen değerin %26,2'sini alıyorlardı. Sanayi kesiminin üretimi büyük ölçüde tekelci çembere bağlıydı.

Ancak burada dikkat etmemiz gereken bir nokta var. Küçük sanayicilerin ve el işleriyle uğraşanların önemli bir kısmı ne tekellere bağlanmıştı ne de onlarla kaynaş-

mıştı, tam tersine bunlar halkın tüketimine yönelik üretim yapıyorlardı. Bu sektör gerçekten de pazarlarına burnunu sokan ulusal ve yabancı tekellerle tam bir çıkar çatışması içindeydi. Ancak tekellerin altmışlı yıllarda bu pazarı kapmak için uyguladıkları taktikler sonucunda, genel talebi karşılamak için üretim yapan bu küçük işletmelerden on binlercesi yok oldu.[25]

Buna karşılık dinamik bir sektör, yani gelişme ve modernleşme sürecinde bulunan orta burjuvazi, çıkarları aslında yüksek kârlar bırakan pazarlara, ya da dış pazarlara yönelik bulunan tekelci sanayiye bağlandı. Tekellerin gelişmesi orta büyüklükteki sanayinin de büyümesini beraberinde getirdi.

SANAYİCİ - FİNANS BURJUVAZİSİNİN ŞİLİ TOPLUMUNUN EN GÜÇLÜ FRAKSİYONU HALİNE GELMESİ VE YENİ BİRİKİM MODELİ

Egemen sınıfın bütün kesimleri, daha önceden bütün şartlarını hazırladıkları ve 11 Eylül 1973'de gerçekleşen askeri darbeyi desteklediler.

Askerler başından beri, üretim araçlarının özel mülkiyetinin varlığında çıkarlarının ifadesini bulan kesimleri temsil ediyordu. Kısa sürede cunta, iktidar bloku içinde politikasını üzerine kurduğu sınıfı ortaya koyan yeni bir safhaya geçti. Yani egemen sınıfın değişik kesimleri arasındaki sürtüşmeler ve yeniden düzenlenme süreçleri ve bunların devlet aygıtına olan etkileri askerler tarafından güçlü devlet yönetimi altında eritilmek istendi. Bu çatışma, özellikle 1975 yılının ilk üç ayında şiddetlendi. Temeli, devletin aktif olarak koruduğu iç pazar olan gelişme modelini benimseyen kesimlerin askeri yönetim üzerindeki etkileri yavaş yavaş ortadan kalktı. Buna karşılık ekonomi-politikasına büyük ölçüde uyum göstererek dış pazarları hedef alan birikim modelini benimseyen sektörler yönetim üzerinde etki kurdular. İlk olarak ülkede, diğer ülkelerle rekabet edebilme olanağını sağlayacak eko-

nomi dalları geliştirilmeliydi. İdeolojik olarak bu model sonunda, öncülüğünü Şikago okulu üyesi Milton Friedman'ın yaptığı monetarizme vardı.

Monetarist politika artık, bir gelenek haline gelmiş olan, devletin ekonomiye müdahalesiyle taban tabana zıt olarak, ülkenin ekonomik hayatında oynadığı rolün köklü bir şekilde değiştirilmesini öngörüyordu. Devlet sadece arz-talep yasasının uygulanmasını sağlayacak ve fiyatların serbestçe oluşmasını düzenleyerek ekonomik sürecin sorumluluğunu taşıyacaktı. Böyle bir politikanın uygulanabilmesi ve ekonomiye yeniden işlerlik kazandırabilmesi için, kamu harcamalarının büyük ölçüde azaltılması gerekli görülüyordu. Devlet, başta *Unidad Popular* olmak üzere daha önceki yönetimlerin mirası olan finans kesimi ve ülkenin anahtar endüstrileri üzerindeki kontrolunu özel mülkiyete devretmeliydi. Bu amaçla da devletin elinde bulunan üretim araçlarının ve bankaların satışına ya da geri verilmesine başlandı, bunun sonucunda da devletin ekonomi üzerindeki etkisi büyük ölçüde azaldı. Böylece:

1 — Allende yönetimi zamanında devletleştirilen ya da elkonulan işletmeler,

2 — CORFO dönemi zamanında ele geçirilen işletmeler,

3 — Devlet tarafından kurulan bazı işletmeler,

açık arttırmayla satışa çıkarıldı.

Altmışlı yıllarda gelişmeye başlayan ve *Unidad Popular* zamanında spekülasyon işlemleriyle sermaye biriktiren sanayici finans burjuvazisi, ekonomik araçlara sahip oldu ve bu politikadan en büyük kazancı sağladı. Bütün bunların yardımıyla da ülke ekonomisinin denetiminde bir üst basamağa tırmandı, yani askeri yönetimin ekonomi politikasında, bu politikaya en uygun kesim olan sanayici -finans fraksiyonu (başta «Piranalar» grubu olmak üzebaşat rol oynadı.

Sanayici-finans sektörü, böylece ülkenin üretim aygıtı üzerinde geniş bir kontrol sağladı ve ihracat modeli-

nin taşıyıcı gücü haline geldi, gelişmesini hızlandırdı ve iktidarını güçlendirdi.

DEVLET ŞİRKETLERİNİN ÖZEL MÜLKİYETE VERİLMESİNİN VE EKONOMİK MERKEZİLEŞMENİN SONUÇLARI

Şimdi devlet mülkiyetinin özel şahıslara satışında gözlenen gelişmeleri inceleyelim. Askeri yönetim Francisco Souza Cousino'yu bu satış işiyle görevlendirdi ve 1975 yılının sonunda CORFO yaklaşık 1 617 milyon peso, yani 240 milyon dolarlık bir satış hacmine ulaştı.

Bunun 420 milyon pesosu şirketlerin eski sahiplerine devrinden, 712 milyon peso yeni şirket sahiplerinin yatırımlarından ve 485 milyon peso da yabancı şirketlerden elde edildi.[26] *Unidad Popular* tarafından devletleştirilen beş önemli banka özel mülkiyete devredildi: *Banco Osorno y la Union, Banco Espanol, Banco O'Higgins, Banco İsraelita,* ayrıca devletin *Banco de Chile*'deki hisseleri satıldı.

Bu şirketlerin satışından elde edilen tutarları incelediğimizde, en büyük payı yeni şirket sahiplerinin aldığını görüyoruz. Böylece burjuvazinin modern sanayici-finans fraksiyonu lehine hareket eden büyük işletmelerin eski varlıklarını yeniden elde etmeleri bu sürece denk düşüyordu. Frei yönetimi altında açık yayılmacı tavrından sonra bu fraksiyon, egemen sınıfların o güne kadar bilmediği bir merkezileşme ve içiçe girme süreciyle büyük burjuvazinin eksenini oluşturdu.

Bu sektörün sağladığı kontrol ve egemenliğin çerçevesini çizmeden önce, «eski sahiplerine devredilen işletmeler» adıyla andığımız kategorideki işletmelerin büyük bir bölümünün *Unidad Popular* zamanında devletleştirilenler olduğunu belirtmeliyiz. Daha önce *Banco Hipotericario* ve FENSA şirketi çevresinde oluşan bu sanayici finans fraksiyonu, finans kesiminde, sadece *Banco Hipotecario*'yu ve hisselerine sahip olduğu diğer bankaları geri

almakla kalmadı; Frei yönetimi zamanında içinde bulunduğundan çok daha iyi şartlarda; kontrolunu daha da genişletti.

Geleneksel klanlarla çok yönlü ilişkilere giren bu fraksiyon, 1970 yılının sonundan beri *(Vial-Claro-Cruzat/Larrain)* gibi gruplarla birlikte, askeri yönetimin politikasının belirleyici gücü olan büyük burjuvaziyi oluşturdu.

Değişik gruplarla olan çok yönlü ilişkilerin yayılmasını kolaylaştırdı, yatırım olanaklarını genişletmek için bu ilişkileri daha da sıklaştırıldı. Bunun en güzel örneğini «*Los Aguirre*» bakır yatırım projesinde (Şili sermayesinin son yıllarda yaptığı en büyük özel yatırım) *Vial ve Cruzat* arasında görebiliriz.[27] İki şirket sahibi, dahil oldukları grupların tepe noktalarını ellerinde tutan, aynı zamanda Valparaiso'nun *Cruzat/Larrain* sektörü için vazgeçilmez bir unsur olan emlâk bankasının denetimine katılmaktaydı. «*Elecmetal*» sanayi şirketinde R. Claro ve Cruzat, «*Que Pasa?*» dergisinde Vial ve Claro, *Vea* gazetesinde Cruzat ve Claro, kontrolu elinde bulunduruyordu. *Cruzat/Larrain* ve *Claro* «*Radio Mineria*»nın yönetimine katılıyordu; *Cruzat/Larrain'in* mülkiyetindeki «*Colocadora Nacional de Valores*»e ise Claro sektörü de katılıyordu.

Aslında çeşitli gruplar arasındaki bu çok yönlü ilişkiler ve beraber tavır alma, bizim burada saydıklarımızdan çok daha yoğundur, ancak bu gruplar birbirleriyle olan sıkı bağları ve ortak çıkarların fazla açığa çıkmasını istemiyorlardı. Grupları birbirine bağlayan nedenler arasında ailevi ilişkileri de sayabiliriz. Değer yargıları ve düşünceleri büyük ölçüde benzeşiyordu ve hepsi de hemen hemen aynı eğitimden geçmişlerdi. Bu nedenle de hükümetin eğitim politikası üzerinde önemli etkisi olan tutucu, dinci OPUS DEİ'ye karşı duydukları sempati açıkça gözlemleniyordu.

Özetlersek: Bu ekonomik grupların toplumsal ve ekonomik yapılarının üstünlüğü, şu değerlendirmeyi yapmamıza olanak sağlıyor: Şili büyük burjuvazisinin öyle bir fraksiyonu ile karşı karşıyayız ki, bu fraksiyon gelenek-

sel klanlarla aynı çıkarlar doğrultusunda birleşiyor, ekonominin tüm alanlarına girmiş bulunan, fakat en çok tarım ve maden ürünlerinin ihracatına yönelen ve dış sermaye ile içiçe girerek finans kesimine hükmeden ihracatçı büyük burjuvaziye yardım ediyor. Böylece onu, özel bir fraksiyon ve o zaman egemen olan büyük burjuvazinin ekseni olarak kabul edebiliriz.

Bütün bunları anlatmamızın nedeni, «*Piranalar*»ın bağrından doğan değişik grupların birbirleriyle bağlarının bazı kişilerce açık olmamasıydı.[28]

Bize göre bu süreç, sürekli artan bir ekonomik merkezileşmeyi yaşayan ve en güçlü klanlarla birlikte devlet aygıtı üzerinde belirleyici bir hale gelen sanayici-finans burjuvazisinin gelişme derecesinin kanıtlanmasından başka bir şey değil. İhracata yönelik ve dış sermaye ile bağları olan burjuvaziyi takviye etme eğilimindeki bu merkezileşme sürecinin, Şili egemen sınıfının birleşme eğilimi olarak adlandırdık. Ve bir an bile olsun bu sınıf içindeki çatışmaların ve gerilimlerin ortadan kalkacağını düşünmedik. Çatışmalar ancak ortak birikim planlarının sınırları içinde ortaya çıkabilirdi. Yani, büyük burjuvazi içinde çıkabilecek çatışmalar, hatta bir kriz, ekonomik çıkarları nedeniyle, her ne sebepten olursa olsun ancak onları birbirine bağlayan bu birikim planı içinde gelişebilirdi.

GELENEKSEL EKONOMİ KLANLARI

Burjuvazinin sanayici finans fraksiyonunun muazzam ilerlemesi, geleneksel klanların düzenini gözle görülür bir şekilde bozdu. Genellikle ekonomik anlaşmaları aşan ve büyük burjuvazinin değişik tekelci grupları arasında gerilimlere yol açan bu süreç, kritik bir ortamı beraberinde getirdi. Bunun sonucunda Şili ekonomisi üzerindeki kontrollerini büyük ölçüde yitiren iki geleneksel klan, yine de askerlerin politikasıyla teşvik edildiklerini düşünüyorlardı. İşte bu klanlar sermayelerini (Venezu-

ella, Ekvator, Peru, Kolombiya ve A.B.D.) gibi daha kârlı ülkelere transfer ettiler ve politik etkilerinin zayıflamasına izin vermediler ve bunu yeni egemen gruplarla açıkça sürtüşmeye girmeden gerçekleştirdiler.

Bu makalede dış sermayeyle birlikte ülke ekonomisini kontrol eden en büyük altı ya da yedi tekelci grup arasındaki yerini koruyan, ancak daha öncesine oranla etkisini bir hayli kaybeden bir grubun durumunu incelemek istiyoruz.

Yarur Ekonomi Klanı

Kökleri Amador Yarur'un Kudüs'ten Şili'ye geliş tarihi olan 1935 yılına dayanan «*Yarur Şirketler Grubu*»ndan söz edeceğiz. Arap kökenli bu tüccarlar daha sonraki ekonomik gelişmelerinde önemli bir kaldıraç olan bir sektörde, tekstil alanında, faaliyete başladılar. 1950'li ve 1960'lı yıllarda *Yarur Şirketler Grubu, Edwards ve Matte-Alessandri* klanlarıyla birlikte Şili tekelci finans oligarşisinin en güçlü kesimini oluşturuyorlardı. Bu grup *Banco de Creditos e Inversiones*» ve «*Banko Continental*»in kontrolunu elinde bulunduruyordu ve en güçlü dayanağı tekstil sektörüydü. Diğerlerinin yanında «*Textil Progreso*», «*Fabrilana*» ve «*Textil Yarur*» gibi şirketlere sahipti. Ayrıca «*Radio Cociedad Nacional de Agricultura*» (SNA) «*Manufacturas Chilenas de Caucho*», «*Pesguera Robinson Crusoe*» ve «*Saavedra y Benard*»ın mülkiyetini ellerinde bulunduruyorlardı. Matte Alessandri klanının üyesi olan muhafazakâr politikacı Gorge Alessandri'nin (1958-1964) cumhurbaşkanlığı sırasında, Amador Yarur, Merkez Bankası'nın müdürü ve «*Banco de Creditos e İnversiones*»in başkanıydı. Bu sırada yönetimdeki çeşitli politik şahsiyetlerle sıkı ilişkiler kurdu. «Şok Politikasının» *(Politica de Schok* - Nisan 1975)[29] başlangıcından ve Şili'nin And Paktı'ndan *(Pacto Andino)* çıkmasından sonra, askeri yönetim altında, tekstil sektörü, krizden en fazla etkilenen sanayi dalları arasındaydı ve ülkenin bu alandaki en

önemli 40 firmasından birçoğu iflas etmişti.[30] Ulusal Tekstil Federasyonu'nun bir açıklamasına göre, bu sektörde üretim kapasitesi 1974 yılından beri % 50 oranında azalmıştı.[31]

Ancak bütün bunlara rağmen Yarur, 1977 yılı içinde en büyük gelişmeyi gösteren bankalardan biri olan «*Banco de Creditos e Inversiones*» üzerindeki denetimini hâlâ kaybetmemişti ve ülkenin en önemli tekstil şirketi olan «*Manufactures de Algodon Yarur SA*»ya hâlâ sahipti. Ayrıca ülkenin dördüncü büyük tekstil şirketi olan «*Tejidos Caupolicán*» ve altıncı büyük şirketi olan «*Fabrilana*» ve «*Fiap Tomé*» hâlâ mülkiyetindeydi. En çok göze batan şey, diğer gruplarla karşılaştırıldığında Yarur Şirketler Grubunun gelişmesinin çok az olması. Şok politikası sırasında genelde ulusal ekonomi ve buna bağlı olarak da tüm tekstil sektörü, Ulusal Tekstil Federasyonu'nun açıklamasından da anlaşılacağı gibi, büyük bir konjonktürel gerileme yaşadı (1975). İşte o zamanki ekonomi politikasından oldukça az kazanç sağlayan bu klanın ekonomik durumunun ana hatları kısaca bunlar. Bu arada, Yarur'un ülkenin beşinci büyük bankası olan «*Banco del Trabajo*»yu Edwards grubuyla birlikte denetiminde bulunduran Said Şirketler Grubuyla çok yakın bağları olduğunu açıklamak yararlı gözüküyor.[33] Başında Jose Said'in olduğu bu grup, tekstil ve finans sektöründe önemli yatırımlara sahip bulunuyordu.

Edwards ve Matte-Alessandri Ekonomi Klanları

«*Colocadora Nacional de Valore*»in 1977 yılında düzenlediği listeye göre *Matte-Alessandri grubu* 1976'da 240.6 milyon dolarlık toplam sermayeye sahipti ve bu rakamla Cruzat/Larrain'den sonra ülkenin ikinci güçlü şirketler grubunu oluşturuyordu. Mülkiyetindeki en önemli şirket, genel müdürlüğünü eski Cumhurbaşkanı Jorge Alessandri'nin yaptığı «*Compania Manufacturera de Papeles Y Cartones*», *Ercilla* gazetesi tarafından 1976 yılı içinde düzen-

lenen tabloya göre, bu şirket ülkenin en büyük özel firmasıydı. İhracat hacmi ölçü alındığında, 1977'de 40.6 milyon dolarlık cirosuyla 3. sırada yer almaktaydı. (Büyük madenler hesaba katılmıyor). Bu tekelci firma, *Unidad Popular* zamanında ne devletleştirilebilmiş ne de devlet kontrolü altına alınabilmişti ve «*Banco de Chile*» ile birlikte tekelci grupların *Unidad Popular*'ın programına karşı uyguladıkları muhalefette en sağlam kaleyi oluşturmuştu.

Bu grubun gücünün en önemli kaynağı, 31 Ocak 1978'de 25 milyon dolarlık bir servete sahip olan «*Banco Sud-Americano*» üzerindeki kontrolüydü. Ayrıca «*Pizarreno*» ve «*Cia Minera de Valparaiso*» sanayi firmalarına, Cruzat/Larrain ile birlikte % 12 ve % 30 payla ortaktılar. O sıralar dağılmakta olan «*Renta pasaje Matte*», % 40 hisse payıyla onların denetimindeydi. 1977'de, alanlarında en yüksek kârlılık oranlarına ulaşmayı hedefleyen «*Melon SA*» ve «*Papeles y Cartones SA*» gibi finans kuruluşlarının da sahibiydiler[35].

Diğer bir eski tekelci grup da *Edwards* klanıdır. Fernando Dahse'nin, Şili'nin en büyük firmalarının mülkiyetleri üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre, Edwards grubu ülkenin 26 büyük işletmesini kontrol ediyordu.[36]

Bu klanın doğuşu Galli mülteci Jorge Edwards'a dayanıyor. Edwards 19. yüzyılın başında Şili'ye gelmiş ve altı kuşak sonra da Edwards'lar ülkenin en güçlü finans kompleksini oluşturmuşlar. Yetmişli yılların başında on bir kişiyle yetmiş anonim şirketi kontrol ediyorlardı. Egemen sınıf içinde, Allende yönetimine karşı koyan grupların en güçlüsüydü. Egemenlik alanları içinde «*Banco de A. Edwards y Cia*», ülkenin tüm bölgelerine yönelik bir düzine günlük gazete basan *El Mercurio* gazeteler zinciri, «CCU», «*Cia de Seguras La Chilena Consolidada*», «*Indus-Lever*», «*Carbonifera Lota-Schwager*», «*Pizarreno*», «*Molinos y Fideos Luchetti*», «*Ganadera Tierra del Fuego*», «*Agencias Graham*», «*Clinica Santa Maria*», «*Hucke*», «*Dow Quimica*», «*General Motors*», (bu son iki firmada

yabancı sermayenin büyük ölçüde katılımı söz konusuydu) gibi büyük firmalar bulunmaktaydı.

Günlük *El Mercurio* gazetesi Allende yönetimine karşı örgütlenen muhalefette anahtar durumundaydı.

Edwards grubu şu anda «*El Mercurio*» şirketler zinciri ve özellikle *El Mercurio de Santiago* yoluyla, ülkenin içinde bulunduğu duruma gelmesinde en büyük etkiyi yapıyor. Önemle vurgulamamız gereken bir nokta, bu grubun Arjantin-Brezilya, Kolombiya, Ekvator, ABD. gibi ülkelere sermaye transfer etmesidir. Ailenin en önemil şahsiyeti Augustin Edwards Eastmann, uluslararası Pepsi-Cola firmasının New York başkan vekilliğini yapmaktadır.

Ulusal düzeyde, bu klan, ekonomik etkisini, yeni tekelci finans grupları yararına kullanmak zorundaydı. En önemli şirketlerinden biri olan «CCU»nun mülkiyetine, azınlık grubu şeklinde (% 40'a % 38) *Cruzat/Larrain*'i de kattı. Aynı durum şu anda *Cruzat/Larrain*'in elinde tuttuğu «*Empresa Crav*» için de geçerliydi.

Klanın büyük hisselerine sahip olduğu «*Cia Industrial*» şirketi, Vial grubunun kontrolu altına girdi. «*Dow Quimica*», önce *Unidad Popular* tarafından kamulaştırıldı, daha sonra ise Amerikalı ana şirket tarafından geri alındı. «*Banco de A. Edwards y Cia*» bir dağılma süreci yaşıyordu. «*Indus Lever*» örneğinde, denetim % 50 *Vial* sektörüne, % 50 de yabancı şirket *Unilever*'e verilmek zorunda kalındı. «*Agencias Graham*» 1976'da *Fluxa/Yaconi* tarafından satın alındı. Edwards «Pizarreno» üzerindeki denetimini *Cruzat/Larrain*'e, «Luchetti» üzerindeki denetimini Andronico Luksik grubuna, «Hucke» üzerindekini ise Vial'e bırakmak zorunda kaldı. «Feriloza» Ekim 1976'da iflas etti.

Ancak Edwards klanının ulusal düzeyde ekonomik etkisinde meydana gelen bu gerileme, onun yönetici çevreler üzerindeki etkisini daraltmadı. *El Mercurio* gazetesi çevresinde toplanan bazı önemli kişiler, askerlerin doğrudan danışmanlarıydı ve Cuntanın politikası bu yayın organları tarafından şiddetle savunuluyordu. (*El Mercurio,* askeri darbeden sonra hiç kesintiye uğramadan ya-

yayınlanmasına izin verilen tek önemli günlük gazeteydi. Resmi politika için bir yönlendirici ve yardımcı konumundaydı).

Bu klan, «*Sociedad Financiera Porvenir*» ve «*Los Andes*» gibi finans kuruluşlarındaki payını koruyabilmişti ve Said grubu ile birlikte ülkenin beşinci büyük bankası olan, «*Banco Nacional del Trabajo*» ve ülkenin yedi güçlü finans kuruluşundan biri olan «*La Chilena Consolidada*»yı da kontrol ediyordu.

EGEMEN BÜYÜK BURJUVAZİNİN, YAYILMASINI GÜVENCEYE ALMAK VE EKONOMİK MERKEZİLEŞME SÜRECİNİ İLERLETMEK İÇİN UYGULADIĞI YÖNTEMLER

Başta bugün finans ve ihracat kesimlerine yönelik büyük burjuvaziyi oluşturan, altmışlı yılların sanayici finans burjuvazisi olmak üzere, Şili büyük burjuvazisinin çeşitli grupları, önemli bir ilerleme sağladılar. Bu gruplar sadece, finans temelleri olan *Banco Hipotecario* sayesinde Allende yönetiminin uyguladığı kamulaştırma ve müsadere sürecine karşı koymakla kalmadılar, çeşitli spekülatif işlemlerle kendi birikim yollarını buldular. İşte bu sermayenin yardımıyla sanayici finans burjuvazisi, 1975 yılında finans ve endüstri kesimleriü zerindeki denetimini, önemli üretim araçlarını ve bankaları satın alarak ya da geri alarak daha da genişletti. Bu yolla finans kesimi üzerindeki etki ve denetimini artırdı; zaten bu kesimde spekülatif işlemler bugün askeri cuntanın politikasıyla korunuyor ve belirli yasal mekanizmalarda (bir sermaye piyasasının oluşması fikriyle) merkezi bir rol oynuyorlardı.

Büyük burjuvazi, bugün kredi işlemleri üzerindeki egemenliği kanalıyla, tüm ulusal ekonominin denetlenmesinde önemli bir aracı elinde tutuyor. Bankalar, sigorta ve yatırım şirketleriyle kurduğu güçlü ağı sayesinde, iktidar alanını genişletip, ekonominin tüm dallarını kapsayan gelişmesini daha da sağlam temellere oturttu. Bunun için gerekli anahtar, finans piyasasında ortaya çı-

kan spekülasyon işlemleriydi. Bu arada bir çok finans kuruluşu, sermayenin ekonominin daha kârlı sektörlerine transferinde bir taşıyıcı olarak hizmet ettiler. Ayrıca kaynağı küçük tasarruf sahipleri olan fonları kullanarak, ekonominin diğer alanlarına yayıldılar. Çeşitli bankaların ve finans enstitülerinin 1977 yılında çıkarttıkları bilançoya göre, bu sayede finans kesimindeki yüksek kârlar tehlikeye düşmüyordu.

Bu bağlamda, «Çeşitli şirketlerin hisse senetlerini kontrol etme olanağını bulan,» «*Fondos mutuos*» şirketleri önemli bir rol oynamıştır.[38]

Devletin uyguladığı ekonomik politika, temelde bu hedeflere destek oldu. 1973'den beri % 60'ı bulan reel ücretlerdeki azalma, genel işsizlik ve parayla ilgili tedbirler, bir taraftan kullanılabilir para miktarını sınırlarken, diğer taraftan ihracat ve finans yatırımlarına ilişkin işlemleri kârlı hale getirdi ve bütün ekonomi dalları gittikçe hızlanan bir birikim sürecinin içine girdiler.

Ekonominin pratikte bu şekilde sınırlanmasının nedeni, finans işlemlerinin artık verimli yatırımlar olmadan yapılamayacağının anlaşılmış olmasıydı. Bu gerçeği çok iyi bilen o zamanki egemen büyük burjuvazi, yatırımlarını uluslararası piyasada rekabet olanağı olan malların üretildiği ekonomi alanlarına kaydırdı. Dolayısıyla çıkarlarının madencilik, tarım sanayii, balıkçılık, kerestecilik ve selüloz imalatı gibi verimli yatırım alanlarında yoğunlaştığı anlaşılıyor. Böylece büyük burjuvazi, ekonomik birikim ve yeniden üretim modeli için gerekli olanakları genişletti.

SANAYİ FİRMALARININ YIKILIŞI VE ORTA BURJUVAZİNİN DURUMU

Hükümetin ekonomik politikası sonucunda özellikle sanayi sektöründe ve iç pazar ya da bölgesel pazar için üretim yapan sektörde bir çok firma yıkıldı, ancak bu onların tüm servetlerinin yok olması anlamına gelmiyordu.

Tabii ki şirketlerinin iflası sonucunda servetlerinin bir bölümü ortadan kalktı, fakat bu o kadar büyük bir miktar değildi. Şimdi bu sürecin nasıl geliştiğini inceleyelim: Şunu daha başından belirtmeliyiz ki, bugün Şili'de artık 60'lı yıların orta burjuvazisinden hiçbir iz yok. Orta burjuvazinin önemli bir bölümü Frei hükümeti zamanında, sanayi finans burjuvazisine dönüştü ve bu dönüşümün sonucunda tekelci büyük burjuvazinin oluşması, özellikle askeri yönetim zamanında en üst noktaya vardı. Tekelci olmayan burjuvazinin ya da orta burjuvazinin Frei yönetimi zamanında büyük burjuvaziye dönüşemeyen bir kesimi (bunun nedenleri dinamik sanayi kollarıyla olan bağların azlığı veya düşük birikim derecesi ve yetersiz finans kaynakları olabilir). Allende yönetimi altında, daha önceki bölümlerde de ayrıntılı olarak anlattığımız gelişmeyi gösterdi. İlk önce ülke içi talebin genişlemesinden ve daha sonra da hükümetin sağladığı ayrıcalıklardan yararlandı. Elde ettiği kârlarla da spekülatif işlemlere başladı.

Allende yönetimi tarafından büyük endüstride uygulanan kamulaştırma işlemleri, bu orta burjuva fraksiyonunun büyük bir kesiminin, büyük şirketlerin üretim dolaşımı ile yapısal ve ekonomik bir bağımlılık içinde olduğunu ortaya çıkardı. Böylece orta burjuvazinin, büyük burjuvaziyle olan politik birliği, onların ekonomik ilişkilerinin yapısında da ortaya çıktı[39]. Bütün bu özellikler, orta burjuvazinin büyük bir kısmı için geçerliydi ve o zamanki durumun geri planının da açıklanmasında yardımcı olmaktaydı.

Söz konusu sanayi sektörü askeri yönetim altında şu gelişmeyi yaşadı: İlk önce bütün sanayi sektörünün, askeri hükümetin izlediği ekonomi modelinden çok fazla zarar gördüğünü söyleyebiliriz. Gümrük politikasının sınırlayıcı etkisinin ortadan kaldırılması, iç talebin sınırlandırılması, devlet kontrolunun kaldırılması ve uluslararası tekellerin rekabeti, bir çok sanayi işletmesinin kitle halinde iflas etmelerine neden oldu. Ve bu durum 1975 yılında, «Şok politikası» safhasında en üst düzeye vardı.

Sanayi sektöründe, iflas edenlerin ya da kritik bir devre yaşayanların dışındaki firmaların büyük bir çoğunluğu, sanayici finans burjuvazisine, yani bugünkü finans ve ihracata yönelik büyük burjuvaziye aitti. Bu çelişki nasıl açıklanabilir? Daha önce bu fraksiyonun altmışlı yılların sonunda ve yetmişli yılların başında ülkenin sanayi firmalarının önemli bir kısmını kontrol ettiğini söylemiştik. (Geri kalan kısım yabancı sermayeye ve geleneksel klanlara aitti). Böylece de o devre içinde bu fraksiyonu Şili sanayi burjuvazisi olarak tanımlamıştık[40]. Askeri yönetimin sunduğu şartlar yardımıyla bu fraksiyon yeni ve daha kârlı bir birikim projesini uygulama olanağı buldu ve başta finans ve ihracat sektörü olmak üzere ekonominin hemen hemen bütün dallarına yayıldı. Yani fabrikaların kapatılması, verimli yatırımları ortadan kaldırsa da, servetlerin ekonomik olarak mahvına neden olmadı. Bir çok firma sahibi iç pazar için üretim yapan sanayi işletmelerini kapattı, ancak bunlar sermayelerini daha kârlı endüstri dallarına kaydırdılar. İşte bu firma sahipleri o zamanlar sermayelerini transfer ettikleri kesimlerde, şimdi önemli bir ağırlığa sahipler.

Şili'nin *Acuerdo de Cartagena* (And Paktı'ndan) çıkması bölgesel pazar için üretim yapan firmaların durumunu daha da kötüleştirdi. Bundan en büyük zararı metal işleme sanayii gördü. Bu sektörün en önemli firmaları, askeri cuntanın itici gücü olan ve ekonomi politikasından çok büyük kazanç sağlayan «*Piranalar*»ın mülkiyetindeydi. Aynı şeyler elektronik sanayii için de geçerliydi. Şunu özellikle vurgulamalıyız ki, Piranalar bu iki sektörle gelişti ve bu grubun altmışlı yıllarda finans kesimiyle birlikte yayılmasında yine bu sektörler kaldıraç işlevi gördü.

Eğer Şili egemen sınıfının yapısını incelerken, veri olarak sadece bazı istatistiksel kriterleri gözönüne alırsak ve sanayici finans burjuvazisinin altmışlı yıllarda iç pazara yönelik bir birikim modeliyle büyük burjuvaziye dönüştüğünü ve büyük burjuvazinin de, başta finans kesi-

mi olmak üzere, ekonominin bütün alanlarında etki kurduğunu ve uluslararası pazara yönelik bir birikim modeli uyguladığını hiç hesaba katmazsak, bu bizi büyük bir yanılgıya götürür. Şili burjuvazisinin yeni durumu sanayi, finans, tarım, maden ve ticaret burjuvazileri arasındaki farkları ve onların eski dönemdeki karakteristik çıkarlarını ve niteliklerini safdışı bıraktı.

Tablo

«Pinanalar»ın mülkiyetindeki Bazı İşletmelerin Durumu

1. «Famela», 1975 yılında kapatıldı. (Vial)
2. «Somela», 1975 yılında kapatıldı. (Vial)
3. «CTI», 1975 yılında fabrikalarını bir süre için kapattı, 1977 yılındaki zararları 2,53 milyon dolar civarındaydı.
4. Pil üreten «*Fensa-Hitachi*» aynı ürünün ithal edilmesi nedeniyle, rekabet edemez hale geldi. Bu firmanın o zamanki sahipleri (Vial), şimdi pil ithalatıyla uğraşıyorlar.
5. Vial grubuna ait olan ve And Paktı ülkelerine kompresör ihraç eden, «*Coresa*» zarar etti.

Şimdi, tekelci olmayan kesimde iflas eden ya da ekonomik zorluklar içinde bulunan firmaları inceleyelim. Burada da aynı gelişmeleri gözlemleyebiliyoruz.

a) Bu firma gruplarından bir bölümü sanayici finans burjuvazisiyle bağlar kurdu ve bu yolla o zamanki finans ve ihracata yönelik büyük burjuvazi arasında ortaya çıkan bütünleşme sürecine katıldı. Burada büyük firmaların üretimiyle ve dolayısıyla da çıkarlarıyla bağımlı olan orta büyüklükteki firmalardan söz ediyoruz.

b) Büyük bir bölümü sanayi kesiminden sağladıkları kazançları bankalara ve finans sektörüne transfer ettiler ya da ithalatları ülke içi üretimden daha rantabl olan sanayi mallarının ithaline ya da devletin açık artır-

maya çıkardığı şirketlerin satın alınmasına yönelttiler. Büyük bir kısmı daha önce verimli sektörlerde bulunan sanayiciler; artık eskiden ürettikleri malları ithal eden kişiler haline dönüşüyorlardı.

1978'de *Expo - Matriz*'in başkanı olan Venezüella'lı sanayici Carlos Guillermo Cordido bu durumu şöyle açıklıyor: Şili gümrük tarifelerini düşürdü ve sanayicilerini tüccar haline getirdi[41].

Bu durumu örneklersek: Elektronik sanayii sektörünün önemli bir temsilcisi olan Enzo Bolocco daha önceleri sanayi malları üretiyordu, fakat bugün elektronik araçlar ithal ediyor ve Alman *Grundig* firmasıyla renkli televizyon ithalatına ilişkin bir anlaşma imzalamış durumda[42]. Yürütme komisyonunun başkanı olduğu 19. Latin Amerikalı Sanayiciler Kongresi'nin hazırlıklarında basına verdiği açıklamada, Askeri Cunta tarafından uygulanan ekonomi politikasının hareketli bir savunucusu olduğunu söylüyordu[43].

«*Mellafe y Salas*» elektronik şirketi önceden *(Motorola)* televizyonlarını üretiyordu. Bugün ise bu araçların özellikle Askeri Cunta tarafından izin verilen renkli televizyonların en güçlü ithalatçılarından biri. Bu şirket satışlar esas alındığında, 1977'de 12,25 milyon dolara varan satış hacmiyle ve 670.000 dolar civarındaki kârlarıyla, ülkenin en büyük yüz firmasından biri.

Böylece «*Piranalar*» sanayi tekeline dahil olmayan bazı sektörlerde, firmaların batması ya da kapatılması sonucunda ortadan yokolmadılar, sadece kârlılığı daha yüksek olan alanlara yöneldiler ve buralarda daha da fazla geliştiler.

Şimdi de iflasları, servetlerinin de tükenmesi anlamına gelen kapitalist firmaların durumlarını ele alacağız.

a) Söz konusu firmalar çok az bir sermayeyle çalışıyorlardı ve spekülasyon, ihracat gibi işlemler için yatırım yapacak düzeyde değillerdi. Bağımlı oldukları iç pazarın daralması ve yabancı mallarla rekabet etmelerinde-

ki olanaksızlık nedeniyle, bu firmalar, başka sektörlere girebilmek için gerekli minimum sermayeyi sağlayamadılar.

b) Bu kesimin içine, el üretimine dayanan, tekellerden etkilenmeyen fakat tüketim malları pazarına önemli ölçüde bağımlı olan ve ekonomi politikasının bir sonucu olarak gittikçe daha fazla batan küçük sanayi işletmelerini de katabiliriz. (Ancak bu bağımlı olmayan zanaatçıların ya da bağımlı olmayan küçük sanayicilerin ellili yılların ikinci yarısında yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladıklarını söyleyebiliriz.)

c) Son olarak iflasları, piyasadan tamamen silinmeleri demek olan bir kesimden, küçük kapitalistlerden söz edeceğiz. Bu küçük firmalar çok düşük bir teknolojik düzeye, sınırlı işgücüne sahiptiler. Tekstil başta olmak üzere tekellere bağımlı olarak sınırlı bir şekilde parça üretimi yapıyorlardı ve üretimleri önemli ölçüde el emeğine dayanıyordu.

Özetleyecek olursak:

a) Başında «*Piranalar*» olan sanayici büyük burjuvazi için işletmelerinden bazılarının kapanması ya da kriz içinde bulunması fazla bir şey ifade etmiyordu. Ulusal pazar için üretim yapan ve artık yüksek kârlar getirmeyen bu firmalar kurban edildiler ve sermayeleri ekonominin diğer dallarına transfer edildi. Bütün bu süreç sonunda şunu anlıyoruz ki, «*Piranalar*» sanayide merkezileşme ve tekelleşme için büyük çaba harcıyorlar ve bunu da büyük ölçüde ekonomik süreçteki denetimlerine borçlular. Bu arada üretimlerini iç talebe denk düşen bir düzeye indiriyorlar. Aynı zamanda üretim, başta Brezilya ve Arjantin olmak üzere yabancı pazarlara yöneltiliyor ve ülke içi sanayiler, böylece bu ülkelerin büyük sanayi komplekslerinin ihtiyacı için üretim yapan uydular haline geliyorlar.

b) Orta burjuvazinin ve tekelci olmayan burjuvazinin önemli bir bölümü büyük burjuvaziyle ittifak yaparak, Askeri Cuntanın ihracat modeliyle bütünleşmeyi de-

niyor. Fabrikaların kapanmasıyla ticari faaliyet çoğunlukla daha kârlı alanlara kaydırılıyor ya da ihracata yönelik üretim için, sanayi sektöründe «*Piranalar*»ın bazı işletmeleriyle birleşiliyor.

c) Şili burjuvazisinin güçlü gruplarıyla bağlar kurmayan firmalar, sanayi sermayelerini ithalat işlemlerine yöneltiyorlar. Üretim yapmaktan vazgeçip, ithalatçılığa başlıyorlar.

d) Bu sektörün geri kalan son bölümünü oluşturan firmalar ise fakirleşiyorlar ve tamamen ortadan kalkıyorlar.

EGEMEN BURJUVAZİNİN BUGÜNKÜ BİLEŞİMİ

Bugün Şili'de egemen olan burjuvazinin durumunu incelediğimizde, şu kesimleri ayırdedebiliyoruz: Bir tarafta üç ya da dört büyük ekonomi grubundan oluşan büyük burjuvazinin bir fraksiyonu, diğer tarafta ise temeli ihracat olan bir birikim modelini uygulamaya çalışan, ancak gücü daha az olan yarım düzine sermaye grubu.

Burada birbirleriyle sıkı bağları olan ve yabancı sermayeyle iç içe geçen tekelci gruplar söz konusu. Bunlar büyük finans araçlarına sahipler, (içlerinde en güçlü olanlar finans kesiminde tekel benzeri yapılar kurmaya çalışıyorlar), ekonominin değişik dallarında iş görüyorlar ve Askeri Cuntanın politikasından çıkar sağlayarak gelişiyorlar.

Şu anda egemen, ithalatçı büyük burjuvazi içinde, ekonominin belirli dallarıyla bağlantıları olan iki değişik grup göze çarpıyor. Yani bunların diğer kesimlerde katılımları yok ve sıkı bağlara sahip değiller: İlk elde tarımsal ihracat sektörünü, depoların büyük bir kısmını, tarımsal üretimin dünya pazarına yönelik ana dalı olan meyve bahçelerini denetiminde tutan firma sahiplerinden sözediyoruz.

Bu büyük ihracatçı patronlar, Şili büyük burjuvazisinin geri kalan kısmından başka kaynaklara sahiptiler.

Askeri Cuntanın politikası sayesinde büyük ihracatçılar haline dönüştüler ve birikim modelini «dışarıya» taşıyan sektörlerin parçası oldular[44]. Buna rağmen andığımız kesim, Şili büyük burjuvazisinin geri kalan kısmıyla, özellikle en güçlü grup olan «*Piranalar*»la sürekli çatışma içindeydi. Önlerindeki ikilem şuydu: Ya güçlü sermaye gruplarının ihracat işlemlerine daha fazla girmesine ses çıkartmayacaklardı, ya da bu gruplar devlet aygıtı üzerindeki büyük etkileriyle bu ihracatçılar üzerindeki baskıları arttıracaklardı. Yani ekonomik etkinlikleri kanuni engellerle kısıtlanacak ve zaten kısıtlı olan finans ve kredi olanakları nedeniyle bunlar çok zor bir duruma sürükleneceklerdi. Açıktı ki, daha güçlü olan sektörü memnun edecek bir uzlaşmaya varılmadıkça, çatışmalar gittikçe şiddetlenecekti.

Askeri Cuntanın politikasından kazanç sağlayan bir diğer sektör, balıkçılıktı. Balıkhane sahipleri de aynı ihracatçılar gibi, büyük burjuvazinin en güçlü sermaye guruplarıyla çatışma içindeydiler. Ancak bu çatışma, güçlü grupların balıkçılık sektöründeki etkilerinin arttırılmasına yönelik değildi, çünkü bunlar bu sektör içinde zaten güçlüydüler, sorun balıkhane sahiplerinin «*Piranalar*» tarafından kontrol edilen ekonomi dallarına yayılma ihtimalleriydi. İki kesim arasındaki çelişkilerin açık çatışmalar meydana gelmeden her iki tarafı da memnun edecek şekilde iç içe geçme veya ekonomik anlaşmalar yoluyla çözümlenebileceği söylenemez. Ayrıca bu olasılık, ihracat modelinin bu patronlar arasında birleştirici bir rol oynadığı gerçeğini daha da güçlendiriyor. Eğer bu son olasılık gerçekleşebilseydi bu, Şili büyük burjuvazisinin iç içe geçmesinde ileri bir adım anlamına gelirdi.

1975 yılından beri inşaatçılık, emlak alım-satımı ve ayakkabı sanayii ile bağları olan finans sektörü *(Los Cocodrios)*'un tasfiye edilmesiyle, büyük burjuvazi içinde, Cuntanın ekonomik politikasını belirleyen teknokratlar tarafından uygulanan ihracat modeliyle uyum sağlama isteği göze çarpıyordu. Yani büyük burjuvazinin değişik

grupları arasında, ancak ayrı «gelişme stratejisinin» uygulanması bağlamında, gerilimler oluşabilirdi. Fakat bunlar, daha, örneğin iç pazarın genişlemesiyle ulusal sanayinin gelişmesini sağlayacak bir birikim modelinde bile karar kılamamışlardı. Çatışmalar, devlet politikasına bağımlı olan fraksiyonu yıpratıyordu. Muhtemel çatışmalar, büyük burjuvazinin bütün fraksiyonları tarafından desteklenen ihracata yönelik birikim modeli alanında yeralan şu ya da bu kârlı işin denetiminde sözkonusu oluyordu.

Özetleyecek olursak, Şili büyük burjuvazisinin altmışlı yıllarda içinde bulunduğu yapısal zıtlıkların ortadan kalktığını ve önemli değişiklikler olduğunu söyleyebiliriz: Sanayici finans kesimin bir fraksiyonu; burjuvazinin, tarım ihracatı ve madenlerle bağlantıları olan geleneksel şirketlerin oluşturduğu bir bölümünden ve büyük sanayi tekellerinin birikim modellerinden çok farklı bir birikim modelini uygulamaya koydu. Bu farklılık da ancak, dünya pazarı ve buradaki egemen eğilimlere bağlanan ortak çıkarlar kanalıyla aşılabilirdi.

ŞİLİ BURJUVAZİSİNİN GÜNÜMÜZDEKİ KARAKTERİ

Şili gibi bir ülkenin burjuvazisinin niteliği teorik olarak incelendiğinde, geri kalmış bir ülkenin burjuvazisinin kökleriyle, gelişmiş bir ülkenin burjuvazisinin kökleri arasındaki temel farklılıktan yola çıkmak gerekiyor: gelişmiş ülke burjuvazisi kendi kapitalist birikim devresini (cycle) tamamlamıştır ve daha önceki üretim biçiminin (ekonomik süreçte ve buradan yönlendirilen toplumsal ilişkilerde ve bağıntılarda etkisi hâlâ süren) önemli bir kalıntısı bulunmamaktadır.

Başlangıçta da belirtildiği gibi, gelişmiş kapitalist ülkelerde, burjuva sınıfın gelişmesi, bir iç dönüşüm fenomenidir ve bu da kendi içindeki güçlerin savaşımı sonucudur. Buna karşılık kapitalizm, sömürge ve yarı sömürge ülkelerde dış baskının bir ürünü ve sonucu olarak ortaya çıkar, bu ülkeler dünya pazarına sürülür ve onun yenilik-

lerine uymaya mecbur bırakılırlar. İşte bu şekilde, ekonomik temeli daha ilk başından beri gelişmiş ülkelerce şekillendirilen bir burjuvazi tipi oluşmaya başladı. Ülkenin geri kalmışlık özelliği sadece yetersiz ekonomik gelişme gerçeğine bağlı olmakla kalmayıp, aynı zamanda sermayenin koruması altındaki dünya ekonomisine katılımının gecikmesiyle de ilgiliydi. Yani bu katılım, kapitalist dünya ekonomisinin dünyanın en ıssız köşelerine ulaşma ve değişik coğrafi bölgelere uluslararası iş bölümünde belli bir görev yükleme eğilimi ortaya çıktığında gerçekleşti

Kapitalist dünya ekonomisine katılımdaki bu gecikme, sözkonusu ülkelerin gelişmelerini ve yapılarının özünü belirliyordu. Bu nedenle de sadece gelişmiş ülkelerin belirlediği uluslararası sınırlar içinde ve derinlikteki değişik bir içeriğe sahip bir ekonomik gelişme sözkonusuydu. İşte bütün bu süreci gözönünde bulundurduğumuzda, burjuvazinin niteliğinin gerikalmış ve gelişmiş ülkeler açısından, tartışmasız büyük bir farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz[45].

Dünya ekonomisine katılım şekillerine bağlı olarak, üretici güçlerin gelişim düzeyi geri olan ülkelerde önemli sosyo-ekonomik kesimler oluşur ve bu kesimler de, sınıflarının ve toplumsal ilişkilerinin yapısı açısından, kapitalizm öncesi ya da yarı kapitalist üretim şekillerine bağımlıdırlar. Bu tip ülkelerde burjuvazi, toplumsal ve ekonomik modernleşme sürecini frenlemeye çalışan gruplara karşı tavır alır. Metropollerdeki mali sermayelerin müdahalesinin bir sonucu olarak, bu geri kalmış ülkelerde ve kendi egemen sınıflarında kapitalizmin gösterdiği gelişme süreçlerini gözardı etmeden, şu noktaya değinmeliyiz: Az gelişmiş ülkelerin burjuvazisi, uluslararası sermayenin hegemonyası altında olsa da, metropol ülkelerin egemen sınıflarıyla çatışmaların ortaya çıkabileceği dünya kapitalist sistemi içindeki yerini sağlamlaştırmaya çalışır.

Az gelişmiş ülke burjuvazisinin, metropollerin ekonomisi ve egemen sınıflarının belirlediği sınırlar içindeki yeri, ancak dünya pazarının ve dünya ekonomisinin şartla-

rının ve buna paralel olarak metropol burjuvazilerinin «Üçüncü Dünya» ülkelerininkiyle olan ilişkilerinin değişmesi ölçüsünde bir gelişmeye izin verir. Böyle bir değişim süreci Latin Amerika için çok açık bir şekilde «İthal ikamesi» olarak adlandırılan safhada geçerliydi. Bu süreç, özellikle Meksika ve Arjantin'de ulusal temelde, egemen sınıfın belli bir sektörünün gelişmesini sağladı ve bunun sonucunda da dünya pazarı içindeki rolü güçlendi. Bu süreçten Şili de nasibini aldı ve devletin etkin koruması altında ülkenin önemli ekonomi dallarında sanayileşme teşvik edildi.

Bu süreç politik ifadesini tüm kıtanın yaşadığı güçlü bir «Milliyetçilik» dalgasında buldu, ancak Şili örneğinde halk cephesinin 1938 yılındaki zaferiyle bu süreç kesintiye uğradı.

Daha önce bu projenin, Şili sanayici finans burjuvazisi yoluyla altmışlı yıllarda ikinci bir sanayileşme ve ulusal gelişme deneyine neden olduğunu belirtmiştik. Bu burjuvazi, yabancı sermayenin yeni yatırım eğilimiyle birlikte imalat sanayiine girmeye çalışırken, toplumsal ve ekonomik alanda modernleşmeyi de beraberinde getirdi. Üretim aygıtının ve toplumsal yapının en geri kalmış kesimlerini ortadan kaldırdı ve ulusal ekonomi «uluslararasılaştırıldı.»

Unidad Popular'ın iktidarı sırasında burjuvazi, yabancı sermayeyle, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin korunması ve ekonomik genişleme projesi çerçevesinde bir ortak çıkarlar cephesinde birleşti.

Dünya ekonomisinin yeniden düzenlenmesi olarak tanımlanan ve uluslararası işbölümünü anlamamıza yardım eden, dünya pazarındaki eğilimlerin yeniden düzenlenmesi, Şili burjuvazisinin de askeri yönetim altında oluşan yeni yapısının genel sınırlarını belirledi.

Bugünkü Şili burjuvazisi, altmışlı yılların sanayici finans burjuvazisinin gelişmesi ve bunun tekelci büyük burjuvaziye dönüşmesiyle oluşmuş ve şu anda da mali işlere ve ihracata yönelmiştir.

Sanayici finans burjuvazisinin ortaya çıkış hikayesi ise, ithal ikâmesi safhasında gelişen şirket gruplarına uzanır. Sanayinin kurulmasına dayalı bir ekonomik gelişme modelini hedef alan kırklı yılların burjuvazisi, değişik ulusal özelliklere sahipti ve bu özellikler bir değişim geçirerek, daha değişik bir şekilde altmışlı yıllarda sanayici finans burjuvazisi bağrında tekrar ortaya çıktı. Bu sürekliliğin nedeni olarak, sanayici finans burjuvazisinin ekonomik gelişmesini sanayi ve iç pazarın genişletilmesi üzerine dayandırılmasını, toplumsal ve ekonomik yapıda uyguladığı reformların kırklı yıllardakinden çok daha cüretli olmasını gösterebiliriz. Ancak bu kez himayecilik deneyine son verildi ve uluslararası sermaye ile olan çıkar birliği günbegün arttırıldı. O zamanlar egemen sınıf içinde en ön saflarda bulunan sanayici finans burjuvazisi, yetmişli yılların ikinci yarısında yabancı sermaye ile bağlarını daha da güçlendirdi. Fakat bu ilişkiler çerçevesinde, uluslararası sermaye ile çıkarlarının tam bir uyum sağladığını iddia edemeyiz. Kırklı yılların burjuvazisinin yukarıda belirttiğimiz «ulusal» nitelikteki özellikleri ve eğilimleri, uluslararası pazardaki yerinin sağlamlaştırılması amacıyla, bir pazarlık vasıtası haline geldi.

Yani Şili burjuvazisi, yabancı sermayeyle bağlar kurdukça, onun içinde çözüldü ve metropollere tabi bir parça haline geldi. Sahip olduğu özellikler, iç sermayenin birikim dalgalanmalarından, ülkenin toplumsal yapısından, ülke içindeki egemen sınıf konumundan, dünya pazarıyla bütünleşmedeki olumsuz durumundan ve ulusal ekonomide yabancı sermayenin daha giremediği alanlardaki etkinliğinden ileri geliyordu.

Ancak burjuvaziyi tamamen bağımlı olarak kabul eden yazarlar şunu unutuyorlar:[46] Bu sınıf, özellikle Şili örneğinde olduğu gibi, toplumsal çatışmalar sonucunda önemli bir deneyim kazanmış, egemen ve yönetici sınıf olarak ağırlığını koymuş ve toplum üzerindeki egemenliğini koruyabilmek için bütün araçları sonuna kadar kullanmıştır. Diğer toplumsal kesimlerle ve sınıflarla yaptığı bu

çatışmalar ona kendi sınırlarını, olanaklarını ve diğer sosyal sınıfların durumlarını anlamada ve dünya ekonomisine katılmada bağlı olduğu uluslararası sınırları tanımada deneyim kazandırdı.

Bu süreç sadeec politik deneyiminin birikimi anlamına gelmez. Burjuvaziye ayrıca toplumun diğer sınıfları ile olan ilişkilerinde ve dünya ekonomisinin egemen eğilimlerinin tanınmasında global bir perspektif oluşturma olanağını vermiştir.

Yabancı sermayeye uyma yatkınlığı, ona, gelişmesi ve yayılması için tek yol olarak gördüğü yabancı sermayeyle bağlantı şekilleri aramanın gerekliliğini de öğretti.

Ulusal ekonominin dünya pazarıyla bütünleşmesinde ortaya çıkan özgül çıkarların korunması, güçsüz olsa da onun uluslararası sermayenin işbirlikçisi olma özelliğini daha da güçlendirdi. Ulusal ekonomi gittikçe dünya pazarındaki dalgalanmaların içine çekilmekle birlikte, burjuvazi, devletin himayesi altında gelişti. Bu göreli özerk davranış, uluslararası tekellerin çıkarlarına ters düşse de, ortak çıkarların sınırları içindeki yerinin belirlenmesi açısından önemliydi[46]. Ancak finans ve ihracata yönelik Şili burjuvazisinin uluslararası tekellere karşı gösterdiği bu yüzü, ülkesi için kendi iç dinamiğiyle gelişen bir ekonomik ve toplumsal gelişme sürecini izleyen bir ulusal burjuvaziyle karıştırılmamalıdır.

Birincisi, büyük uluslararası firmaların ekonomiye ve çeşitli pazarlara damgalarını vurdukları bir çağda yaşıyoruz. İkinci neden, altmışlı yıllarda yabancı yatırımların Latin Amerika'da imalat sanayi sektörüne ve bunun için de iç pazarlara yönelmeleriyle ilgilidir. Üçüncüsü ise, yetmişli yılların başından itibaren sanayici ülkelerin büyük firmalarının, temelde daha ucuz işgücü kullanarak dünya pazarı için üretim yapmak ve ürünlerini burada depolamak amacıyla «Üçüncü Dünya» ülkelerine yatırım yapma eğilimlerinin artmasıdır. Diğer taraftan bu burjuvazinin niteliğini inceleyecek olursak, bunun, daha fazla yayılabilmek ve gelişmesiyle ilgili problemleri çözebilmek

için yabancı teknolojiyi kullanmaya hazır olduğunu ve bu amaçla metropollerle bağımlılık ilişkilerine girebileceğini görürüz. Bu da ulusal sanayinin «uluslararasılaştırılması», teknolojik bağımlılığın artması ve nominal servetlerin bu şirketlere terkedilmesiyle gerçekleşti.

Yabancı sermayeyle yaptığı bu ittifak, Şili burjuvazisinin göreli özerk davranışları için aynı zamanda bir engel oluşturuyordu. Finansal güçsüzlüğü, yabancılarla olan ittifakında ortaya çıkan bağımlılık karakterini daha da çoğaltıyordu. Böylece sınai genişleme, yabancı sermayenin sağladığı sermayenin belirlediği yatırım kapasiteleriyle sınırlıydı ve bu durumda bağımlılık ilişkisi içinde itici güçtü.

Olayı otonominin tarihsel görevleri açısından inceleyecek olursak, Şili burjuvazisinin ithal ikâmesi safhasında koyduğu hedeflere hiçbir zaman ulaşamadığını görürüz. En dinamik ve en modern sektörü sanayici burjuvazi olarak tanımlarsak, bu sektörün yabancı sermaye yatırımlarından en çok etkilenen kesim olduğunu da söylemek zorunda kalırız. Şili örneğinde ulusal burjuvazinin, tekelci burjuvaziye karşı tavır alması geçmişe ait bir şemadan ibarettir.

DİP NOTLAR

1) Bakınız: Segall, Marcelo: **El desarollo del capitalizmo en Chile,** (Şili'de Kapitalizmin Gelişmesi) 1953, s. 70

2) Bu konuda bakınız: Segall, Marcelo: **El desarrollo**...a.g.e.; Veliz, Cladio: **La Mesade tres patas,** Madrid 1969 s. 211-266; Vitale, Luis: **Interpretaoion marxista de la historiade Chile.** 2. kısım Prensa Lainoamerikana S.A. Santiago de Chile 1969.

3) Ilpes y celade: **Elementos para la eleboracion de una politica de desarrollo con integracion para America Latina;** Şili Hoy, Santiago de Chile 1970 s. 330f

4) Birçok yazar, özellikle Ernest Mandel bu olguya değinmiştir: **İmperializmo y burguesia nacional en America Latino Edicione Rojas.** Frankfurt/Main 1974, s. If; Vuscoviç, Pedro: **Acusacion al imperialismo**. Fondo de Cultra Economica. Mexika 1975, s. 5

5) Lagos Escobar, Ricardo: La **concentracion del poder economico en Chile.** Editorial del Pacifico. Santiago de Chile 1961.

6) Eduardo Frei'ın ücret sorununa ilişkin olarak karşılaştırınız: Duran, Arturo **Die Lohnpolitik der Regierung Von Eduardo Frei in Chile 1964-1970:** (Şili'de 1964-1970 yıllarında Frei iktidarının ücret politikası diploma tezi.) Berlin Açık Üniversitesi 1977.

7) Ulusal Partinin iki ekonomik (ve politik) kökeni parti içindeki iki grup arasındaki farkı yansıtmaktadır. Her ikisi de toprak mülkiyetine bağlı olmakla birlikte, bu bağ her kesim için farklı anlam ifade etmektedir. Birincisi için temel çıkar alanı olurken, ikincisi açısından finans-endüstriyel ve ticari çıkarlara tabidir. Birinci kesim toprak reformu kendi zararına olduğundan ve toprak sahibi sınıf olarak varlığını tehdit ettiğinden, Frei iktidarına karşı kapalı bir muhalefet çizgisi izlemekte ve darbe yapmanın fırsatını kollamakta idi. İkinci kesim ise Frei hegemonyasını geçici olarak tanıyarak, «Freiizm» ile bağlantı kanallarını açık tuttu.

8) Mistral, Carlos: **Del Triunfo Popular al Golpe Fescista.** Seria popular ERA. Mexika Siti 1974, s. 143.

9) Mistral, Carlos: **Del Triunfo Popular**.....a.g.e. as. 53f

10) CORFO İthal ikamesi safhasında sanayileşmeyi teşvik etmek üzere devlet tarafından kurulmuştu.

11) Banco de Chile'nin yanısıra ülkenin en güçlü özel tekelci işletmesi (maden işletmelerinin dışında) olan «Compania Manifacturera de Papeles y Cartones» (Matte-Alessandri klanının sahibi) direniş gösteriyordu. Bu kuruluş devlet desteğiyle gelişmişti ve böylece adı geçen banka ve gazete şirketi «El Mercurio» (Edwards klanının sahibi) ile birlikte büyük sermayenin merkezileşme eğiliminin belkemiğini oluşturuyordu.

12) Karşılaştırınız: Mistral, c.: **Del Trifuonto Popular**...a.g.e. s. 52. Bu gerçeklik nedeniyle solun bazı kesimleri, Unidad Popular programını ve tarım reformu projesini — ki bu proje Frei iktidarı tarafından çıkarılan kanun çerçevesinde yürütülecekti — destekleyen kesimlerden daha farklı araçlar üzerinde birleştiler. UP partileri ve onlara dahil olmayan sol örgüt MIR arasında kırsal biçimlerin egemen olduğu kasabalarda yapılacak seçimler konusunda «Linares paktı» imzalandı. Bu pakta göre 40 hektarın üzerindeki sulanabilir araziler tazminat ödenmeksizin kamulaştırılacaktı. Bu paktla tarım burjuvazisinin gelişmesine ket vurulmak isteniyor ve ağırlık noktası kooperatiflere dayanan yeni tarımsal işletme birimlerinin kurulması amaçlanıyordu.

13) a.g.e.

14) Vuscoviç Pedro: Röportaj, **«Ultima Hora»** 7 Haziran 1973, C. Mistral'den alıntı yapılmıştır: **Del Triunfo Popular**..., a.g.e. s. 56ff

15) İktidar yine de sosyal yardım sektöründeki tekelleri ulusallaştırmaya başladı ve bu amaçla ulusal bir dağıtım merkezi (DINAC) kurdu. Ancak bu tekellerin önemli bir kısmı -özellikle yabancı sermayenin ortak olduğu şirketler (Codina, Agencia Graham, Duncan Fox v.s.),- devletleştirilmiş sektöre devredilmelerine karşı direndiler.

16) Karşılaştırınız: Mistral, C.: **Del Triunfo Popular** a.g.e., s. 56.

17) Instituto de Economia y Planificacion: **La economia chilene en 1972.** Santiago 1973, s. 139, Mistral, C.'dan alıntı a.g.e. s. 58

18) Castels, Manuel: **La lucha de clases en chile**..., Siglo XXI. Buenos Aires 1974 s. 211f

19) Mülk sahibi sınıf Allende iktidarının ilk gününden itibaren, özellikle yurt dışına yoğun şekilde döviz ve sermaye kaçırarak ülkenin ekonomik kaynaklarını tahrip etmeye başladılar. Önemli sayıda işletme kapanmak zorunda kalırken, bankaların mevduatı düştü, yatırımlar sıfıra indi, tarımsal üretim büyük ölçüde durdu. Hayvan sürüleri öldürüldü veya ülke dışına transfer edildi, işçiler işten çıkarıldı.

20) Karşılaştırınız: Castells, M.: **La lucha de clases** a.g.e. s. 168.

21) Örnek olarak bakınız: Brodersohn, Victor: **El caracter dependiente de la burguesia industria,l** Chile Hoy, Santiago 1970, s. s. 322-345.

22) Karşılaştırınız: Mires, Fernando: **Del Frente Popular,** Frankfurt/M s. 24ff

23) Karşılaştırınız: Krippendorf Ekkehart: **Abriss der Geschichte der politischen Ökonomie Italiens,** (İtalyanın Ekonomi Politik Tarihi) **Kritik der politischen Ökonomie,** no: 13, Batı Berlin 1977, s. 2ff

24) Karşılaştırınız: Brodersohn, V.: **El carakter** a.g.e.

25) 1957'den 1969'a kadar 41 269 tane el emeğine dayanan küçük sanayi işletmesi yok oldu. Karşılaştırınız: Castells, M.: **La lucha de clases en Chile** a.g.e. s. 78

26) Boletin **«Chile Informativo»** no: 77 Mexika, D.F. Kasım 1975

27) Bu konuda **«Que Pasa»** no: 360, Santiago Ağustos 1978 s. 13 ve **«Le Monde Diplomatique»** Eylül 1976 dergileriyle karşılaştırınız.

28) Örneğin Fazio, Hugo: **El mecanizmo de poder del regimen fascista;** Boletin exterior/Partido Communista de Chile, no: 29, Mayıs/Haziran 1978, s. 75ff

29) Milton Friedman tarafından tavsiye edilen şok politikası, yabancı yatırımları çekmek için ödemeler bilançosunun dengelenmesini ve enflasyonun düşürülmesini amaçlıyordu. Bu amaçla aşağıdaki önlemler uygulandı: Kamu harcamalarının % 25 civarında kısılması, bütün üretim dallarında devlet sübvansiyonlarının kaldırılması, vergilerin % 10 oranında yükseltilmesi ve devlet elindeki şirket ve bankaların satışının hızlandırılması.

30) Bir tekstil enstitüsünün raporuna göre 1974-1977 yılları arasında bu dalda üretim % 24,5 oranında düşmüştür. **«Hoy»** no: 72, Santiago Ekim 1978 s. 24f

31) **«Chile Informativo»** no: 117 Mexika D.F. Mayıs 1977

32) **«Que Pasa?»** no: 384 Santiago Ağustos 1978.

33) Bankanın hisselerinin % 35'ini Venezüelalı bir işletmeler grubu denetlemektedir. Edwards % 17'sini Lluchan/Said de aynı şekilde % 17'sini elinde bulundurmaktadır. **«Que Pasa»** no: 301 Santiago 1977

34) Unutulmuştur.

35) **«Que Pasa?»** no: 306, Santiago Nisan 1977

36) Dahse, Fernando: **Mapade la extrema Riqueza.** Editorial Aconcagua. Santiago de Chile 1979 s. 59.

37) Fazio'ya göre (bknz. not 28) bankaların karı 1977'de bir önceki yıla göre dört kat arttı. Ancak 1976'da önemli sayıda bankanın zarar ettiği dikkate alınmalıdır. Fazioya göre 1976'da bütün bankaların bilançosu yaklaşık 460 milyon pesoluk (Aralık 1977'deki kura göre 281,7 milyon dolar) bir kazanç tutarı gösteriyordu. Bu miktar 1977'de 484.4 milyon dolar kazanmış olan «Banco de Chile»nin karından daha düşüktü.

38) Fazio, H.: **El mecanizmo de poder** a.g.e. s. 75

39) Karşılaştırınız: Castells, M.: **La lucha de clases** s. 78

40) Victor Brodersohn **«El caracter dependiente de la burguesia industrial»** adlı çalışmasında 1970'lerdeki sanayi burjuvazisinin bazı özelliklerini saptamıştır. Bu çalışma kanımızca altmışlı yılların burjuvazisinin temel özelliğini doğru şekilde analiz etmektedir. Ancak sözkonusu burjuvazinin varlığını borçlu olduğu ve yabancı sermayeyle ilişkisini kullanarak dinamikleştirmeye çalıştığı genişleme özelliği dikkate alınmamıştır. Bakınız: Brodersohn, Victor: **«El caracter dependienta de la burguesia industrial»**, Chile Hoy, Edit. Universitaria, Santiago 1970, s. 322-245.

41) **«Hoy»** no: 5064 Santiago Ağustos 1978.

42) **«Que Pasa?»** no: 369 Santiago Mayıs 1978.

43) **«Hoy»** no: 50, Santiago Mayıs 1978

44) İhracatçılar CORFO'nun elindeki ambar ve depoları düşük fiyatlarla satın aldılar. Aynı şekilde Devlet bankası elindeki dağıtım kanallarını ele geçirdiler.

45) Bu konuda örnek olarak bakınız: Brodersohn, Victor: **El caracter dependiente** a.g.e.; Quijano Anibal: **Clase obrera en America Latina.** Collecion Aula. San Jose 1976; Frank, Andre Gunder: **Lumpenburguesia-Lumpendesarollo.** Buenos Aires 1971.

47) Bu noktada büyük burjuvazi ve iktidar temsilcilerinin

COD ELCO elindeki büyük bakır ocaklarının devlet mülkiyetinde kalması konusunda sözleştiğini önemle belirtmeliyiz. Cuntanın açıklanan prensiplerine ters düşen bu tutumun temel nedeni ulusal sermaye için bu kuruluşları satın almanın ve işletmenin finansal açıdan olanaksız oluşuydu. Bu durumda yabancı sermaye tarafından satın alınacağına, devlet elinde kalması tercih ediliyordu.

Diğer taraftan «Piranhalar»ın önde gelen temsilcisi Rolf Lüders ulusal sermayenin pratik olarak satın alamadığı işletmelerin özel sektöre devredilmesi için yeni bir biçim önerdi. Lüders'e göre: «Yüksek fiyatlı işletmelere alıcı bulunamaması sorunu, hisselerin bütün Şilililere bedava dağıtılması yoluyla çözümlenebilir.»

Yani;

a) Devletin, ulusal ekonomik grupları uluslararası sermaye karşısında dezavantajlı kılacak açık müzayede yolunu seçmesi önlenmek isteniyordu.

b) Hisselerin «bütün Şilililere» derhal satılmasını öngören mekanizmalar öneriliyordu. Böylece büyük finansal güçteki bir yabancı alıcının araya girmesi önlenmek isteniyordu.

c) Bu durum en fazla hisseyi elinde tutan ekonomik gruplara (içinde bulunulan durumda halkın çoğunluğu elindeki hisseleri satmak zorunda kalacağına göre), bu işletmeleri belirli bir süre devletle birlikte çalıştırmak ve denetlemek olanağını sağlayacaktı. Devlet ayrıca bu işletmelere sübvansiyon uygulamak zorunda kalacaktı. Bu demekti ki, devlet bu kuruluşların denetimini bıraktığı ölçüde, devlet yardımıyla adım adım özel sektörün denetimine geçeceklerdi.

d) Yurt için krediyi denetleyen finans kuruluşlarına, tasarruf sandıklarına v.s., hisselerini satmak isteyen Şilililere hizmet etmek konusunda öncelik tanınacaktı.

Bu, şu anki egemen büyük burjuvazinin yabancı sermayeye karşı özgül çıkarlarının savunulmasının bir örneğidir. (Bakınız: Lüders, Rolf: **La Paga Moya; Hoy,** no: 66, Eylül **1978, s. 40f)**

48) Bu konuda bkz: Hurtienne, Thomas, Zur Ideologiekritik der lateinamerikanischen Theorien der Unterentwicklung und Abhangigkeit (Azgelişmişlik ve bağımlılık konusundaki Latin America teorilerinin eleştirisi); Probleme des Klassenkampfs 14 15 Batı-Berlin 1974, s. 274; Cardoso, F.H.: **Ideologias de la burgusia industrial ensociedades dependientes.** Mexika, D.F., 1971.

Eugenio Rivera

ŞİLİ'NİN EKONOMİK POLİTİKASI ve ASKERİ REJİM ALTINDA EKONOMİNİN DEĞİŞİMİ (1973-1980)

G İ R İ Ş

Askeri rejim, 11 Eylül 1980'de iktidarının yedinci yılına girdi. Yedi yıl süren iktidarını koruyabilmesini biraz da ekonomik politikasının hedeflerine ulaşmasına borçludur. Bu noktada akla hemen şu soru geliyor: Şili ekonomisi 1975 - 76 yıllarında, 1930'lardan bu yana en ağır krizi yaşamış olmasına rağmen düze çıkmayı nasıl başarmıştır?

Bu yazıda, yukarıdaki soruyu cevaplandırmaya çalışacağız. Bunun için ilk önce askeri rejimin ekonomik politikasının dayandığı ideolojik temelleri açıklamamız gerekmektedir. Açıklamalarımızın ışığında görülecektir ki, yeni ekonomik politika Şili ekonomisinde derin değişimler yaratmıştır. Aslında bütün olan biten, ithal ikamesine dayanan eski sanayileşme biçiminin, ihracata yönelik yeni bir biçime dönüştürülmesi olarak özetlenebilir. Bu sürece ek olarak, devletin geleneksel müdahaleci rolü de giderek yok olmaya başlamıştır. Yeni ekonomik politikanın ideolojik çerçevesini açıkladıktan sonra, işleyişini, toplumsal ve ekonomik sonuçlarını ele alacağız. 1973-80 döneminin analizi iki ana safhada yapılacaktır:

1) Eylül 1973'den 1977'nin sonuna dek süren ilk safha: Bu safhada yeni ekonomik politika, ithal ikamesine dayalı eski uygulamayı bertaraf edip, yeni sistemin eko-

nomik koşullarını oluşturmayı amaçlamıştır. Bu noktada, ekonomik politika nedeniyle oluşan krizin; bu politikanın başarısızlığı olarak değil, ekonominin dönüştürülmesinin aracı olarak kavranması gerektiğini vurgulamak istiyoruz. 1973 - 1977 yılları arası olarak saptadığımız birinci safha üç alt safhada incelenecektir:

a) Eylül 1973 — Mart 1975: Bu dönemde işçi hareketinin ezilmesi tamamlanmış, böylece artık-değer oranlarında gözle görülür bir artış sağlanmıştır. Ancak finans burjuvazisi iktidar bloku içindeki güçler dengesinde baskın konumda olmasına rağmen, henüz tümüyle kendi çıkarlarına yönelik bir politikayı yürürlüğe koyabilecek konumda değildir. Geleneksel sanayi burjuvazisi ve orta tabakalar halen önünde engel teşkil edebilmektedir.

b) Nisan 1975 — Temmuz 1976: «Şok politikası» dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, finans burjuvazisi ağırlığını koyarken, askeri diktatörlüğün uluslararası tekellere ve Uluslararası Para Fonuna bağımlılığı giderek artmıştır. Şok politikası sözkonusu uluslararası kurumların egemen sınıfla ilişkisini sağlamlaştırırken, geleneksel sanayi burjuvazisinin etkinliğini önemli ölçüde zayıflatmıştır.

c) Ağustos 1976 — Eylül 1977: Bu dönemde, 1975-76 yılındaki krizden sonra ekonominin yeniden canlanmasını sağlayan yeni önlemler yürürlüğe konulmuştur. İthal ürünleri için gümrük sınırları kaldırılmış, sermaye piyasası modernleştirilmiş ve böylece ekonominin değiştirilmesi safhası artık tamamlanmıştır.

2) 1978 başından bugüne dek süren ikinci safha: Bu safhada artık yeni model işlerliğe kavuşmuştur. Ekonominin yeni çerçevesi içinde bu işlerliğin nasıl bir görünüm arzedeceği bu başlık altında incelenecek, ayrıca askeri rejimin yeni modeli birtakım kuramsal yapılarla güvenceye alma çabaları ele alınacaktır.

Yazının sonunda askeri rejimin ekonomik perspektifleri üzerine kısa bir tartışma yer almaktadır.

ASKERİ REJİMİN EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

Askeri rejimin ekonomik politikasını ele almadan önce, bu politikanın temelini oluşturan ideolojik çerçeveye kısaca değineceğiz. Bu amaçla, neo-liberallerin ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası konusundaki eleştirilerini inceledikten sonra, kendi ekonomik prensiplerini ortaya koymaya çalışacağız.

Neo-Liberallerin ithal ikamesine dayalı sanayileşmeye ilişkin eleştirileri

1975 başlarında, o günlerde yaşanan kötü durumun nedenleri konusunda büyük bir anlaşmazlık çıktı. 1964-70 döneminin devlet başkanı ve Hristiyan Demokrat Partinin önderi Eduardo Frei için üç nokta önemliydi: 1973'de yaşanan ekonomik yıkım, petrol fiyatlarının artmasına karşın, bakır fiyatlarında görülen düşüş ve aynı zamanda yanlış bir ekonomik modelin, yani askeri rejimin modelinin uygulanması[1].

Ekonominin yönlendirilmesini tümüyle üstlenmiş olan neo-liberaller ise sorunu başka bir açıdan ele alıyorlardı. İlk iki noktada Frei'la hem fikirdiler, ancak: «(Cuntanın) ekonomik modeli yarım yüzyıldır ekonomide işlenen hataların düzeltilmesi çabasını taşımaktadır. Bu hatalar öncelikle, ithal ikamesi ve devletin fiyatlar üzerinde denetimini temel alan suni bir sanayileşme politikası izlenmesinde yatmaktadır.»[2] Ekonomi Bakanı Sergi de Castro böylece tartışmaya yeni savlar getirmeye çalışıyordu. Bakana göre, Şili'nin karşı karşıya kaldığı problemler Allende döneminde kuşkusuz son derece artmıştı, ancak bu problemler kısa dönemli bir politikanın sonuçları olarak değil, son 40 yılda Şili ekonomisini belirlemiş olan uzun dönemli bir gelişme modelinin sonucu olarak düşünülmeliydi.

Bu gelişme modeli Castro tarafından ithal ikamesine dayalı sanayileşme, ya da «suni sanayileşme» olarak adlandırılıyordu. Bakana göre bu modelin uygulanmasındaki iki temel amaç, ülkenin sanayileşmesi ve kendi kendine

yeterli bir ekonomi oluşturulması idi. Modelin rekabet avantajlarına hiç önem vermemesi yüzünden, ancak devletin dışardan desteğiyle yaşayabilecek endüstri kolları geliştirilmişti. Castro'ya göre bu endüstri kolları için işgücünün fiyatı mümkün olduğunca düşük tutulmalıydı, bu amaca da yiyecek maddeleri ve diğer zaruri ürünlerin fiyatı düşürülerek ulaşılabilinirdi. Anılan şartları sürekli geçerli kılmak için iki şey gerekliydi: ilk olarak sözkonusu sektörlere ürünlerini dışarda ucuza satmak olanağını sağlayan döviz kuru politikası sürdürülürken, ikinci olarak, fiyatlar, düşük tutulmalarının sağlanması amacıyla devlet kontrolu altına alınmalıydı.

Kısaca söylersek, Bakana göre izlenen politika ileri bir sanayileşme seviyesine ulaşmayı amaçlamıştı, ancak bunu yaparken piyasa kurallarını hiç dikkate almamış ve böylece rasyonel bir bölüşümün koşullarını ihmal etmişti.

Pinochet Şili'sinin Merkez Bankası Başkanı Pablo Baraona'ya göre geçmiş modelin sonuçları şunlardı: «On yıldır dış ticaret alanında aşırı himayeci bir politika Şili ekonomisine damgasını vurmuştur. Bunun sonucunda bütçeden yeterince yararlanılamamış, yüksek verimlilikteki alanlara çok az yatırım yapılırken, yatırımlar gereksiz alanlara yöneltilmiştir. Gayri safi milli hasıla bu nedenle çok yavaş bir artış gösterebilmiştir.»[3]

«Şili'li Şikago çocuklarının»* anlayışına göre devletin geniş ekonomik etkinliği daha çok beraberinde ekonominin yıpranmasını getirmiştir. 1939'dan sonra, Devlet İktisadi Gelişim Kurumu CORFO'nun kurulmasıyla devletin ekonomik etkinliği sürekli artmış, öyle ki yatırımlar ve bütün önemli ekonomi politika kararları yalnızca devlet kurumları tarafından alınır olmuştur. Devlet ticaretinin, piyasa kurallarını işlemez kılması nedeniyle, ekonomik kararlar artık rantabilite ve verimlilik prensiplerine yönelik olmaktan çıkıp, mevcut iktidar ilişkilerine göre

(*) **Chicago boys:** Milton Friedman'ın monetarist görüşlerini benimseyen ekonomistlere takılan ad. (y.n.)

saptanır hale gelmiştir. Devlet müdahalesi bundan başka, gelirlerin büyük bir kısmının üretken sektörlerden, devlet sektörünün verimsiz alanlarına kaymasına yol açmış, sonuçta devlet gerçek görevini, yani serbest piyasanın sürekliliğinin sağlanmasını gerçekleştirememiştir.

Neo-liberallerin eleştirilerine göre, bankalar bu süreçte sermaye aracısı olma işlevini büyük ölçüde yitirirken, faaliyetleri sıkı bir şekilde denetlenmiş ve faiz tutarları iktidar tarafından saptanmıştır. Bu durum, sonuçta, bankaların gelişimini kösteklemiştir. Çeşitli iktidarların yabancı sermayeyi sınırlayıcı bir politika izlemesi nedeniyle, yabancı paranın üretken etkinliklere katılımı olanaksız hale gelmiştir. Şartlar böyle olunca, doğaldır ki bir sermaye piyasasının oluşturulması gerçekleştirilememiştir.

Şili'li neo-liberallere göre geçmiş ekonomik modelin sonuçları şunlardır:

1) Üretimin hiç teşvik edilmemesi nedeniyle gıda maddeleri ithali zorunlu hale gelmiştir.

2) Geleneksel olmayan ihracat dalları geliştirilmemiştir (örneğin yün, meyve, sebze, molibden oksit ve çelik, makine, tahta işlemeciliği).

3) Dış ticaret bakır fiyatlarındaki dalgalanmalara tabi hale gelmiştir.

4) Tüm bu ögelerin birleşmesiyle ödemeler bilançosu sürekli açık vermiş, böylece dış borçlar giderek artmıştır.

Bu durumu aşma çabaları ise, beraberinde yeni aksaklıklar getirmiştir. İthalat yasaklanmış, ya da çok yüksek gümrük tarifeleri uygulanmıştır. Üretim, rejimin fiyat kontrolü uyguladığı tek alan olan lüks mallar imalatına yönelmiştir. Sergio de Castro, ithal ikamesi stratejisinin sonuçlarına ilişkin olarak şu saptamayı yapmaktadır: «... Azami düzeyde *Unidad Popular* tarafından uygulanmış olan bu model, aslında çok daha önce iflas etmiştir. GSMH 1967, 1968, 1969 ve 1970 yıllarında, sırasıyla

sadece % 2,3, % 2,9, % 3,3, ve % 1,8 oranında artabilmiştir.»[5]

NEO-LİBERAL MODEL

Cuntanın ekonomik modeli Milton Friedman'ın teorik önermelerine dayanmaktadır. Bu teori aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Friedman'a göre bir ülke ancak piyasa güçlerine sınırsız hareket imkânı sağlandığı takdirde refaha ulaşabilir. Böylece optimal toplumsal bölüşüm ve yüksek kalkınma hızı elde edilebilir. Devlet, bu sürece aksaklıktan başka bir şey getiremeyeceğinden dolayı, serbest piyasanın işlemesinin çerçeve koşullarını sağlamakla yetinmeli ekonomik gelişmede başrol özel sektöre ait olmalıdır.

Milton Friedman 1975 Nisan'ında Şili'yi ziyaret ettiğinde, ekonominin halen kendi önermelerini yadsır durumda olduğunu saptayarak, şunları söylüyordu: «Şili'nin karşı karşıya olduğu güç problemler ve sıradan vatandaşın şimdiki durumu gözönüne alınırsa, bir serbest piyasanın oluşturulması ve özel sektörün güçlendirilmesi zorunludur.»[6]

Bu hedeflere ulaşmak aşağıda sıralanan problemleri çözmekten geçiyordu:

1 Sermaye piyasasının eksikliği,

2 — Ödemeler bilançosu açığı ve himayeci politikanın yarattığı problemler,

3 — Hantal devlet aygıtının ve ekonomiye müdahalesinin yarattığı problemler,

Problem 1'e ilişkin olarak: Dinamik ve gelişmiş bir sermaye piyasası özel sektöre dayalı ekonominin vazgeçilmez koşuluydu. Bu piyasa, tasarrufları teşvik edecek, böylece sermaye üretken etkinliklere akabilecekti. Bu süreçte bankalara, para dolaşımını sağlama rolü düşecekti.

Allende yönetimi Bankaları devletleştirmişti. Bu yüzden askerler bankaları yeniden özelleştirecek önlemler aldılar. Özel sektör için sözkonusu olan kanunlar bankalar

için de geçerliydi; yani optimal bir işleyişe kavuşmak için birbirleriyle rekabet etmek zorundaydılar. Finans kuruluşlarının rekabeti sonucu paraya ödenecek faiz fiyatı saptanabilecekti. Şili koşullarında, o ana dek kredi politikasını belirlemiş olan Merkez Bankasının artık devre dışı bırakılması bir zorunluluktu. «Şikago Çocukları», devlet işletmelerinin görevlerinin özel sektöre devrine de büyük önem veriyorlardı, çünkü özel sektör daha rasyonel bir işletme vaad ediyordu. Ayrıca yabancı rekabet, yerli bankaları - varolabilmek için - işleyişlerini düzenlemeye zorlayarak önemli bir rol üstlenecekti.

Problem 2'ye ilişkin olarak: Sermaye piyasası için sözkonusu edilen her şey meta üretimi için de geçerliydi. Bu anlamda yabancı sermayeye karşı ne gibi bir tutum izleneceği sorunu önem kazanmaktaydı. Friedman'a göre, hedef Şili ekonomisinin tümüyle dışa açılması olmalıdır: «Ancak, bütün gümrük sınırlarını ve engelleri kaldıran bir ekonomi, serbest pazar ekonomisidir. Serbest pazar ekonomisi, vatandaşa en ucuz yerden satın almayı ve yurt dışında en elverişli satış imkânına sahip olan malları üretmeyi sağlayan ekonomidir.»[7]

Yabancı sermaye ve yabancı ürünlere, yerlileri karşısında eşit muamele uygulanmalıdır. Böylece daha yüksek verim sağlanabilecek ve ayrıca rekabet yerli tekellerin bertaraf edilmesine etkide bulunabilecektir.

Askeri rejimin savına göre yabancı yatırımlar ülkenin egemenliği konusunda bir tehlike oluşturmamaktadır. Tam tersine zorunlu yerli üretimi güvenceye almakta ve dış borçlanmaya başvurmak zorunda kalmadan zaruri ithal bedellerinin ödenmesini sağlamaktadır. Cuntaya göre, ülkenin bağımsızlığını tehlikeye atan bizzat bu faktörlerdir.

Ödemeler bilançosu açığını kapatmak için geleneksel olmayan ihracat dallarının da geliştirilmesini[8] içeren bir politika izlenmelidir. Her ülke gibi Şili de, rekabet avantajlarını kullanabilmeli, yabancı ülkeler karşısında, özellikle elverişli koşullara sahip ürünlerin imaline yönelmelidir.

Şili gibi küçük bir ülkenin gelişme şansı ancak üretiminin büyük bir kısmını ihraç edebildiğinde doğabilecektir. İşte bu nedenle Askeri Cunta, Şili sanayiinin uygun rekabet koşullarına sahip olması için madencilik ve tarımsal üretimin geliştirilmesine büyük önem vermektedir.

Problem 3'e ilişkin olarak: Friedman'ın savına göre, devlet «istikrarlı moneter ve yasal bir çerçeve oluşturmalıdır, vatandaşları anlaşmalara riayet etmeye zorlarken, çatışmaları uzlaştırmalı ve bizi vatandaşların baskısına karşı korumalıdır.»[9]

Bunlara ek olarak bir de ulusal savunma görevleri geliyor. Fiyatlar ve ücretler pazardaki rekabet tarafından düzenlenecektir. Devlet yalnızca aşırı tekelleşme gibi bir durum oluştuğunda müdahale etmelidir. (Ancak bu noktada «Şikago Çocukları» pekâlâ bir sınırlama getirmişlerdir. Bugüne kadar fiyatlar üzerinde en ufak bir denetim uygulanmazken, 1979'a dek ücretler sıkı sıkıya kontrol edilmiştir). Diğer yandan devletin son derece hantallaşan yapısı, Allende döneminde devletleştirilen işletmelerin özel sektöre devrini gerekli kılmaktadır. Gelişmenin sürekliliğini güvenceye alan bir özel sektör, ancak bu koşullar altında yaratılabilir.

EKONOMİK POLİTİKANIN İLK SAFHASI (EYLÜL 1973 — 1977)

Eylül 1973 - 1977 arasındaki dönemde ekonomik politikanın temel amacı Şili ekonomisinde köklü bir dönüşüm gerçekleştirmekti. Bu nedenle ekonomik politika toplumsal ve ekonomik sonuçları dikkate alınmaksızın kararlı bir şekilde uygulandı. GSMH korkunç bir düşüş gösterdi. Bunun sonucu olarak bir çok işletme iflas ederken, işsizlik büyük ölçüde arttı. Askeri cuntanın gerçek amaçlarının doğru bir şekilde kavranamaması, bir çok araştırmacıyı, bu ekonomik krizin cuntayı çökerteceği şeklindeki yanlış bir düşünceye götürdü.

Girişte belirtildiği gibi, bu safha üç bölüm altında

incelenmiştir. Ayrıca her bölüm kendi içinde şu şekilde ele alınacaktır: Önce iktidarın önlemleri ortaya konulacak, sonra bu önlemlerin egemen kesimlere ne denli yararlı olduğu açıklanacaktır. Daha sonra ekonomik politikanın orta tabakalar ve halk kitleleri üzerindeki etkileri sorunu ele alınacak ve son olarak ekonomik politika ile yabancı sermayenin ilişkileri irdelenecektir.

EYLÜL 1973'TEN MART 1975'E KADAR GEÇEN DÖNEM

Önlemler

Darbeden hemen sonra, Şili kapitalist sistemini yeniden esenliğe kavuşturacak önlemler ele alındı. Allende yönetiminin reformist politikası, işçi hareketinin mücadelesi ve burjuvazinin halk iktidarına karşı geliştirdiği strateji yüzünden kapitalist ekonomi ağır bir kriz içindeydi. Bu nedenle askeri yönetim aşağıdaki önlemleri aldı:

a) *Unidad Popular*'ın fiyat kontrolü politikasına karşın, cunta fiyatları serbest bıraktı.

b) Temel gıda maddelerine uygulanan önemli devlet sübvansiyonları kaldırıldı.

c) Şili parası Esküdonun değeri büyük ölçüde düşürüldü. Mart 1975'e kadar esküdonun ABD doları olarak karşılığı 280'den 3250'ye kadar yükseldi.

d) Her türlü sendikal faaliyet yasaklandı. Böylece işçi sınıfının ücret artışı için mücadelesi durdurulmuş oluyordu.

Bu önlemler sonucu oluşan hiper-enflasyon 1973'de % 640 oranındaydı ve reel ücretler korkunç bir şekilde düştü. 1974'den sonra Cunta, enflasyonla mücadeleyi ekonomik politikasının temel ögesi olarak ilan etti. İktidar uzmanlarının savlarına göre enflasyonun temel nedenleri devlet bütçesindeki açık ve ödemeler bilançosundaki dengesizlikti. Uygulanan politika bu açığın azaltılmasını amaçlıyordu.

1974'deki resmi rakamlar 1973'dekine göre % 15'lik bir

artış gösterse de, cunta bu açığı büyük ölçüde azaltma durumuna gelmişti. Bu, dolaysız vergilerin yükseltilmesi, elektrik, telefon ve diğer hizmetlerin fiyatlarının arttırılması ve bakır fiyatlarının yükselmesi sonucu devlet gelirlerinin artmasıyla sağlandı.

Buna karşın 1974'de enflasyonun durdurulabildiği söylenemez. Enflasyon oranı resmi makamlara göre %375, Dünya Bankası'nın rakamlarına göre % 600 civarındaydı. Reel ücretlerin düşmesinin yanısıra işsizlik sürekli artıyordu. Bu nedenlerden dolayı sermaye değer kaybederken, bir çok küçük ve orta işletme iflas etti.

Yönetim, ideolojik görüşlerine uygun olarak darbeden hemen sonra Allende döneminde devletleştirilen endüstrileri yeniden özel sektöre devretti. Dış ticarette geleneksel olmayan ihracat dalları geliştirildi. Cunta ekonomik politikasının başarısında ihracatın gelişmesine özel bir önem yüklediğinden, bu nokta son derece önemlidir. Ayrıca gümrük tarifeleri sistemli olarak indirildi; öyle ki, 1977'de hiçbir ürüne % 60'ın üstünde gümrük tarifesi uygulanmıyordu.

Toplumsal Arka Plan

Askeri rejimin ekonomik politikasının ana amacı, uzun süredir Şili ekonomisine hakim olan durgunluğu aşabilecek kapitalist gelişimin yeni bir safhasını yürürlüğe koymaktı. Bu amaç, ekonominin ve böylece egemen sınıflar yapısının köklü bir dönüşümüyle gerçekleşebilirdi. Hedeflenen noktaya kriz ve toplumsal çatışmalar varolmaksızın ulaşılması mümkün değildi. Yeni bir finans burjuvazisi krizin ve ekonomik politikanın yardımıyla öne fırladı, gelişti ve egemen blok içinde yönlendirici fraksiyon konumunu elde etti.

Daha önce açıkladığımız gibi, Cunta enflasyonun önlenmesini ekonomik politikasının temel amacı olarak koyuyordu. Enflasyonun nedeni sadeec devlet açıkları olduğuna göre, *El Mercurio* gazetesi kolayca şu sonuca varabiliyordu: «Günümüzde parasal dengenin sağlanabilmesi

için en önemli ve en etkili önlem devlet işletmelerinin hisse senetlerinin satılmasıdır.»[11] Bir ay sonra, 11 Mayıs 1974'de *El Mercurio* bir kez daha bu noktaya değindi: «Enflasyonu dizginlemek için kamu harcamaları kısıtlanmalı ve devlet işletmeleri özel sermayeye devredilmelidir.»[12]

Yönetim vakit kaybeden bu tavsiyeye uydu. Daha 31 Mart 1974'de CORFO görevlisi Ruben Escudero 120 işletmenin özel mülkiyete devredildiğini açıkladı.[13]

Eylül 1973 — Aralık 1974 dönemi için *Mercurio* aşağıdaki bilançoyu çıkarıyordu: «Eylül 1973'de devlet denetimi altında bulunan 480 işletmeden 220'si eski sahiplerine geri verildi, 2'si yakında geri verilecek olup, 56'sı satılmış, 59'u ise satışa sunulmuştur. 51 işletmenin kaderi üzerine tartışmalar halen sürmektedir. 18'inin durumu henüz incelenmekte olup, 20'sinin geçici olarak veya sürekli devlet mülkiyetinde kalmasına karar verilmiştir.»[14]

Bütün bu büyük «gayretlere» rağmen 1974'de enflasyon oranı Dünya Bankası'nın verilerine göre %600'e ulaşmıştı. Başka bir deyişle, uygun olduğu söylenen önlemlerin uygulanmasına rağmen enflasyonun durdurulması başarılamamıştır.

Bu başarısızlığın nedenleri nelerdir? Devlet açıklarının kapatılması gereğinin çok sık vurgulanmasına rağmen, bu konuda bir araç olarak sunulan, devletleştirilmiş endüstrilerin özelleştirilmesinin aslında araç değil amaç olduğu ortaya çıkmıştır. Enflasyonun cuntanın ekonomik politikasının yetersizliği nedeniyle engellenemediği söylenemez. Gerçekte amaçlanan hiç de enflasyonun önlenmesi değildi.

Bu gerçek, 1975 Mart'ında, yani «şok politikası» uygulamaya konulmadan önce iktisatçı Ernesto Tironi tarafından şöyle ifade ediliyordu: «Fiyatların serbest bırakılması devlet işletmelerine kâr etme olanağını sağlamıştı. Ancak tam da bu anda devlet kâr edebilecek bu işletmeleri özel sermayeye satmaya başladı. Böylece bizzat devletin kendisi gelirlerinin artmasını ve uzun vadede devlet açıklarının kapatılmasını engellemektedir.»[15]

Ancak hepsi bu kadar değil. Tironi işletmelerin satışının teorik olarak devlete daha fazla gelir getireceği konusunda Cunta ekonomistleriyle aynı fikirdeydi. Ama devlet işletmeleri son derece ucuza satılınca, teori pratikte gerçekleşmedi.[16] Tironi yukarıdaki düşüncelerini açıklarken, devletin burjuvazisinin egemen fraksiyonları için bir çok iyi koşul daha hazırladığını bilemezdi. Bu elverişli koşullar 1975 Nisan'ından sonra şok politikasıyla ortaya çıktı.

Eylül 1973 — Mart 1975 Arasında Orta Tabakalar ve Halk Kitlelerinin Durumu Üzerine

Ordunun politikasının orta tabakalar için de ağır sonuçlar doğuracağı daha başından belliydi. Fiyatların serbest bırakılması Allende rejimine karşı aktif bir mücadele veren bu kesimi de etkilemişti: «Ordunun tabanını oluşturan ve onun biricik desteği olan orta tabakalar da Şili halkının yoksullaşmasından paylarına düşeni aldılar. İşten çıkarmalar ve reel ücretlerin düşüşü nedeniyle satın alma güçlerinin azalması, tüketim kapasitelerini öylesine zorladı ki, bir çoğu malını mülkünü satmak zorunda kaldı. Memurlar Birliği'nin verilerine göre iki çocuklu bir memur, aylığının % 20 - 25'ini ekmek ve süt ihtiyacına ayırmak durumundaydı.»[17]

Devlet aygıtının memur ve hizmetlilerinin bir kısmı devlet harcamalarının kısılması nedeniyle işten çıkarıldı. Maliye Bakanı Lorenzo Gotuzzo 1974 Haziranının ilk haftalarında, 1975 yılına kadar kamu hizmetinde çalışanların sayısını önemli ölçüde azaltmak zorunda olduklarını açıkladı. Hristiyan Demokrat sendikacılara yakınlığıyla bilinen *Ercilla* dergisinin açıklamasına göre, iki yıl içinde 47.198 kişi işten çıkarılacaktı.

Küçük ve orta işletmeler de ekonomik politikanın sonuçlarını hissetmekte gecikmediler. Fiyatların serbest bırakılması ve genelde satın alma gücünün düşmesi ağır bir para krizini ortaya çıkarmıştı. Son kırk yılda geniş halk kitlelerinin tüketiciliğe yönelmesine bağlı olarak gelişen

sanayiler, iç pazarın daralması yüzünden ayakta durmakta güçlük çekiyordu. Bütün bunlara karşın bu kesimler varlıklarını sürdürmeye devam edebildiler. Onlar için gerçek güçlükler şok politikası safhasında başlayacaktı.

İşçi sınıfı ve diğer halk tabakalarının durumu neydi? Cunta başlangıcından beri işçi sınıfının şahsında en tehlikeli düşmanını görüyordu. Çok iyi biliyordu ki, ekonomik modeli, işçilerin örgütlerini yok edebildiği oranda başarıyla gerçekleşebilirdi.

Ancak Şili işçi sınıfı kapitalizmin son derece tehlikeli bir düşmanı haline gelmişti, öyle ki burjuvazi ve devlet için sistemin ayakta durabilmesi, çözümü güç bir sorundu. Şili'de Cuntanın zorbalığı ancak madalyonun bu yüzü bilindiğinde kavranabilir.

İlk önlemler işçi sınıfının önemli kesimlerini, önderlerini, sendikal örgütlerini ve siyasi partilerini fiziksel olarak bertaraf etmeye yönelikti. Askerler böylece işçilerin her türlü savunma aracını yok etmek ve işçiler tarafından kazanılmış hakları geri almak istiyordu. Bu amacın ana bölümü gerçekleştirildiğinde, artık kaygısızca kapitalist gelişimin yeni bir safhasının koşullarının oluşturulmasına başlanabilirdi.

Fiyatların serbest bırakılması, halkın çoğunluğunun satın alma gücünde dramatik bir düşüş meydana getirdi: «Asgari ücret çeşitli sözleşmelerle 10 Eylül 1973'den Ocak 1974'e dek altı katına çıkarılırken, temel gıda maddesi (ekmek) fiyatları 55 kat, yağ fiyatları 64 kat, süt fiyatları 43 kat, şeker fiyatları 50 kat ve ulaşım fiyatları 38 kat artmıştı.»[18]

Ancak bütün bunlar büyük burjuvazinin ve borazanı *El Mercurio*'nun gözünde henüz yeterli değildi: «Açıktır ki, işgücü maliyeti minimuma indirilmelidir, bu yüzden sosyal yardım finansmanında reform yapılmalı ve işgücü piyasasındaki durgunluk yok edilmelidir.»[19]

Mercurio'nun huzursuzluğu, Şili halkı aşırı derecede sömürülmediği takdirde, yeni modelin yürümeyeceğini bilmesinden kaynaklanmaktadır. Şili işçi sınıfı diğer ülke-

lerdekine göre çok daha fazla sömürülmelidir. Zaten modelin getirdiği «rekabet avantajları» da bu noktada yatmaktadır.

Bir sene sonra, Askeri Cunta bu yönde pek çok iş gerçekleştirdi: «Katolik Şili aylık dergisi *Mensaje*'de Aralık 1974'de yayınlanan habere göre geliri ücrete dayanan bir ailenin satınalma gücü bir yıl içinde yarı yarıya düşmüştür. ... GSMH içinde ücretlerin payı 1970-72 yılları arasında % 55'lik bir oran tutarken, askeri dikta altında bir yıl içinde % 37'ye düşmüştür. ... Radomiro Komic'in (Hristiyan Demokratların sol kanadının önderi) hesaplarına göre, üç milyon ücretlinin elindeki yaklaşık 1 milyar ABD doları birkaç bin işletmenin eline geçmiştir.»[20]

12 Haziran'da Maliye ve Ekonomi Bakanı ana ekonomik hedefini şöyle belirtiyordu: «İşgücü pazarının hareketlilik kazanması için yüksek işgücü maliyetini düşürmek çok önemlidir.»[21]

Ücretleri «doğal şekilde» düşük tutabilmek için, dev bir yedek sanayi ordusunun oluşturulması, mutlak bir zorunluluktu. Yeni modelin üretim aygıtının tümüyle yeniden biçimlendirilmesi anlamına geldiği ve işçilerin tamamen serbest dolaşımını gerektirdiği burjuva ideologları için zaten açıktı. 1974'de işsizlik (resmi verilere göre) % 10'a ulaşmıştı.

Dieter Nohlen ilk safhada izlenen politikanın sonuçlarını şöyle ifade ediyor: «İşsizlik, fahişe ve çocuk dilencilerin sayısının artışı, çocuklarda yetersiz beslenme, alkoliklikte görülen çoğalma ve bunlara ek olarak bir de kriminal vakalarda artış.»[22]

Ancak ilk safha, bu sonuçları daima taşıyacak olan bir modelin henüz başlangıcıydı.

Dış Ticaret ve Yabancı Sermaye

Cuntanın ekonomik politikası başından beri temel çıkarı ihracatta yatan kesimlerin işine yaradı. Bu gerçek, öncelikle para politikasında açıkça ifadesini buldu: «1 Ocak 1973 — 20 Mart 1975 arasında Şili parası 48 kat de-

ğer kaybederken, Esküdonun ABD Doları olarak karşılığı 280'den 3250'ye çıktı.»[23]

Aynı eğilimi ithalatta da görmek mümkündü. Askeri diktatörlük kısa sürede gümrük tarifelerini ve ithalatı engelleyen diğer kararnameleri kaldırdı. Bu, 40 yıldır sanayileşmeyi destekleyen himayeci politikanın sona ermesi demektir.

Cunta, böylece ucuza ithal edilen üretim araçlarının girişini güvence altına alıyordu. İthalat serbestliği sanayicileri ürünlerini ucuza satmaya zorlarken, böylece işgücünün değeri düşüyordu. Temel kozu ucuz işgücü olan bu politikayı reel ücretlerdeki korkunç bir düşüş tamamlıyordu.

Cunta böylece rekabet avantajlarını değerlendiren «rasyonel» bir politika izlemek istiyordu. Tarımın aleyhine olarak, sanayinin suni gelişimi sonucunu getiren himayeci politikaya son vermeye çalışıyordu. Cuntanın anlayışına göre sanayileşme, ithal ikamesi politikasının rekabet avantajlarını dikkate almaması ve dar bütçenin yanlış bir şekilde bölüşümü nedeniyle başarısızlığa uğramıştı. Rejimin uzmanları, devletin para arzında tekelci davranması ve yabancı sermayenin rekabetinin olmayışı nedeniyle, «irrasyonel» bir bölüşümün meydana geldiğini öne sürüyorlardı.

Askerlerin bütün bunlardan çıkardığı sonuç, Şili'nin gelişiminin ancak yatırımların uygun dağılımı sonucunda mümkün olacağı idi. Bu ise ancak «ülke sınai faaliyeti uluslararası rekabetle karşı karşıya gelirse,» gerçekleşebilirdi. Bu yüzden «gümrük sınırlarının hafifletilmesi»[24] gerekliydi.

Ekonominin dışa açılması, beraberinde hangi sonuçları getirecektir? Uluslararası tekellerin, sanayi üretiminin hemen her dalında Şili kapitalistlerine göre daha yüksek verimlilikte üretim yapabildiği bir gerçektir. Bu demektir ki, ekonominin dışa açılması, ekonominin milli olmaktan çıkması eğilimini beraberinde getirecektir. Yabancı sermaye ile rekabet edebilecek nitelikte bir Şili ser-

mayesi hemen hemen yok gibidir. Bu yüzden Şili sermayesi eğer batmak istemiyorsa, uluslararası tekellerle birleşmek zorundadır. Böylece yatırım alanları yabancı sermayeye tabi hale gelecektir.

Devlet yerli sanayii hiç desteklemediğine, tersine gümrük tarifelerini kaldırdığına göre, bir çok mal ithal edilecektir. Bu, daima yeni pazarlar arayan yabancı sermayenin çıkarlarına son derece uygundur. İthal edebilmenin koşulu ihraç etmektir, çünkü ancak bu yolla gereken döviz elde edilebilir. İşte bu nedenle serbest kur politikası ve diğer sayılan önlemlerle ihracat teşvik edilmektedir.

Hugo Calderon'u bu kitaptaki makalesinde de belirtildiği gibi, Şili'nin en önemli kapitalist grupları yatırımlarını genelde finans kesimine veya ihracata yöneltmektedirler.[25] Bu yüzden çıkarları ihracatı hedefleyen bir politikayla çakışmaktadır. İşte bu nedenle şu anda Cuntanın temel desteğini oluşturan bu gruplar, ülkede (her ülkede olduğu gibi) güvenli yatırım koşulları görmek isteyen yabancı sermaye ile işbirliğine gitmektedir.

Cunta bu yüzden yabancı sermayeye daima en elverişli koşulları sağlamaya çalışmıştır. «Yabancı sermayeye üretken faaliyetlerinde Şili sermayesiyle eş koşullar sağlayan bir politika izlenmiştir.»[26]

Askeri cunta, yabancı tekellere karşı başından beri son derece açık bir tutum izlemiştir, darbeden hemen sonra Allende döneminde devletleştirilen ABD firmalarıyla görüşmelere başlamıştır: «Allende döneminde Şili kongresinin oybirliğiyle aldığı karar ve yüksek mahkemenin onayı sonucu tazminat ödenmeksizin devletleştirilen ABD bakır şirketi Kennecott ve Braden'e toplam 363 milyon Dolar değerinde tazminat verilmesi kararlaştırılmış olup, bunun 75 milyonu derhal ödenmiştir. Allende iktidarına karşı komplo tezgahladığı anlaşıldığından, Şili şubesi tazminatsız devletleştirilen ABD - ITT şirketi 135 milyon dolarlık bir miktarla memnun edilmiştir.»[27]

Askeri diktatörlüğün yabancı sermayeye karşı tutumunun en açık ifadesi Temmuz 1974'te açıklanan yatırım

tüzüğüdür. *Şili-Haberleri,* tüzüğü şöyle anlatıyor: «Böylece yatırımcı işletmelerin sınırsız büyüklükteki kârları artık kendi ülkelerine aktarmalarına izin verilmektedir. ... Belirli durumlar için, ihracat hasılatının Şili'ye geri getirilmesi zorunluluğu da kaldırılmıştır. Döviz piyasasına giriş güvence altına alınmış olup, sermaye ve kârlar her an tekrar çekilebilecektir. Ancak en önemlisi *Cartagena* anlaşmasının 24. maddesidir. 24. madde uyarınca And Paktı üyelerinin yatırımlarına belli koşullar getirildi. Buna göre Şili'de, ancak üretimini And Paktı ülkelerine ihraç edecek şirketler yatırım yapabilecekti.»[28]

Önceki Maliye Bakanı Jorge Cauas'a göre yabancı yatırımlar, ülkenin egemenliği konusunda bir tehlike oluşturmamaktadır. Gerçekte bu tür bir tehlike dış borçlanmalar nedeniyle ortaya çıkmaktadır: «Ülkenin egemenliğini tehlikeye düşüren, yabancı sermayenin Şili'de üretim yapması değildir. Egemenlik ancak ithal bedelleri karşılanamadığında ve ülke dikkatsizce dış borçlanmaya başvurduğunda kısıtlanacaktır.»[29]

Böylece, bölge ülkelerinin artan borçlanması ve dış yatırımlar arasındaki yakın ilişki yadsınmaktadır. Oysa, merkezden bölgeye sermaye akımı genellikle ters yöndeki daha büyük bir kâr akımını beraberinde getirmektedir. Bölgenin ihracatı bu kâr akımını dengelemeye yetmemekte, bu nedenle ödemeler bilançosunu dengelemek için dışarıdan kredi almak zorunlu hale gelmektedir. Bu şekilde dış borçlar sürekli artmaktadır. Borçlanmanın hangi noktaya dek yükselebileceği sorusu, ekonomik politikanın ikinci safhasında cevaplandırıldı. Bu konuya daha sonra döneceğiz.

Kredi vermek, uluslararası banka ve örgütler açısından uygun bir ticarettir. Bu yüzden uluslararası örgütler, Şili'ye geri ödeme olanağının üstündeki miktarlarda kredi sunmuşlardır. Yatırım tüzüğü gerek Şili'de, gerekse diğer ülkelerde tepkiyle karşılanmıştır. And Paktının diğer ülkelerinin tepkileri yüzünden oluşan uzun tartışmalar, 1976'da Şili'nin Pakt dışına çıkarılmasıyla sonuçlanır.

Ödemeler bilançosu açığı, yüksek bakır fiyatlarına ve «*Club de Paris*» (bu örgüt bütün Batılı alacaklı ülkeleri temsil etmektedir) ile olumlu şekilde sürdürülen borç erteleme görüşmelerine rağmen kapatılamadı, açık 52,2 milyon dolarlık bir boyuta ulaştı.

NİSAN 1975 — TEMMUZ 1976 «ŞOK POLİTİKASI»

Önlemler

Cuntanın ekonomistlerinin umduğunun tersine Ocak 1975 ve Mart 1975 arasında enflasyon % 60,9 arttı. Bir yandan bakır fiyatlarındaki düşüş, diğer yandan petrol fiyatlarının yükselmesi nedeniyle dış ticarette büyük bir açık beklenmekteydi. Resmi tahminlerde yaklaşık 900 milyon dolarlık bir açıktan söz ediliyordu.

Bu durum karşısında yönetim, Friedman tarafından önerilen «Şok uygulaması»na geçmeyi zorunlu görerek, aşağıdaki önlemleri almaya karar verdi.

1) Kamu harcamalarının % 25 oranında düşürülmesi,
2) Gelir vergisinin % 10 yükseltilmesi,
3) Lüks tüketim vergilerinin % 10 yükseltilmesi,
4) Çeşitli ürünlere uygulanan devlet sübvansiyonlarının kaldırılması. Yönetim ayrıca, devletleştirilmiş işletmelerin özel sermayeye satışının hızlandırılacağını ilan etti.

Önlemlerin sonuçları kendini çok çabuk gösterdi. Üretim 1974'e kıyasla % 12 oranında düşerken, özellikle imalat sanayiinde durum çok kötüleşti. Şili sanayii öncelikle iç talebi karşılamak için üretmekteydi. Kamu harcamalarının kısıtlanması nedeniyle talebin düşmesi, ekonomiye büyük zararlar getirdi. Bu nedenle 1975'de üretim % 25, yatırımlar ise % 40 oranında düşerken, yalnızca tarımda bir ilerleme kaydedildi.

1975'de % 340 civarındaki enflasyon oranı, 1974'dekine göre % 35 düşmüştü (resmi verilere göre). Bu sonuç Friedman'ın iddiaları ve yönetimin savlarıyla çelişmek-

teydi. Öne sürülmüş olan savlara göre, önlemlere uyulduğu takdirde en geç 1975 sonunda enflasyonda «dramatik bir düşüş» kaydedilmeliydi.

Uygulanan politika sonucunda işsizlik görülmemiş bir boyuta ulaştı. Ücret artışları % 260 oranındayken, % 340'a varan enflasyon yüzünden işçi sınıfının satınalma gücünde kesin bir gerileme meydana gelmişti. Önlemlerin sonuçları küçük ve orta işletmeleri de etkiledi ve bir çoğu iflas etti.

Bunlara karşın dış ticarette başarı elde edilerek, ödemeler bilançosun açığı 291 milyon dolar civarında tutulabildi. Ödemeler bilançosu açığını başarı olarak nitelendirilebilecek bir düzeye getiren etkenler; birincisi, üretken faaliyetin gerilemesi sonucunda ithalatın düşmesi; ikincisi, geleneksel olmayan ürünlerin ihracının artması; ve üçüncüsü - en önemlisi - önceki dış borçların ödenmesini sağlayan kredi akımıdır.

«Şok Politikası»nın Arka Planı

Ödemeler bilançosundaki açık (1 milyar dolar kadar) gerçekten de endişe yaratacak boyuttaydı. Bu yüzden kamu harcamalarının derhal sınırlanması zorunluydu. Ancak şok politikasının uygulanmasındaki tek neden bu zorunluluk değildir. İkinci bir neden: «Devlet harcamalarının azaltılmasında ve işletmelerin özel sektöre satımında görülen bürokratik işleyişin durağanlığının tekelci gruplarda yarattığı huzursuzluğun artışı»[30] idi. Finans burjuvazisi devlet ya da CORFO tarafından işletilen banka ve büyük sanayi kuruluşlarının kendi eline geçmesi zamanının geldiğini düşünüyordu. Ve tabii ki bu işletmeleri mümkün olduğunca düşük fiyatlarla satınalmak istiyordu.

Kriz nedeniyle devlet işletmelerini satın alabileceklerin sayısı oldukça azalmıştı. Askeri rejim işletmeleri hangi fiyata olursa olsun satmak durumundaydı. Alıcı işletmeler böylece devlete düşük fiyatları kabul ettirdiler.[31]

Finans burjuvazisi aynı zamanda sanayi içinde gelişecek bir «tasfiye süreci»ni çıkarlarına uygun görüyordu. Tasfiye sürecinin gerçekleşmesinin şüphesiz en kısa yolu, kamu harcamalarının azaltılmasıydı. Bu önlemlerin yaratacağı sarsıntı, Şili ekonomisinin egemenleri açısından pozitif etki yapacaktı.

Kısa sürede ortaya çıkan yaygın bir para darlığı, en büyük etkisini sanayi sektörünün üretiminde gösterdi. Daha önce de gördüğümüz gibi üretim ortalama % 25 düştü ve bir çok küçük ve orta işletme battı. Ancak küçük ve orta işletmelerin yanı sıra büyük sanayi kuruluşları da krizi atlatacak durumda değildi. Buna örnek olarak ev aletleri firması «*Linca Blanca*»yı gösterebiliriz. Frei yönetimi esnasında büyük gelişme kaydeden bu firma, Temmuz 1975'de, şok politikasından sadece üç ay sonra, şu duruma geldi: «Sendikanın verdiği bilgilere göre *Fensa-Mademsa,* metal endüstrisinde bir istisna oluşturmaktadır. Bunun nedeni de, *Yalivan*'ın iflası ile *Sidelen*'in (Şili'nin en büyük 100 firması arasında 61 nci) ve *Ferrilosa*'nın istikrarsız durumu sonucu *Fensa ve Mademsa* birliğinin, pratik olarak ev aletleri endüstrisinde tekel konumuna yükselmesiyle ilgilidir.»[32]

Çoğu, Allende tarafından devletleştirilen büyük sanayi kuruluşları, Askeri Cunta tarafından eski sahiplerine geri verildi. Ancak 1970-73 yıllarının politik krizi, geri verilen işletmelerin çoğunda parasal sorunları beraberinde bırakmıştı. Krizin aşılması için tek olanak kredi sağlanmasıydı. Devlet sıkı bir para politikası izlediğinden, kredi elde etmenin tek yolu bir finans kuruluşuna başvurmaktı. Ancak bütün büyük finans kuruluşları finans burjuvazisinin denetimi altındaydı (aşağıya bakınız) ve bunlar borç paraya karşılık yüksek faiz fiyatı talep ediyorlardı.

Yukarıdaki alıntıda adı geçen işletmeler için şu sonuçlar ortaya çıktı: *Yalivan* iflas ederken, *Sindelen* başka bir işletmeyle birleşmek zorunda kaldı, *Ferrilosa* borçlarını ödeyemediğinden bir finans kuruluşu tarafından hacze-

dildi, Famela-Somela, 1976'da Şili'nin en büyük finans grubu «*Piranalar*», yani *Fensa-Mademsa*'nın sahipleri tarafından satın alındı.

Kredi talebi yükseldikçe, para dolaşımının hızı ve enflasyon artmaktaydı. Böylece enflasyonun devlet açıklarının sonucu olarak ortaya çıkmadığı, tersine sermaye piyasasının oluşumunun bir sonucu olduğu açıklığa kavuşuyordu. Büyük burjuvazi sermaye piyasasında sanayi sektörünün krizi sayesinde oldukça kârlı işler çevirebiliyordu. Bunun dışında, halen devlet elinden bulunan bankalar, enflasyon oranının çok altında bir faiz fiyatı ödemeye zorunlu olduğundan, finans kuruluşları özel tasarrufları kendine çekiyordu. Tasarruf mevduatlarının yüksek faiz fiyatlarıyla kullanımı, özel bankalara parasal sermayelerini arttırmak olanağı sağlıyordu.

Enflasyon ayrıca, Şili parasının sürekli değer kaybetmesi sonucu olarak da büyüyordu. Paranın değerinin düşürülmesiyle, başta finans burjuvazisi ve ihracatçı burjuvazi eliyle yürütülen ihracatın teşvik edilmesi amaçlanıyordu. Öngörüldüğü üzere, 1975'de % 340 olan enflasyon durduruldu.

Cuntanın dolar karşısındaki politikası da büyük burjuvaziyi korumaktaydı. Büyük gruplar, endüstri kuruluşları ve bankaları satın alabilmek için, devlet desteği altında dış ülkelerde kredi arıyorlardı. Cuntanın kur politikası, dış kredileri ulusal kura çevirmek konusunda son derece elverişli şartlar sağlıyordu.

Özetlersek: Bu dönemde uygulanan önlemler, devletleştirilen işletmelerin özel sektöre devri sürecini tamamlamak, merkezileşme ve yoğunlaşma sürecini hızlandırarak finans burjuvazisi ve ihracatçı burjuvazinin hegemonyasını sağlamak için düşünülmüştü. Bu önlemler, Frei yönetimi sırasında yüksek bir gelişme düzeyine ulaşan sanayi fraksiyonunun zararına olacaktı.

Cunta amaçlarını gerçekleştirmek için üretimde büyük bir gerilemeyi ve yüksek bir enflasyon oranını göze almıştı. Böylece Cuntanın ekonomik politikasının, sapta-

dığı hedeflerle ölçüldüğünde önemli başarılar elde ettiği söylenebilir.

Şili ekonomisi gerçekten de altı ya da sekiz tane kapitalist grubun hegemonyası altındadır. Bunlar, mülkiyetlerindeki işletme veya bankaların büyük kısmını burada anlatılan zaman aralığı içinde elde ettiler. Bu gruplar Şili içinde diktatörlüğün toplumsal tabanının temel ögesini oluşturmaktadırlar. (Sözkonusu grupların birleşimi için Hugo Calderon'un bu kitaptaki yazısına bakınız).

«Şok Politikası» — Orta Tabakalar ve Halk Kitlelerinin Durumu

Gördüğümüz gibi Cuntanın ekonomistleri sadece *Unidad Popular*'ın politikasına karşı olmakla kalmayıp, son kırk yıldır Şili'nin kaderini belirleyen politikaya karşı çıkıyorlardı. Söz konusu olan, bir tür kalkınma modelinin ve bu model sayesinde ortaya çıkmış sınıfların yok edilmesiydi. Geçmişteki ithal ikamesi modelinin yerine yeni bir model, ihracata yönelik gelişme modeli getirildi. Cunta bu nedenle ikinci safha içinde güçlü bir yoğunlaşma sürecini gerçekleştirmek kadar, eski modelin toplumsal desteklerini de yok etmek istiyordu.

Büyük burjuvazi ilk safhada orta tabakaların yardımıyla işçi sınıfını politik, sendikal ve örgütsel açıdan dağıttıktan sonra, orta tabakaya karşı mücadeleye başlamak için artık kendini yeterince güçlü hissediyordu. Artık ilk safhada olduğu gibi yalnızca kapitalizmi savunmayı değil, kapitalist kalkınmanın yeni bir safhasını yürürlüğe koymayı amaçlıyordu.

Rejim tarafından şok politikasının açıklanmasından çok önce *El Mercurio*, sanayide oluşması muhtemel bir krizden dolayı huzursuz olmamak gerektiğini, endüstriyel gelişimde yıllarca yanlış bir politika uygulandığını yazıyordu. *El Mercurio*'ya göre bu politikanın sürdürülmesi ülke çıkarlarına ters düşmekteydi: «Sözkonusu analizin ülkenin fiilen icra edemeyeceği etkinliklerin teşvik edil-

mesinin toplumsal açıdan rantabl olmadığı, sonucuna varması zorunluydu. ... Sermayelerin uluslararası rekabete dayanamayacak etkinliklere değil, optimal bir verim getirecek alanlara yöneltilmesi bu yüzden mantıklıdır.»[33] *El Mercurio* politik rotayı çizmeye çalışmakla kalmayıp, kamuoyunu bu politikanın uygulanmasına hazırlamak istiyordu. Bu nedenle gazetede, Şili'nin bir değişikliğe ihtiyacı olduğu, ithal ikamesi modelindeki rantabl olmayan sanayi kuruluşlarının yerine, rekabet avantajlarına sahip endüstri dallarına yönelinmesi gerektiği sık sık tekrarlanıyordu. Yönetim ve yayın organı, kamu kuruluşlarında çalışanların sayısının azaltılmasının zaruri hale geldiğine işaret ediyordu.

Şok politikası böylesi bir ortamın ardından açıklandı. Kamu harcamaları % 25 azaltılırken, çeşitli ürünlere uygulanan devlet sübvansiyonları kaldırıldı.

Bu politikanın, orta tabakalar üzerindeki etkileri konusunda kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak durumu göz önünde canlandırmayı sağlayabilecek bir iki noktayı belirtmek istiyoruz. Örneğin *Ercilla* gazetesinde şunları okumak mümkündü: «Şili'li öğrencilerin kış tatiline girmesinin yanı sıra, bir çok memur ve işçi de kış ortasında özel izne çıkmak zorunda kaldı. ... Kitle halinde işten çıkarılmanın önlenmesi için işçilerin özgür (!) iradesiyle ücretler azaltıldı, işletmeler kısmen kapandı veya işgünü kısaltıldı. ... »[34]

Ercilla'ya göre sanayinin tümü durumdan geniş ölçüde etkilenmişti. Her sektör üretimini büyük çapta sınırlamak zorunda kalmıştı. Ancak firmaların bir kısmı iflas ederken, bir diğer kısmı pazarlama güçlükleriyle karşılaşmalarına rağmen, gerekenin üstünde finansal desteğe sahip bulunuyordu. Böylece bu firmalar krize dayanmakla kalmayıp, kendi branşlarında tekelci ya da tekele yakın bir konuma ulaştılar.

Bu arada otomobil sanayiindeki işletmeler, işçilerinin hemen hemen yarısını işten çıkardılar. «Otomobil sanayiinde, yabancı firmaların yan kuruluşları olan işletmeler

bundan etkilenmemiştir, çünkü kısa vadeli finansal sorunlarını ana firmalarının yardımıyla çözebilmişlerdir. Gerçekte daha çok zarar gören, otomobil sanayiine ara parçaları sağlayan çok sayıda işletmedir. Bunların çoğu, kısmen ya da tamamen kapanmıştır.»[35]

Aynı durum, çoğunlukla küçük işletmelerin oluşturduğu tekstil sanayiinde de gözlemlenebiliyordu. Tekstil sendikası başkanı Fernando Bobadilla, sendikası üstüne şunları söylüyordu: «Normal olarak 130.000 işçiyi temsil etmekteyiz, ancak şu anda bu sayı sadece 70.000; geri kalanlar işten çıkarılma veya firmadan kendi isteğiyle ayrılma nedeniyle artık üyemiz değiller.»[36]

Devlet harcamalarının azaltılması sonucunda kamu hizmetindeki memur ve hizmetlilerden bir çoğu toplu halde işten çıkarıldı. Enflasyon hemen hemen 1974'deki ritmiyle yükselmeye devam ettiğinden, bu kesimlerin maaşları daha da düştü. «1975 yılının tamamında ücret ve maaşlardaki yükselme enflasyon oranının 79,8 altında, %260,9 tutarındaydı. ... Bir orta sınıf örgütü olan CEPECH tarafından Kasım 1975'de yapılan hesaplara göre orta halli bir aile, her üyesi başına yemek, ikamet, giyim ve ulaşım masrafları için ayda 1,031 pezoya ihtiyaç duyarken, aylık gelir sadece 574 pezoydu.»[37]

Bu bilgilerden iki sonuç çıkarabiliriz:

1 — Şok politikası nedeniyle oluşan kriz orta burjuvazinin büyük kısmını iflasa götürmüştür. Bu demektir ki, küçük ve orta burjuvaziye artık 1969 yılındaki gibi, ne ekonomik ne de politik ağırlık atfedilemez.

2 — Memur ve hizmetlilerin büyük kısmının şok politikası sonucu işten çıkarılmasıyla, devlet aygıtının değiştirilmesinin ve düzeltilmesinin ve doyurucu ücret alan, bir devlet görevlileri tabakasının oluşmasının koşulları gerçekleştirilmiş oldu.

Şok politikasının diğer halk tabakaları üzerindeki etkisi nasıldı? İşgücünün serbest dolaşımı konusunda *Mercurio*'nun başlattığı yayın harekâtı Friedman tarafından Mart 1975'de yeniden ele alındı: «İşgüçlerinin istenildiğin-

de işe alınıp, istenildiğinde işten çıkarılmasını sağlayacak mekanizmalar yaratılmalıdır.»[38]

Şili burjuvazisi gelecekteki politikası için teorik bir haklılık zeminine ihtiyaç duyuyordu. Açlık ve işsizlik politikasını uygulayabilmek için, daha sonra Nobel ödülü kazanacak olan Friedman gibi bir uzmanın «teknik» önerilerinden daha uygun ne olabilirdi?

Şok politikası sonucunda oluşacak kriz, belirtildiği üzere toplumsal üretimde köklü bir dönüşüm gerektiriyordu. Bu demekti ki; ülke ithal ikamesi modelinin yarattığı endüstrilerin çökmesiyle daha yoğun bir işsizlik safhasına yaşayacaktı. Bu durum, işten çıkarılan işçilerin yeniden çalışma ortamı bulabilecekleri, daha hızlı bir kalkınma safhasının başlangıcına kadar sürecekti.

Yeni politikanın etkileri kısa sürede ortaya çıktı: «İnşaat işçileri sendikası kendi dalında işsizliğin % 50'nin üzerinde olacağını açıkladı. Santiago şehri için aşağıdaki veriler sözkonusudur: 1974'ün ikinci yarısında 420 inşaatta 9.300 işçi çalışırken, 1975'in ilk yarısının sonunda (yani şok politikasının uygulanmasından sadece üç ay sonra) çalışan işçi sayısı 2.250 idi.»[39]

İşsizlik Santiago'da % 22,5'e, Şili'de ise toplam %17,4'e çıktığında, durum daha da kötüleşti. Ancak son derece kötü yaşam şartları altında ezilenler sadece işsizler değildi. İşini koruyabilenler, birçok işletmede çalışma süresinin kısaltılmasıyla daha az ücret alır oldular, hatta bir çok işçi kısım ücretsiz zorunlu izne çıkarıldı. İş koşullarının kötüleşmesi, çalışanların büyük bir kısmı tarafından işyerinin kapatılmasına karşı tek alternatif olarak işverenlerle geçici bir uzlaşma içinde kabullenildi.

Belirtildiği gibi; 1975'de enflasyon oranı % 340 idi, ama: «Temel gıda maddelerindeki fiyat artışları 300 gıda maddesi veri alınarak bulunan ortalama değerden çok yüksekti. Örneğin sütte % 400, ekmekte % 367, patateste %850, havuçta % 1589 vb. gibi idi. Ücret ve maaşlardaki artış 1975'de de fiyat artışlarının gerisinde kalmıştı.»[40]

Dış Borçlanma, Yapısal Bütünleşme ve «Şok Politikası»

Şili ekonomisinin bağımlı karakteri 1975-76 yıllarında son derece açık olarak ortaya çıkmıştır. Dünya ekonomisindeki dalgalanmalar, bağımlı bir ekonomiye kimi zaman hızlı gelişme kimi zaman da ağır sarsıntı dönemleri getirmektedir.

1974-75 yıllarında dünya çapındaki kriz, bakır fiyatlarının düşmesine yolaçtı. Bu nedenle 1975 başında, hiçbir önlem alınmadığı takdirde yaklaşık 900 milyon dolarlık bir açığın ortaya çıkacağı tahmin ediliyordu.

Şok politikası ülke içi ekonomik etkinliğin sınırlanmasının koşullarını hazırlamalıydı. Döviz biriktirmek için ithal mallarına sermaye malları, ara mallar) duyulan talebin düşürülmesi gerekiyordu. Gerçekten de sanayi üretiminin % 25 düşmesiyle, 1974'de ithalat 2.735 milyon dolardan 1975'de 2.099 milyon dolara düştü. Bu ve diğer önlemlerin yardımıyla ödemeler dengesindeki açık, 291 milyon dolara indirilebildi. Diktatörlük, açıktaki bu düşüşü, ekonomik politikasının önemli başarısı olarak övgüyle lanse etti. Gerçekte bu başarı, sadece yabancı tekeller ve Şili ekonomisine hakim olan kapitalist gruplar açısından son derece büyüktü.

Ancak en önemli sonuç, Şili'nin bağımlılık biçimlerinin kriz yoluyla yeniden üretilmiş olmasıdır. Bağımlılık ilişkisinin yeniden üretimi şöyle bir mekanizmayla ortaya çıkmaktadır: Yerli üretim ve gelişme sadece dış pazarların taleplerine göre düzenlenmiştir. Yalnızca ödemeler bilançosu dengesinin kurulmasına yardım edebilecek nitelikte bir üretim yapılmaktadır. Ayrıca, Şili'nin dış borçlarının ödenmesinde, maksimum ölçüde parasal araçların kullanılabilmesi amacıyla, reel ücretlerin düşürülmesi gibi çeşitli önlemler alınmıştır.

Böylece, yabancı sermayenin, ülkenin egemenliği konusunda bir tehlike yaratmakla kalmayıp, ulusal gelişme önünde, bir engel oluşturduğu açıklığa kavuşmaktadır. An-

cak bu, yalnızca konjonktürel bir görüntü değildi, yani istikrarlı bir denge sağlamak için, üretim salt geçici olarak düşürülmeyecekti. Tersine ödemeler bilançosundaki açığı kapatmak için, belirli aralıklarla daima uygulanması gereken bir yöntem olacaktı: «Merkezle çevre arasındaki bütünleşme, eşitsiz ilişkiler temelinde gerçekleşmektedir. Bu eşitsizliğin azgelişmiş ülkelerin dış ticaret bilançosunda yarattığı sürekli açık verme eğilimi yine her zaman bu yapısal bütünleşme sayesinde aşılabilmektedir.»[41]

Şili ekonomisi dünya pazarına açıldıkça bağımlılık ilişkisi daha da derinleşmektedir. Büyük tekellerin temsilcisi olarak uluslararası finans kuruluşları, sadece Şili'nin borçlarını ödemesiyle ilgilenmekle kalmayıp, krizden sonra tekellerin ürünlerine pazar işlevi görebilmesi için kapitalist dünya sistemi içinde kalmaya devam etmesine büyük özen göstermektedirler. Örneğin Uluslararası Para Fonu (IMF), Şili'ye ödemeler bilançosu sorununu halletmesi için önemli miktarda kredi sunmuştur (1974-75 yıllarında 516 milyon dolar). Ancak bu yolla Şili, yabancı sermayenin güvenini kaybetmek «tehlikesi»nin üstesinden gelmiştir.

Mart ve 1976 Ocak ayı arasında Şili parası, Dolar başına 3.250 Esküdodan, dolar başına 15.640 Esküdo'ya inen bir düşüş göstermiştir. Başka bir deyişle, diktatörlük ilk safhadaki politikanın aynısını uygulamakta, yani ihracat sektörü teşvik edilmektedir.

EKONOMİ YENİDEN CANLANIRKEN AĞUSTOS 1976 — ARALIK 1977

Önlemler

29 Haziran 1976'da Peso'nun değeri ilk kez %10 oranında yükseltildi. Ayrıca kurumlar vergisi kaldırıldı ve asgari ihtiyat payı % 55'den % 50'ye indirildi.

Temel amaç enflasyonun önlenmesiydi, alınan önlem-

ler beraberinde ekonomik canlanmayı da getirdi. Sonuçta enflasyon oranı oldukça düşerken üretim yeniden arttı. Ancak buna karşın işçi sınıfının durumu düzelmedi. Ne işsizlerin sayısı azaldı, ne de ücretler yeterince yükseltildi. Bazıları tarafından ekonomik hamlenin başlangıcı olarak değerlendirilen pesonun değerinin yükselmesi, ödemeler dengesindeki fazlalık nedeniyle mümkün olmuştur.

«Ekonomi politikasındaki değişim rejimin ödemeler dengesindeki fazlalığı değerlendirmesinde ifadesini bulmaktadır. Rejim uluslararası rezervleri büyütmeye devam etmek yerine, ekonomiyi yeniden canlandırmayı ve böylece enflasyon oranını önemli ölçüde durdurmayı amaçlıyordu. Enflasyon oranı ilk kez beklenilenin çok daha altına düşürülebildi.»[42]

Rejim, bir sermaye piyasası oluşturmak ve endüstriyi özel sektöre devretmek konusundaki çabalarını sürdürdü. Ancak Aralık 1976'da birçok finans kuruluşunun ve Şili'nin en güçlü finans gruplarından birinin çökmesi nedeniyle şiddetli bir kriz oluştu.

Haziran 1976'daki önlemlerde gözlenen eğilim, Mart 1977'de daha da güçlendi. Enflasyonla mücadelenin yanısıra ekonomiyi yeniden canlandırma çabaları büyük bir önem kazandı. Alınan en önemli kararlar şunlardır:

1 — Pesonun değeri yeniden % 10 oranında yükseltildi.

2 — Vadeli mevduatların asgari sınırı % 83'den %75'e düşürüldü.

3 — Merkez Bankası emlâk bankaları için 45 milyon dolarlık krediyi onayladı. CORFO 20 milyonluk yatırımlar için kredi açarken, değeri 40 milyon dolara ulaşan sermaye mallarının yurtdışına satışı için teminat vaad ediyordu.

4 — Ayrıca devlet, konut yapımının finansmanına daha geniş ölçüde katılacağını açıkladı. İnşaat sektörüne, imalat sanayiine yönelik talebin yükseltilmesi için büyük görevler düşüyordu.

Bunlara ek olarak 29 Nisan'da kamu sektöründe ücret ve maaşlar yükseltildi; ve vergiler düşürülürken, konut yapımı için krediler arttırıldı.

Bu politika sonucunda GSMH 1971 yılında % 8 artı. Maden çıkarımı % 2 oranında, sanayi üretimi ise % 9,9 oranında yükseldi. Ancak bu rakamlar incelenirken, 1976'nın verimsiz bir sene olduğu ve 1975'de ise üretimde şiddetli bir gerileme görüldüğü dikkate alınmalıdır. Yine de tüm bu verilerin sanayi üretiminin yeniden canlanması eğilimini ifade ettiği bir gerçektir. Daha sonra da göreceğimiz gibi, bu eğilim 1978 ve 1979 yıllarında daha da güçlenmiştir.

Tarımda % 15'lik bir büyüme görüldü. İnşaat sektöründeki % 3,3'lük büyüme, gerçekte yetersiz bir sonuçtu. Bu sonuç 1975-76 yıllarında üretimin gerilemesi sonucu olarak ortaya çıktı. İthalat % 39, ihracat ise % 12 arttı. Bu son rakam, kısmen düşük bakır fiyatlarıyla açıklanmakla birlikte, ihracat ve ithalatın büyüme oranı arasındaki fark, bugüne dek geçerli olan, ödemeler bilançosunda sürekli açık bulunması eğilimini göstermektedir. Enflasyon 1976'da % 174,3 oranındayken, 1977'de % 63,5'a düşürülmüştür. Üretimdeki artışa rağmen işsizlik % 13'ün altına düşmemiştir (resmi verilere göre).

Arka Plan

Ekonomik politikanın 2. safhası, 1976 sonunda hemen hemen sona erecek olan bir merkezileşme sürecini yürürlüğe koymuştur. Bu şekilde dış ticaretin liberalleştirilmesi politikası önem kazandı. Daha sonra bu konuya tekrar döneceğiz.

Artık sermaye birikimi gelişimini artık-değer oranlarındaki yeni bir yükselmeye bağlayamazdı. Ayrıca orta ve küçük kapitalistler aleyhine, finans burjuvazisinin yararına olarak, başlıca uygun bölüşüm koşulları sağlamak artık mümkün değildi. Sermaye birikimi ancak üretimin artması sonucunda sağlanabilirdi. Ekonominin kısmi canlanışı, böylece bir ölçüde açıklanabilir, bu arada parlak

gelecek vaadlerine artık inanmak istemeyen küçük ve orta kapitalistlerin baskısını altetmek de son derece önemliydi.

Yıkımdan, finans burjuvazisinin kuruluşları da etkilendi. Buna ek olarak Şili'nin And Paktı'ndan ayrılması da, bazı endüstriler için zorlukları beraberinde getirdi. Örneğin «*Piranalar*»ın «*Compania Tecno Industrial*»*i* için. Bu nedenle artık ekonomiyi yeniden canlandırmanın zamanı gelmişti. Atılan ilk adım, reel gelirlerde mütevazi bir artış anlamına gelen, enflasyonla mücadele oldu. İkinci adım olarak bazı kesimlerin ücretleri arttırıldı. Böylece bazı endüstri dallarında talep ve fiyatlar yükseldi.

En önemli bankalar yeniden özel sermayenin eline geçtiğinde, finans burjuvazisinin temsilcileri sermaye piyasasını modernize edecek bir politika için iktidarı zorlamaya başladılar. Bankalara, bütün faaliyetlere sınırsızca katılma olanağı sağlandı. Uzmanlaşma kanunlar yoluyla değil, sadece piyasanın ihtiyaçlarına göre gerçekleşmeliydi. Bankalara ayrıca yabancı bankalarla dolaysızca ilişkiye geçme ve kredi alma izni tanındı.

Bu zaman aralığında tekelci gruplar yeni hedeflere yöneldiler. Ancak bu ekonomi politikada niteliksel bir değişim ortaya çıkacağı anlamına gelmemektedir. Tersine, ekonomik politikanın yeni hedeflere yöneltilmesi için küçük bazı değişiklikler yeterliydi.

1 — Sanayinin özel sektöre devrinde yeni adımlar atılmalıydı. Bu amaçla kamuoyundaki «stratejik kurum» kavramını yıkmak için basında bir kampanya başlatıldı. Şili'de ülke güvenliği açısından büyük bir askeri ve/veya ekonomik anlam taşıyan belirli işletmeler stratejik olarak nitelendirilmekteydi. Geleneksel anlayışa göre bu kategoriye dahil işletmeler devlet elinde bulunmalıydı. Yani «stratejik» kavramı Allende'nin buluşu olmayıp, çoktandır Şili geleneklerinde yer etmişti.

İşverenler Örgütü «*Sociedad de Fomento Fabril*»in başkanı Domingo Arteoga bu konu hakkında şu açıklamayı yaptı: «Stratejik endüstri diye bir şeye inanmıyor,

bu kavramı reddediyorum. Deniliyor ki, nakliyatçılık, akaryakıt alım satımı ve demiryolları stratejiktir. Ben çok daha fazla stratejik olan en az yüz tane faaliyet sayabilirim: Kimya, ecza endüstrisi (...) ve hatta herkesi zehirlemesi mümkün olan sucuk endüstrisi. Bu endüstriler devlet elinde değildir ve bu yüzden ulusal güvenliğin tehlikeye düştüğü hiç de söylenemez.»[43]

Vial ve *Matte* grupları da aynı doğrultuda nedenler ileri sürdüler.

Şüphesiz sözkonusu olan şey, bakır, petrol veya çelik üretimi gibi önemli devlet işletmelerinin özel sermayeye devredilmesi çabalarıydı. Ancak bu isteğin hemen o sene gerçekleştirilmesi şart değildir, çünkü Şili'de şimdilik hiçbir sermaye grubu bu ekonomik dalları üstlenebilecek durumda değildir; ayrıca bu işletmelerin yabancı özel sermayeye devri için gerekli politik ön koşullar da eksiktir. Bu talep henüz sadece bir hedeftir.

2 — Cunta bu dönemde tarım reformunu tahrip etmek için elinden geleni yapmıştır. Ancak yine de *Mercurio,* Mayıs 1977'de hoşnut değildi: «Bir devlet kuruluşu olan 'Tarım reformu korperasyonu', 750.000 hektarlık tarıma elverişli araziyi ve 11 milyon hektarın üstünde sulanamayan toprağı elinde bulundurmaktaydı... Aslında bu arazilerin önce korporasyondan alacaklı olanlara, özellikle mülksüzleştirilmiş çiftçilere verilmesi son derece doğal bir şeydir.»[44]

Tarımda kapitalist gelişme teşvik edilmektedir. Tarım ürünlerinin ihracını arttırmak ve *Complejos Agroindustriales* oluşturmak amacıyla, mülkiyetin belli ellerde toplanması desteklenmektedir. Aynı amaçla çeşitli «engeller», örneğin *Asentadoların* topraklarını satma yasağı iptal edilmiştir. (Frei yönetiminin tarım reformu, istimlak edilen bir ya da bir kaç latifundiayı - *asentomiento;* bir tür kooperatif - haline getirdi. Çiftçiler ise *Asentadoları,* yani *asentamiento*nun ortaklarını oluşturuyordu. Bunlar ilk üç ile 5 yılda toprağı ortaklaşa işleyecekler, daha sonra toprak *asentadolar* arasında paylaştırılacaktı.) Kamulaştırılmış bu arazilerin satışının yasaklanması,

çiftçileri arazi spekülatörlerine karşı koruyan tek önlemdi. Bu önlemin kaldırılması ve çiftçiler için kredilerin giderek pahalılaşmasıyla, Askeri Cunta tarımda mülkiyetin kapitalist yoğunlaşmasının kapısını açıyordu.

3 — Üçüncü hedef, ihracatın olduğu gibi ithalatın da en üst düzeye ulaşması idi.

4 — İhracata yönelik model, ücretlerin düşük tutulmasını sağlamak zorundaydı. Diktatörlük bu konuda elinden geleni yapmıştır. Ancak, bu kez de, Şili işçi sınıfının olağanüstü düzeyde sömürülmesini kurumsallaştırmak için yasal ön şartların oluşturulması gerekiyordu.

5 — Yüksek satınalma gücüne sahip bir toplumsal tabakanın yaratılmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu tabaka, yabancı ürünleri ithal edebilecek finansal olanaklara sahip olacağı gibi, ülkede üretim yapan belirli işletmelerin ürünlerini de satın alabilecektir. Söz konusu tabaka, ekonomik işlevinin yanı sıra, uygulanan modelin toplumsal tabanı olarak önemli bir politik anlam taşımaktaydı.

Ekonominin Yeniden Canlanması, Orta Tabakalar ve İşçi Sınıfı

Şili parasının değer kazanmasıyla uygulanan değişiklikler orta tabakalar üzerinde son derece derin etkiler yarattı. Öncelikle paranın dolar olarak karşılığının düzenlenmesi enflasyonu kesin bir şekilde düşürmüştü. Bu yüzden de orta tabakaların satınalma gücü yükselmişti. Önce Ocak'ta, daha sonra Nisan 1977'de bütün ücretlerin yükseltilmesi, satınalma gücünü arttırdı.

Enflasyonun önlenmesi ve ücretlerin arttırılmasıyla bütün ücretlilerin durumunun iyileştirilmesine karşın, Ocak'tan beri farklı bir muamele eğiliminin artmaya başladığı gözlemlenmektedir. *Hoy* dergisi bu konuya şöyle değinmektedir: «Ocak 1977'de ücret ve maaş bordroları (devletin memur ve hizmetlileri için) değiştirilmiştir. Uz-

manların ve teknikerlerin aylığı, özel kesime göçlerini durdurmak için daha büyük oranda arttırılmıştır.»[45]

Nisan 1977'de aynı şekilde yeni önlemler alındı. Genelde ücretler % 4 oranında yükseltilirken, özellikle ücretli yüksek tabakaların geliri iyileştirildi. «Devlet içinde öncelikle ücret cetvellerinin en başında yer alan uzman kadrolar, kıdemliler ve şef konumundaki görevliler maaş zammından en çok yararlandı.»[46]

Orta tabakaların yaşam standartının ücret artışı ve maaş zamlarıyla iyileştirilmesine ek olarak, ithal mallarından alınan gümrük vergisinin düşürülmesinin getirdiği avantajlar da gözönüne alınmalıdır. Bu reformlar Şili'de üretilen malların ucuzlamasını da sağladı. Teorik olarak bu önlemler her Şili'liye yardım edecekti; ancak, gerçek bambaşka bir görünüm arzetmektedir: İthalatın baskısıyla ucuzlayan ürünlerin çoğunu, ancak gelir tablosunda orta ve ortadan daha yüksek konumda yer alan katmanlar satın alabilmektedir.

Orta tabaka, gümrük vergisinin düşürülmesi sonucu, büyük problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Şok politikası safhasında, orta ve küçük işletmeler krizden şiddetle etkilenmişlerdi. İthalatta liberalleşmenin hızlandırılması kararı da verilince, kendilerini toparlayacak zamanları kalmamıştı. Bu grupların yabancı tekellerle rekabet etmesi olanaksızdı. Yaklaşık 50 işletmeyi batıran yeni iflas dalgası, işte bu noktada yatmaktadır. Bütün bunlara rağmen, diktatörlüğün orta ve küçük işletmelerin desteğini tümüyle ve sürekli olarak kaybettiği söylenemez.

Sanayici orta tabakaya gelince, Cuntanın artık bu kesimin desteğini kaybettiği söylenebilir. Ancak, yeni modelin uygulanması sonucu, hizmetler sektöründe faaliyet gösteren yeni bir girişimci kesimin Cuntayla ilişkileri ise daha farklıydı. Bu konuda kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak üretimin bu üçüncü sektöründe de, ihracata yönelik model çerçevesinde uygun gelişme koşullarını bulan, yeni bir girişimci tabakanın oluştuğu kanısındayız.

Bizim kanımıza göre üçüncü safhada, orta tabaka-

larda yeni model açısından büyük anlam taşıyan iki eğilim ortaya çıktı:

1 — Hizmetlilerin üst kesimlerinde (hem özel, hem de kamu kesiminde) yüksek satınalma gücüne sahip bir tabaka oluştu. Bu tabaka ithal mallarını olduğu kadar, Şili'de üretilen belirli ürünleri de talep edebilecek durumdaydı.

2 — Orta ve küçük burjuvazinin önemli bölümünün çökmesine karşın, yeni model sayesinde Cuntanın toplumsal tabanı haline gelebilecek yeni gruplar oluşmaktaydı.

Ağustos 1976'dan 1977 sonuna dek süren zaman aralığında işçiler ne durumdaydı?

1975'deki krizin ardından Haziran 1976'dan başlayarak Şili işçi sınıfının durumunda ufak tefek düzelmeler oldu. 29 Nisan 1977'de açıklanan önlemler, ücretlilerin durumunu genelde iyileştirse de, aslında özellikle orta tabakaları memnun etmişti. «*Piranalar*»ın temsilcilerinden işveren Rolf Lüders, ücret artışı konusunda şunları söylüyordu: «Reel ücretler ve maaşlar, 1971-72'de yaratılan suni düzeye erişmiş olmasalar da, son aylarda çok fazla yükseltilmiştir.»[47]

Ancak, ücretliler arasında uygulanan farklı muamele düşünüldüğünde, bu sözler, gerçeğin sadece bir bölümünü yansıtmaktadır. Eylül 1975-Eylül 1976 dönemini ele alan bir incelemeden, bir gözlemci, şu sonucu çıkarmaktadır: «Diyelim ki, asgari ücret Eylül 1975'de 'Layıkiyle yaşayabilmek' için ancak ayın 15 gününe yetmektedir. Bir sene sonra 16 gün için yeterli olacaktır.»[48] Bir diğer inceleme ise şu sonuca varıyordu: «Reel ücret ve maaş endeksi halen 1970'deki seviyeye varmamıştır. İşsizliğin etkileri de düşünüldüğünde, endeks daha da düşecektir. Ayrıca işsizlik endeksi, ücret ve maaş endeksi gibi meslek gruplarının arasındaki farkları örtmektedir. Örneğin, Mayıs 1977'de devlet hizmetlilerinin % 90'ı, 2.773 pesonun altında maaş almıştır (1977'de 130 ABD Dolarına eşdeğer). Haziran'da Şili'de ortalama işsizlik % 10,2'dir; işçiler arasında ise bu sayı % 17,1 olmaktadır.»[49]

Konuyu şöylece özetleyebiliriz:

Reel ücretlerdeki kısmi iyileşmeye rağmen, işçi sınıfının çoğunluğunun ücreti, sadece 1972-73 yıllarında - işverenlerin deyimiyle - 'suni düzeyine' oranla değil, 1970 yılındaki duruma göre de çok düşük düzeyde bulunmaktadır.

Ek olarak şu nokta da gözönüne alınmalıdır: «Serbest meslek sahipleri, çiftçiler ve diğerleri gibi, geliri asgari ücretin altında olanlar veya düzenli bir gelire sahip bulunmayanlar, normal olarak, resmi istatistiklerde gözönüne alınmazlar. İşsizler ise hiçbir ücret almadıklarından, tamamen istatistiklerin dışında kalırlar.»[50]

Santiago'da 1977 yılında işsizlik % 13'e düşmüştür. Bu, kuşkusuz geçmiş yıllara göre bir ilerlemedir, ama rakamlar daha yakından incelenmelidir. Öncelikle, çalışanların çeşitli grupları arasında farklılıklar mevcuttur. Gördüğümüz gibi, işsizlik oranı işçiler arasında % 1,1'dir; yani Şili ortalamasının % 7 üstündedir. İkinci olarak, bu rakamların, «*Plan del Empleo minimo*» (*) uyarınca çalışan işçileri, marjinal ve çok az para getiren serbest işlerle uğraşanları kapsamadığı hatırlanmalıdır. Sözü geçen bu iki grup gerçekte işsizdir. Bunların da hesaba katılmasıyla gerçek işsizliğin çok daha büyük boyutlu olduğu görülecektir.

İşsizlik, yatırım yapıldığı takdirde azaltılabilir. Ancak yatırım oranları 1977'de GSMH'nin sadece % 12'sini oluşturmaktadır. Diğer yandan gelecekteki bütün yatırımlar muhtemelen sermaye yoğun alanlara, öncelikle bakır madenlerine veya başka madenlere, selüloz üretimine, v.b. akacaktır. Bu demektir ki, anılan yatırımların yeni iş sa-

---

(*) **Plan del Empleo Minimo:** Minimum çalışma planı. 1975'den bu yana devlet tarafından uygulanan bu işbulma programı 160.000 işçiyi kapsamaktadır. Bunlar tam iş günü boyunca çalışmakta, ama resmi asgari ücretin ancak dörtte birini alabilmektedir.

haları yaratmakta pek büyük etkileri olmayacaktır. Sonuçta 1979'da, Santiago'daki işsizlik oranı hâlâ % 13 düzeyindedir. Bu yolla diktatörlük, ücretler üzerindeki baskıyı arttıracak dev bir yedek sanayi ordusunun sürekliliğini güvenceye almıştır.

Kanımızca iş sahasındaki değişiklikler ve bunun politik, toplumsal sonuçları stratejik bir önem taşımaktadır. Şili sanayii, neo-liberal model ve getirdiği krizin ilerlemesiyle ağır darbeler yemiştir. Bir çok işletme iflasa gitmek zorunda kalmış, bunun sonucunda binlerce işçi işten çıkarılmıştır. Diğer işletmeler ise birleşme yolunu seçmiş ve bu arada rasyonelleşmiştir; yani burada da işçilere üretimden el çektirilmiştir. İncelediğimiz zaman aralığında çalışma koşullarının yeniden düzenlenmesine rağmen, o dönemde atılan işçiler yeniden sanayide istihdam edilmeyip, başka alanlara kaydırıldılar:

«İşgüçlerinin üretken sektörden hizmetliler sektörüne kaydığı konusunda açık belirtiler mevcuttur. Sanayi İşverenleri Birliği, sınai üretimin artmasına rağmen, sanayideki iş sahalarının sayısının artmadığını saptamıştır. Diğer yandan Şili Üniversitesi'nin yaptığı araştırmaların sonucuna göre ticaret ve hizmet sektöründe iş sahaları artmıştır.»[51]

Bütün bunlardan iki sonuç çıkmaktadır:

— Yeni modelin uygulanmasının yanısıra, gelişen işçi sınıfı 1973'dekinden nitelikçe farklıdır.

— Şili'de gerçekleştirilen üretim, sermayenin yüksek bir organik bileşimini göstermektedir. Yani sermaye-yoğundur, dolayısıyla işgücünden tasarruf edilmektedir. Bu gerçek bir yandan işçi sınıfı içinde diğer kesimlere kıyasla daha iyi ücret alan bir tabakanın oluşmasını sağlayabileceği gibi, diğer yandan da çok düşük ücretli geniş yığınların kalıcı bir öğe olarak bulunması sonucunu getirecektir. Tabii ki, bu geniş yığınlar işsizliğin getirdiği baskının yanısıra ilk grubun daha yüksek ücret almasına katkıda bulunacaktır.

Dış ticaret için alınan önlemlerin hepsi aynı doğrultudaydı. Şili, And Paktı'ndan ayrıldı. Gümrük hadlerinin indirilmesi, önceleri hızlandırıldı (Aralık 1976); daha sonra Aralık 1977'de bütün gümrük tarifelerinin iki yıllık bir süre için (yani 1979 sonuna kadar) % 10'a kadar düşürülmesine karar verildi. Ayrıca yabancı sermayeye 1974' dekine göre daha fazla avantajlar getiren yeni bir yabancı yatırım yönetmeliği çıkartıldı.

Bu kararlar, öncelikle dayanıklı tüketim mallarının ve üretim araçlarının üretimi açısından son derece büyük önem taşımaktaydı. Bu sanayiler Şili'nin sahip olduğundan daha büyük bir pazara hitabetmektedir. And Paktı' nın kurulmasının nedeni buydu. Şili sanayii hiçbir şekilde uluslararası tekellerle rekabet edemeyeceğine göre, Şili'nin And Paktı'ndan ayrılması bu sanayiler için büyük bir darbe olacaktı. Gümrük hadlerinin indirilmesi bu sanayiler açısından aynı etkiyi bu kez de Şili pazarı üzerinde yaptı. Böylece sözkonusu sanayiler Şili içinde de yabancı rekabetin kollarına terkedildi.

Diğer yandan Cuntanın aldığı önlemler, burjuvazinin tarım ürünleri, ya da işlenmiş tarım ürünleri (örneğin selüloz), veya maden ihraç eden gruplarını son derece memnun etti. Bunun iki nedeni var: Birincisi, gümrük sınırlarının kaldırılmasıyla ithalatın şiddetle artması, iktidarı ihracat sektörünü desteği altına almaya zorlayacaktı. Çünkü ancak böylece sürekli döviz sağlanabilecekti. Bu süreci daha ayrıntılı olarak incelemeye çalışalım.

Temmuz 1976'da enflasyonla mücadele amacıyla Şili parasının değeri % 10 yükseltildiğinde, önceleri diktanın ihracat sektörünü artık desteklemeye devam etmeyeceği düşünüldü. Çünkü paranın değerinin yükseltilmesinin anlamı ABD dolarına karşılık daha az Şili pesosu, veya dışarda satılmış malların aynı miktarına karşılık daha az peso idi.

Ancak, bu değişiklik ihracata yönelik finans burju-

vazisi açısından pek de kötü sonuçlar doğurmadı. Çünkü paranın dolar karşılığının değişmesiyle üretim araçları ve ana malları daha ucuza satın alınabilirdi. İthal edilen tüketim malları için de aynı şey geçerliydi.

Sanayi burjuvazisi açısından sorun, başka bir görünüm arzediyordu: İmal ettiği ürünler, piyasada daha ucuza ithal edilmiş mallarla rekabet etmek zorundaydı.

Şili parasının değeri, ödemeler bilançosunun düzeltilmesi sayesinde yükseltilebilmiştir. Sanayi üretiminin hâlâ 1974'dekinin altında bir düzeyde bulunması, ithalatın azalmasına yol açınca, 1976 yılında yaklaşık 150 milyon dolarlık bir fazlalık elde edilmişti. Buna ek olarak, Cunta yurtdışından önemli miktarda kredi sağlayabilmişti. 1975'de 1.752 milyon dolar tutan ihracat, 1976'da yaklaşık 2.082 milyon dolara yükseldi.

Şili, Ekim 1976'da And Paktı'ndan ayrıldı. Paktın diğer ülkelerinin iyi niyetine rağmen, daha 1974'den bu yana süren anlaşmazlık çözümlenemedi. Şili, *Cartagena Anlaşması*nın 24. maddesi konusundaki anlayışında ısrar ediyordu. *El Mercurio,* diktanın tutumunu şöyle özetliyor: «İktidar, yabancı yatırımların ülke içi tasarrufları tamamlamak konusunda önemli bir işleve sahip olduğu inancındadır. 24. madde, iktidarın kanısına göre, yabancı sermayenin gelişini engellemektedir. Gümrük sınırlarına ilişkin olarak da, iktidar, iç ekonomik etkinliğin korunması gerektiğini, ancak bunun, Paktın diğer ülkelerinin önerdiği ölçüde yapılamayacağını düşünmektedir.»[52]

Pacto Andino (And Paktı)dan ayrılınması, sanayi burjuvazisi açısından yeni bir darbeydi. Bu olaydan önce birçok sanayi kolları, uygun koşullar altında And Paktı'nın diğer ülkelerine ihracat yapabiliyordu. Oysa şimdi bu özel haklar kaybedilmişti.

1977 Mart'ında pesonun değeri yeniden % 10 yükseltildi. Bu karar 1976 Haziran'ındaki uygulamaya benzer sonuçlar doğurdu. Bu kez hemen, ihracat sektörünün koşullarını düzeltmeyi amaçlayan önlemler açıklandı. İhracat kredisi ve döviz tahsisi için daha uygun koşullar.

Ağustos 1977'de, gümrük tarifelerinde yapılan son indirim açıklandı. Oysa 1974'de yapılan plana göre bu son adım, ancak Aralık'ta atılmalıydı. Ama «bilinmeyen» nedenlerden dolayı gümrük tarifeleri planlandığından daha önce indirildi.

Bu veriler, iktidar blokunun içindeki durum hakkında fikir vermektedir. Çıkarı ihracatta yatan kesimler ve Şili'ye yaptıkları ihracatı hızla artan uluslararası tekeller, Cuntanın politikası üzerinde kesin bir etkiye sahiptir. Üretimi temelde iç piyasaya veya And Paktı ülkelerine yönelik olan kesimler bu politikadan zarar görmekteydi.

Şili'nin finans grupları yeni dış ticaret politikasından son derece hoşnuttu. Bankalar, dış ticarette aracı olarak çok önemli bir rol oynamaktaydı. Bu yüzden ithalat sınırlarının kaldırılmasının savunuculuğunu yapmaktaydılar. Ülkenin en büyük özel bankasının denetimine sahip olan «*Piranalar*» grubunun etkin üyelerinden Rolf Luders, şunları söylüyordu: «Şili gibi küçük bir ülkenin, ancak üretiminin büyük kısmını uluslararası piyasaya sürdüğü takdirde kalkınabileceği ve üretimini fiilen arttırabileceğinden bugün kimse kuşku duymamaktadır. Bu demektir ki, ihraç etmeye mecburuz! Aynı şekilde ihracatı yükseltmek için, ithalatı yükseltmek zorundayız; ihracat tek başına sadece daha fazla döviz birikimini sağlar.»[53]

Ancak, Luders'in bunları söylerken unuttuğu bir şey var: Genel olarak ülkelerin ithalatı yükseltmek değil, ihracatı yükseltme diye bir sorunu olmaktadır. Bu safhada cuntanın hazırladığı uygun koşullara rağmen, yabancı yatırımlar gerçekleşmemiştir. Bu olguda Şili ekonomisinin 1974 - 1976 yılları arasında yaşadığı krizin olduğu kadar, kapitalist dünya ekonomisinin geçirdiği sarsıntının da payı büyüktür. Sonuçta hammadde fiyatları düşmüş ve böylece birinci sektördeki yatırımların rantabilitesi azalmıştır. İşte kısmen bu nedenle bu sektöre yatırım yapmak isteyen yabancı sermaye tereddüt içine düşmüştür.

Ancak bu geçici tereddüt, uluslararası tekellerin ya-

tırım yapmaktan vazgeçmesi şeklinde anlaşılmamalıdır. Uluslararası tekellerin çıkarları, özel bankaların Cuntaya açtıkları büyük kredilerde açıkça ifadesini bulmaktadır. Her şeye karşın yine de yabancı sermayenin Şili'de yeniden yatırım yapmasını sağlamak için ekonomideki dönüşümü tamamlamak gereklidir.

1978 — 1980 DÖNEMİNİN EKONOMİK POLİTİKASI: YENİ MODEL RAYINA OTURTULDU

Askeri diktatörlük ekonomik politikasının ilk büyük safhasında, temel amaç olarak Şili ekonomisinin değiştirilmesini almış ve önemli başarılar elde etmişti. 1978 başında artık Şili ekonomisinin yeni bir çehreye kavuştuğu açıkça görülüyordu. Devletin ekonomiye müdahalesi kesin olarak sınırlanırken, özel sermaye kredi faaliyetleri içinde önemli bir gelişme kaydediyordu. İthal ikamesine dayalı sanayileşme politikasına son verilirken, yeni politika ihracatın çeşitlendirilmesi modeline yöneliyordu. Bunun sonucunda gümrük sınırları Aralık 1977'ye kadar kaldırıldı, ortalama % 18 ile %20 arasında değişen gümrük tarifeleri uygulandı.[54] Ekonomik değişimin bedeli çok yüksek oldu. Bu bedel, bir yandan üretimin, ücretlerin ve yatırım oranlarının düşmesiyle, diğer yandan işsizliğin giderek yükselmesiyle ödendi.

Ancak, böylesine yüksek bir bedelin ödenmiş olması, askeri rejimin ekonomi politikasının başarısızlığa uğradığı anlamına gelmez. Tersine, bu politika, kapitalist gelişimde yeni bir safhanın şartlarının yaratılması bağlamında başarılı olmuştur.

1978 - 1979 yıllarındaki ekonomik politikanın amacı, ekonomik değişim tamamlanırken, yeni modelin rayına oturtulması oldu.

1977'den sonra işçi hareketi yeniden örgütlenmeye başladı (Jaime Ensignia'nın bu kitaptaki çalışmasına bakınız). Orta tabakalar da Cuntaya karşı politik etkinliklerini arttırdılar. Bu durum karşısında askeri rejim, mo-

delini yeni bir kuramsal çerçeveyle güvence altına almak zorunluluğunu duydu. Çeşitli alanlarda reformlar yapıldı. Sağlık hizmetlerinin özel kesime devredilmesine çalışıldıysa da, bu ancak kısmen gerçekleştirilebildi. Eğitim sisteminde köklü bir reform yapıldı. Fakat en önemlisi, işçi hareketini yeni bir kuramsal çerçeveye oturtmak için yapılan hazırlıklardı. Buna göre işçilere grev hakkı gibi bir kaç hak bahşedilirken, gerçekte işçilerin yeni ekonomik modelle uyum sağlaması amaçlanmaktaydı. Diktatörlük, böylece işçilere yeni modelin çerçeve koşullarını benimsetmek istiyordu. Tüm bu kurumsallaştırma süreci, yeni bir anayasanın çıkarılmasıyla tamamlandı.

Bu söylediklerimizi gözönüne alarak 1978 - 1980 yıllarındaki ekonomik gelişmeyi inceleyeceğiz.

Önlemler

Şimdi ele alacağımız yıllarda ekonominin değiştirilme süreci kesin olarak tamamlanmıştı. Bu değişimden temelde finans kesimi ve dış ticaret etkilenmiştir.

Yukarıda anlattığımız adımlar, dış ticarette gümrük tarifelerinin düşürülmesiyle gerçekleştirildi. Finans kesiminde, bankaların yurt dışından kredi sağlayabilecekleri bir politika izlendi. Bu süreçte devlet, asgari ihtiyat paylarının saptanması dışında her türlü denetimden kaçındı. Böylece devlet, yatırımların yönünü belirleme olanağını da kaybediyordu. Ekonominin yönlendirilmesinin büyük iktisadi gruplar tarafından yerine getirildiği bir kez daha kanıtlanmış oluyordu.

Enflasyonun önlenmesi Cuntanın ilk yıllarında ekonomik politikanın diğer hedeflerine tabi kılındığından, enflasyon ancak 1978'de % 30,3'e düştü. Bir önceki seneye kıyasla (% 63,5) bu düşüş yarı yarıya bir azalma demekti. Bu sonuca pesonun değerinin her ay adım adım düşürülmesiyle ulaşıldı (Bu uygulama Haziran 1979'a kadar sürdürüldü) 1979'da rejim, enflasyon oranını % 25'e kadar geriletmek isterken, gerçekte oran % 38,9'u buldu. Bunun temel nedeni, pesonun değerinin 1979 Haziran'ında bir-

den bire % 5 oranında düşürülmesiydi. 1980'de paranın dolar olarak karşılığı sabit kaldı: 39 pesoya karşılık bir dolar. Bu nedenle Ekim 1980'de enflasyon oranı yeniden ve hem de % 25,4'e düştü. Ancak yedi yıl süren çok sıkı bir politikadan sonra alınan bu sonuç pek iyi olarak nitelendirilemez. Şili gibi açık bir ekonomi üzerinde kuşkusuz büyük etkileri olan uluslararası enflasyonun % 15 oranında olduğu dikkate alınmalıdır.

1978'den 1980'e kadar sermaye piyasasında izlenen politikayla, bankalara tanınan resmi asgari ihtiyat payı sürekli azaltıldı. Böylece faiz oranları 1978 yılında 30 gün için nominal % 4,15'den 1979'da % 3,19'a ve Ekim 1980'de % 2,19'a düştü. Böylece ülke içindeki faiz hadleri uluslararası faiz düzeyiyle orantılı bir duruma geldi. Sonuçta inşaat sektörü yeniden canlandı; bu sektörün hacmi 1978'de % 10'a, 1979'da hatta % 26'ya yükseldi.

Bu gelişmelerde Merkez Bankası belirleyici rol oynamıştır. Ekim 1977'de bankanın elindeki kredi fonları %12 ilâ % 20 arasındaki faiz oranlarıyla konut inşaatı için verilmiştir. Özel bankalar da aynı amaçla kredi vermişlerdir, ancak % 35'lik bir faiz oranıyla son üç yılda özel bankaların uyguladığı faiz oranı, Merkez Bankası tarafından talep edilen miktarın altına düşmüştür. Böylece özel bankalar kısa sürede konut inşaatı finansmanı alanında Merkez Bankasının ayağını kaydırıp, yerine geçmişlerdir. Başka bir deyişle, kredilerin sübvansiyon gerektirmediği ve rantabl hale geldiği bir durumda, devlet kurumları meydanı özel bankalara terketmiştir.

1978 ve 1979'da sanayi kesin bir ilerleme gösterdi. Üretim 1978'de % 11,7, 1979'da ise % 8,2 oranında yükseldi. 1978'de alınan sonuçlarla 1970'deki düzeye, yani krizden önceki düzeye yeniden ulaşıldı. 1979 yılı içinde ekonomiyi yeniden canlandırmayı başaran Askeri Cuntanın, bir gelişme safhasını oluşturup oluşturamayacağı ayrı bir soruydu. 1979'da alınan sonuç bu soruya olumlu cevap verilmesi gerektiğini gösteriyor. Rejimin yönlendiricileri, bu sonuca, geçmişteki yöneticiler gibi sanayi üretimini «su-

ni» şekilde desteklemeden, koruyucu önlemler olmaksızın ulaştıklarını özellikle vurgulamaktadırlar. Yöneticiler bu başarının ardından, «Şili mucizesi»nden söz etmeye çoktan başlamışlardı.

Haziran 1979'da gümrük sınırlarının kaldırılması, kısa sürede sanayi için ağır sonuçlar getirdi. Bu nokta aşağıdaki tabloda açıkça görülebilir:

SANAYİ ÜRETİMİNDE BÜYÜME ORANLARI

Mart	1979	% 12,8
Nisan	1979	% 12,3
Mayıs	1979	% 11,7
Haziran	1979	% 11,7
Temmuz	1979	% 10,6
Ağustos	1979	% 10,0
Eylül	1979	% 9,6
Ekim	1979	% 9,2
Kasım	1979	% 8,6
Aralık	1979	% 8,2
Ocak	1980	% 7,1
Şubat	1980	% 6,2
Mart	1980	% 5,1
Nisan	1980	% 5,4
Mayıs	1980	% 4,9

Kaynak: **İnforme Economico de El Mercurio,** Ağustos 1980

Görüldüğü üzere sanayi üretimindeki büyüme oranı sürekli düşmüştür. Sanayi kuruluşlarının karşı karşıya kaldığı güçlükler, rejimin uyguladığı kur politikasıyla daha da artmıştır. Şili'de enflasyon 1979'da uluslararası ortalamanın oldukça üstünde olmasına karşın, paranın dolar olarak karşılığı 1979 Haziran'ından bu yana sabit kalmıştır. Bunun sonucunda ithal edilen sanayi ürünleri, ülke içinde üretilen mallardan çok daha ucuza gelmiştir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi, imalat sanayiinde bir çok işletme buna bağımlı olarak iflas etmiştir.

YILLARA GÖRE İFLAS EDEN İŞLETME SAYISI

YIL	İŞLETME SAYISI
1973	25
1974	28
1975	82
1976	132
1977	224
1978	312
1979	333
1980	350 (Kasım başına kadar)

Kaynak: **El Mercurio**, Kasım 1980

Ekonomik krizin en üst aşamaya ulaştığı 1975'de 82, 1976'da 132 işletme iflas etmiştir. Buna karşın, bu bölümde ele aldığımız dönem zarfında her yıl 300'den fazla işletme çökmüştür. Bu durum hiç şüphesiz gümrük sınırlarının kaldırılmasının sonucudur. *El Mercurio*'nun verilerine göre iflas edenler inşaat, gıda maddeleri ve metal sektöründe yer alan firmalardır.

Ancak bu gelişme, kesinlikle sanayinin yok olması gibi bir eğilim doğurmamaktadır. Daha çok sözkonusu olan, sermayenin merkezileşmesi sürecinin devam etmesidir. İflas eden işletmeler genelde Şili'li büyük kapitalist veya yabancı firmalar tarafından satın alınmaktadır.

Tarımsal üretim 1978'de % 4'lük bir gerileme göstermiştir. 1979'da üretim, rejimin verilerine göre, % 16,8 artmıştır. 1980 için henüz kesin rakamlar belirtilmemiştir. Ancak geleneksel tarımın % 12 oranında gerilediği tesbit edilmiştir. 55 200 milyon kilo daha az buğday yetiştirilirken, sebze üretiminde de benzer bir gerileme görülmüştür. Tarım Bakanı ise 1980 Kasım'ında tersine, tarımsal ticaret bilançosunun yılın ilk dokuz ayında 134 milyon dolarlık bir fazlalık gösterdiğini açıklamıştır. Bakanın sözlerine göre, bu fazlalık geçen yılkinin % 13 üstündedir.[56]

Tarımsal ticaret bilançosundaki bu fazlalık, geleneksel olmayan tarımın hızlı bir ilerleme göstermesiyle açıklanabilir. Bu bağlamda öncelikle sözkonusu olan, ihracat için belirlenen mahsuldür. Rekabet avantajları teorisine dayanan yeni ekonomik modelin sonucu olarak, bir çok tarım işletmesi açısından ihracat için üretmek daha rantabl hale gelmiştir. İşte bu nedenle bir çok üretici «ürün değiştirmiştir», geleneksel mahsulün üretiminde görülen gerileme bu şekilde kısmen açıklanabilir.

1978'de maden üretimi yaklaşık % 4 gerilerken, 1979' da %4'lük bir artış gösterilmiştir. Bu sektörde hızlı bir büyümeden sözedilemez. Bu durum bir ölçüde, 1978'e dek hammadde fiyatlarının düşük olması nedeniyle bu sektördeki yatırımların gerilemesi sonucunda meydana gelmiştir. Gelecek yıllarda bu durumun değişmesi sözkonusu olabilir. Bakır fiyatları yeniden yükselmiş olup, geniş kapsamlı yatırımlar planlanmıştır.

Ordunun ekonomi politikasının ilk safhasında, yatı-

GSMH Büyüme Oranı, Sabit Sermaye Yatırımları (GSMH içindeki yüzdesi) ve İşsizlik (Her yılın Eylül ayı için)

	1978	1979	1980
GSMH	% 7,3	% 2,5	% 6,5 (a)
Yatırımlar (b)	% 10,3	% 12	—
İşsizlik (c)	% 14,6	% 13	% 11,2

Kaynak: **Odeplan, Universidad de Chile**

(a) **Odeplan**'ın tahmini

(b) Karşılaştırmak açısından şu rakamları veriyoruz:
1965: % 15,4; 1968: % 14,5; 1970: % 13,7; 1973 % 13,3 (57).

(c) Rakamlar Şili Üniversitesinin verileridir; rejimin hazırladığı **Minimum Çalışma Planı Uyarınca** çalışan insanları kapsamamaktadır.) Eğer **Plan de Empleo Minimo** uyarınca çalışanları düşünerek, işsizlerin sayısına 160.000 eklenirse, işsizlik oranı yaklaşık % 4 artacaktır.

rımlar Şili tarihinde görülmemiş ölçüde düşmüştü. Aynı anda işsizlik de geçmişteki bütün rekorları aşan bir boyuta ulaştı. Son üç yıldaki gelişme nasıl bir görünüm arzetmektedir? Bu sorunun cevabı, aşağıdaki tablodan okunabilir.

GSMH dinamik bir gelişme göstermektedir. Latin Amerika Birleşmiş Milletler Ekonomik Komisyonu *CEPAL*'in verdiği bilgilere göre, Şili'nin GSMH'sı 1979'da bütün Amerika ülkeleri arasında en yüksek olanıydı. Bunun yanısıra Şili, Latin Amerika ülkeleri içinde en yüksek işsizlik oranına sahip olanlardan bir tanesiydi. Ancak tablodan, işsizliğin yavaş yavaş gerilediği sonucu çıkmaktadır. Yatırımlar hâlâ darbeden önceki yıllardaki düzeyin çok altındadır; ancak yine de göreli bir artış göstermektedir. İşsizliğin gerilemesinde şüphesiz bu da bir etkendir. Özetle şöyle diyebiliriz: Ekonomi göreli bir yeniden canlanma içine girerken, işçi sınıfının problemlerinin büyük bir kısmı çözüme kavuşmamıştır. Aynı şey, bir iş sahasına sahip olan, ama ücretleri hâlâ asgari miktarın altında bulunan işçiler için de geçerlidir.

Dış ticaretin durumu ise, aşağıdaki tabloda açıklanmaktadır.

Dış Ticaret Bilançosu (Milyon Dolar Olarak)

	1978	1979	1980 (Ocak - Eylül)
İhracat	2.459,4	3.738,0	3.609,5
İthalat	3.163,8	4.423,0	4.059,3
Açık	704,4	685,0	449,8

Kaynak: **Odeplan, El Mercurio**

İhracat hızla büyümüş ve 1978-1979 yıllarında % 52'lik bir artış göstermiştir. 1980 yılının ilk dokuz ayında, 1979 yılının bütünündeki hacme hemen hemen ulaşılmıştır.

1979 yılının ilk dokuz ayıyla 1980 yılının aynı zaman aralığını karşılaştıracak olursak, ihracat % 33,4 oranında artmıştır. Bu olguda bakır fiyatlarının 1979 ortasına kadar kesintisiz yükselmesi — daha sonra sabit kalsa da — önemli bir rol oynamıştır. Aynı şekilde meyve, sebze, kereste ihracı gibi geleneksel olmayan ihracatın artması da önemli rol oynamıştır. 1975'den beri hacmi giderek büyüyen bu ihracat dalları, son yıllarda gerileme eğilimi göstermektedir.

Aynı şekilde ithalat da etkileyici bir gelişme göstermiştir. 1978'den 1980'e kadar ithalat hacmi ihracat hacminin üstünde kalmış, böylece sürekli ödemeler bilançosu açığı oluşmuştur. 1978'e kadar yönetim, bakır fiyatlarının yükselmesiyle bu açığın kapanacağını ummuştur. Gerçekten de bakır fiyatları yükselmiş, ama ithalat yine de ihracatın altına düşmemiştir. Ticaret bilançosu açığı, yabancı bankalardan alınan kredilerle kapatılmıştır. Bu yolla dış borçlar 1979'da 8,5 milyar dolara, 1980'de 10 milyar dolara yükselmiştir.

Bir çok işletme yoğun ithalatın etkisiyle iflas ederken, dış borçları böylesine arttıran bir politikanın rasyonelliği nerede yatmaktadır? Askeri diktatörlük bu konuda hiç de fazla kaygı duymamaktadır. Hatta dış borçların, doların değer kaybı nedeniyle gerçekte hiç de artmadığını ileri sürmektedir. Diktatörlük, ayrıca yabancı kuruluşların Şili'deki yatırımlarının artacağını, gelecekte ihracatın da daha hızlı büyüyeceğini varsaymaktadır. Ger-

Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar Olarak)

	Ekim 74-Mayıs 78	Mayıs 78-Ağustos 80
Planlanan ve yönetimin izin verdikleri	2.482,0	1.443,6
Gerçekleştirilebilenler	450,0	488,8

Kaynak: **El Mercurio**

çekten de yabancı yatırımların artması olanaklı gözükmektedir.

Tabloda da görüldüğü gibi, son iki yılda Şili'ye dört yıl öncesinden daha fazla yabancı sermaye akmıştır. Ayrıca hammadde fiyatlarındaki gelişme, planlanan yatırımların gerçekleşme imkânının varolabileceğini göstermektedir. Bu yatırımların % 90'ından fazlası madencilik alanına yönelecek, bu sayede de ihracat artacaktır. Ancak bu planların bedeli, uzun vadede Şili ekonomisinin bağımlılığının artması olacaktır. Ayrıca kısa vadede, Şili'nin ticaret bilançosu açığını kapamak ve dış borçlarını geri ödemek konusunda daima uluslararası bankaların iyi niyetine havale edildiği de gözönüne alınmalıdır.

TOPLUMSAL ARKA PLAN VE PERSPEKTİFLER

Diktatörlüğün ekonomi politikasının rasyonelliği, sorunu sınıfsal çatışmalar açısından ele almaya çalıştığımızda açıklığa kavuşacaktır.

1977'ye kadar yeni bir birikim modelinin yerleştirilmesinin koşulları yaratılmıştır. Bu modelin baş toplumsal yapıcıları finans burjuvazisi ve çıkarları birinci sektördeki yatırımlara veya Şili pazarına yapacakları ihracata bağlı olan çokuluslu şirketler olmuştur.

Diktatörlüğün politikasıyla işçi hareketi «disiplin» altına alınmıştır. İşverenler hiç çekinmeden bir çok işçiyi «devre dışı» bırakabilmiş, yüksek orandaki işsizlik nedeniyle ücretler önemli oranda düşüş göstermiştir. Bu koşullar altında 1978'den itibaren bir yeniden canlanma ve ekonominin gelişmesi düşünülebilirdi. Ekonominin temelde ihracata yönelmesi ve böylece de Şili'nin düşük talep düzeyinin ikincil bir rol oynaması halinde bu olasılık daha da güçlenecekti. Hem üretimdeki göreli genişleme ve enflasyon oranının düşmesi, hem de resmi enflasyon oranına bağlı olarak 1979'a dek her dört ayda bir, 1980'de her altı ayda bir yükseltilen ücretler, reel ücretlerde bir artış getirdi. Bir kısım yazarların hesaplarına göre, 1978'

de yeniden 1970'in ücret düzeyine ulaşmıştır; buna karşın başka incelemeler, bu dengelenmenin ancak 1979'da gerçekleştiğini ileri sürmektedir.[58] *Mercurio*'nun verdiği bilgilere göre, reel ücretler 1980 yılı için Ekim'deki % 14'lük yükseltmeden sonra % 7,3 oranında artmıştır. Ancak bu artışın, anlamını kısa sürede yitireceği 1980 Ekim'inde bir önceki aya kıyasla % 2,9 tutarında olan enflasyon oranından görülmektedir. Bütün bunlara rağmen, ücretlerin son üç yıl gerçekten arttığı söylenebilir. Ancak, bunun sadece ücretlerin bir ortalaması için geçerli olduğu unutulmamalıdır. Ortalamanın üstüne çıkan ücret grupları var olduğu kadar, ortalamanın çok altındakilerin de varlığı sözkonusudur. Katolik dergi *Mensaje*'nin verilerine göre, halkın beşte birini oluşturan en fakir kesimin (işsizler ve asgari çalışma planı uyarınca çalışanlar hariç olmak üzere) geliri, Eylül 1973'den Eylül 1980'e kadar reel olarak % 50 oranında düşmüştür. Ekim 1980'de ücretlerin % 14 yükseltilmesi halkın bu kesiminin durumunda hiçbir şey değiştirmemiştir.

Gelir farklılıkları, Sergia Bitar'ın hazırladığı tablodan görülmektedir:

Şili'li ailelerin % 80'inin 1972 ve 1978 yılları arasında

Gelirin Ailelere Göre Dağılımı

Aileler (% 20'lik gruplar halinde)	1969	1972	1978
I (en fakir aileler)	% 7,7	% 9,5	% 5,2
II	% 11,8	% 14,6	% 9,3
III	% 15,6	% 18	% 13,6
IV	% 20,5	% 23,8	% 20,9
V (en zengin aileler)	% 44,5	% 34,1	% 51,0
	% 100,0	% 100,0	% 100,0

Kaynak: **İnstituto Nacional de Estadisticas**

gelirlerinin bir kısmını yitirdiği tablodan görülmektedir. Buna karşılık geriye kalan % 20, gelirlerini yükseltebilmiş, 1978'de ulusal gelirin % 51'inden fazlasını elde etmiştir. Bu ilişkilerde herhangi bir değişmeye ilişkin hiçbir bilgi yoktur.

İthalattaki patlama böylece anlaşılabilir hale gelmiştir. Nüfusun geliri artan kesimlerinin tüketimi de bir hayli yükselmiştir.

Varlığını, gelirlerin böylesine yoğunlaşmasına dayandıran bir model, daha ne kadar zaman işleyebilir? Bu soruyu cevaplandırmak için bir çok noktayı gözönüne almak zorundayız:

1 — İhracat ithalatın altında kalmaya devam ettiği sürece askeri rejimin kaderi ekonomik açıdan bakılırsa, yabancı bankaların iyi niyetine bağımlıdır. Yabancı bankaların rejime sağladığı kredilerle ekonomi politika değişecek ve ithalat kısıtlanacaktı. Ancak askeri cunta, borçlarını - hep yeniden kredi alarak - daima zamanında ödüyorsa, yabancı bankalar Şili'ye kredi akımını ne diye durdursun? Zaten bankaların kâr edebilmesi de buna bağlıdır. Bize göre neo-liberal modelin zayıf yönü bu noktada yatmamaktadır.

2 — Yukarıda söylediklerimizin tersi daha çok olası görünüyor: Büyük bir dış borç meydana geldiği sürece, borçları ödeyebilmek için daha çok döviz sağlamak amacıyla, ihracat sektörü teşvik edilecektir. Burjuvazinin yönetici fraksiyonunun çıkarları işte bu ihracata dayanmaktadır. Bankalar açısından ithalat ve ihracat kârlı birer iştir, çünkü her iki faaliyetin ön finansmanını onlar sağlamaktadır. Bu yolun ülkenin bağımlılığını arttırması ise, bu sermaye grupları açısından önemsizdir.

Yüksek miktardaki dış borçlar, yeni bir rejim, farklı bir ekonomi politika izlendiğinde, problem haline gelecektir. Böyle bir rejimin hareket alanı daha başlangıçtan itibaren çok dar olacaktır. Borçlanma, askeri rejim için bir anlamda bir tür güvencedir, çünkü ihracata yönelik ol-

mayan, farklı bir politikanın uygulanmasını güçleştirmektedir.

3 — Ufak düzeltmelere rağmen işçilerin durumu çok kötüdür.

Yaşam standartlarında belirleyici bir yükselme yaratacak hiçbir belirti yoktur. Kısacası, diktatörlüğün Şili'nin temel problemlerini çözemeyeceği açık gibi gözükmektedir. Ancak bu rejimin meşruluğunu yitirmek üzere olduğu ve yakında devrilebileceği anlamına gelmez. Objektif olarak bakılınca işçi sınıfının bugünkü durumu, gerçekten 1975-76 kriz yıllarına göre daha iyidir. İşçi sınıfının hoşnut olmadığını söylemeye gerek yoktur; ancak durumlarını, Cuntaya karşı ayaklanarak düzeltmeye hazır olup olmadıkları ayrı bir konudur.

4 — Orta tabakalar askeri rejimin politikasından önemli ölçüde etkilenmiştir.

Ancak orta tabakaların bir kısmının 1977'den bu yana gelirini önemli ölçüde düzelttiği yolunda belirtiler mevcuttur. Orta tabakalar, gümrük sınırlarının kaldırılmasıyla ucuzlayan ithal ürünlerine, artan ölçüde eğilim göstermektedir. Politik önemi küçümsenmemesi gereken bu kesim, Cunta için önem taşıyan bir toplumsal taban oluşturmaktadır.

5 Açıktır ki, önemli sanayi kuruluşları ya batmış ya da ağır tehlikelerle karşı karşıya bulunmaktadır. Diğer yandan GSMH'nin yükseldiği kesindir. Bu büyümede sermayenin yoğunlaşma sürecine rağmen bir çok işletmenin payı olması gerekir. Bu yüzden bu kesimlerin diktatörlüğe karşı olduğu iddiasına katılmıyoruz.

6 — Ekonomik perspektifler fazlasıyla kötü gözükmüyor. Belirtildiği gibi, planlanan yabancı yatırımların büyük kısmının gelecek yıllarda gerçekleşmesi mümkün gibi gözüküyor. Ayrıca devlet, neoliberal teoriye karşı olarak, gelecek yıllarda inşaat sektörü için yaptığı kamu harcamalarını arttırmayı düşünmektedir. Bu nedenle endüstriyel talepte bir artışın yanında, işsizlikte göreli bir azalma beklenebilir. Bu bakımdan kısa ve orta vadede, bir

ekonomik çöküntüye büyük umutlar bağlamak gerçekçi bir tutum olmayacaktır.

7 — Bu çerçeve içinde diktatörlüğün yakın bir gelecekte yıkılışı olası görülmemektedir. Geçerli bir alternatif bulunmaması, bu olasılığı daha da azaltmaktadır. Şili solu hâlâ geleneksel düşüncelerine hapsolmuş durumdadır. Geleneksel sol, Şili'nin artık 1973'deki Şili olmadığını görmek istemediğinden, bu durumdan gerekli politik sonuçları çıkaramamaktadır. Şili solunun bölünmüşlüğü de bunun yapılmasını güçleştirmektedir.

8 — Buradan yola çıkıldığında, diktatörlüğe karşı mücadelenin zorunlu olarak uzun vadeli olacağı sonucuna varılacaktır. Askeri diktatörlüğün politikasının çevresinde çeşitli çelişkiler oluşmaktadır. İşçiler daha iyi yaşam şartları için mücadeleye başlamışlardır. Diktatörlük yeni işyasasıyla işçi mücadelesini, tek bir işçiyle işveren arasında bireysel bir problem durumuna indirgemeyi amaçlamaktadır. İşte bizzat mücadele, Cuntanın bu amacını ters yüz edecektir. Tarımın kapitalistleşmesi süreci, çiftçilerin muhalefetinden bağımsız gelişememektedir. Orta tabakaların da rol oynadığı demokratik haklar mücadelesi giderek önem kazanacaktır. Burjuva fraksiyonları arasındaki çelişkiler — ihracat burjuvazisi ve ürünlerini iç pazarda satmak zorunda olan, ama şimdiki politika nedeniyle rekabete terkedilmiş kesimler arasındaki — daha da keskinleşebilir. Eğer Şili solu tüm bu gelişimi basitçe seyretmez, Şili toplumundaki değişimleri kavrayabilir, tüm çelişkileri anlayabilir ve bütün kesimlerin birlikte çalışmasını teşvik ederse, uzun vadede bir alternatif oluşturmak durumunda olacaktır.

NOTLAR

1) **El Debate economico,** Ercilla, no: 2079, Santiago, Haziran, 1975 S. 9

2) a.g.e. S. 28

3) Pablo Baraona: **Exposicion en la Ultima reunion de gobernadores de la Federacion Latino-americana de Bancos.** Boletin Mensual de Banco Central Santiago, Aralık 1976 s. 1989

4) Askeri rejimin ekonomik politikasını belirleyen grup bu şekilde adlandırılmaktadır. Bu grubun bir çok üyesi Şikago'da öğrenim görmüştür.

5 — **El Debate economico,** Ercilla no: 2079

6) **Friedmann en Chile,** Fundacion de estudios economicos BHC, Santiago 1975, S. 34

7) a.g.e.

8) Geleneksel olmayan ihracata örnek olarak meyve sebze, molibden, şarap, konserve ihracatı sayılabilir. Başlıca geleneksel ihraç ürünleri bakır, demir ve selülozdur.

9) **Falacias de la Planifcacion,** Ercilla no: 2088, Santiago Ağustos 1979, S. 18

10) Hugo Calderonun bu kitaptaki yazısına bakınız.

11) Pablo Santillana: **Un ano de Gobierno militar,** Buenos Aires 1974, S. 36

12) a.g.e.

13) a.g.e., S. 37

14) **An open letter about Chile to Arnold Harberger and Milton Friedman,** Urpe, The Review Radical Political Economics, Vol. 7, 1975, S. 68f

15) **Mercado de Capitales, deficit fiscal e inflacion,** Mensaje no: 237, Santiago, Mart-Nisan 1975, S. 92

16) Bu Fernando Dahse tarafından kanıtlanmıştır. **Mapa de la extrema riqueza, los grupos economicos y el proceso de Con-**

centracion de capitales, Editorial Aconcagua, Santiago 1979 S. 178ff

17) Dieter Nohlen, **Was wird aus Chile?** (Şili nereye gidiyor? Askeri diktatörlük altında ekonomik, toplumsal ve politik durum). Haftalık dergi **das Parlament**'in eki, no: 18, Bonn 1976 s. 12

18) a.g.e.

19) **El Mercurio,** Santiago 25 Mayıs 1974 S. 3

20) Dieter Nohlen, a.g.e., S. 12

21) Pablo Santillana'dan alıntı: **Un ano de Gobierno militar,** a.g.e., S. 43

22) Dieter Nohlen: **Şili nereye gidiyor?** a.g.e.

23) a.g.e. S. 11

24) Jorge Cauas: **Estado de la Hacienda Publica,** Boletin mensual del Banco Central, Santiago Aralık 1976 S. 1943

25) Bu konuda Eugenio Rivera'nın şu çalışmasına bakınız: **Die Wirtschafts politik der Militaerdiktatur in Chile** (Şili'de askeri diktanın ekonomik politikası: Yeni bir modelin yürürlüğe konulması), Diploma Tezi, Berlin Freie Universitaet 1977, S. 49-49

26) Jorge Cauas: **Estado de la Hacienda Publica,** a.g.e.

27) Dieter Nohlen: a.g.e. S. 9

28) **Ein Jhr Tyrannei und kein Ende** (Bir yıllık zulüm ve sonuç sıfır), Chile-Nachrichten, no: 19, Berlin 1974 S. 6

29) Jorge Cauas, a.g.e. S. 1944

30) Centro de estudios la democracia: **Das Wirtschaftsmodell der chilenischen Militaerjunta und die Ökonomische Konjunktur** (Şili askeri cuntasının ekonomik modeli ve ekonomik konjonktür). Nuestra America no: 1, Freiburg i. Br. 1977 s. 13

31) Bu amaç CORFO'nun başkanı tarafından daha başından ifade edilmişti. Bakınız **Ercilla** no: 2076, Santiago Mayıs 1975 s. 15

32) **Ercilla** no: 2085, Santiago Temmuz 1975 s. 17

33) **El Mercurio,** Santiago, 9 Mart 1975 s. 8

34) **Politica de estabilizacion: efectos del tratamiento,** Ercilla no: 2084, Santiago Temmuz, s. 19

35) a.g.e., s. 18

36) **Los Problemas criticos,** Ercilla no: 2085, Santiago Temmuz 1975, s. 18

37) Dieter Nohlen, a.g.e., s. 13f

38) **Friedman en Chile,** a.g.e. s. 29

39) **Ercilla** no: 2085, Santiago Temmuz, s. 16

40) Dieter Nohlen, a.g.e., s. 13

41) Samir Amin: **Die ungleiche Entwicklung** (Eşitsiz gelişme), Hamburg 1974, s. 201

42) **Ercilla** no: 2136, Santiago Temmuz 1976 s. 9

43) **Seguridad nacional y Empresas estrategicas,** Ercilla no: 2166, Santiago Şubat 1977, s. 17

44) **El Mercurio,** Santiago 29 Mayıs 1977, s. 3

45) **El Mercurio,** Santiago 29 Mayıs 1977, s. 3

45) **Los mas y los menos sobre la mesa,** Hoy no: 9 Santiago Temmuz s. 25

46) **Mensaje,** 29 Nisan 1977, Ernosto Tironi: **Mercado de capitales** a.g.e. s. 240

47) **Pobres mas ricos y ricos mas pobres,** Hoy no: 7 Santiago Temmuz 1977 s. 24

48) **Salarios y despegue: situacion del asalariado en los ultimos meses,** Mensaje no: 255 Santiago Aralık 1976

49) **Diferencias de ingresos,** Hoy no: 8 Santiago Temmuz 1977 s. 24

50) **Los mas y los menos,** Hoy no: 9 Santiago Temmuz 1977 s. 24

51) Oscar Munos: **Recuperacion economica para quienes?** Hoy no: 5 Santiago Haziran 1977 s. 25

52) **Problemas en el pacto Andino,** Informe economico mensual de «El Mercurio» no: 13 Santiago Eylül 1976 s. 6

53) **Importaciones: Bienestar o desempleo?** Hoy no: 4 Santiago Haziran 1977 s. 19

54) Bütün istatistiksel veriler resmi kaynaklardan, özellikle **Oficina de Planificacion Nacional** ve **Banco Central de Chile**'den alınmıştır.

55) Jose Franco Mesa: **Que sucede en la Agricultura,** Mensaje no: 292 Santiago Eylül 1980 s. 491

56) **Edicion internacional** «El Mercurio», Santiago 30. 10. dan 5.11.1980'e kadar, s. 1

57) Sergio Bitar: **Chile 1973-1980 Politica economica para un nuevo modo de dominacion,** Chile-America no: 64/65 Roma Haziran-Eylül 1980 s. 75

58) Birincisi iktidar yanlısı yazarlar tarafından, ikincisi ise muhalefet uzmanları tarafından söylenmektedir. Kesin bir cevap verebilmek için gerekli güvenilir rakamlar mevcut değildir.

Jaime Ensignia

1973'DEN SONRA ŞİLİ'DE SENDİKALAR

GİRİŞ

Askeri Cuntanın Unidad Popular rejimini ve anayasal başkanı Salvador Allende'yi devirmesinden bu yana sekiz yıl geçti. Askeri rejimin politik ve ekonomik modeli, Şili'lilerin çoğunluğuna ağır yükler getirirken, çok küçük bir azınlığı memnun etmiştir. Totaliter yönetim, baskı ve insan haklarının sürekli zedelenmesi, saf piyasa ekonomisi modelinin Şili gibi ekonomik açıdan bağımlı bir ülkede gerçekleşmesini ve — girişimciler açısından — kısa sürede göreli başarılar göstermesini getirmiştir.

Aynı ekonomik model, elbette işçi hareketine yönelik politikayı da yeniden belirlemiştir. Yeni iş kanunu serbest rekabet prensibine dayanmaktadır. Son sekiz yıl esnasında sendikal hareket geçmişteki örgütlenmelerinden, öncelikle sendika merkezi CUT (Central Unica de Trabajadores)'dan mahrum kılınmış ve varlığını sürdürebilen sendika ve federasyonların hareket alanı sınırlanmıştır. Darbeden bu yana, toplu sözleşme, grev hakkı, kendi temsilcilerini seçebilme gibi mücadele araçları normal sendikal yaşam içinde yer almamaktadır. (1979'da çıkan yeni iş kanununun sendikal haklara ilişkin belirlemelerini aşağıda ele alacağız.)

1977'nin ikinci yarısından bugüne dek çeşitli sendikal kesimlerde yavaş yavaş yükselen ve askeri rejimin ekonomi politikasına karşı çıkan hareketler gözlenmektedir.

Bu sendikal gruplar ücretler ve feshi bildirim süresi için veya işsizliğe karşı mücadele ederken, tüm işçi hareketinin yeniden birleşmesi için de çalışmaktadırlar. Bu karşı hareket ve yeniden örgütlenme çabaları, Şili sendika hareketinin parçalanmasının arka planı düşünülerek ele alınmalıdır. Sözkonusu çabalarda en anlamlı olan yön, kendi sendikal özgürlüğünü ve gerçek bir içsel demokrasiyi yaratmaya çalışan yeni tür bir sendikal hareket arayışı içinde bulunulmasıdır. Bugün geçmişteki sendikalaşma biçimini aşmak isteyenler, yani sendikaların partilere ve geçerliliğini kaybetmiş mücadele biçimlerine tabi kılınmasına son vermek isteyenler giderek çoğalmaktadır. Sendikalar bugün işçilerin kendi çıkarlarıyla çalışan yeni bir hareket biçimini almak istemekte ve askeri cuntaya karşı mücadelede en belirleyici faktörü oluşturmaktadır. Yavaş yavaş gelişen bu karşı hareket, cuntanın işçilere karşı Temmuz 1979'dan beri Çalışma Bakanı Jose Pinera'ın Laboral Plan'ı ile en önemli darbeyi vuran uygulamasına karşı bir cevap olarak anlaşılmalıdır.

Bu yazı, 1973'den bu yana sendikaların yaşamını belirleyen en önemli unsurları, cuntanın aldığı, Şili sendikaları açısından toplumsal ve siyasi önem taşıyan siyasi önlemleri ortaya koyacaktır. Bazı kentlerdeki örgütlü sendikal hareketin analiziyle sınırlı olacak; çiftçilerin sendikal birlikleri ve örgütsüz işçiler ele alınmayacaktır. Bu konular hakkındaki materyal son derece yetersiz olduğundan ancak sınırlı düzeyde bilgi verilebilecektir. Sendikaların Unidad Popular iktidarı döneminin sonundaki konumunu açıklığa kavuşturabilmek için, darbeden önceki sendikal hareketi tarihsel olarak kısaca ele almak da gerekli olacaktır.

Şili sendika ve işçi hareketinin, ideolojileştirmeden ve Şili solunun bir kesiminde alışılageldiği gibi göklere çıkarmadan analiz edilmesi, diktatörlüğe karşı mücadelede toplumun en önemli kesiminin perspektiflerini açıklıkla tanımamıza yardımcı olacaktır.

Şili sendikal hareketi 1973 Eylül'üne kadar Latin Amerika'daki hareketler arasında yüksek bir örgütlenme derecesine ve aktiviteye sahip olarak anılırdı. «Şili sendikal hareketi, Latin Amerika'da politik ve örgütsel olarak en güçlü hareketti. İşçi sınıfının üçte biri sendikalarda örgütlenmiş, sol partiler kitle örgütleri haline dönüşmüştü. Hatta bazı otoriteler Şili sendikal hareketinin ileri bir sınıf bilincine ve yüksek bir politiklik düzeyine sahip olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu düşüncenin ne denli doğru olduğunu ve gerçekliğe ne kadar uygun düştüğünü burada daha fazla inceleyemeyeceğiz. Ancak bu noktada, sendikal önderlerin resmi açıklamalarıyla örgüt üyesi sendikalıların somut pratiği arasında daima derin bir uçurum olduğunu da saptamak istiyoruz: «Gerçekte CUT içinde hem ilkelerinde, hem de pratiğinde devrimci - marksist eğilimle reformist eğilim bir aradadır. Önderleri açıkça bilmektedir ki, somut reformlar uğruna mücadele işçileri harekete geçirmek ve *sınıf bilinci* kazandırmak için en iyi araçtır; yalnızca ücret artışı için yapılan genel grevler (yani siyasi grevler değil - J.B.) başarı elde edebilir.»[2]

Kanımızca, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ekonomik olarak bağımlı ülkelerde de, büyük sendikalar toplumsal mücadelelerinde belirli sınırlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Perry Anderson bu düşünceleri şöyle formüle etmektedir: «Lenin'den sonra geliştirilen her sosyalist teori, kapitalist bir toplumdaki sendikal etkinliğin önündeki aşılamaz engelleri vurguluyordu... sendikalar, emek ve sermaye arasındaki, toplumu belirleyen karşıtlığı somutladıklarından, kapitalist toplumun temel bir ögesidirler. Bu anlamda sendikalar bir açıdan diyalektik olarak kapitalizme karşıyken, diğer yandan onun yapısal bir unsurunu oluştururlar.»[3]

Sınıf bilincinin gelişmesi, yani bir toplumsal dönüşümün gerekliliğinin bilincine varılması, sınıf içi dayanış-

ma, kendi çıkarları doğrultusunda politikleşme, öyle bir gecede gerçekleşebilecek bir şey değildir; hatta bir çok durumda devlet ve işverenlerle yıllarca çatışmayı gerektirir.

1953 Şubat'ında kurulan Cut'un gelişimine de bu bağlamda bakılmalıdır. Şili işçi sınıfının örgütlü kesimleri yıllar süren örgütsel, siyasi ve ideolojik bölünmeler sonunda büyük bir sendikal merkezde bir araya gelmişlerdi.[4] Bu yeni sendikanın en tepesinde hizmetliler sendikasının (ANEF) aktif önderi Clotario Elest bulunmaktaydı.[5]

CUT'un programı, her zaman gerçekliğe denk düşmesi mümkün olmayan bir radikalizmi açıkça yansıtıyordu. CUT yine de, 1953-1961 döneminde, İbanez ve Alessandri'nin yönetiminin anti-enflasyonist ve tepkici politikasına karşı, ücret artışı ve yaşlılık sigortası v.s. için yorulmadan savaştı. Ayrıca, özellikle Küba devrimi esnasında enternasyonal dayanışmaya büyük önem verdiğini kanıtladı.

CUT içinde, siyasi partilerin kendi çıkarlarını hakim kılmaya çalıştığı açıktı. Partiler bunu merkezin dayandığı ilkeleri kullanarak gerçekleştiriyordu. Merkezin ilkesi: «Şehir veya kırsal kesimdeki işçilerin bütününü inanç veya siyasi görüş ayırımı yapmaksızın temsil etmek» idi. Ardından büyük sol partiler sendikayı siyasi araçları haline dönüştürmeye başladılar. Hiçbir partinin aktif üyesi olmayan CUT başkanı Clotario Blest, sendika içi çatışmalar nedeniyle istifa etti.[6] 1961'den sonra CUT, Komünist ve Sosyalist Partinin üyelerince yönlendirildi. Komünist Parti temsilcileri, ulusal yürütme komisyonunda (CND) büyük etkiye sahipti.

CUT, kuruluşundan bu yana varalon yönetimlerle hep çatışmıştır. Geçmişi, Allende'nin seçim zaferine dek hep Şili devletiyle çatışmalarının izlerini taşır. Ancak bu çatışmalar ve genel grevler her zaman sendika merkezinin desteğiyle yürütülmemiş, CUT'a bağlı sendikalar birçok seferinde yönetimin desteği olmaksızın kendi ücret talepleri için savaşmışlardır. 1967-1970 yıllarında CUT yö-

netiminin karşı çıkmasına rağmen gerçekleştirilen birçok grevlerde, özellikle sağlık hizmetlileri sendikası (SNS) ve öğretmen sendikalarının eylemleri ön plana çıkmıştır.

Hristiyan Demokrat Frei yönetiminin son safhasında, CUT içinde örgütlenmemiş olan küçük ve orta sanayi işletmelerindeki birçok işçi grubu, talepleri ve ücretleri için harekete geçti. Yönetimin tarım reformu manevrası için açtığı kampanya çiftçilerin geniş bir kesimini de çıkarlarını savunmaya itti. Kenar mahalle sakinleri ve öğrenciler gibi, CUT içinde örgütlenmemiş olan diğer toplumsal katmanlar da aynı şekilde, çıkarları için savaşmaya ve CUT'un gösterilerinde kitlesel olarak yer almaya başladılar. Unidad Popular döneminden önceki bu toplumsal hareketlenme, CUT içinde Komünistler, Sosyalistler ve Hristiyan Demokratlar arasındaki politik çatışmaların keskinleşmesine yolaçtı.

CUT kuruluşunda, «Kapitalist sisteme karşı kendi ilkeleriyle hareket etmeyi ve tüm iktidarlarla partilerin siyasi sekterliği karşısında tam bağımsızlığı korumayı»[7] ilke edinmişti. Bu ilke zamanla unutuldu. Hristiyan Demokratların toplam iktidar döneminde ve hatta Unidad Popular döneminde de CUT, bu ana ilkesini çiğnedi. Sendikal mücadelenin politikası, taktik ve hedefleri sendika tabanından çok partilerin sendika komisyonlarında tartışıldı ve saptandı. CUT başkanı ve delegesinin Allende iktidarının bakanlık kadrosu içinde yer almasından da anlaşılacağı gibi, iktidarlardan bağımsızlık ilkesi terkedildi.

CUT, Unidad Popular'ın programı ve getirdiği görevlerle tamamen bütünleşti. Bu noktada Unidad Popular programının dikkate almadığı örgütlenmemiş kitlelerin, talepleriyle CUT üzerine uyguladıkları baskı da önemli bir etken olmuştur. «Kitle hareketi 4 Eylül 1970 tarihini (Allende'nin başkanlığa seçildiği gün) kendi kesin zaferi olarak görüyordu ve yeni mücadele koşullarını, toplumsal sorunlarını kendi yararına çözümlemek için kullandı. Çatışmaların sayısındaki artış, proletaryanın tamamının ve

ücretli katmanların toplumsal çatışmalar içine ne denli girdiğini göstermektedir.»[8]

31 Aralık 1971'de sendikal örgütlenme hakkı olan işçilerden % 30'u CUT içinde temsil ediliyordu. Yani ücretlilerden % 70'i sendika örgütü dışında yer almaktaydı. Bu nedenle o dönemde, örgütsüz işçi ve çiftçileri çıkar ve talepleriyle CUT'a bağlayacak bir toplumsal değişime büyük anlam yükleniyordu.

Çünkü bu örgütsüz kitleler Şili kapitalist sisteminin sonunu getirebilirdi. İlişikteki tablolardan da gördüğümüz gibi bu örgütsüz kesimler gerek CUT içinde, gerekse de Unidad Popular'ın iktidar programında hiçbir yere sahip değildi. Kanımızca, bu kesimlerin parti hedefleriyle birleşmemiş olması CUT'un yönetici kadrosuna bağlanmalıdır. Örgütlenmemiş işçi kesimleriyle birleşme ancak hem CUT, hem de Unidad Popular daha radikal ve güçlü eylemlere dayanan bir anti-kapitalist program gündeme getirseydi, sağlanabilirdi.

Sonuçta bu tabakalar, sendika örgütü dışında kalmıştır. Örgütlenemeyen kesimler, yaşadıkları deneyimler ve katıldıkları toplumsal çatışmalarla yüksek bir kendiliğinden örgütlenme potansiyeli taşıyordu. Bunu da, kendilerinin çoğunlukla temsil edildiği sanayi kuşağı (Cordones Industriales, çiftçi meclisleri gibi halk iktidarı nüveleri (Poder Popular) olarak adlandırılan örgütlenmelerin kurulmasıyla kanıtladılar.[9]

Felipe Rodriguez, Unidad Popular konusundaki eleştirisinde şöyle yazıyor: «Bazı siyasi önderler, örneğin Komünist Parti yöneticileri, bu yeni örgütlerin altında ultrasolcuların bir provakasyonunu görüyorlardı.»[10]

Eğer Unidad Popular'ın iktidar döneminde işçi sınıfının tutumu incelenecek olursa, işçi sınıfının sadece örgütlü kesiminin değil, tümünün kendi hak ve talepleri için sürekli mücadele ettiği sonucuna varılacaktır. Genellikle bu hareketlilik Unidad Popular ve CUT'un üst yönetimi tarafından tasvip edilmemiş ve birleşik sağ muhalefetin bu eylemleri kimi zaman nasıl kendi amaçları doğ-

rultusunda kullanabildiği anlaşılamamıştır. Bu olgu, özellikle Unidad Popular'ın son safhasında (Mayıs-Haziran 1973) El Teniente maden işçilerinin büyük grevi esnasında ortaya çıkmıştır.

İşçi sınıfının ve diğer sınıfların Unidad Popular dönemindeki tarihinin yazılması ve bu sınıfların tutumunun ideolojileştirilmeden analiz edilmesi halen bir görev olarak gündemdedir. Bu noktada, Şili işçi sınıfının bütün kesimlerinin bu safhada geçmişindeki en hareketli dönemi yaşadığı belirtilmelidir. Genelde Şili işçi sınıfının Unidad Popular rejimini, ekonomik politikası nedeniyle sıkıntı çektiği anlarda bile desteklediğini söyleyebiliriz. (Örneğin Komünist Partili Ekonomi Bakanı Orlanda Millas - enflasyonu körükleyici bir serbest fiyat politikası uygulamıştır - tarafından alınan önlemler dönemi). Rejimin sahip olduğu bu kitlesel destek, Ekim 1972'de işverenlerin saldırısı (El Paro Patrona) karşısındaki savunmada" olduğu gibi, Mart 1973'de Unidad Popular'ın oyların %43'ünü aldığı seçim başarısında da kendini göstermiştir.

Bu safhada geleneksel solun, yani Komünist ve Sosyalist Partinin örgütlü işçi sınıfı üzerindeki siyasi etkisi artmıştır. Ayrıca Hristiyan Demokratlar da CUT içinde, Mayıs 1972'de CUT ulusal ve bölgesel temsilcileri için yapılan yegane doğrudan seçiminden de görüleceği gibi, belli bir yer elde etmişlerdir. Hristiyan Demokratlar iktidar politikasının zayıf noktalarını kullanarak, ücret politikası, artan enflasyon ve devletleştirilmiş işletmelerde yönetime katılma konusundaki yetersizlik nedeniyle hoşnutsuz olan işçi kesimlerini arkalarında topladılar.

Bu noktada, Unidad Popular dışındaki solun tutumunu temsil eden, MIR'in işçi cephesi FTR'nın ortaya çıkışı da belirtilmelidir. FTR içinde devrimci solun diğer akımları da temsil edilmekteydi. FTR, maden ve inşaat işçileriyle, küçük ve orta işletmelerde çalışan işçiler arasında büyük etkinlik sağlamıştı. İşçi sınıfı içinde önemli bir yere sahipti, ancak sanayi proletaryasının belirleyici kesimlerini örgütleyememişti. Bu dönemde Komünist ve Sos-

yalist Partinin etkinliğindeki sendikalara gerçek bir alternatif oluşturacak güçte değildi.

Bu dönemde öne çıkan diğer bir gerçek ise, Şili'deki sömürülen sınıflar içinde, örgütlü olsun veya olmasın güçlü bir ideolojik ve siyasi heterojenliğin sözkonusu olmasıydı. Bu sorun, CUT ve işçi partilerinin (PC ve PS) yönetimi tarafından çözümlenemedi. Üstüne üstlük bir de bürokratik yöntemler ve Unidad Popular'a sunulan koşulsuz destek, işçi sınıfının belirleyici anlarda, 11 Eylül 1973'deki askeri darbe esnasında olduğu gibi dağılmasına yol açıyordu. Hükümet darbesine karşı cevap, örgüt olarak CUT'tan gelmezken, Cordones Industriales (sanayi kuşağı), meclisler ve kenar mahallelerde örgütlü işçilerden geldi. Ancak küçük bir azınlık oluşturduklarından ve diğer sömürülen sınıflarla sınırlı bir ilişki içinde olduklarından, askerlerle kahramanca savaşmalarına rağmen yenilmeye mahkumdular.

11 Eylül hükümet darbesiyle Şili işçi sınıfı, tarihindeki en büyük yenilgiyi yaşadı. En önemli örgütü CUT, darbeci askerlere karşı işçilerle birlikte aktif bir direniş örgütlemek konusunda tamamen yetersiz kaldı. Sendika merkezi «Faşizmle savaşmak ve kazanmak» gibi açıklamalar dışında, somut hayatta büyük sermayenin saldırısına karşı cevap verecek siyasi ve örgütsel durumda değildi.

Şili'deki trajik deney, uluslararası işçi hareketi tarihindeki, yazılı ve sözlü açıklamalarla gerçeklik arasındaki, önderlerin konumuyla işçi tabanının çıkarları arasındaki ve sendikaların bürokratik tutumuyla «Devrimci» solcuların ve işçi cepheleri FTR'nın sözde radikal açıklamaları arasındaki uçurumun bir örneğidir. Özetle, bu yılları şöyle tanımlayan F. Rodriguez'den alıntı vermek istiyoruz: «İşçi sınıfının pasifize edilişi, darbenin getirdiği şaşkınlık ve askeri harekâtın yanısıra Unidad Popular ve sol kesiminin tümünün tavrı nedeniyle gerçekleşmiştir. Bir yanda Unidad Popular'ın burjuva devlet kurumlarını halkın çıkarlarıyla çakıştırmayı amaçlayan politik hedefleri

iflas ederken, diğer yanda, devrimci sol, Unidad Popular iktidarının üç yılı esnasında açıkça ortaya çıkan sınıfsal çelişkilerden yararlanarak halk iktidarını kurma hedefini gerçekleştiremedi.[12]

1974 — 1976 ARASINDA SENDİKAL HAREKETİN ÇÖKÜŞÜ VE PARÇALANMASI

11 Eylül askeri darbesi, örgütlü sendikal hareket ve özellikle Cordones Industriales (Sanayi kuşağı) ve Comandos Comunales de Trabajadores (işçi konseyleri) gibi en ileri örgütlenmeler için ağır bir baskı döneminin başlangıcı anlamına geliyordu.

«Halk hareketinin 1973'de uğradığı yenilgi, toplumsal güçler dengesinde burjuvazi yararına bir değişim yarattı. Karşı güçler iktidarı ele geçirip, eski devlet aygıtının işlevini, parlamentoyu ve siyasi partileri, yani halk hareketinin geçmişte egemen bloka karşı muhalefetini yoğunlaştırdığı kurumları feshederek, devlet aygıtında değişiklikler yaptı. Bu yeni durum, Askeri Cuntanın uygulamak istediği yeni ekonomik politika için vazgeçilmez koşuldu. Bu anlamda karşı güçlerin elindeki devletin temel görevi, güçler dengesindeki değişimi yeni bir ekonomik yapı içine oturtmak oldu.»[13]

CUT, 17 Eylül 1973'de yasaklandı ve 198 nolu kararname ile örgütlü sendikal hareketin hemen hemen her faaliyeti yasa dışı ilân edildi.

ASKERİ DİKTATÖRLÜK VE SENDİKAL HAREKET

Askeri darbe uluslararası kamuoyunu kızdırmıştı. İnsan haklarının zedelenmesi ve sendikal özgürlüklerin kaldırılması, uluslararası sendika birliklerinin Şili'deki sendika sorununa eğilmesine yolaçtı. Darbeden sonra birçok sendika önderi katledilmiş, tutuklanmış, işkenceye uğramış, işten atılmıştı. Bir çoğu ise siyasi sığınma hakkı istemek üzere yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştı.

Şili sendikal hareketinin bastırılması sonucu, uluslar-

arası işçi örgütü UNO'nun inceleme komisyonu ILO, sendikal özgürlüklerin çiğnenmesi söylentilerini incelemeye başladı. Komisyon, 28 Kasım 1974'den 19 Aralık 1974'e dek Şili'de kaldı. İzlenimlerini 181 sayfalık bir raporda özetledi.

Bu raporda, CUT'un feshi konusunda şunlar yazılmaktadır: «Rejim, CUT'un feshedilmesini haklı göstermek için, bu örgütün devletle, önceki Unidad Popular iktidarının partileriyle olan ilişkilerini öne sürmektedir. UP iktidarının bakanlık kadrosunda bazı sendika önderleri Marksist - Leninist hedeflerini gerçekleştirmek için yer almış ve sendika yönetimine hileli seçimlerle gelmişlerdir. Bütün bunlar sözkonusu örgütün işçilerin çıkarlarına taban tabana zıt bir siyasi araç haline dönüşmesini sağlamıştır.»[14]

Askeri Cuntanın Genf'de ILO komisyonu önünde savunmasını avukat Alfredo Bowen Herrera üstlenmiştir. Avukat, cuntanın tutumunu şöyle açıklamıştır: «CUT feshedildi, çünkü sendikal değil politik bir karaktere sahipti. Öldüğü resmen onaylanan sendika önderleri, varolan savaş durumu ve güvenlik güçlerine karşı saldırı veya sendikalarında yükümlü oldukları görevleri yerine getirememeleri nedeniyle vurulmuşlardır.»[15]

198 NO.'LU KARANAME

Bu kanun, sendikalar için aşağıda sayılan önemli sınırlamaları getiriyordu.

— Kongre veya toplantılar, ilgili makama 48 saat önceden haber verilecektir;

— Toplantılar sadece bilgi verici mahiyette olabilir; hiçbir şekilde herhangi bir karar alınmayacaktır;

— Toplantılarda sendikanın idari meseleleri ele alınacaktır;

— Sendika görevlilerinin sendikal faaliyetler konusunda konuşma süresi çok sınırlı olacaktır;

— Sendika temsilcisini seçme hakkı kaldırılmıştır.

— Eksik bulunan sendika yönetimi kadrosu, sendikadaki en yaşlı işçilerden tamamlanacaktır.

Bu kararlar, sendikal hareketteki solcuların içine alındığı takip ve tecrit çemberini göstermektedir. Buna karşın sendikal hareketin diğer kesimlerine, örneğin Hristiyan Demokratlara veya partisiz memurlara askeri rejim tarafından belli bir harekât alanı bırakılmıştı. Ancak bu, bu kesimlerden bazılarının zamanla - Cuntanın lehine hareket edilen bir dönemden sonra - askeri otoritenin saldırısına uğramadığı anlamına gelmemektedir. Hristiyan Demokratların hakimiyetindeki sendikalar yavaş yavaş askeri rejimin işçi politikasına karşı çıkmaya başladığında, Cuntayla ilişkileri tamamen bozulmuştur.

Askeri rejim, saldırısının ilk safhasında kendini «ulusal güvenlik» savıyla haklı göstermeye çalıştı. Amacı, kendi açısından aşağıdaki olumsuz yönlere sahip olan Şili sendika hareketinin eğilim ve faaliyetlerini değiştirmekti:

— Sendikal hareket çok güçlü bir biçimde politize olmuştu, bu nedenle harekete yabancı çıkarlar zorla kabul ettirilmiş, kendi gerçek görevlerini yerine getiremez hale gelmişti.

— Sendikal hareket örgütü dışında hâlâ büyük bir işçi yığınına değil, bir kaç imtiyaz sahibine hizmet etmektedir.

— Grev hakkını kötüye kullanan işçiler, ülke ekonomisine ve maneviyatına büyük zarar vermekte, kaos ve huzursuzluk ortamı yaratmaktadır.

Şili sendika hareketinin taşıdığı bu 'hata'ları düzeltmek üzere diktatörlüğün aldığı önlemleri şöyle özetleyebiliriz:

1 — Yeni bir iş yasasının ilân edilmesi (Bu yasa 1979 Temmuz'unda çıkarıldı).

2 — Öncekiler gibi demokratik seçimlere değil, hiyerarşik bir yapıya dayanan yeni sendikal örgütlerin kurulması. Böylece 1975'de, Raul Ortega önderliğinde «Ulusal Birliğin işçi hareketi» (Mavimienta Laboral de Unidad Nacional), 1976'da UNTRACH (Şili İşçileri Birliği) kurularak, Cuntaya sadık birlikler bunlar içinde birleştirildi. Hi-

yerarşik yapı uyarınca bu 'sarı' sendikaların yöneticilerinin büyük bir bölümü diktatörlük tarafından atandı. Bu yöneticiler maddi ve siyasi imtiyazlar elde ettiler, ancak sendika tabanının gerçek desteğine sahip olamadılar (Ekteki 4. tablodan örnekleri karşılaştırınız). Çoğunlukla orta ve küçük burjuva kökenli olan yöneticilerin işçi hareketiyle zaten çok yüzeysel bağları vardı.

3 — Sendikaların toplantı ve seçim haklarının, grev hakkının, toplu iş sözleşmesi hakkının kaldırılması.

Sendikal faaliyetlerin böylece dondurulmasıyla Cunta artık, ancak işçi hareketi tamamen pasif ve her türlü haktan yoksun olduğu sürece işleyebilecek ekonomik modelini yürürlüğe koyabilirdi.

VARLIĞINI SÜRDÜREN SENDİKALAR

Belirttiğimiz gibi, sendikaların tamamı değil, bir kısmı baskı ve koğuşturmaya uğramıştı. Gerçekte Hristiyan Demokratlar, UNTRACH ve sağ eğilimliler, sendikalar içindeki faaliyetlerini 'açıkça' sürdürebiliyorlardı. 1974'de ILO'nun 59. umumi heyet toplantısı için askeri rejim, Şili işçilerini temsil etmek üzere içinde Hristiyan Demokrat sendika yöneticileri Ernesto Vogel, Eduardo Rios, Pedro Briceno'nun da bulunduğu sekiz kişilik bir heyet saptadı.[17] Delegasyon içinde bugüne dek Pinochet'in devlet şurası üyeliğini yapan, maden işçileri yöneticisi Guillermo Medina da yer almaktaydı.

1974'de iktidarla işçiler arasında bir diyalog oluşturmak amacıyla, Çalışma Bakanının öncülüğüyle Comite Nacional de Coordinacion Laboral (İş İlişkileri Koordinasyonu Ulusal Komitesi) kuruldu. Aynı şekilde 1975'de, iktidar, işveren ve işçi temsilcilerinden oluşturulan *Comisiones Tripartitas,* sözü edilen yeni iş yasasını hazırlamak üzere çalışmalara başladı. İşçilerin durumuna karşı gösterilen bu 'ilginin' altında daha çok, cuntanın uluslararası kamuoyu önündeki görünümünü düzeltme niyeti yatıyordu. Yine de bazı sendikal kesimler verilen sözler-

le, politikada ortaya çıkanlar arasındaki çelişkileri kullanabildi ve yavaş yavaş kendi gerçek çıkarları doğrultusunda harekete geçmeye başladı.

1976 yılı boyunca askeri yetkililer, daha önce ilişki içinde oldukları *Comisiones Tripartitas*'taki sendikacılarla toplanmak için, hiçbir girişimde bulunmadılar. Askeri diktatörlüğün ilk yıllarında yeni ekonomik politikanın acısını sadece işçi sınıfı çekti (ve tabii ki işçi sınıfının dışında bir de marjinalleşenler, yani üretim süreci dışına atılan, bireysel olarak sokak satıcılığı v.s. ile kendilerini kurtarmaya çalışan kesimler). Taleplerini gerçekleştirme olanağı ellerinden alındığından, işsizlikten, reel ücretlerdeki düşüşten ve doludizgin giden enflasyondan ağır şekilde etkilendiler.[18]

Çeşitli sendikal gruplar, özellikle «Onlar Grubu», askeri rejimin sınırlayıcı önlemlerini yumuşatmaya hiç de niyetli olmadığını anlayınca, işçilere yönelik politikayı açıkça eleştirdiler. Bu eleştirici gruplar, özellikle Hristiyan Demokrat akım, Mayıs 1976'da Onlar Grubu'nun rejime yönelttiği çağrıya uyarak, sendikal özgürlükler önündeki engellerin kaldırılmasını, işçilerin toplumsal ve ekonomik durumunun düzeltilmesini ve demokrasinin yeniden kurulmasını talep ettiler.

Eleştirici sendikal hareketin katolik kilisesinin desteğine sahip olması önemli bir noktaydı. Kilise hukuksal yardım sağlıyor, işsizler için iş borsası kuruyor, sendikaların talep ve insiyatifini destekliyor ve onlarla birlikte 1 Mayıs kutlamalarını organize ediyordu.

Şili solu bütün güçlüklere karşın varolan sendikalar içinde belli ölçülerde etkinliğini korudu. Ancak bu dönemde açıkça ortaya çıkmaktan çok, legal örgütlenme içinde nüfuz sahibi olmaya çalıştı.

1977 — 1979 ARASINDA SENDİKALARIN YENİDEN CANLANMASI

1977'de Şili sendika hareketi yavaş yavaş yeniden

etkin hale gelmeye başladı. 1979 sonunda askeri rejimin işçi politikasına karşı açık mücadeleye dönüşen bu hareketlenme, beraberinde polis ve gizli servisler tarafından uygulanan yeni bir baskı ve koğuşturma dalgasını getirdi.

Onlar Grubu, FUT (Çalışanların Birleşik Cephesi), Sekizler Grubu (daha sonra CNS'yi, Ulusal Sendika Koordinasyonu'nu oluşturdu) gibi birkaç sendikal akım, ortak eylem ve analizler geliştirdi. (Aşağıdaki «sendikal hareket içindeki akımlar» bölümüne bakınız.)

126 SENDİKANIN MANİFESTOSU

İlk önemli döküman «Şili işçilerin analizi ve eğilimleri», 29 Nisan 1977'de çıktı. Bu metin, işçilerin 1 Mayıs'ta Caupolican tiyatrosunda yapacakları bağımsız bir toplantıda açıklanacaktı, ama iktidar toplantıyı yasakladı. Manifesto aşağıdaki noktaları içermektedir:

— Cuntanın baskı ve koğuşturmaya dayanan ve sendikal hareketi yok etmeye çalışan işçi politikasının radikal bir eleştirisi:

— İşletmelerde yönetime katılmanın sağlanmaması konusundaki eleştiriler. İşletmeler Kanunu (Estatutos sociales de Empresa) çıkartılırken işçilerin önerileri dikkate alınmamıştır.

— 1920'li yıllarda çıkarılan İş Kanununda yapılması düşünülen ve yıllarca süren mücadeleyle kazanılan işçi haklarını kaldıracak olan reform taslağının eleştirisi. Taslak grev ve sendikal hakların sınırlanmasını öngörmekte ve sendikaların uluslararası bağlantılar kurmasını engellemektedir.

Tarım sektöründeki sorunlar ve tarım işçilerinin içinde bulunduğu güçlükler konusunda, dökümanlarda şunlar yer almaktadır:

— Toprak Reformu (1964 yılında Frei yönetimi başlatmıştır) bir kanunla sona erdirilmiş ve kamulaştırılan araziler eski sahiplerine geri verilmiştir;

— Çiftçi sendikaları bir çok kararname ile finansal

olarak sınırlanmıştır. Örneğin 18 Ocak 1976 tarihli 275 nolu kararname ile tarım işçileri ücret ve emeklilik haklarını kaybetmişlerdir.

— Yeni Mesleki Eğitim Kanunu (Estatuto de Capacitacion del Empleo) işçilerin görüşleri dikkate alınmadan, iktidarın ve işverenlerin çıkarlarına göre hazırlanmıştır.

— Manifesto, yaşlılık sigortasının yeniden düzenlenmesini reddetmektedir. Cunta, prim ödemek için asgari yaş haddini erkeklerde 65'e, kadınlarda 60'a yükseltmiştir. (Burada, Şili gibi ülkelerde işçilerin çoğunluğunun çok genç yaşta çalışmaya başladığını belirtelim. Şili'de ortalama yaşam süresi 61 yıldır).

— 44 aydır süren 'serbest piyasa ekonomisinin' masraflarını işçiler ödemek zorunda kalmıştır. İş koşulları son derece kötüdür, her 100 işçiden 14'ü işsiz dolaşmaktadır. Bu nedenle birçok işçi göçetmek zorunda kalırken, bir çoğu devletin hazırladığı Minimum Çalışma Programına (Plan del Empleo Minimo Pem) sığınmaktan başka çıkar yol bulamamıştır.*

— Manifesto, 198 nolu kararnameyi, aynı şekilde, rejimin, iktidarı eleştiren sendikalara karşı alternatif örgütlenmeler kurma çabalarını eleştirmekte ve muhalif sendika önderlerinin takip edilmesine karşı dava açacağını açıklamaktadır.

Bu dökümanı imzalayan sendikalar, hedeflerinin saf toplumsal ve ekonomik talepleri aştığının bilincindeydi: «Şili sendika hareketinin temel görevi genelde demokrasi sorununu çözümlemektir.»[19]

Manifesto'da, işçi sınıfı, Şili'deki yapısal değişimler konusunda etkin bir rol oynamaya çağrılmaktaydı. Satırlar arasında Askeri Diktatörlüğün varlığının meşru olmadığının anlatılmak istendiği hissediliyordu.

479 sendikal örgütü temsil eden 852 sendika önderinin manifestosu da aynı yöndeydi. Sözkonusu dökümanı imzalayan önderler, Cunta tarafından gelecekte girişilecek kurumsallaşma sürecine (Yeni Anayasa ve kanunlar)

karşı olduklarını açıklıyorlardı. «Kurumsallaşma» sürecinin saptanmasında ve tartışılmasında aktif şekilde yer almayı talep ediyorlardı.

EL TENİENTE GREVİ

Sendikal örgütlerin somut problemlerini çözmek üzere giriştikleri hareket, diktatörlüğün ekonomi politikasına karşı yavaş yavaş sistematik olarak gelişen hoşnutsuzluklar, El Teniente greviyle en üst noktaya çıktı.

12 Kasım 1977'de bu maden ocağı merkezinde bir devlet teşekkülü olan bakır şirketi (CODELCO) işçilerin taleplerini yerine getirmeyince, bir grev patlak verdi. Şili - Amerika dergisinin haberine göre, çalışanların % 70'i grev çağrısına uydu. El Teniente işçileri sadece ücretler veya üretim primleri gibi acil parasal sorunları nedeniyle bu harekete girişmedi. 1972'den bu yana toplu sözleşme yapılmamasına, grev hakkının kaldırılmasına ve kendilerini temsil etmediğini düşündükleri rejim tarafından yerleştirilen sendika yönetimine karşı çıkıyorlardı. Bu, Şili proletaryasının önemli bir bölümünün cuntanın ekonomi ve işçi politikasına karşı ilk doğrudan ve kitlesel saldırısı idi.

Askeri rejim, bu tür eylemlerin tekrarlanabileceğini ve çoğalabileceğini düşünerek çeşitli düzeylerde cevap verdi:

— Çatışmayı, grev yapılması noktasından ele almayarak işten kaçma olarak yorumladı.

— Bu olayların uyguladığı ekonomi ve işçi politikası nedeniyle tekrarlanabileceğinin farkındaydı. Bu nedenle cuntaya sadık *El Mercurio* ve *Que Pasa* gibi gazeteler bu zayıf noktalara dikkat çekiyordu.

— Çatışmayı kriminal vaka haline getirdi. Gerçi önemli problemler var olduğunu kabul ediyordu, ama bazı provakatörlerin bu çatışmayı siyasi amaçla kullanarak «ulusal çıkarlar»a zarar vermeyi amaçladığını iddia ediyordu. Bu gerekçeyle, ayaklanmayı organize etmekle suç-

lanan 49 kişi işten atıldı. El Teniente grevinden sonra benzer nedenlerle «El Salvador» maden ocaklarında çatışmalar gelişti. Aynı şekilde Şili'nin en önemli maden merkezi Chuguicamata'da da büyük huzursuzluklar meydana geldi.

Bu hareketlilik ve açık ayaklanmaya yöneliş, askeri rejimi şaşırtmıştı. Gelişmeler karşısında ordu kurumunun egemen fraksiyonu içinde iki farklı reaksiyon gözleniyordu:

1 — Olaylardan dersler çıkararak, işçi kesimini susturacak bir kurumsallaştırma biçiminin aranması yanında, işçilerin maddi taleplerine bir ölçüde kolaylık gösterilmesi.

2 — Baskıcı cevap: El Teniente'de 49 işçinin, Kuzeydeki maden ocaklarında (El Salvador ve Chuguicamata) 20 işçi ile 4 teknikerin işten atılması, cuntaya sadık sendika yöneticisi Bernardino Castillo'nun, tabanın çıkarlarını temsil etmediğini kamuoyuna açıklamak için imza toplayan dört işçiye hapis cezası verilmesi ve son olarak siyasi çalışma yapmak suçlamasıyla muhalif yedi sendika önderinin ülkenin kuzeyindeki sapa bölgelere sürülmesi.

1978 YILI — SENDİKALARIN LEGAL VE YARI LEGAL MÜCADELESİ

1978 yılı boyunca sendikaların hükümetle ilgili eleştirileri büyük boyutlara ulaştı. İşçiler tarafından düzenlenen 1 Mayıs gösterisi askeri yetkililerce yasaklandı.

«Bağımsız İşçiler Konfederasyonu» (CTI), Cuntanın çalışma politikasına karşı muhalefeti oluşturan tüm sendikaları içinde barındırıyordu ve 1 Mayıs için şu çağrıyı yaptı: «İşçiler ellerindeki tek silahla, sendikal örgütlenmelerini ve özgürlüklerini yeniden kabul ettirmelidirler.»[21]

Sendikaların talepleri şunlardı:

— 198 sayılı yönetmeliğin yürürlükten kaldırılması,
— Sendika yöneticilerinin takibinden vazgeçilmesi,
— İşsizliğe karşı önlemler,

— 1978'de, 1970'deki ücretlerin hâlâ altında olan reel ücretlerin artırılması,

— Oluşan sendikalara paralel örgütlerin kurulmaması.

Yetkililer yönetim tarafından düzenlenmeyen tüm 1 Mayıs gösterilerini yasaklamasına rağmen, CTI üyeleri, Cuntaya ve onun ekonomi politikasına olan nefretlerini haykırmak için toplandılar ve sokağa döküldüler. Beş yıllık askeri yönetimden sonra, Santiago sokaklarında ilk kez gerçekleştirilen bu kitlesel gösteri Şili'de ve dış ülkelerde büyük yankılar yaptı. Ancak Cuntanın politikasının sonuçları incelendiğinde, bu o kadar şaşırtıcı değildi.

Sendikal örgütlerin tabanı ve yöneticiler, cuntanın koyduğu sınırlar içinde de hareket etmeyi çok iyi öğrenmişlerdi ve sabırlı çalışmalar sonucunda, Cuntanın ne baskısı, ne de siyasi önlemler alarak durduramayacağı bir toplumsal güç olduklarını bu vesile ile kanıtladılar.

Polisle sendikacılar arasında çeşitli çatışmaların olduğu bu gösteri sonucunda bir çok kişi tutuklandı, ancak açık gösteri yapma korkusu aşılmıştı.

Bu 1 Mayıs'tan sonra hükümet, muhalefeti örgütleyen sendikalara ve işçilerin ortak çıkarlarına yeni darbe vurdu. Hükümetin saldırgan tutumu bir ay sonra, İş Kanununu fesheden 2200 sayılı kararname ile sürdü. Bu kararname Şili'li emekçilerin yıllar önce elde ettikleri hakları ellerinden alıyor ve onları işverenlere karşı toplumsal ve ekonomik açıdan korumasız bırakıyordu.

Böylece başından beri cuntaya sadık olan UNTRACH'ın bile içinde yeraldığı tüm sendika merkezlerinin bu kararnameye karşı kitlesel tepkileri kolayca anlaşılabilir. Yönetimin bu politikası sonucunda onunla işbirliği yapan sendikalar bile muhalefete itildiler, çünkü bunlar tabanlarını kaybetmek istemiyorlardı, kararnameye karşı olan bu isyanın yanında, bakır madenlerindeki mücadele sürüyordu.

Chuguicamata bakır madenlerinde çalışan yaklaşık 10.000 işçi, ülke gayrisafi milli hasılasının % 40 - % 50'sini üretiyorlardı ve kendilerine yüklenen anlamın bilincin-

deydiler. Bir Alman dergisi, grevi şöyle anlatıyor: «Ekonomik durumun kötülüğü, hükümetin diyaloğa yanaşmayışı ve 6 arkadaşlarının tutuklanması işçiler ve memurlar için bardağı taşıran son damla olmuştu. Tüm kamuoyu, aldıkları paranın, yiyecek masraflarını karşılamaya bile yetmediğini yapılacak bir eylemle öğrenmeliydi. Her şey 1 Eylül'de başladı. Her zamanki gibi işlerinin başına gittiler, ancak her zaman yemeklerini getirdikleri ve içindekini daha sonra ısıtarak Comedores (Yemekhaneler)de yedikleri sefertasları boştu. Böylece yarım saatlik yemek paydosu boyunca önlerinde boş sefertaslarıyla masalarda oturdular ve içinde bulundukları parasal güçlükleri açıklamaya çalıştılar.»[22]

Chuguicamata işçilerinin eylemi hemen hemen bütün sendikal örgütler tarafından desteklendi. Hatta yönetime yakın olan sendika yöneticileri bile bu taleplere hak vermek zorunda kaldılar.

EKİM 1978: 'SERBEST' SENDİKA SEÇİMLERİ

Sözkonusu sendika seçimlerine çağrı yapılmasından birkaç ay önce sendikal hareket, diktatörlük ve işverenler için tam anlamıyla bir tehlike haline gelmişti ve bu nedenle de yeni engellemelerle karşı karşıyaydı. 20 Ekim'de 2346 sayılı yasa uyarınca aşağıda adı geçen sendikalar dağıtıldı.

— RANQUIL (Ulusal Çiftçi Konfederasyonu)
— Ulusal İşçi-Çiftçi Birliği Konfederasyonu
— FENSIMET (Ulusal Metal İşçileri Sendikaları Bir.)
— Santiago Yapı İşçileri Meslek Sendikası
— FENATEX (Ulusal Tekstil ve Giyim Birliği)
— FEDEMIN (Ulusal Maden İşçileri Birliği)
— FIEMEC (Ahşap ve Yapı Sanayi Birliği)

Bu yetmiyormuş gibi, işçileri temsil etmek isteyen bütün gruplar yasaklandı. 2347 sayılı yasa ile de şu örgütlerin yasadışı olduğu açıklandı

— Başkanlığını E. Rios'un yaptığı CONACH Deniz İşçileri Sendikası.

— Başkanlığını B. Castillo'nun yaptığı ve cuntaya sadık olan Şili İşçilerinin Ulusal Birliği UNTRACH.

— Rene Sottolichio yönetimindeki İşçi Cephesi (Cuntaya sadıktı).

— M. Buston yönetimindeki Ulusal Sendikalar Koordinasyonu CNS.

— E. Vogel, T. Simenez, E. Rios yönetimindeki «Onlar Grubu».

İçişleri Bakanı Fernandez, sözkonusu yasayı savunarak, bu sendikaların ya Marksist olduklarını ya da içinde bulundukları sorunlarla ilgisi olmayan politik hedefler peşinde olduklarını söylüyordu.

Bu yasaklamaların ardından 27 Ekim'de Çalışma Bakanı Vasco Costa bütün ülkede sendika seçimlerinin 31 Ekim tarihinde yapılacağın açıkladı. Bu seçimler özel sektör ve sanayi sendikaları için geçerliydi ve şu sınırlamalar altında yapılacaktı:

— Aday gösterilmeyecekti. Her sendika üyesi oy pusulası üzerine iki isim yazma hakkına sahipti. En fazla oy alan üç kişi, o firmanın sendika yönetimini oluşturacaktı.

— Seçilebilmek için firma içinde aralıksız beş yıl çalışmış olmak gerekiyordu.

— Son on yıl içinde bir partiye üye olan, ya da herhangi bir seçimde bir politik grup tarafından aday gösterilmiş kişiler seçilemeyecekti.

— Daha önce sendikalarda çalışmış olanlar seçilmemeyecekti.

— Seçimler sendika binasında değil, firma içinde ve hükümet tarafından belirlenecek kişilerin denetimi altında yapılacaktı.[23]

Mensaje gazetesi şunları yazıyordu: «Çalışma Bakanı tarafından yapılacağı açıklanan sendika seçimleri, ekonomik sınırlara uyuyor. Çalışma alanındaki yeni düzenlemeler, sendikal örgütlerin liberal ekonomik modele, ek-

siksiz ve etkin bir şekilde katılmalarını beraberinde getirecek.»[24]

Bu seçimlerle ve 2346 - 2347 sayılı yasalarla sendikal hareket politikadan uzaklaştırılıyor ve yeni yeni oluşmaya başlayan birlik engelleniyordu. Ancak, Cunta bu politikadan ve ideolojiden uzaklaştırma deneyinde umduğunu bulamadı. İşçiler çoğunlukla ideolopik ve politik eğilimli sendikacıları seçtiler. Bütün engellemelere rağmen seçilenlerin yarısı rejime karşıydılar, geri kalanlar ise bağımsızdı ve bunların da hükümete sadık oldukları söylenemezdi. Bir gözlemci şunları söylüyordu: «Seçimler, sendikal hareket içinde, geleneksel ideolojik eğilimlerin hâlâ ayakta durduğunu ve sistemle 'dikeyine' bütünleşme perspektifinin sözkonusu olmadığını gösteriyor.»[25]

KATOLİK KİLİSENİN TUTUMU

1978 yılında ve özellikle 1 Mayıs'tan önceki ve sonraki zamanlarda Katolik Kilisesi, hükümet tarafından tahribata uğrayan işçilerle dayanışma içindeydi. Santiago' daki 1 Mayıs gösterisi sırasında polisle çıkan çatışmada işçiler San Francisco kilisesine sığınmışlardı. Çok sayıda tutuklu arasında rahipler de vardı. Bu dayanışma, muhalefetteki işçi örgütleri için önemli ölçüde teknik yardım sağladı. «İşçi Jose'nin Günü» adıyla radyoda yayımlanan vaaz, üçüncüsünden sonra yasaklandı. Diktatörlüğün yasaklama gerekçesi, sözkonusu konuşmaların işçileri toplum içindeki anlamlarına ve haysiyetlerine daha fazla sahip çıkmaya çağırmasıydı.

Kilise otoriteleri, Cuntanın ekonomik politikasına, çalışma politikasına ve insan haklarını zedelemesine karşı eleştirel bir tutum içindeydiler. Kilise zaman zaman askerlerle sert çatışmalara girdi ve üzerindeki baskılar arttı. Kilisenin ve Kardinal Silva Henriguez'in tutumu, hükümet ve devlet düşmanlığı olarak kabul ediliyordu. Ancak askerler ve kilise arasında tam bir kopma olduğu da söylenemez.

Santiago Kilisesi tarafından gerçekleştirilen dayanışma, sendikaların, kadınların ve işsizlerin korunması ve aralarında birlik sağlanması için çok önemliydi. Bu dayanışma bugün bile sendikal taleplerin, tabana ilişkin haberlerin açıklanmasına ve sendikal yaşamın darbeden sonra geçirdiği evrelerin anlatılmasına olanak tanıyor.

SENDİKAL HAREKET İÇİNDEKİ AKIMLAR

1. Bu akımlar arasında ilk önce, askeri hükümet tarafından desteklenen ve korunan sendikacıların yer aldığı (Şili İşçilerinin Ulusal Birliği) UNTRACH'ı sayabiliriz. Bu sendika yöneticileri hükümet ve CSU'nun Hanns-Seidel kanadının ortaklaşa finanse ettikleri sendika okullarının üyesiydiler. 1978 ve 1980 yıllarında yapılan seçimler, sözkonusu grubun o kadar büyük bir temele sahip olmadığını göstermişti. UNTRACH 1976'da hükümet tarafından kuruldu ve aktif üyelerinin büyük bir kısmı yine hükümet tarafından atandı. Hükümet kendisine sadık bir sendika kurarak işçi hareketinin etkisini yok edip, onu kendi içinde eritmeyi umuyordu. Ancak Şili ekonomisinin kısıtlı hareket alanı kısa bir süre sonra çeşitli çelişkilerin ortaya çıkmasına neden oldu. Çalışma hayatına yeni düzenlemeler getiren iş kanunundan sonra UNTRACH, kanunun hazırlanmasında görüşünün alınmadığını vurgulayarak eleştirel bir tutum gösterdi. Fakat bu kanunun bazı maddelerini, örneğin toplu sözleşmelerin sadece firma düzeyinde yapılmasını destekliyordu.

2. İkinci akımı *Onlar Grubu*[24] oluşturuyor. Bu grup, başlangıçta taktik gereği cuntayı destekleyen on sendikadan oluşmuştu. Ancak 1976'da, cuntaya olan yaklaşımı daha eleştirel bir hal aldı, hatta öyle ki, Mayıs 1979'da diğer gruplarla birlikte demokrasiye geri dönmeyi talep eden ortak bir bildiriyi onlar da imzaladılar. Grup, temelde Hristiyan Demokrat sendikacılar tarafından oluşturulmuştu. Bunların, 1978 yılı sonunda Şili'ye boykot uygulayarak askeri hükümeti 1979'da yeni bir iş kanunu çıkar-

maya zorlayan ABD Sendikalar Birliği AFL-CIO ile yakın ilişkileri vardı. Onlar Grubu, cuntanın yeni iş kanununu, sendikal hareketi güçsüzleştirmeye çalıştırdığı, grev hakkını kısıtladığı ve toplu sözleşmeleri sadece tek tek firmalar bağlamında ele aldığı için eleştiriyordu.

Onlar Grubu, askeri hükümetin geri çekilmesi gerektiğini söylemeye başladığından beri, diktatörlüğün belirlediği sınırlar içindeki sendikal hakların geliştirilmesi savaşımında, olumlu bir rol oynamaya başladı. Ancak hedefleri toplumun değiştirilmesine yönelik değildi. Genelde gelişmiş ülkeleri model alan ve içinde kapitalizme gönülden bağlı olsa da, özgürce toplu sözleşme yapabilen bir sendika hareketini barındıran parlamenter sistemin kurulması için çabalıyordu. Bu nedenlerden dolayı da savaşımlarının temeli Hristiyan Demokratlar gibi askeri cuntanın, yerini sivil hükümete bırakmasıydı. Onlar Grubunun askeri yönetime karşı olan sendika grupları içinde en güçlüsü olduğunu söyleyebiliriz. 1981'de Nisan sonu ve Mayıs'ın başında Onlar Grubu'nun içinden UDT (Şili Demokrat İşçiler Birliği) adıyla yeni bir grup doğdu. Bu yeni sendika grubu çoğulcu demokrat, otonom ve hükümetten, siyasi partilerden, işverenlerden ve kiliseden bağımsız olduğunu söylüyordu.

3. Üçüncü Sendikal akım olarak içinde Hristiyan Demokrat Radikal güçlerin, geleneksel sol partilerin üyelerinin ve partisiz sendika yöneticilerinin yer aldığı CNS, *Coodinadora Nacional Sindical* (Ulusal Sendika Koordinasyonu) sayılabilir. Bu sendikacılar daha başından beri askeri rejime karşıydılar. 1975'de bu grup gizli olarak örgütlenmeye başladı ve sendikal etkinliklerin kızıştığı 1978 yılında yasal olarak ortaya çıktı. Bu grubun, muhalefetteki güçlerin birleşmesi için gösterdiği çabalar oldukça anlamlıdır. Fakat yeni iş kanununu reddetmesine rağmen, diktatörlüğe karşı savaşında sendikal hareketin yönetimini Onlar Grubu'na bırakmıştır. CNS genelde, askeri darbeden önce sendikal harekete katılmaya çalışan işçi kesimini temsil ediyordu.

4. Dördüncü sendikal akım, Comite'de Defersa dee Los Derechas Sindicales y Humanos CODESH (Sendika ve İnsan Haklarını Savunma Komitesi)dir. Bu komitenin başkanlığını Clotario Blest yapıyor. CODESH içindeki güçler, işçi ve memurların eşit haklara sahip olduğu eski sendika merkezleri CUT'un yeniden kurulması için uğraşıyorlardı.

Bu grubu, 1969'da Frei Hükümeti tarafından insan haklarının savunulması amacıyla kurulan komitenin izleyicisi olarak kabul edebiliriz. Bu anlamda ortaya çıkışı 1976 yılına denk düşer. Başlıca görevleri arasında ise, Şili'de sendikaların ve bunların etkinliklerinin yasallaştırılmasını sayabiliriz.

5. Sendikal hareket içinde beşinci akım, Frente Unitario de Trabajadores FUT (Emekçilerin Birlik Cephesi)' dir. FUT yetmişli yılların başında ortaya çıktı ve o zamanlar CUT'a paralel bir örgüt oluşturma eğilimindeydi. Diktatörlüğe yaklaşımı her zaman eleştirildi. Ulusal Sendika Koordinasyonu CNS ile ortak tavır içindedir. Ayrıca Uluslararası Latin Amerika İşçileri Konfederasyonu (CLAT)'nun üyesidir.

6. CUT, Şili'de hiçbir yerde temsil edilmiyordu, sadece ülke dışındaki delegasyonlarla çalışıyordu. Bu delegasyonların görevi, Şili sendika hareketi için yardım sağlamaktı. Şimdiye dek yapılan çalışmalar daha çok CNS'yi desteklemeye yönelikti. CUT dış ülkelerde en büyük yardımı Paris ve Brüksel'de görüyordu. Delegasyonların diğer bir görevi ise yabancı sendika birliklerine Şili'nin durumu hakkında bilgi vermek ve dayanışmayı sağlamaktı. Ancak burada CUT'un dış ülkelerde, yöneticilerinin sekter tutumları sonucunda çeşitli bölünmelere uğradığını söylemeden geçemeyiz.

SENDİKAL ÖRGÜTLERİN YENİ İŞ KANUNUNA KARŞI TUTUMLARI

Kasım 1978'de Kuzey Amerika Sendikalar Birliği AFL-CIO, işçilerin bölgesel örgütü olan ORIT ile anlaşarak, 8

Ocak 1979'dan itibaren Şili'ye bir boykot uygulamaya karar verdi. Bu boykot, Şili'de sendikaların kapatılması olayının hızlanmasına karşı bir cevap niteliğindeydi.

Boykotu organize eden sendikalar anti-komünist olmalarına rağmen, cunta bu hareketi Marksist'lerin Şili'ye yönelik taarruzu olarak tanımlıyordu. Yönetim, uyguladığı vatanperver kampanyaya rağmen Şili'li firma sahiplerinin ve ekonomi danışmanlarının heyecanını bastıramadı ve ulusal baskıya boyun eğmek zorunda kaldı. Herkesi memnun edecek yeni bir iş kanununu çıkarmaya söz verdi. Çalışma Bakanlığına Jose Pinera getirildi; yeni kanunu hazırlamakla görevli olan Pinera hemen sendikalarla görüşmelere başladı. İşte bakanın bu uzlaşmacı politikası sonucunda yapılması düşünülen boykottan vazgeçildi.

Hükümet, Temmuz 1979'da yeni iş kanununu çıkardığında, uyguladığı taktiğin ne kadar da doğru olduğunu gördü; çünkü sendikalar istediklerini yaptıramamışlar ve önlerine konan gerçekleri kabul etmek zorunda kalmışlardı. Yeni iş kanunu bir kere daha göstermiştir ki, cunta otoriter politikasını, legal bir perdeyle örtmekte fazla güçlük çekmiyordu.

Bu kanun, Şili'li sendikaların yıllarca süren savaşımları sonunda elde ettikleri başarıyı silmişti. Böylece de tüm sendikal örgütlerin, kilisenin ve politik partilerin eleştirilerine hedef oldu. Hatta Pinochet'in eski Çalışma Bakanı olan General Nicanor Diaz Estrada bile, kanunun işverenlerin çıkarlarına hizmet ettiğini ve sendikal hareketleri bölmeye ve parçalamaya yönelik olduğunu itiraf ediyordu.

Yeni iş kanununun getirdiği en önemli düzenlemeleri şöyle özetleyebiliriz: Şili'de ilk olarak «özgür ve demokratik» bir sendika sistemi kuruldu. Buna göre her işçinin bir sendikaya girme ya da girmeme 'özgürlüğü' «güvence» altına alınmıştı, üye aidatı sadece gönüllü üyelerden istenecekti. Sendikalar, artık siyasi partilerle olan geleneksel ideolojik bağların ortadan kalktığının anlaşıl-

ması için özgür olarak tanımlanıyordu. Bir firmada birden çok sendikanın bulunabileceği söyleniyordu.

Toplam işçi sayısının en az % 10'unu oluşturan 25 kişilik bir grup, bir sendika kurabilecekti. Bu da özellikle büyük firmalarda büyük ölçüde bölünmelere yol açacaktı.

— Yeni iş kanununa göre, işçilere uygulanacak toplu sözleşmeler, ücret gruplarından ayrı tutulacaktı. Daha önce bir branş için geçerli olan bu durum, artık her firma için tek tek uygulanacaktı. Böylece her firma, üretim düzeyindeki gerçek artışı işçilere oranla hesaplayacaktı. Sadece firma içindeki sendikalar toplu sözleşme yapma yetkisine sahiptiler. Değişik meslek gruplarındaki diğer sendikalar ise bugün sadece danışmanlık görevini üstlenebiliyorlar.*

— Grev yapılan işyerinde, yöneticilerle işçiler arasında anlaşma sağlanamazsa, işçiler altmış günlük bir zaman için grev yapabileceklerdi, ancak grev boyunca işveren ücretleri ve sigorta primlerini ödemeyecekti. Ayrıca üretimin durmaması için dışardan işçi çalıştırabilecekti. Eğer altmış gün sonunda hâlâ anlaşmaya varılamamışsa işçi ya işine geri dönecek, ya da işten çıkarılacaktı. Grev sırasında işveren işyerini geçici olarak kapatma ya da bazı kısıtlamalar getirme hakkına sahipti.

Bu kanun sonucunda, Şili sendika hareketinin ücret artışı için mücadelede bütün silahları elinden alınmıştı.

SENDİKA HAREKETİN BUGÜNKÜ DURUMU

Yeni kanunun açıklanmasından ve sendikaların eleştirilerinin tek bir noktada yoğunlaşmasından sonra Eylül

---

* Tabii ki yeni iş kanunuyla, sendikal hareketin gelişmesi arasında önemli çelişkiler vardı. Böylece sendikal örgütlerin ulusal sendika örgütlerinin ortaya çıkmaları bir gerçekti. CNS, FUT ve serbest meslek sahiplerinin birliği olan CEPECH gibi sendikal örgütler, konfederasyonları, federasyonları ve sendikaları sayesinde yeniden çalışma hakkı kazandılar. (Bkz. Tablo 4)

1979'da sendikal hakların korunması amacıyla bazı birlikler sendikal hakları savunma birliğini (Comando Macional de Defansa de Los Berechos Sindicales) kurdular. Bu birliğe FUT, Onlar Grubu, CNS ve CEPECH gibi sendikalar katıldılar. Hedeflerinden bazıları şunlardı:

— İşçiler için resmi toplantı hakkı,

— Bölgesel birliklerin kurulması,

— İş Kanununa karşı koyulan alternatiflerin tabanda yaygınlaştırılması,

— Uluslararası Çalışma Örgütü ve tüm işçi örgütlerine, Şili çalışanlarının yeni kanun karşısındaki tavrı hakkında bilgi verilmesi.

Bu yeni sendikalar birliği, IC, MAPU gibi bazı sol partiler tarafından Şili işçilerinin, cuntanın çalışma haklarına yönelik tedbirleriyle savaşımında enerjik bir örgüt olarak değerlendiriliyordu. Diğer taraftan birliğin çeşitli grupları arasında Şili sendika hareketinin yeniden kurulması ve yönetim şekline ilişkin çelişkiler doğdu. Ayrıca bu gruplaşmanın, sendika tabanında yapılan açık ve demokratik tartışmaların bir sonucu olmadığını vurgulamalıyız. Çünkü Şili'de böyle bir şeye olanak yoktu. Bu zorluklar nedeniyle bu grup, çalışmalarını sadece yöneticiler düzeyinde sürdürebiliyordu. Ancak tabanda, askeri diktatörlüğe karşı aktif olarak savaşmak için müthiş bir istek doğmuştu.

«Sendikal Hakları Savunma Birliği»ni oluşturan gruplar, 1 Mayıs 1979 için ortak bir bildiri imzaladılar. «*Bugünkü Şili'de İşçiler*» başlığını taşıyan bu bildiride bilinen talepler tekrarlandı ve şu noktalara değinildi:

— Ülke bugüne kadar böylesine keskin ve insanca olmayan bir sınıf çatışması yaşamamıştır. Bugünkü kuşaklar son yıllarda benzeri görülmemiş sefalet, eşitsizlik ve özgürlüğün kısıtlanması altında acı çekmektedirler.

— Eğer bugünkü durum daha uzun süre devam ederse, kanunlarla düzenlenmiş bir çıkış yolu bulmak her geçen gün daha da güçleşecektir.

— İnsanlar ekonomiye değil, ekonomi insanlara hizmet etmelidir.

— Gelecekte demokrasiye geri dönmek için, herkesin sorumluluğuna ve çabasına ihtiyaç vardır. Ordu yeniden «İstisnasız bütün Şili'lilere hizmet» düşüncesine dönmelidir.

Bildiri orduyu kışlalarına dönmeye ve yerini ülkeyi düzenli olarak demokrasiye yöneltecek bir geçiş hükümetine bırakmaya çağırıyordu.

Daha önceki yıllarda da olduğu gibi işçilerin 1 Mayıs Bayramını kutlamalarına izin verilmedi. Ancak sendikalar, cuntaya olan nefretlerini haykırmak için sokaktaydılar. Başlarında eski sendikacı Clatario Blest ve diğer yöneticiler olmak üzere insan ve sendikal hakların korunması için kurulan komite CODESH ile birlikte bir çok işçi ve öğrenci grubu El Salvador'un sarayına kadar yürüdü. Yürüyüş sırasında Clatario Blest, Şili işçilerinin geçmişteki savaşımını ve bugünkü isteklerini özetleyen bir konuşma yaptı. 1 Mayıs'ta tüm Santiago'da düzenlenen korsan gösteriler polisi şaşkınlığa düşürdü ve parçaladı. Sadece Santiago'da 365 kişi tutuklandı ve «Kamu düzenini bozmak» gerekçesiyle yargılandı. Ülkenin diğer şehirlerinde de işçiler rejime olan kinlerini gösterilerle ortaya koydular. Askerler ile öğrenciler ve bazı kilise üyelerinin de katıldığı örgütlü sendika hareketi arasında çatışmalar çıktı.

1 Mayıs'ta yapılan bu gösteriler bir çok insanın kavgaya hazır ve kararlı olduğunu ortaya koyuyordu. Ancak gösterilere katılan FUT durumu şöyle değerlendiriyordu: «Bu sonuç, sendikal hareketin dinamiğine yeni bir şey eklemiyor. Çünkü perspektifleri yetersiz ve sokağa dayalı bir eylem planından yola çıkıyor. ... Bu 1 Mayıs sendika kesiminin sürekli hareketine bir ivme kazandırmadı, hele toplumsal ve politik harekete katiyen. Önemli bir olaydı, ancak sınırlıydı ve etkisi kısmiydi.»[27]

Cuntaya karşı gerçekleştirilen sendikal muhalefette önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, sağlam temeli olan bir eylem planının eksikliği hissediliyordu. Çeşitli

gruplar, askeri yönetime karşı yapılacak genel eylemlerde uzlaşıyorlardı, ancak ortak perspektifleri hâlâ oluşturamamışlardı. Bu durumun böylece sürmesi ve diğer muhalif kesimlerle beraber bir karşı koyma planının sağlanamaması, işçiler arasında şüpheciliğin yayılmasına neden olabilirdi.

Böylece muhalefeti örgütlemeye çalışan sendikacılar, yeni iş kanununa karşı daha sistematik ve kesin eylemler koyamadılar. Hükümetin ekonomi danışmanları da, işçilerin başta toplu sözleşme hakkı olmak üzere çeşitli değişiklikler yapılmasına ilişkin önerilerini hiç dikkate almadılar. Şili sendikalarının yeni kanuna karşı yaptıkları da genelde tabanı, cuntanın bu düzenlemesine karşı koymaya yöneltmek yerine, sadece birtakım suçlamalardan ibaret kaldı.

1980 YILINDA SENDİKALAR

1980 yılında da sendikalar bir birlik sağlayamadılar. Ortaya çıkan en önemli sorun toplu sözleşme uygulamalarına ilişkindi. Başlıca zorlukları şöylece sayabiliriz.

— Bir çok sendika, taleplerini işçiler ve memurlar için ayrı ayrı ele alıyordu. Kanundan sonra bu iki grubun da aynı işletmede ortak bir öneri getirme ve aynı toplu sözleşmeden yararlanma hakları vardı.

— Sendikalar grev sırasında ödeme yapacak kadar çok finansal araçlara sahip değildiler.

— Toplu sözleşme görüşmeleri sırasında sendikalar işletmenin mali durumu, verimliliği, satışları, yatırımları ve verdiği ücretler hakkında bilgiye sahip değildiler. Aslında toplu sözleşmeyi yöneten sendikacıların bütün bunlardan haberdar olmaları gerekiyordu.

— Bir diğer zorluk, aynı branştaki sendikalar arasında bilgi alışverişinin yetersiz oluşundan kaynaklanıyordu.

Santiago'nun en önemli sanayi bölgelerinden biri olan (Maipu Cerrillos)'ta bir sendika, toplu sözleşme görüşme-

lerinin ilk raundunda bilanço çıkardı. Bu örnekte aynı sanayi dalında sendikaların ve tabanlarının birliğinin yükselebileceği görülmüştü.[28]

Sendikal eylemin tabanında ortaya çıkan bu birlikte hareket tarzı, sendikaların yöneticiler düzeyinde sağlayamadıkları birliğin yarattığı zorlukların aşılabilmesi için bir başlangıçtı. Göze çarpan en önemli konu ise Maipu Sendikalar Federasyonunun, geçmişte ve günümüzde büyük sendikaların ve oluşan sendikal gruplaşmaların içinde yer almamış küçük ve orta sanayi işçilerinin birliği olmasıydı. Taleplerini savunabilmek ve kabul ettirebilmek için gerekli baskı araçlarına ve pazarlık gücüne sahip olmayan bu sendikaların, içinde bulundukları durum gerçekten çok kötüydü. Ancak görülmekteydi ki bu sendikalar, çalışma koşullarıyla ilgili kavgada kendi aralarında birlik sağladıklarında, cuntanın ekonomi politikasına karşın, diğer birleşik sendikal uçların ağız dalaşı yerine, daha radikal ve mantıklı bir muhalefet örgütleyebilirlerdi.

1 MAYIS 1980

Çeşitli sendika örgütleri 1 Mayıs gösterisi hazırlıklarına erkenden başlamışlardı. Geniş kesimlerin temsilcisi olan bütün sendikal akımlar gösterinin mutlaka yapılması gerektiği görüşündeydiler. «Sendikaların korunması için birlik» hâlâ geçerli olduğundan bugüne büyük anlam ve umutlar yükleniyordu.

1 Mayıs'tan önce hava oldukça gergindi, muhalifler açıkça izleniyorlardı. «Kamu düzenini sağlamak ve halkın güvenliğini korumak» savıyla muhalifleri önlemek için tutuklamalar ve engellemeler gündeme gelmişti. Tabii ki işçilerin 1 Mayıs Bayramını kutlamalarına resmen izin verilmemişti. Sadece sendikalar sindirilmekle kalmadılar, Kiliseye de geleneksel 1 Mayıs törenlerini yapmaması için tehditler savurdular.

Muhalefeti örgütleyen sendikalar aralarında ortaklık sağlayamadılar. İki gösteri yapılması planlanıyordu.

Bunlardan biri, Sendikaları Koruma Birliğinin dört grubundan üçü olan CSN, Onlar Grubu ve CEPECH tarafından düzenlenecekti. Ancak Onlar Grubu ve CEPECH 30 Nisan'da; provakasyonlar planlandığı gerekçesiyle, CSN ile ortak bir gösteriye katılmayacaklarını açıkladılar. Böylece CSN 1 Mayıs gösterilerini tek başına yaptı.

Diğer gösteriyi ise birliğin dördüncü sendikası olan FUT düzenleyecekti. FUT daha başından beri sendikaların tabanında değil de, sadece üst düzeyi arasında sağlanan eylem birliğinin güçsüzlüğünü vurgulayarak eleştirilmiş ve tek başına bir gösteri yapma kararı almıştı. Vicuna Mackena sanayi bölgesinde ufak bir sendika binasında yapılan toplantıda FUT'un başkanı şu açıklamayı yaptı: «İşçi sınıfı kriz içinde: Örgütlenme ve yönetim krizi. Tabandaki tüm yoldaşları, tabandan ve tepeden yola çıkarak birliğe çağırıyorum.»[29] Aynı toplantıda Clotario Blest şunları söyledi: «Çeşitli merkezlerdeki sendika yöneticileri küçük hesaplardan vazgeçmeli, kişisel hırslarını ve sekter politik ideolojilerini, işçi sınıfının büyük hedefi olan birlik için değiştirmelidirler.»[30]

Bu 1 Mayıs, sendikal hareketin diktatörlüğe karşı zayıflığını açıkça göstermişti. Uzlaşmanın sadece sendikaların tepe noktalarında oluşması gerçeği, tabanın gerçek anlamda birliğini olanaksız kılmıştı. Cuntanın yıldırma ve engelleme kampanyası sonucunda, sendikacılar kendi aralarında ayrıldılar ve ortak bir 1 Mayıs gösterisi düzenleyemediler.

SENDİKALARIN 11 EYLÜL 1980 OYLAMASINA TEPKİLERİ

Pinochet'nin yeni Anayasanın oylanması için düzenlediği referandum, sendikaların çoğu tarafından tepkiyle karşılandı. Gerçekte yeni anayasanın oylanması, askeri rejimin on altı yıl daha uzatılması anlamına geliyordu ve bu da askerlerin ülke yönetimini ele aldıkları yedi yılı da sayarsak 23 yıl diktatörlük demekti. Böylece ultra libe-

rallerin ekonomik modelinin çilesi 16 yıl daha çekilecekti.

Şili'nin gelişmesiyle ilgili olarak görüşler açıklamak ve muhalefet geliştirebilmek için hiçbir legal olanak yoktu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi referandum çok kısa bir surede hazırlandı ve kısa zamanda uygulandı. Tek gösteri 24 Ağustos'ta Santiago Caupolitan Tiyatrosunda düzenlendi, ancak bu gösteri muhalefet hareketinin çöküşü anlamına geliyordu. Baş konuşmacı, eski Hristiyan Demokrat Cumhurbaşkanı Eduardo Frei'di. Bu gösteride sağlanan katılım, askeri diktaya karşı daha güçlü bir birlik kurmak gerektiğini gösteriyordu. Referandum çağrısı büyük toplumsal ve politik huzursuzluklar yarattı. Geleneksel sağcıların eski senatörlerinden biri olan Victor Garcia Garcena, referandumun en olumsuz yanının «Politik bilinci yeniden uyandırmak olduğunu» söylüyordu.[31]

Tabii ki herkes oylamadan sonra, cuntanın çoğunluk sağlayacağını biliyordu. Fakat referandumun sınırları çerçevesinde, muhalif hareketler, yeni anayasayla ilgili görüşlerini açıklamakla kalmadılar, aynı zamanda askeri cuntanın geçmiş yıllarının bir bilançosunu da çıkardılar. Bir çok sendikal grup ve sendika yöneticisi Pinochet'nin anayasasına çeşitli eleştiriler yönelttiler.

«Dayanışma» adlı broşürde şu değerlendirme yapılıyordu:[32]

«CNS, referanduma yönelik şu çağrıyı yaptı:
7 yılın arkasından, bir 16 yıl daha askeri yönetim, bütün dünyaya bizi çeyrek yüzyıl baskı altında tutmak istediklerini anlatmamızı gerektiriyor (...) İşçiler, terör, dolandırıcılık, insan haklarının yaralanması ve adaletin kendi güçleri doğrultusunda kullanılmasına dayanan bu egemenliği kabul etmiyorlar. (...) Cevabımız hayırdır: İşsizliğe hayır, iş kanununa hayır, işkenceye hayır, yalana hayır...»

Onlar Grubu ise, referanduma evet demenin, içinde bulunulan olağanüstü durumun desteklenmesi ve uzatılması anlamına geleceğini, bunun da sivil halkın korunmasızlığını ve güvensiz durumunu sürdürerek, baskı ku-

rumlarını daha da geliştireceğini söylüyordu. Bunun için de, demokrasinin yeniden kurulması, sendika ve insan haklarına saygının yeniden kabul edilmesini sağlamak amacıyla bir komisyon oluşturulmasını öneriyordu.

FUT, referandumu, kişi hak ve özgürlüklerine yönelediği ve Şili'lilerin toplumsal ve politik haklarını reddettiği gerekçesiyle geçersiz, hatta ahlaksızca olarak nitelendiriyordu. FUT da gerçekçi bir demokrasi için daha iyi alternatifler ve yollar bulunabilmesi için muhalif sendikalar arasında yapıcı bir diyalog kurulması gerektiğini söylüyordu. RANQUIL ve UOC gibi çiftçi örgütleri ve yerel örgütlerle CODESH İnsan - Sendika Hakları Komitesi' nin kararı, hayır oyu kullanmaktı.

Boykot çağrısı yapan MIR gibi gruplar ve çeşitli kişiler olduğu için, solcuların siyasi partileri ve Hristiyan Demokratların oluşturduğu toplumsal güçler (sendikalar, öğrenciler, kilise, fakirleşen orta tabaka) ortak bir plan yapamadılar.

Ancak şurası açıktı ki, muhalefet, referanduma karşı, önemli bir taban sağlamıştı. Muhalefet blokundaki herkes, (bu uluslararası kamuoyunun da değerlendirmesiydi), oylamanın bir aldatmaca olduğu konusunda anlaşmışlardı. Çünkü hiçbir diktatör, kaybetmek için referandum çağrısı yapmamıştır. Fakat muhalefet referandumda 1.729.018 oyun, yani toplam oyların ancak % 29,62'sinin hayır olmasını sağlayabilmişti.

EMEKLİLİK REFORMU

11 Eylül 1980'deki referandumdan kısa bir süre sonra çalışma bakanı Jose Pinera tüm kamuoyunu ve özellikle işçileri, emeklilik sistemine ilişkin bir reformla şaşkınlığa düşürdü. Emeklilik sisteminin düzeltilmesinin gerekliliği tartışılmazdı, ancak yeni kanun ilgililerden başka, bu alandaki uzmanları da telaşa kaptırdı.

6 Kasım 1980'de 3500 sayılı kanun düzenlemesi, emeklilik sigortası sistemini* üç temel noktada değiştiriyordu:

1. Emeklilik sigortası sistemi özelleştirildi, yani anonim şirketler ve (Administradoras de Fondos de Pensiones) adıyla anılan Emeklilik Fonu İdareleri, sigorta paralarını işletir hale geldiler.

2. Sigorta hizmetleri, sigortalının çalıştığı süre içinde ödediği üye aidatlarının yüksekliğine bağlı olarak düzenleniyordu.

3. Yeni emeklilik sistemi kendini, üyelerinin ödediği aidatlarla finanse edecek, bu da şahsi kapitalizasyon anlamına gelecekti.

Yeni emeklilik sistemi böyle bir reform için dikkatleri çeken bir tarihte, 1 Mayıs 1981'de yürürlüğe girdi. Gerçi eski sistem çeşitli yönlerden yetersizdi, ama azgelişmiş bir ülkenin işçileri için büyük önem taşıyan bir anlama, halkın çalışan ve çalışmayan kesimleri içindeki kuşakların dayanışması prensibine dayanıyordu. Bugüne kadar devlet emekli maaşlarının finanse edilmesinde önemli bir rol oynamıştı. Kuşaklar arasında dayanışma prensibine dayanan ve uzmanlar tarafından, Latin Amerika'daki en gelişmiş sistem olarak nitelendirilen; Şili'nin eski sosyal sigortalar sistemi şu reformları getirmişti:

— 1953'de, serbest meslek sahiplerine Servico de Seguro Social (Sosyal Sigortalar Kurumu)'na girebilme olanağı tanınmıştı.

— 1963'de emeklilik maaşları yeniden düzenlendi ve bir taban saptandı.

— 1968'de serbest çalışanlara, hastalık halinde ilaç ve diğer sağlık hizmetleri yardımı yapmayı öngören bir sigorta sistemi yürürlüğe kondu.

(*) Ülke işçilerinin büyük bir çoğunluğu üç sigorta kuruluşuna bağlıydılar. Çalışanların % 45'inin katıldığı Serviciode Seguro Social (Sosyal Sigortalar Kurumu); % 11 katılımla Caga de Empleadas Parti culares (Serbest çalışanlar sandığı); % 7 ile Caga de Empleados Publicos y Periodistas (Devlet memurları ve basın sandığı), geriye kalan çalışanların % 12'si ise sayıları otuzu bulan çeşitli sigortalara bağlıydılar. (Mensage Nr. 291, Ağustos 1980)

— 1968'de Servicio de Seguro Social'in üyeleri iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı sigortalandı.

— 1974'de tüm aile üyeleri Sosyal Sigortalar sistemine katılma hakkını kazandılar ve minimum bir işsizlik sigortası kabul edildi.

Bugüne kadar yürürlükte olan emeklilik sisteminin uygulanması sırasında hiçbir kriz ortaya çıkmamıştı, tartışılan konu, tüm toplum için daha etkin bir sosyal güvenliğin, aynı temelde nasıl sağlanabileceği idi.

Serbest çalışanlar ve mevsimlik işçileri saymazsak, eski sistem çalışan kesimin % 70'ine hitap ediyordu.

Şimdiye kadar söylediklerimizi özetlersek, eski emeklilik ve sosyal sigorta sisteminin, iyi bir gelir bölüşümünü, halkın tüm katmanlarının refahı ve ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesiyle uyum sağlayan önemli bir araç olduğunu iddia edebiliriz. Bu sistemin finanse edilmesinde devlet, ücretlilerin ve sigortalıların korunması amacıyla önemli görevler üstlenmişti.

İşte bütün bunlar gözönünde bulundurulduğunda, sendikal örgütlerin, askeri yönetimin neo-liberal ekonomi politikçilerinin bu yeni darbesine karşı gösterdikleri tepki kolayca anlaşılabilir. Birçok sendikal örgüt, işçilerin çok az bir bölümünün kendileri için uygun bir emeklilik maaşı biriktirebilecek durumda olduklarını belirterek, emeklilik sisteminin özelleştirilmesinin tüm çalışanların sosyal güvenliği açısından bir darbe olduğunu söylüyordu. Özelleştirilen emeklilik sistemiyle Şili özel bir konuma gelmişti. ABD kapitalizmi bile, Şili cuntası kadar halkın ihtiyaçlarını kişisel kazanç çıkarlarına dayandıran bir politikayı benimsememiştir.[33]

Böylece muhalif sendikalar, reform sonucu ortaya çıkan yeni emeklilik fonu kurumlarında birikecek kaynakların ülkenin büyük sermaye grupları için enteresan nesneler haline geleceğini açıklıyorlardı. Bu yolla sermaye, yoğun iç ve dış şirketler çok büyük mali kaynaklar elde ederek, bunu kendi spekülatif çıkarları için kullandılar, ya da bunları kendi işletmelerinde yatırımlara yönelttti-

ler ve çalışan kesim de bu şirketlere zorunlu olarak kredi verir duruma geldi. Her şeyden önce ilk beş yıl içinde sistem yalnız alıcı durumunda olacak ve eski yıllar eski sistem içinde değerlendirileceğinden ödeme yapmayacaktı.

Ancak sigortalıların yaptığı aidat ödemeleri karşılığında kârlardan pay almaları söz konusu değildi: Sadece, enflasyon oranına uygun olarak artacak sabit bir ücret alacaklardı, fakat ekonominin genel gelişmesinin çizdiği sınırlar içinde bir yükselme olmayacaktı.

Eğer emeklilik fonu kurumunun kaynakları talebi karşılayamazsa, yani firma yetersiz kalırsa o zaman devlet asgari emeklilik ücretiyle devreye girecekti, ancak bu sadece aidatların 20 yıl ödenmiş olması durumunda gerçekleşecekti (eskiden 10 yıl). Yani eğer bir firma zor bir duruma düşerse, bunun ceremesini devlet ve özellikle sigortalılar çekeceklerdi.

3500 sayılı kararnamenin yürürlüğe konmasıyla, işçiler ve sendikal örgütler, kendilerini doğrudan ilgilendiren bu konu hakkında kendilerinin karar vermesi gerektiğini savunarak bir tartışma platformu oluşturdular. Sendikal örgütler, ücretlilerin hak ve çıkarlarının korunması için yaratılan muhalefetin ana kaynağı haline geldiler. CEPECH'in başkanı olan Federico Mujica, *Solidaridad* gazetesinde yeralan bir röportajda şunları açıkladı: «Sosyal güvenlik hakkının savunulması ve bizim kurulmasını istediğimiz toplumsal güvenlik sistemi, işçilerin ortak eylemi için umut verici bir platform oluşturacaktır.»[35]

Diktatörlüğün ekonomi politikası son zamanlarda, sendikal hareketin yeni taleplerde bulunmasını beraberinde getirdi. Böylece muhalefeti örgütleyen sendika grupları ve bunların tabandaki örgütleri, yeni iş kanununa eleştiriler getirerek, işçilerin haklarına ve çıkarlarına yöneltilen saldırılara karşı savaştılar. Ayrıca muhalif sendikaların sindirilmesi kampanyasında en önemli araç olan emeklilik reformu ile ilgili tartışmaların yoğunlaştırılma-

sı için çalıştılar. Bütün bunların sonucunda örneğin, Onlar Grubu ve ANEF'in başkanı olan Tucapel Jimenez'in devlet dairesindeki işine son verildi. Punta de Tralca'da CNS'nin düzenlediği sendikalararası toplantıdan sonra 10 Ocak 1981'de bu akımın en önemli iki lideri olan Mannel Bustos ve Alamira Guzman tutuklandılar, ancak üç hafta sonra tekrar serbest bırakıldılar. 18 Şubat 1981'de Hoy dergisinin yaptığı bir röportajda, Bustos, 11 Mart 1981'de yeni anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra sendikaların askeri rejimle olan problemlerinin daha da artacağını açıkladı. Sendikaların üzerindeki engellemeler ve baskılar gittikçe çoğaldı ve sendikaların taleplerinin suç unsuru oluşturduğu söylenmeye başladı. Askeri diktanın sendikalara uyguladığı baskıları burada tek tek saymamıza olanak yok. Ancak örnek olarak hapis cezalarını, sürgünleri, işten çıkarmaları ve fiziksel engellemeleri gösterebiliriz. Sendikacıların kendi tabanlarıyla ve diğer toplumsal güçlerin birleşmesiyle ilgili çalışmaları, alınan bir kararla önemli ölçüde engellendi, bu karara göre, seçilen bir sendika temsilcisi, toplam çalışma saatleri içinden sadece dört saati sendikal çalışmaları için kullanabilecekti. Aksi halde işten çıkarma ya da polise teslim etme tehditleri savuruluyordu.

Ancak bunlara rağmen, muhalif kesimlerin sendikal etkinlikleri son aylarda daha da arttı. Önceki yılda elde edilen toplu sözleşme tecrübeleri ve taleplerin gerçekleşmesi için sendikaların birleşmesi gerekliliği, Maipu sanayi bölgesi sendika federasyonları örneğinde gördüğümüz yeni bir çalışma tarzını gündeme getirdi.

1981 yılı, sendikal muhalefet hareketi için, örgüt çıkarlarının korunması ve tüm sendikal hareketin tek bir merkezde toplanmasının sağlanabilmesi anlamına geliyordu. Bunun başarıya ulaşması, ya da ulaşamaması, büyük ölçüde yeni eylem ve örgütlenme şekilleriyle taban içindeki çalışmalara bağlıydı.

Çeşitli parti örgütlerinin içinde bulundukları problemler ve politik görüşlerin özgürce açıklanamaması nedeniyle Şili toplumu diktatörlüğün baskısı altında paramparça oldu. Buna karşılık, sendikalar kendi politik programları doğrultusunda muhalefet oluşturmaya çalıştılar. Değişik sendikal akımlar tabana dayalı olarak ortak hareket edememelerine rağmen, tek tek karşı çıkışların ortak bir program çerçevesinde toplanması eğiliminin ve cuntanın baskısına karşı muhalefetin gittikçe güçlendiğini söyleyebiliriz. Eğer bu eğilim daha fazla gelişebilseydi, sendikal hareket eylemleri için daha tutarlı bir taban oluşturabilecek ve bugünkünden çok daha olumlu bir durumda bulunabilecekti.

Sendikalar ayrıca, işçiler arasında sınıf bilincinin yeniden yaratılması için yaptıkları çalışmalarda, sadece kısa vadeli hedeflerini değil, uzun vadeli perspektiflerini de daha açık ortaya koymalıydılar. Fernando Mires buna ilişkin şunları söylüyor: «Bugün her sendika, rejimin «ulusal güvenliği»ne bir saldırıdır ve sınıfsal çelişkilerin yeniden ortaya çıktığı bugünkü ortamda kurulan her sendika, politik bir örgüttür. İşçilere sınıf bilincinin yeniden kazandırılması, demokrasiye geçişin temel şartıdır.»[36]

Bu hedeflere ulaşabilmek için sendikalar toplumsal üretimdeki temel değişiklikleri gözönünde bulundurmalıydılar. Cuntanın politikası ve özellikle ekonomi modeli, sınıflararası ilişkileri değiştirdi. Bu sadece halkın önemli bir bölümünü oluşturan işsizler, köydeki ve kentteki yoksullar için değil egemen fraksiyonlar için de geçerliydi. (Bkz. Hugo Calderon ve Eugerio Rivera'nın makaleleri).

Şili'nin bu yeni toplumsal konumunda askeri cuntanın her türlü örgütlenmeyi ortadan kaldırmaya yönelik hedefleri gözönüne alındığında sendikaların görevi, bu dar sınırlar içinde nasıl hareket edileceğini öğrenmek ve bundan yola çıkarak da toplumsal bir grup olarak çıkar-

larının korunması ve uzun vadede engellemelerin kaldırılması için savaşa başlamak olmalıdır.

Örgütlü örgütsüz tüm işçi hareketi kendini tekrar bir sınıf olarak ortaya koymak, diktatörlüğün neden olduğu bölünmeleri aşmak, diktatörlüğe karşı daha geniş bir toplumsal savaş cephesi kurmak ve cuntadan darbe yiyen tüm toplumsal grupları bu cepheye katmak zorundadırlar. Yeni başlayan bu uzun yolda sendikalar politik hedeflerine ulaşmak için sendikal otonomi, pluralizm ve sınıf birliği prensiplerinden yola çıkarak «yeni ve etkili savaş biçimleri keşfetmeliydiler.»[37] Ancak diktatörlüğe karşı sadece sendikal savaşımın yeterli olmadığını ve siyasi partiler gibi diğer toplumsal güçlerle de işbirliği yapmak gerektiğini çok iyi biliyoruz. Diğer taraftan şunun da belirtmeliyiz ki, Şili partileri eylem ve hazırlıklarındaki çeşitli yetersizliklerin üstesinden hâlâ gelememişlerdir.

1) Bkz. «Şili'de Sendikal Muhalefet», Şili Komitesi Stuttgart 1 Eylül 1980, Sayfa 11.

2) Jaime Ruiz-Tagle: **«El Movimiento Obrero en Chile 1850 -1964»,** Instituto Latinoamericano de Doctrina y Estudios Sociales (ILADES), Santiago/Chile, Eylül 1974, Sayfa 59.

3) Perry Anderson: **«Las limitaciones y posibilidades de la Accion Sindical»:** Punto Final Nr. 98 Seccion Documentos, Şili 17 Şubat 1970.

4) 1946 da Şili işçilerinin merkezi olan (CTCH) da ayrışmalar oldu. Bir kanat başkanlığını Bernardo Araya'nın yaptığı Şili Komünist Partisinin politikasını izlerken, diğer kanat Sosyalist Parti'nin görüşlerini paylaşıyordu. Bu ayrışma Halk cephesi hükümetlerinin işbaşında olduğu 1938-1948 yılları arasında ortaya çıktı.

5) Clotario Blest Şili sendikal hareketinin en önemli şahsiyetlerinden biridir. 81 yaşında olmasına rağmen sendikaların ve insanların özgürlüğü için savaşım vermiştir.

6) Clotario Blest'in CUT başkanlığından çekilmesiyle ilgili olarak bkz. Punto Final Nr. 143, **Seccion Documentos,** Şili, 9.11. 1971, Sayfa 11f.

7) Ebenda, Sayfa 8.

8) Ruy Mauro Marini: El **Reformismo y la Contrarevolucion. Estudios sobre Chile,** Seria Popular ERA/37, Mexico 1976, Sayfa 165.

9) Bkz. Meschkat: **«Neue Organisationsformen der chilenischen Arbeiterklasse wahrend der Unidad Popular»,** PROKLA Nr. 14/15, Batı Berlin 1974.

10) Felipe Rodriguez: **Critica a la Unidad Popular** (Şili 1970 - 1973), Editorial Fontamara, Barcelona 1973, sayfa 123 f.

11) Tüm işverenler Unidad Popular hükümetine karşı boykot

uyguluyorlardı. Burjuvazi, nakliye işçilerinin grevini ve diğer mesleki örgütleri kullanarak ekonomiyi felce uğratmak istiyordu. Bkz. Masckat.

12) Rodriguez, sayfa 141.

13) Eugenio Rivera: **La Politica de la Junta Militar en Chile (1973-1978). Un analisis de clase.** Stockholm kollogyumu bildirisi, Ekim 1979.

14) Informe de la OIT, 31 Mayıs 1975: Chile-America Nr 8/9, Roma 1975.

15) Ebenda, sayfa 155.

16) Arzobispado de Santiago-Vicaria de la Pastoral Obrera: **«Algunos aspectos de la realidad Sindical en Chile a Diciembre de 1977»**, Documento de Trabajo Nr. 5, sayfa 8-10.

17) Jaime Ruiz-Tagle: **«Los Trabajadores Chilenos en la OIT»** Mensaje Nr. 231 ŞİLİ AĞUSTOS 1974.

18) S.T. Mili: **«Cuatro anos de Gobierno, Balancey Perspektivas Economicas»** Mensaje Nr. 262 Eylül 1977.

19) Şili-Amerika Nr: 31/32, Roma Mayıs-Haziran 1977 sayfa 58.

20) 1973 Mayıs ve Haziran aylarında bu maden ocağında, işçiler ücretlerine zam talebiyle büyük bir grev yaptılar. Bu hareket işçilerin büyük bir çoğunluğunu Allende yönetimine karşı çevirmişti. Grevi yöneten Guillermo Medina idi. Medina bugün Pinochet'in danışmanı.

21) Clias Reyes: **«Los Trabajodores y La Torea de Chile»** Mensage Nr: 269 Haziran 1928.

22) «Şili'de Sendikal Muhalefet» Sayfa 28.

23) Bkz. Urs Müller-Plantenborg: Şili: **«Frei Gewerkskaftswahlen'zur Starkung der Diktatur,** «Latin Amerika Enstitüsü Berlin 1978.

24) Engenio Bergliod: **«Sindicalismo Protegido»** Mensage Nr: 275, Aralık 1978

25) Jaime Ruiz Tagle: **«Perspectivas del Sindicalisma Chileno»** Mensayo Nr. 294. Kasım 1980 sayfa 617.

26) «Bu grubun geçmişteki yöneticileri on federasyonun başkanıydı. **«Günter Zenk: Chile, Gewerkschaften. Aktuelle Entwicklungen und neue Strukturen.** Bonn-Bad Godesberg Mayıs 1977. Sayfa 3

27) FUT: **«Sobre la situacion socioenomica politica y sindical de chile»,** Şili-Amerika Nr-60/61, Roma Ocak/Şubat 1980

28) **Informativo sindical maipu-Cerrillos,** Santiago/Şili Haziran 1980.

29) Şili-Amerika Nr. 62/63 Roma Mart-Nisan-Mayıs 1980

30) Ebenda

31) Şili-Amerika Nr. 64/65. Roma Haziran-Temmuz 1980

32) **Revista Solidaridad Nr: 99, Ira Quincena de Agosto 1980, Boletin informativo de la vicaria de la solidaridad del Arzobispado de Santiago.**

33) Şili-info Sendikal koordinasyon grubu Nr. 1 Berlin Şubat Mart 1981

34) Ebendo S. 7f

35) **Solidoridad, Ira Quincena de Diciembre** 1980, sayfa 14

36) Fernando Mires: Şili: La **Izquierda y el Estado militar,** Ekim 1980.

37) Jaime Ruiz-Tagle: **«Perspectivas del Sindicalismo Chileno»** Mensaje Nr: 294 Kasım 1980, s. 619.

TABLO 1

31 ARALIK 1970'de ŞİLİ SENDİKALARI

I: SENDİKA SAYISI, II: ÜYE SAYISI

	Sanayi Sendikaları		Mesleki Sendikalar		Tarım Sendikaları		Toplam	
Şehirler	**I**	**II**	**I**	**II**	**I**	**II**	**I**	**II**
Tarapaca	45	5.016	123	8.428	1	119	169	13.836
Antofagasta	41	16.144	105	11.008	—	—	146	27.152
Atacama	23	5.524	76	8.240	6	679	105	14.443
Coguimbo	21	3.391	79	5.131	19	5.000	119	13.522
Aconcagua	24	2.502	39	2.222	29	5.120	92	9.844
Valparaiso	107	15.266	280	22.253	24	3.893	411	41.412
Santiago	856	104.354	998	105.418	74	13.900	1.928	223.680
O'Higgins	19	6.991	54	4.709	50	9.490	123	22.190
Colchagua	7	544	19	804	33	6.690	59	8.098
Curico	1	42	56	973	24	5.720	15	6.743
Talca	25	2.485	56	3.136	28	9.387	109	15.008
Maule	2	250	19	807	9	1.136	30	2.193
Linares	7	821	26	1.230	30	7.005	63	9.056
Kuble	15	1.325	43	2.095	49	8.805	107	12.225
Concepcion	109	23.430	261	24.017	27	4.167	397	51.614
Arauco	7	3.889	12	563	12	2.064	31	66.516
Bio-Bio	9	2.476	30	1.587	31	5.016	70	9.082
Malleco	6	804	22	807	24	3.443	52	5.114
Cautin	11	565	45	2.347	35	5.207	91	8.119
Valdivia	48	4.098	71	3.668	35	6.809	154	14.575
Osorno	21	1.236	44	1.956	15	3.099	80	6.291
Uanguihve	17	1.129	48	2.514	26	4.374	89	8.017
Chiloe	1	37	15	583	13	876	29	1.495
Aysen	2	300	13	622	5	199	20	1.12
Magallanes	5	290	44	3.056	17	1.967	66	5.373
Toplam:	1.429	203.212	2.540	218.294	616	114.180	4.585	535.680

Kaynak: Ponto Final Nr: 128, 13 Nisan 1971

TABLO II

30 HAZİRAN 1973'TE ŞİLİ SENDİKALARI

I: SENDİKA SAYISI **II: ÜYELERİN SAYISI**

	Sanayi Sendikaları		Mesleki Sendikalar		Tarım Sendikaları		Toplam	
Şehirler	**I**	**II**	**I**	**II**	**I**	**II**	**I**	**II**
Trapaca	60	6.993	162	11.140	6	1.092	228	19.225
Antofagasta	48	13.596	142	14.490	1	27	191	28.113
Atocama	25	5.271	110	10.227	11	1.637	146	17.135
Coguimbo	35	3.639	126	7.546	32	8.881	193	20.066
Acancagua	26	2.617	59	4.321	40	8.646	125	15.584
Valparaisol	36	15.151	379	28.667	35	28.548	550	52.366
Santiagol	106	107.959	1.493	152.698	117	25.039	2.716	285.696
O'Higgins	23	7.504	70	6.956	63	16.279	156	30.739
Colchagua	8	573	31	1.340	46	11.286	85	13.199
Curico	1	42	35	1.373	38	13.002	74	14.417
Talca	26	2.538	77	4.100	43	14.135	146	20.823
Maule	1	46	26	1.033	15	4.990	42	6.060
Linares	7	584	47	2.172	64	18.363	118	21.119
Nuble	21	1.571	71	3.642	89	23.043	181	28.256
Concepcion	122	23.998	348	34.289	52	9.815	522	63.102
Arauco	9	3.842	21	1.087	17	3.723	48	8.652
Bio-Bio	17	3.265	54	3.105	48	11.791	119	18.161
Malleco	9	544	34	1.513	48	10.533	91	12.590
Cautin	15	631	73	4.142	68	14.928	156	19.701
Valdivia	56	4.441	95	4.949	69	21.634	220	31.024
Osorno	22	1.450	58	2.603	36	12.293	116	16.346
Llanguihue	20	1.365	58	2.897	37	9.310	115	13.572
Chiloe	2	64	24	886	18	3.431	44	4.381
Aysen	3	278	18	846	13	841	34	1.965
Magallanes	7	387	49	4.020	23	4.237	79	8.644
Toplam	1805	208.349	3660	310.042	1030	257.554	6495	775.945

Kaynak: Punto Final Nr: 192, 11 Eylül 1973

TABLO III

1974-1978 ARASINDA ŞİLİ'DE ÇALIŞANLAR VE İŞSİZLER

I: Toplam nüfus (Milyon) II: 1 2yaşından büyükler (milyon)

III: Çalışanlar (milyon) IV: İşsizler (bin) V: İşsizlik (%)

Sene	I	II	III	IV	V
1970	9.367.6	6.455.6	2.950.1	180.0	6.1
1974	10.026.1	7.161.1	3.189.6	293.4	9.2
1975	10.196.4	7.339.1	3.169.8	426.3	13.4
1976	10.371.9	7.515.0	3.139.8	511.8	16.3
1977	10.550.9	7.691.5	3.197.4	446.7	14.0
1978	10.732.9	7.866.7	3.307.2	461.4	13.9

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Oda Planı ve CELADE.

Şili'de çalışanların gelişmesi (Yıllık ortalama oran olarak)

1960-1970	1974-1978
% 2,08	— % 0.4

Kaynaklar: 1960-1970 için: Çalışma Bakanlığı, Ocak 1976.
1974-1978 için: Bkz. Tablo «'teki istatistik (Mensaye) Nr: 286, Ocak/Şubat 1980)

Not: 1979 sonunda (Plan del Empleo Minimo) çerçevesinde yaklaşık 160.000 kişi çalışıyordu ve bunlar çalışan nüfusun % 4,7'-sini oluşturuyordu. En düşük düzeyde çalışma programı işçiler tarafından gizli işsizlik olarak kabul ediliyordu, çünkü ücretler oldukça düşüktü. (Ayda yaklaşık 34 ABD Doları.) Ayrıca çalışma sahaları da oldukça verimsizdi, şehirlerde, parklarda ve konutlardaki temizlik işleri v.s. Bu program, hükümet tarafından resmi rakamlara göre % 13-% 15 arasında resmi olmayan rakamlara göre ise % 20 olan işsizlik oranını düşürmek amacıyla uygulamaya konmuştu.

TABLO IV

Çeşitli örgütlerin sendikal akımlarındaki payları (1.000) 1973 veriliyle.

I: CNS, II: Onlar Grubu, III: CEPECH, IV: FUT- V: Hükümet VI: Diğerleri

A. Konfederasyonlar	I	II	II	IV	V	VI
Değirmen işçileri	13.0	—	—	—	—	2,5
Kızılderili çiftçiler-						
RANQUIL	35,0	—				
Bakır işçileri	8,0	6,0	—	—	10.0	6,0
Bira işçileri	4,2	—	—	—	—	—
Denizciler	1,2	3,6	—	0,5	2,6	1,6
Kuyumcular	—	5,4	—	—	—	—
I ANSA	—	3,4	—	—	—	—
Değirmen sanayii çalışanları	—	—	—	—	—	—
Ulusal Metal İşçileri	—	—	—	—	3,8	—
Metal sanayii işçileri	28,4	—	—	—	—	—
Ulusal otel çalışanları	—	—	—	—	8,6	—
Triunfo-Campesino Çiftçiler Birliği	2,6	27,6	—	—	—	—
Tekstil işçileri	24,3	—	—	—	—	—
İşçi-Çiftçi Birliği	42,0	—	—	—	—	—
B. Federasyonlar						
Ulusal Tekstil işçileri	8.6	—	—	—	—	—
Ulusal Maden işçileri	35.0	—	—	—	—	—
Ulusal inşaatı şçileri	85,0	—	—	—	11,0	12,0
Fırın işçileri	23,6	—	—	—	—	—
Devlet Bankası	—	3,8	—	—	—	16,9
Deri ve ayakkabı sanayii	9,8	—	—	—	3,4	—
Gazete satıcıları	2,7	—	—	—	11,6	10,0
Şarap imalâtçıları	—	—	—	—	—	2,8
Bankacılar	—	—	—	—	10,0	12,0

ENAMI	—	3,6	—	—	—	—
Şekerleme işçileri	1,7	—	—	—	—	—
Cam ve kristal sanayii	3,8	—	—	—	—	—
Kağıt sanayii	—	—	—	—	2,6	1,8
Şoförler	—	3,6	—	—	—	—
Sargento Condeleria						
Çiftçi-Birliği	6,3	—	—	—	—	—
Ressamlar	9,8	—	—	0,4	2,3	—
Boyacılar	2,6	—	—	—	—	—
Elektrometal/Oto san.	—	3,7	—	0,8	—	—
C. Devlet Memurları						
Emekli Sandığı memurları	—	1,3	—	—	—	—
Posta	—	8,6	—	—	—	—
Emekli Sandığı işçileri	—	7,3	—	—	—	—
Demiryolu işçileri birliği	—	11,3	—	—	—	—
DIRINCO	—	2,8	—	—	—	—
Diğer hizmetliler	13.0	32.0	—	1,6	60.0	200.0
Eğitim hizmetleri	35,0	—	—	—	15.0	50.0
Sağlık hizmetlileri	7,4	—	—	—	13.0	35.0
D. Ulusal Sendikalar						
Otobüs şirketleri	—	1,6	—	—	—	—
Montaş	0,8	—	—	—	—	—
Metal atölyesi	1,6	—	—	—	—	—
Santiago mobilya imalatçıları	0,8	—	—	0,3	—	—
E. Diğerleri						
Petrol rafineri işçileri	—	3,8	—	—	1,2	—
ENDESA	6,5	—	13,6	2,1	7,2	18,0
Kimya ve eczacılık	1,6	—	8,2	0,4	—	—

Hugo Calderon, Jaime Ensignia, Eugenio Rivera

— ŞİLİ SİYASİ MUHALEFETİ —

GİRİŞ

Askeri rejime muhalif siyasi partilerin bir tarihçesini çıkarmak bu makale bağlamında mümkün değildir. Bu nedenle, kitabın diğer bölümlerinde yapılan analizleri tamamlamak üzere, sözkonusu partilerin yalnızca bugünkü durumlarını kısaca ele almakla yetineceğiz.

Ancak partileri genel olarak ele alırken iki temel sorun ortaya çıkmaktadır. İlk sorun, sol örgütlerin yeraltı faaliyeti yürütmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle çalışmaları konusunda yaklaşık da olsa bir fikir edinebilmek, olanaksız denecek kadar güçtür. Muhalefet partilerini ele alırken odak noktasına onların baskı ve zulmun kurbanı olmalarını koymadığımız takdirde, görürüz ki bu partiler son yıllarda Şili tarihinin bir hayli kıyısında kalmışlardır. Bize göre ikinci ve en önemli sorun da budur.

Gramsci, «Machiavelli ve Lenin» adlı kitabında şöyle yazmaktadır: «Bir partinin tarihini yazmak demek, aslında o toplumun tüm tarihini, karakteristik bir noktayı belirlemek amacıyla, tekil bir bakış açısından yazmak demektir. Bir parti kendi özgün eylemliliği ile ülkesinin tarihinde ne denli belirleyici olabilmiş ise, daima o oranda önem ve ağırlığa sahip olacaktır.»[1]

Şili özelinde ise, denilebilir ki, muhalefet partileri 1973'den beri ülkelerinin tarihinde belirleyici bir rol oy-

nayamamışlardır. Bundan dolayı - Gramsci'nin belirttiğinin tersine - bu partilerin tarihi bize Şili toplumunun gelişimi hakkında doğrudan bir fikir sağlamayacaktır. Kısacası tartışmaya sol partilerin bugün gerçek bir politik güç ortaya koyamadığı gerçeği kabul edilerek başlanmalıdır.

Cuntanın ilk beş yılında ülke ekonomisinde köklü bir değişiklik meydana gelmiştir. İthal ikamesine dayanan bir ekonomik modelden, ihracatın çeşitlendirilmesi üzerine kurulu bir diğer ekonomik modele geçilmiş, ayrıca bütün devlet girişimleri özel kesime aktarılarak, devletin ekonomide oynadığı rol değiştirilmiştir. Son olarak da yeni sanayileşme rotasını destekleyecek her türlü önlem alınmıştır.

Farklı işlevlere sahip kurumlarda bu temel üzerinde bir dizi değişiklik yapılmıştır: Yeni iş kanunu, yeni eğitim kanunu - ki bu kanun üniversiteleri de yeniden biçimlendirmektedir - sağlık ve sosyal yardım sisteminde yapılan reformlar, idari reform v.s. Hazırlanan yeni anayasada bu değişiklikler en ayrıntılı biçimde yer almaktadır. (Bu konuları kitaptaki diğer makalelerde incelemeye çalışmıştık).

Muhalefet, bütün bu değişimler üzerine çok sınırlı, hatta hemen hemen hiç denebilecek bir düzeyde etkide bulunabildi. Bu, bir ölçüde, dönemi izleyen uygulamaların muhalefetteki parti ve örgütlerin politik-ideolojik savları üzerinde yoğunlaşmasının nedenidir.

Muhalefet partilerinin siyasi arena dışında kalmalarını, hiç değilse kısmen açıklayabilecek nedenler nelerdir?

Görünürdeki ilk neden tüm sol partilerin önder çekirdeğinin ülke dışında bulunmasıdır. Ülke içindeki örgütlenmeyi darbeden önceki «eski» kadrolardan bağımsız olarak üstlenebilecek bir önderlik yaratılamamıştır.

İkinci bir neden olarak açık ki, partilere uygulanan baskı gösterilebilir.

Çeşitli muhalefet partileri, Şili'de ne türlü değişimlerin meydana geldiğini ve bu değişimlerin programla-

rında, stratejik ve taktik önerileri üzerinde ne türlü etkileri olması gerektiğini bir bütünlük içerisinde öngörebilmeyi şimdiye dek başaramadılar. Bu da üçüncü bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dördüncü bir neden olarak toplumsal kitle örgütlenmelerinin partilerden, eskiye oranla büyük ölçüde bağımsız gelişmiş olmalarını alabiliriz. Ancak bu kitle örgütlerinde hiçbir parti üyesinin çalışmadığı anlamına gelmez, daha çok bu örgütlerin faaliyetlerinin (tutuklu ve kayıpların ailelerince kurulmuş birlikler, sendikacıların taban örgütleri, işsizler komitesi, öğrenci örgütleri) partilerinkinden daha ileri olduğu gerçeğini ifade eder. Bu örgütler daha geniş bir hareket alanına ve gerçekliğe daha iyi müdahale etme olanaklarına sahiptir. Geçmişte, partiler önderliğindeki toplumsal hareketler içinde yaşanan kötü deneyler nedeniyle, sözkonusu örgütler hareket alanlarını partilerden bağımsız kılmaya özen göstermektedirler.

Beşinci nokta, partilerin içinde bulunduğu genel bunalımla ilgilidir. Çeşitli bölünmelerde kendini gösteren derin bir ideolojik bunalım gözlemlenmektedir; bu aynı zamanda marksizmin de içinde bulunduğu bunalım ile ilgilidir.

Ancak saydığımız nedenler arasında herhalde en temel olanı üçüncüsüdür. Askeri rejimin politikasıyla bağıntılı olarak hayata geçirilen köklü değişiklikler ülkede tamamen yeni bir ideolojik, ekonomik ve toplumsal durum yaratmıştır. Partilerin bu yeni gerçekliği kavrayıp, ona karşı tavır almak konusunda ve gelişen yeni ilişkilere göre güncel ve gerçekleştirilebilir çözümler önermekte gösterdiği hantallık, tecrit olmalarına yolaçmıştır. İşte bu nedenle toplumsal muhalefet hareketi fiilen öndersiz gelişmek zorunda kalmıştır. Açıktır ki, bu durum insiyatifin iktidarın elinde bulunması anlamına gelmektedir.

Devlet aygıtında gerçekleştirilen düzenlemeler yoğun bir ideolojik saldırıyla desteklenmiştir. Bu saldırının kö-

şe taşları olarak tüketim hırsını kamçılayıcı propaganda ve «daha yüksek bir hayat standardı» vaadleri kullanılmıştır. Ayrıca birey-toplum ilişkisinde, bireyin dayanışma, iletişim gibi toplumsal ilişki biçimlerine ait olma bilincini etkisiz kılmak amacıyla, bu ilişki salt bir bireysel soruna indirgenerek, toplumsal ilişkiler örgüsü parçalanmaya çalışılmıştır.

Tüketim ideolojisi, düzen ve mali güvenlik v.b. gibi değer yargılarının yaygınlaşmasına ek olarak politik muhalefet baskı altına alındı ve yasadışı ilan edildi. Devlet meşruiyetini ve politik istikrarlılığını arttırmak için bölünmeler ve pasif tutumların da yardımıyla tüm bu araçları kullandı. Bütün bu çabaların vardığı en üst nokta ise yeni bir anayasanın hazırlanması olmuştur.

Askeri rejimin politikasından zarar gören toplumsal grupların politik temsilcileri, uzunca bir zaman daha güç şartlar altında yaşamak zorunda kalacaklardır. Muhalefet hareketinin genel olarak yeniden canlanabilmesi, sahip olduğu zaafları aşmasına bağlıdır.

HRİSTİYAN DEMOKRAT PARTİ — PDC

Açıklamalarımıza Hristiyan Demokrat Parti ile başlamak yerinde olacaktır. Güncel koşullar, bu partiyi Şili muhalefet hareketinin radikal ucu haline getirmiştir, çünkü sol örgütlenmelere kıyasla baskıdan çok daha az etkilenmiştir (Hristiyan Demokrat Parti yasaklanmış değildir, faaliyetleri geçici olarak durdurulmuştur). Bu nedenlerden dolayı parti hakkında detaylıca sözetmek gerekmektedir.

PDC (Partido Democrata Cristiano)'nun ortaya çıkışı 1935 yılına dek uzanır. 1935'de Muhafazakar Parti'nin, özellikle gençlik tabanının katılımıyla «Falange Nacional» kurulmuştu (Muhafazakar Parti, tarihsel açıdan bakılınca özellikle geleneksel güçlerin temsil edildiği, hristiyan eğilimli bir partiydi). Bu yeni örgüt, Muhafazakar Partiyi, hristiyanlığın toplumsal görüşlerini egemen kıla-

rak değiştirmeyi amaçlıyordu. Buna göre kapitalizmin yarattığı toplumsal eşitsizlikler hristiyanlığın toplumsal görüşlerinin uygulanmasıyla aşılabilirdi.

30'lu yılların sonunda Falange, Muhafazakar Parti'yi amaçları doğrultusunda değiştirmenin olanaksızlığını kavrayarak bu parti ile ilişkisini kesti ve ayrı bir örgütlenme oluşturdu. Ancak 50'li yılların sonuna doğru Falange, Muhafazakar Parti'nin en ilerici kanadı olan Sosyal Hristiyan Parti ile birleştiğinde, Şili'nin günümüzdeki en önemli partilerinden biri olan Hristiyan Demokrat Parti kurulmuş oldu. 1964 yılında partinin seçkin önderi Eduardo Frei, tutucu güçlerin de desteğiyle oyların salt çoğunluğunu (% 56) sağlayarak, devlet başkanlığına seçildi.

Frei yönetimi, önemli reformlar gerçekleştirmesine rağmen iktidarını koruyamadı ve 1970'e dek seçmenlerinden önemli bir bölümünü yitirdi. Böylece 1970 seçimlerinin başkan adayı Radomiro Tomic, oyların ancak % 29'unu toplayabildi.

Allende döneminde Hristiyan Demokratlarla Unidad Popular yönetimi arasında köklü görüş ayrılıkları ortaya çıkarken, Hristiyan Demokrat Parti muhalefet içindeki önder rolünü giderek yitiriyordu. Bu rolü daha çok Allende'nin düşürülmesi uğruna sürdürülen mücadelenin en reaksiyoner güçleri üstlenmekteydi; Böylece hristiyan demokratlar Unidad Popular'ın devrilmesi hedefine ulaşmış, ancak muhalefet blokunun önderliği mücadelesini yitirmiş oldular. Bu durum partinin, diktatörlüğün kurulmasının ardından, ülke politikasının oluşturulmasına hiçbir şekilde etki edemeyişiyle zaten hemen açığa çıktı.

Tarihsel açıdan bakıldığında Hristiyan Demokratlar içinde iki ana akım mevcuttur. Bu akımlar, ilerici kanadın lideri Radomiro Tomic tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: «Hristiyan Demokratlar içinde 25 yıldır süregelen ve iki farklı akımı ortaya çıkaran bir süreç böylece açığa çıktı. Bir yanda «kendine özgü yol»u diğer yanda «halkın politik ve toplumsal birliği»ni savunan iki akım. Bu iki akımın bakış açıları, Hristiyan Demokratla-

rın Şili'de oynadıkları tarihsel role atfedilen önemle ilişkili şu iki teze indirgenebilir: Birincisi «Marksizme alternatif olmak», ikincisi ise «Kapitalizme alternatif olmak» savındadır.»[2]

PDC tarhindeki bu iki akım kendisini askeri darbe anında açıkça ortaya koymuştur. 1971'den beri parti önderliğini elinde bulunduran sağ kanat, askeri cuntayı desteklemiştir. İlerici kanat ise 13.9.1973'de yayınladığı bir bildiriyle askeri cuntanın meşruiyetini tanımadığını açıklamış, darbeyi mahkum etmiş ve demokratik düzeni savunurken hayatını yitiren başkan Allende'nin tavrını desteklediğini bildirmiştir.»[3]

Hristiyan Demokratlarla askeri rejim arasında çelişkilerin ortaya çıkması için uzun bir zaman geçmesi gerekmedi. Ve 1975'de rejimle bütün ilişkiler koparıldı. 1975'de do Frei bir bildiri yayımlayarak diktatörlüğün kaldırılması ve yerine yeni bir yönetim kurulması çağrısını yaptı. Ancak, bu girişim muhalif güçler arasında hiçbir yankı uyandırmadı.

Bu andan itibaren askeri cunta ile Hristiyan Demokratlar arasındaki çelişkiler giderek keskinleşti. Hristiyan Demokratların muhalefet eylemleri uzun zamandan beri yasal sınırlar içinde yürütülmekteydi. Bunun nedenlerinden biri, Parti solunda birçok kişinin üzerine yoğun bir siyasi denetim uygulanması idi. Hatta bu yüzden bir kısmı siyasi mülteci olarak yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştı. Ancak şüphesiz ki en önemli neden, Partide 1971'e dek hakim olan sol kanadın UP partileriyle koalisyon kurmak şeklindeki stratejisinin başarısızlığa uğraması oldu. Allende yönetimi altında Hristiyan Demokratlar ve UP arasındaki çelişkiler sağ kanadı güçlendirmişti.

Hristiyan Demokratlar askeri cuntaya karşı muhalefet geliştirebilecek belirli bir hareket alanına sahip olmalarına rağmen, bugüne dek uygun bir alternatif yaratmayı başaramadılar. Ekonomik açıdan bakılırsa bunun temel nedeni ekonomi politikası hakkında net görüşlere sahip olmayışlarıdır. PDC çizgisinde bir dergi olan *Hoy*'da

partinin alternatif ekonomik görüşleri 1978'de kabaca şöyle özetleniyordu: «Ne çok fazla, ne de çok az», ya da Frei'in deyişiyle: «Askerlerin yaptığı olumlu işleri inkar etmiyoruz. Hiç kimse, enflasyonla savaşın, ihracatın çeşitlendirilmesinin ve dışa açılmanın karşısında değildir. Yeter ki ulusal konumumuz ve dış dünyadaki gelişmeler yeterince değerlendirilebilsin... Oradan yeni ve daha büyük bir himayecilik tehditi gelmektedir. Ülkenin gelişmesinde üretken bir girişimci sınıfın varlığının önemi görmezlikten gelinemez, ancak böyle bir sınıfı, ülkeleri ve üreticileri bizzat sömüren finans manipulatörleri ile karıştırmamalıyız. Çok fazla şeye sahip olan azınlığın dünyası ile, hayati ihtiyaçlarını bile sağlayamayan çoğunluğun dünyasının varlığını yanyana sürdürebildiği ikiye bölünmüş bir ülkede demokrasi'den sözedilemez.»[4]

Hristiyan Demokratların çözemedikleri sorun şurada yatmaktadır: Bugüne kadar gerçekleştirilen şekliyle enflasyonla savaşı, ihracatın çeşitlendirilmesini ve dışa açılmayı desteklerken, aynı zamanda kapitalizmin yeniden biçimlendirilmesi sürecinin itici gücü olan finans burjuvazisinin rolünü kabul etmektedirler. Ancak bu toplumsal grubun rolü kabul edildiğinde, şu sıra bizzat onun elinde toplanan, sermayenin yoğunlaşma olgusunu eleştirmek çelişki doğurmaktadır. Aynı şekilde 'Finans manipülatörlerini' eleştirirken, üretken girişimci sınıfını göklere çıkarmak da bir çelişkidir; çünkü tüm finans aygıtını denetimi altında bulunduran kesim tam da bu girişim sektörüdür. Şili halkının büyük bir kısmının içinde yaşadığı yokluk ve kıtlığa karşı çıkıp, buna bir çare ararken, halk kesimlerinin politik temsilcisi olarak şu veya bu düzeyde önemli bir rol oynayan sol kesim ile ittifaka girmeyi reddetmek de bir çelişkidir. Hristiyan Demokratların 1977'den beri, geniş bir katılımla oluşacak ve demokrasinin kurulmasını ve yenilenmesini sağlayacak muhalefet cephesi çağrıları başarısızlığa uğramıştır. Bu başarısızlığın nedeni, açıklanan çelişkilerde aranmalıdır.

Eduardo Frei 1979 tarihinde Valparaciso'da bir ko-

nuşması esnasında demokrasinin yeniden kurulması için şöyle bir programdan sözetmiştir: «Temel hak ve özgürlüklerin varlığının yeniden sağlanmasını öneriyoruz... Anayasa reformu konusunda bir taslağın, temsil yetkisine sahip bir organ tarafından hazırlanmasını öneriyoruz... Biz, geçmişin yaralarını sarmayı, demokrasiyi yeniden kurmayı ve Şili'nin uluslararası güvenliğini güvence altına almayı öneriyoruz... Biz, tüm sendikal hakların yeniden geçerli kılınmasını ve plan laboral'ın (iş kanununun) temelden değiştirilmesini... siyasi partilere faaliyet hakkı tanınmasını... seçim kütüklerinin derhal yeniden teşkil edilmesini öneriyoruz.»[5]

Bu program, hükümetin hazırlanan anayasayı onaylatmak amacıyla 11 Eylül 1980'de yaptırdığı halk oylaması dolayısıyla yeniden kamuoyuna açıklanmıştır. Halk oyunun sadece hükümet temsilcileri tarafından hazırlanmış olan bir anayasayı onaylatmak amacıyla yapılmış olması ve 11 Mart 1981'de yeni Pinochet hükümetinin bu anayasa çerçevesinde kurulmuş olması açıkça göstermektedir ki, Hristiyan Demokrat Parti ve Frei tarafından önerilen program başarısızlığa uğramıştır. Gerçekten de hükümet Hristiyan Demokrat Partiden bağımsız davranarak kendi kurumlaştırma planlarını gerçekleştirmiş ve sonra da bu partiyi kurduğu yeni politik sisteme tabi olmaya zorlamıştır. Hristiyan Demokratların halk oylamasından ve yeni anayasanın kısmen yürürlüğe konmasından sonraki tavrı hakkında bir parti sözcüsü, Fransız Le Monde gazetesine şu açıklamayı yapmıştır: «Sanıyorum muhalefet gerçekçi olmak zorundadır: Gelecek 4 ya da 5 sene içinde muhalefet, açıktır ki, bu yönetimi değiştirebilecek güce sahip olamayacaktır. Önceleri bu türlü zorba bir otoritenin Şili'de yaşama şansı olmadığı düşünülüyordu. Sonra, 75/76 ekonomik krizi esnasında diktatörlüğün artık bu krizi atlatamayacağı düşünüldü. Daha sonra ise bu işi uluslararası baskının halledebileceği sanıldı. 11 Eylül 1980 bütün bu hayallere bir son vermiştir. Şimdiden sonra yapılması gereken, uzun vadeli he-

defler tespit edip, toplumu temelden itibaren evrimci bir şekilde değiştirmeye çalışmaktır. Üniversitelerde, fabrikalarda, yerleşim bölgelerinde, kışlalarda perspektifimiz, partinin doktrin ve yapısını yenilemek ve güçlendirmek yolunda sabırla çalışmak olmalıdır. (...) Ulusal gerçekliği yeniden değerlendirmek, parti kadrolarını eğitmeye bugünden başlamak ve Şili'deki tüm demokratik örgütlenmelerin katılımıyla ülkenin politik çehresinin değiştirilmesine değin bir taslağın hazırlanmasına çalışmak zorunludur.»[6]

Hristiyan Demokratların gelecekte bir alternatif konumu kazanabilmeleri partinin gelişimine bağlıdır. Bu alternatifin askeri diktatörlüğün sürekliliğini sağlayıcı bir çözüm mü olacağı, yoksa kendini yenileyebilmiş bir sol hareket ile birlikte Şili toplumunun demokratikleşme sürecini başlatıcı bir güç mü oluşturacağı da artık kesinlik kazanmak zorundadır.

ŞİLİ SOSYALİST PARTİSİ

Bu bölümde sosyalist partinin günümüzdeki durumunun ayrıntılı bir görünümünü vermeye ve partiyi Şili'de son yedi yıldır meydana gelen değişikliklere bağlı olarak analiz etmeye çalışacağız. Bundan başka sosyalistlerin perspektifini yakından tanımak üzere PS'nin sunduğu stratejik ve taktiksel önerileri kısaca özetleyeceğiz.

Ancak bu söylediklerimizi gerçekleştirmek oldukça güç olacaktır. Çünkü parti birçok küçük grupçuklara bölünmüştür. Bu bölünme öylesi boyutlara varmıştır ki, bu gruplardan hangisinin başkan Allende'nin örgütünün gerçek mirasçısı olduğunu bakıp çıkarmak artık olanaksız hale gelmiştir.

Bu nedenle biz, sadece sosyalistlerin farklı fraksiyonlarını değil, sol hareketin bütününü ilgilendiren tartışmaların temel noktalarını belirten genel bir bakışla yetineceğiz. Partinin tarihini kısaca gözden geçirirken, öncelikle Şili sosyalizminin bugün içinde bulunduğu krizin kavranmasına yönelik noktaları irdelemeye çalışacağız.

Şili'de 1932 yılında sadece 12 gün iktidarda kalabilmiş olan bir «Sosyalist Cumhuriyet» kurulmuştu. Sosyalist Parti, bu cumhuriyetin kurulmasında şu veya bu şekilde emeği geçmiş bir dizi grupçuğun birleşmesiyle 19 Nisan 1933'de oluşturuldu. Partinin kuruluşu ile ilgili bir dizi nesnel faktör, merkez komitenin Mart 1974 tarihli bir bildirisinde şöylece özetlenmektedir:

«Partinin oluşumu 1929'daki kapitalist dünya bunalımı ve bu bunalımın ülke içindeki dramatik etkileriyle yakından ilgilidir: Güherçile endüstrisindeki kriz, kitlesel boyutlara varan işsizlik, ücretlilerin fakirleşmesi, orta sınıfın hayat standardında görülen ani düşüş; tüm bunlar politik mücadeleye ciddi biçimde yansıyan sosyal mücadelelerin ortaya çıkmasına ve 1932 Sosyalist Cumhuriyeti ile bunu izleyen baskı dönemine yolaçmıştır.»[7]

Yeni partinin kurucuları açısından bu nesnel faktörlerin yanısıra, halkın mücadelesini yönlendirebilecek bir örgütün kurulmasını zorunlu kılan öznel nedenler de söz konusuydu.[8] Şili toplumunun sorunlarını kavramaktan bile uzak bir hizip durumunda kalan Komünist Partisinin izlediği politik çizgi de bu gelişime yolaçan temel nedenler arasındaydı.

Sosyalist Parti kuruluşunun ilk dönemlerinde orta sınıfın radikalleşmiş kesimlerinin politik sözcüsü idi. İşçi ve köylü kitleleri üzerindeki etkisini giderek arttırmaya başlarken, geniş küçük burjuva çevreleri içinde de örgütlenmeyi ihmal etmedi. Sosyalist Partinin gelişme sürecindeki önemli evreler şu şekilde özetlenebilir: Partinin 1938'de iktidara gelen Halk Cephesi içinde Komünist Parti ve Radikal Parti ile birlite yer alması (Radikal Parti orta sınıfların çeşitli gruplarının, maden burjuvazisi ve Güney Şili'deki tarım kapitalistlerinin sözcüsüdür).; 1952' de eski general Carlos İbanez'in desteklenerek hükümetinde birkaç bakanlıkla yeralınması (Bu ittifak bir sene sonra çözülmüştür.); 1957'de Komünist Parti ile birlikte FRAP'ın kuruluşu (FRAP - Halk Eylem Cephesi); bu ittifak 1958 ve 1964 yıllarında başkan adayı olarak sosya-

list Salvador Allende'yi göstermiştir; 1970'de Allende Unidad Popular koalisyonunun yönetim başkanlığını üstlenmiştir.

Sosyalist Partinin önemli bir özelliği ise, içinde barındırdığı farklı ideolojik eğilimlerdir «Dönemin devrimci düşünsel ortamındaki ideolojik eğilimlerden - Marksizm, anarşizm, sosyal-demokrasi, milliyetçi-halkçılık, troçkizm gibi - ortak bir devrimci ve anti-emperyalist cephe oluşturulabilmiştir.»[9]

Şüphesiz ki bu durum, farklı akımların arasında sürdürülen tartışmaların bir sonucu olarak istikrarsız bir yapıya yol açmıştır. Ancak partinin dogmatik olmayan bu tutumu, aynı zamanda onun sahip olduğu etkinliği de açıklamaktadır. Bu tutum kuruluş bildirgesinde şu şekilde ifade edilmektedir: «PS, marksizmi, gerçekliğin ve zenginleştirilmiş, düzeltilmiş bilimsel verilerle beslenen toplumsal gelişmenin açıklanması metodu olarak görmektedir.»[10] İdeolojik bağımsızlık kaygısı partiyi II. ve III. Enternasyonalle mesafeli bir ilişki kurmaya itmiştir. Bu tutum, Komünist Partiyle arasında birçok görüş ayrılığına neden olmuştur. PS, ancak 1967'de kendisini Marksist-Leninist olarak tanımlamıştır, ama bu durum, bu konumda gerçek bir birlik sürecine gidildiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Tersine varlığını sürdürmeye devam eden farklı eğilimler, darbeden sonra meydana gelen aynı veya başka tür bölünmelerde yaşamaya devam etti.

PS'nin bir diğer önemli özelliği ısrarla vurguladığı, «Latin Amerikalılık Ruhu»dur. Allende döneminin ekonomi bakanı ve PS'in fraksiyonlarından birinin lideri olan Pedro Vuscocic'in düşüncesine göre, «Latin Amerikalılık ruhu sayesinde devrimci bağımsızlık savaşının kıtasal karakterini savunan düşünce ve değişmez bir tarihsel amaç olan Latin Amerika halklarının birliğini sağlama hedefi gerçekleşecektir.»[11]

Sosyalist Partiyi tarihsel olarak Komünist Partiden ayıran bir üçüncü özellik ise, Şili devriminin sosyalist bir karakter taşıyacağı konusundaki ısrarı ve Şili günceline

hitap edebilme yeteneğidir. Ancak Şili güncelinin tanınması konusunda daima esnek bir tutum takınması, bu konuda son derece farklı anlayışları taşıyan grupların bir arada varlığını sürdürmesini olanaklı kılmıştır.

Askeri darbeden en ağır şekilde etkilenen parti, hiç şüphesiz ki Sosyalist Parti'dir. Yöneticilerin, orta düzeydeki kadroların ve tabandaki üyelerin birçoğu öldürülmüş, bir çoğu da hapse atılmıştır. Bu nedenle partinin örgütsel bütünlüğü büyük oranda zedelenmiştir; çünkü PS bir kitle partisi olduğundan yeraltında çalışabilme yeteneğine zaten sahip değildi.

Darbeden kısa süre sonra ortaya farklı tutumlar çıktı. Örgüt beyinlerinin yitirilmesi ve sayısız tarihsel önderin sürgün edilmesi sonucunda Şili'de iki ana akım meydana geldi, Bölge Komitelerinin Ulusal Koordinasyonu (Coordinadora Nacional de Regionales) olarak adlandırılan ilki, ülke dışındaki önderlerden bağımsız olarak davranma eğilimi içinde, oldukça radikal bir politika izlemeye başladı. İkinci akım (Almeyda) ise, geleneksel önderlerle sınırlı bir ilişki sürdürmeye devam etti. Bölünme yasal olarak 1977 yılı başlarında meydana geldi. Bölge Komiteleri Ulusal Koordinasyonu dış temsilcisi Pedro Vuscovic, ülke dışındaki merkez komite tarafından partiden ihraç edildi. Vuscoviç buna karşı çıkarak, yurtdışında Carlos Altamirano tarafından yönlendirilen kesimle arasındaki bölünmeyi açıkladı.

Her iki grup da partinin yeniden inşası sürecini yönlendirecek durumda değildi, tersine yeniden ve yeniden bölünüyorlardı. Önceleri iki gruba ayrılmış olan Coordinadora, sonra öylesine çok bölündü ki, bu süreç bazı önderlerinin «Altamirano» taraftarlarıyla ilişki kurmasına yolaçtı. Bu kesim sonuçta 1979 yılında Allende'nin eski dışişleri bakanı Clodomiro Almeyda tarafından yönlendirilen gruptan ayrıldı.

Konuya biraz daha açıklık getirmek üzere şu an sosyalist partide varolan farklı akımları bir şema ile göstermenin yararlı olacağı kanısındayız.

Ampuero Grubu	Bölgelerin Ulusal Koordinasyonu	
1967'de ayrıldı ama bugünkü örgütlenme çabalarında önemli bir rol oynamaktadır.	1977'den itibaren bağımsız bir grup olarak ortaya çıktı.	
	Vuscovic Kanadı	**İç kanat**
	Şili, Meksika ve Avrupa'da örgütlü	Şili ve Amerika'da örgütlü
Altamirano Grubu	**Almeyda Grubu**	**Aniceto - Rodriguez Grubu**
1980'de birlik kongresi için çağrıda bulundu. E. Sahnake'yi genel sekreterliğe seçti.	Komünist Parti - Birleşik Halk Eylemi - İşçiler - Köylüler örgütü ve Radikal Parti tarafından asıl sosyalist parti olarak tanımlanmaktadır. Ülke içinde komünist partiye yakın bir konumu olup, PS içinde ortadoks marksist leninist çizgiye en yakın eğilimi temsil eder.	Ayrılmamış olmasına rağmen bağımsız eylemler geliştirmektedir. Sosyal demokratlar tarafından yönlendirilmekle birlikte Avrupalı sosyal - demokratlarla bir tutulmamalıdır.

Tüm örgütü kapsayan bölünmeler, öncelikle 1973 yenilgisinin, ama aynı zamanda da solcuların, diktatörlüğün ilk yıllarında askeri rejimin başarısını engelleyebilecek bir direniş hareketi örgütlemek konusunda gösterdiği yetersizliğin bir sonucudur. Bölünmelere dair gösterilebilecek üçüncü neden ise askeri rejimin izlediği politikadır.

Askeri rejim, ülkede yeni ekonomik, toplumsal, politik ve ideolojik oluşumlar meydana getirmeyi başarmıştır. Bu durum ise gerçekliği açıklamanın geleneksel biçimlerini geçersiz kılmıştır.

Askeri cuntaya karşı gerçek bir alternatif oluşturulamaması, çeşitli grupların 1973 öncesi duruma denk düşen ideolojik tartışmalar içinde kaybolmasına yolaçmıştır.

Yine de varolan tartışmanın temel noktalarını kısaca bir gözden geçirmek yerinde olacaktır. Ancak ayrılmalarda, örgütlenme içinde uzun zamandır süregelen siyasi kariyerizm nedeniyle ortaya çıkan kişisel çelişkilerin de etkisi olduğu dikkate alınmalıdır.

1) *Ampuero Grubu:* Bu grup, Sosyalist Parti'nin sınırlarını aşarak, MAPU ve İC gibi (bunlar hakkında ileriki sayfalarda bilgi verilecektir) örgütleri de kapsayan bir örgüt kurma fikrinin en ateşli savunucusudur. Bu gruba göre sosyalist akım, komünist ve sosyal-demokrat akımlardan bağımsız olarak örgütlenmelidir. Yine bu gruba göre, «üretim araçlarının topluma devredilmesi ve işçilerin devlet aygıtı üzerindeki denetimi talep edilmeksizin, sosyalizmden sözedilemez.»[12] Ampuero, yaşanan deneyler ışığında 'reel sosyalizm' diye adlandırılan sosyalizme karşı tavrında değişiklik yapmak gereğini duymamakla birlikte, 'proletarya diktatörlüğü' kavramının bugünkü anlamıyla yönetimde keyfilik ve hukuksal düzenin demokratik karakterinin ortadan kaldırılması demek olduğunu görmekte ve bu şartlar geçerli olduğu sürece proletarya diktatörlüğünü zamansız bulduğunu söylemektedir. Avrupa komünizmine göre bu grup, kendisinin «otonomi ve... devletlerarası ilişkilerde güç politikasını yadsıma eğilimine» sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Ampuero'ya göre Unidad Popular, yenilgiden sonra toparlanmayı başaramamıştır. Sol güçlerin Hristiyan Demokrasiden bağımsız bir politik programa sahip olması gerekmektedir. Ampuero, Şili'de sosyalizmin gündemde bulunduğu düşüncesindedir ve diktatörlüğün niteliği gözönüne alındığında «demokrasiye barışçıl geçiş» fikri akla

yakın değildir. Sayısal azlığına rağmen, bu grup belirli bir etkinliğe sahiptir.

2) *Bölgelerin Ulusal Koordinasyonu:*

Koordinasyon içinde özellikle Pedro Vuscoviç önderliğindeki akım etkindir. Bu grup açısından Altamirano ile bir anlaşma ancak Altamirano içinde «tabanda sol bir eğilim güçlendiği»[13] takdirde sözkonusu olabilir. Almeyda konusunda ise, bu grubun politik zayıflığını Komünist Partiyi destekleyerek dengelemeye çalıştığı düşünülmektedir. Koordinasyon aynı zamanda sosyal demokrat akım ile daha mesafeli ilişkiler kurmak gerektiğine inanmaktadır. Sosyalizm hakkındaki görüşleri ise geleneksel anlayışın dışına çıkamamaktadır. «Özel mülkiyetin devletleştirilmesi tek başına otoriteleşme ve bürokratlaşma eğilimlerini engelleyebilecek yeterli koşul değildir» demesine rağmen, 'Proletarya diktatörlüğü kavramını' muhafaza etmektedir. Vuscoviç'e göre Unidad Popular, Şili içinde işlerliğini yitirmiştir. Ülke dışında ise sadece bir koordinasyon merkezi olarak görev yapmaktadır. Vuscoviç'e göre tek çözüm, diktatörlüğün bir halk hareketi tarafından devrilmesidir. Bu halk hareketini kırsal kesim ve kentteki işçi sınıfı, topraksız köylü, orta sınıf ücretlileri ve serbest çalışanlar ile küçük girişimcilerin geniş bir kesimi meydana getirecektir. Hristiyan Demokratların bu hareket içinde hiçbir yeri olmamalıdır. Koordinasyon grubuna göre «Burjuva demokrasisinin yeniden kurulması için girişilen hiçbir deneyin yaşama şansı yoktur. Bu yüzden Şili'de sosyalizm her zamankinden daha fazla gündemdedir.» Bu grubun etki alanı hakkında şu sırada elimizde güvenilir kaynaklar bulunmamaktadır.

3) Altamirano Grubu: Diğer bütün gruplar gibi, bu grup içinde de — daha belirgin biçimde olarak — birçok farklı görüş hüküm sürmektedir. Grubun özelliklerini temsil edebilecek en uygun kişilik olması nedeniyle, özellikle Altamirano'nun görüşleri üzerinde duracağız. (Altamirano 1971 - 80 arasında PS'nin genel sekreteriydi ve Allende

hükümeti esnasında partide sol kanada dahildi.) Altamirano da sosyalist bir örgütlenme oluşturulması yanlısıdır. Bu örgüt anti-komünist olmayacaktır, ama «kendi özgün tarihsel bakışına ve bugüne değin komünist partilerin savunduklarından farklı bir politik ilkeler ve ahlâki değerler çerçevesine sahip olacaktır.»[14]

Grup içerisinde önemli bir kişilik olan Jorge Arrate'nin belirttiğine göre, sosyalizm, «sadece üretim araçlarının devletleştirilmesiyle gerçekleştirilemez. Daha çok, tüm toplumsal alanlara kitlelerin aktif katılımı anlamında bir özgürlük ve demokrasi anlayışının gerçekleştiği bir devlet aygıtının varlığı gerekmektedir.»[15]

Proletarya diktatörlüğü modelinin tarihi düşünüldüğünde Arrate'ye göre «sosyalist partinin bu modeli savunması bir yanılgıdır.» Arrate daha ziyade 1947'deki PS programında kullanılmış olan «demokratik işçi cumhuriyeti» kavramını savunmaktadır ve şüphesiz ki bu kavramın içeriğinin geliştirilmesi gerektiğini de kabul etmektedir. Altamirano «tabanda kurulan geniş ittifaklara Hristiyan Demokratların önderleriyle girmeyi» zorunlu bulmaktadır. Bununla birlikte, yine de «stratejik ittifaklara bel bağlamadıklarını, diktatörlüğün ancak politik ve toplumsal bir kitle hareketi ile devrilebileceğini söylemektedir. Arrate, Şili'de sosyalist bir devrim sürecinin oluşmasını kısa vadede olanaksız görmektedir.

4) *Almeyda Grubu:* Almeyda grubu «sosyalist birliğin» Komünist Partiyi de kapsaması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlayış bir oranda bağımsız bir sosyalist akımın varlığını da yadsımak anlamına gelmektedir.[16]

Almeyda, Unidad Popular'ın işlevini yitirmediği görüşündedir. Ancak UP'nin bir sosyalizm bloku oluşturmak şeklindeki görüşünün, değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Almeyda'nın gözünde, sosyalizmden ne anlamak gerektiği hakkında farklı sol örgütler arasında ortak bir görüş mevcuttur. Almeyda'nın anlayışına göre solun bir kriz içinde bulunduğu gerçek değildir, çünkü «kriz öncelikle bazı kişilerin kafasında hüküm sürmektedir. Bu

sürgünde olmanın yarattığı bir olgudur, Şili gerçeğinden uzak kalmanın ve bu yoldaşların toplumsal ve ideolojik geçmişlerinin bir sonucudur.» Bu söylenenler Almeyda'nın komünist partiler içindeki geleneksel sosyalizm anlayışına (yani «reel sosyalizme») eleştirel bir açıdan bakılmasını gerekli görmediğini göstermektedir. Aynı şekilde proletarya diktatörlüğü modeline de daha mesafeli bir yaklaşımın izleri görülmemektedir. Anlaşılacağı gibi bu grup - tıpkı komünist parti gibi - Doğu Avrupa ülkelerinde hüküm süren politik sistem ile özdeşleşmiş durumdadır. Almeyda açısından diktatörlüğe karşı mücadelede Hristiyan Demokratlarla gidilecek bir işbirliği önemlidir. Ancak Hristiyan Demokratların ve sosyalizm için blok politikasının hedefleri ayrıldığı ölçüde yapılacak ittifakın pek uzun vadeli bir perspektivi olmayacağı düşünülmektedir. Almeyda grubu özellikle kadroların yetiştirilmesi ve partinin çelik bir disipline sahip olması konusunda leninist bir anlayışa sahip olduğunu vurgulamaktadır.

5) *Aniceto - Rodriguez Grubu:*

Aniceto-Rodriguez grubu sosyalist akımın önemli bir öğesidir. Bu grup, geleneksel olarak sosyal-demokratlar arasına dahil edilmektedir. Her ne kadar Aniceto Rodriguez'in kendisi de, Avrupa'daki modelin azgelişmiş ülkelere uygulanamayacağını söylemekte ise de, biz bu grubu sosyal demokrat akım içinde ele almaya karar verdik.

1979 yılında Altamirano ve Almeyda grupları arasındaki bölünme nedeniyle, Roma'da yayımlanan Şili sürgünlerinin dergisi *Şili - Amerika*'da bir dizi mülakat yeralmıştı. Bu mülakatın amacı Şili sosyalizminin önemli önderleri arasında var olan görüş ayrılıklarını ortaya koymaktı.

Bütün mülakatlarda yeralan bir nokta dikkat çekicidir: Şili'nin şu anda içinde bulunduğu durumun, hükümetin yürürlüğe koyduğu değişikliklerin ve sol hareketlerin eski programlarını yeniden formüle etmelerinden doğacak sonuçların analizi, hiçbir şekilde tartışmanın odak noktasını oluşturmamıştır. Aslında herkes Almeyda'nın şu sözlerine katılmaktadır: «Bugünün Şili'si 1973'ün Şili'

sinden son derece farklıdır... Ekonomik ve toplumsal yapıda olduğu kadar, toplumsal ve politik bilinçte de yoğun değişimler meydana gelmiştir.»[17] Ancak inkâr edilemeyecek bu gerçeklerin salt biçimsel olarak kavranmasından öte bir adım atılamamıştır. Meydana gelen değişimler, taşıdıkları büyük öneme karşın, tartışma materyali olarak kullanılmışlardır. Bu gerçek şüphesiz ki, Şili solunun temel problemini, yani politik anlamda tecrit oluşunu yansıtmaktadır.

Her geçen gün biraz daha açıklıkla göstermektedir ki, kapitalizmin azgelişmiş ülkelerde üretici güçleri geliştiremeyeceği şeklindeki tez yanlıştır. Böyle olmasına rağmen tüm gruplar Pedro Vuscoviç'in ifade ettiği şu varsayımla yola çıkmaktadır: «Bugünkü şartlar altında bağımlı kapitlizm azgelişmiş ülkelerde üretici güçleri geliştirebilme yeteneğini en kısa zamanda yitirecektir.»[18]

Son 10 yıl içinde Brezilya, Meksika, Venezüella gibi ülkelerde üretici güçlerin gösterdiği hızlı gelişmenin, Şili solcularının politik bilinçlerinde hiçbir iz bırakmadığı anlaşılmaktadır. Biz Şili özelinde de, sol kesim tarafından dikkatle araştırma gerektiren kapitalist bir gelişmenin tanıklarıyız. Üretim, yatırım ve ihracattaki artışlar bu gelişmenin yönünü açıklığa kavuşturmaktadır.

Gerçek anlamda herhangi bir alternatif oluşmaksızın gelişen sekiz yıllık diktatörlük dönemi, rejimin istikrarlılığının nedenlerinin araştırılması için yeterli bir gerekçedir. (Hugo Calderon ve Eugenio Rivera'nın bu kitaptaki makalelerine bakınız).

Açıktır ki, cuntanın istikrarlılığı, burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki birlikten, belirli bir ekonomik büyümeden ve özellikle tüketim ideolojisi ile şekillenen bir çeşit ideolojik devrimden kaynaklanmaktadır. Buna karşın, Ampuero şu savı ileri sürmektedir. «Rejimi ayakta tutan şey kaba kuvvettir.»[19] Sosyalizm tartışmalarına katılanlardan hiçbirisi bu sava şüpheyle bakmak gereğini duymamaktadır.

Bir kez daha görülüyor ki, devrimin strateji ve taktikleri, tartışmanın hiç değilse marksist açıdan çıkış noktası olması gereken ülke gerçeklerinin dışında ve belli ideolojik ön koşullar temelinde tartışılmaktadır.

Kendilerini sosyalist akımın ortak paydaşı olarak gören çeşitli örgütlerin siyasi önderleri 1980 yılı ortasında bir araya geldiler. Sosyalistlerin, MAPU'nun (Birleşik Halk Eylemi Hareketi), MAPU-OC'nın (Birleşik Halk Eylemi Hareketi - İşçiler Köylüler) ve IC'nın (Hristiyan Sol) önderleri geniş bir sosyalist hareketin örgütsel yapısının kurulması amacıyla somut adımlar atılması için çaba göstermeye karar verdiler.

Bir araya gelen önderlerin ne dereceye kadar hareketin bütününü temsil ettiklerini söylemek güç. Ancak, solun yaşadığı krizi aşmak konusunda en radikal tutumu takındıkları görülmektedir. Tartışmanın odağında, aşağıdaki noktalar bulunmaktadır:

1 — Şili'de, kapitalizme yeni bir temel oluşturmaya çalışan bir burjuva devrimi gerçekleşmektedir.

2 — Halk hareketi bloku parçalanmıştır. Yeni bir biçim altında yeniden oluşturulması gerekmektedir.

3 — Şili toplumunun yapısı değişmiştir.

4 — Sosyalizm sadece ekonominin devletleştirilmesi anlamına gelmez. Yönetim erkinin bütün düzeylerde toplumsallaşması gerekir.

5 — Sol hareket demokratik çizgisine yeniden sahip çıkmalı veya başka bir deyişle eski demokrasi anlayışını eleştirel bir tutumla ele almalıdır.

KOMÜNİST PARTİ — PC

Komünist Parti, sol hareket içinde önemli bir yere sahiptir. Bu önemini, sadece eski Sosyalist İşçi Partisi'nden Komünist Partisine dönüşerek, varlığını 1922'den beri sürdürmesine borçlu değildir. Partiyi önemli kılan diğer etken: «Ülkenin kuzeyindeki güherçile bölgesinde ve güneydeki kömür ocaklarında yoğunlaşmış olan işçi sınıfının

baştemsilcisi olmasıydı. Bu durum Şili Komünist Partisi'ne, Latin Amerika'nın diğer komünist partilerinin sahip olmadıkları bir proleter taban sağlamaktadır.»[20]

Böylece partinin Şili toplumundaki yaygın örgütlenmesi onun güçlü bir konum elde etmesini getirmiştir. Ancak yukarda belirttiğimiz bu noktalardan yola çıkarak Komünist Partinin, Şili toplumunun sorunlarına her zaman gerçekliğe uygun bir yaklaşımla eğildiği düşünülmemelidir. Tam tersine, birçok durumda Komünist Partinin Şili toplumuna ilişkin yaptığı analiz ve tahminler, aslında başka gerçekliklere denk düşen ölçütler ile değerlendirilip, ideolojileştirilmiştir.

«Şili Komünist Partisi daima, Moskova çizgisini sadık bir şekilde izlemesi anlamında, Ortodoks bir partiydi. Daha da önemlisi, faaliyetlerini olduğu kadar, örgütlenmesini de resmi komünist ideoloji tarafından önerilen modellere uygun olarak gerçekleştirmektedir.»[21]

Komünist Partinin bu tutumunun son zamanlardaki en iyi örneği, Sovyet'lerin Afganistan'a askeri müdahalesini kayıtsız şartsız desteklemesidir. Partinin politik komisyonu, yaptığı açıklamayla «Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı korumak amacıyla giriştiği kararlı enternasyonalist tutumu» onayladığını bildirmiştir.

PC'nin tarihinde, Şili gerçekliğiyle bağdaşmayan birçok tavır görmek mümkündür. Örneğin III. Enternasyonalin «sınıfa karşı sınıf»[23] politikası çerçevesinde, 1930 başlarında yaptığı sovyetler kurma çağrısını söyleyebiliriz. Bu dönemde parti politikası, komünistlerle kesin sınırlar çekmeye yönelikti ve böylece 1932'nin ünlü «Sosyalist Cumhuriyeti»ne karşı tavır aldı. Partinin 30'lu yılların sonunda halk cephelerini hedeflediği politikasında da aynı anlayış hakimdir.[24]

Antifaşist bir cephe oluşturmak için PC öncelikle Hristiyan Demokratlarla ittifaka girmeyi gerekli görmektedir. Bu tavır, yukarıda alıntı yaptığımız belgede şöyle açıklanmaktadır: «Geniş ve kalıcı bir ittifak kurma niyetimiz bizi, Hristiyan Demokrat Parti ve Unidad Popular

arasında sağlam bir birlik oluşturmaya yöneltmektedir. Şüphesiz ki bu birlik faşizme karşı mücadele temelinde olacaktır.» PC, Hristiyan Demokratlardan ittifak konusunda bugüne dek olumlu bir yanıt alabilmiş değildir.

PC, Şili solunun bütününü yönlendirmeyi amaçlamakla birlikte, faaliyetlerinde kesin bir başarı elde edememiştir. Olsa olsa farklı sol örgütlerle anlık ittifaklar kurabilmiştir. Bazı sol örgütler ise Komünist Parti ile etkileşim içine girmekten özellikle kaçınmışlardır. (Sosyalist Partinin bazı bölümleri, MAPU, IC, v.s.) Bunlar yeni bir düzeyde politik işbirliği gerçekleştirmek için, daha diktatörlüğün ilk yıllarından beri, değişen gerçekliğe uyum sağlamak ve Unidad Popular döneminden dersler çıkarmak amacıyla çaba göstermektedirler. Solcular içinde en azından birkaç grubun gösterdiği bu tavır Komünist Partinin işini güçleştirmiştir; ancak şu da bir gerçektir ki, Komünist Parti teorisyenleri günümüz Şili'sinin yeni sosyo-politik görünümünü gerçek boyutları ile değerlendirememiştir. Dolayısıyla komünist partinin son yıllardaki politik tavırlarını izlediğimizde varacağımız sonuç, partinin Şili'deki yeni duruma ilişkin olarak hiçbir yeni teorik açıklama geliştiremediği ve Şili toplumu için sözkonusu olabilecek politik araçları yenileyemediği olacaktır.

Komünist Partinin kısa vadede çözmesi çok güç olan sorunlardan biri, şaşırtıcı düzeydeki Sovyetler Birliği yanlısı tutumudur. Bu tutum, aynı zamanda Hristiyan Demokratlarla kurmayı amaçladığı ittifakın güvenilirliği açısından son derece önemlidir. Komünist Partinin uluslararası sorunlarda izlediği SBKP çizgisindeki politika, gerçekte onun faşizme veya diktatörlüğe karşı bir birlik oluşturmasını fiilen engellemektedir. Şili'de insan hakları ve demokratik özgürlükler adına verilecek mücadele programının inanılır ve mantıki olması, bağımsız bir politika izlemeyi ve reel--sosyalist ülkelerde insan haklarının çiğnenmesine tavır almayı gerektirir. Şili Komünist Partisi, Moskova'ya karşı en azından Euro - Komünist partilere,

İtalyan veya İspanyol KP'sine benzer bir tavır almalıdır; ancak bunu yapmaktan yine de çok uzaktır.

Bu anlamda Fernando Mires şunları yazmaktadır: «Şili'de, tüm sol partiler içinde Hristiyan Demokratlarla bir ittifak kurabilme şansına en az sahip olan parti, Komünist Partisidir. Çünkü Hristiyan Demokratlar kendi dahil oldukları sisteme tamamen karşıt bir jeopolitik bloka bağlı olan bir parti ile ittifaka girmezler. PC, dünyanın Sovyetler Birliği'ne bağlı olan partilerinden biridir.»[25]

Sonuç olarak, diktatörlüğe karşı kararlı bir ittifak kurulmasında en kritik sorunlardan biri, Komünist Parti gibi, Hristiyan Demokratların da farklı uluslararası ilişkiler sistemleri içinde hareket etmeleridir. Dolayısıyla ortak bir ittifakın gerektireceği perpesktif üzerinde bir anlaşmaya varabilmeleri olanaksızdır.

11 Eylül 1980'de, «özgürlük anayasası»nın oylanmasından sonra, Komünist Partinin belge ve açıklamalarında yeni bir dilin kullanılmaya başlandığı gözlenmektedir. Bu durum, örgütün askeri diktatörlüğe ilişkin analizlerinde gerçekten bir «dönüş» mü, yoksa eski görüşlerin yeni bir biçim altında, ama aynı içerikle sürdürülmesi olarak mı yorumlanmalıdır? Aşağıda bu soruyu ele alacağız.

Halk oylamasından sonra Hristiyan Demokratlarla anlaşma ve Şili solu içinde önderliği elegeçirme çabaları beklenen sonucu vermeyince, PC şunları söylemeye başladı: «Artık askeri diktatörlüğe karşı daha değişik araçlarla mücadele etmek vakti gelmiştir.»[26]

1980 yılı sonunda halk oylamasıyla ilgili propaganda eylemlerinin değerlendirildiği bir parti mektubunda şu ifade yer almaktadır: «Ayaklanma halkının kullanılması teşvik edilmelidir.» Başka bir açıklamada ise, «Halkın mücadelesi daha kararlı, daha güçlü ve daha bütünsel hale gelmek zorundadır. Halkın önündeki bütün kapılar kapatılmıştır. Demokrasi yolunda ilerleyebilmek için bu kapılar kırılmalıdır. Diktatörlüğe karşı mücadelede cephesel bir savaş vermekten başka bir çıkar yol yoktur.»[26] denilmektedir.

Son dört ayın açıklama ve belgelerine bakıldığında Komünist Partinin politikasında bir değişim meydana geldiği sanılabilir. «Ayaklanma hakkı» konusundaki çağrı, 1980 yılı sonlarında diğer gruplarca gerçekleştirilen bir dizi silahlı eylemin desteklenmesi ve ayrıca bizzat partinin gerçekleştirdiği silahlı eylemler, PC'nin diktatörlüğün devrilmesi için «silahlı mücadeleyi» benimsediği kanısını uyandırmaktadır.

Bu durum, Şili Komünist Partisi gibi on yıllar boyunca siyasi-parlamenter oyunda oynamış, bıkıp usanmadan verili kurumsal çerçeve koşullarında toplumsal değişimler için mücadele vermiş bir parti açısından gariptir. PC, Unidad Popular ve «Empanadalar ve kırmızı şarap ile» barış içinde sosyalizme geçiş tezinin tabanını oluşturmuştur. Askeri cuntanın iktidara gelişini edilgen bir geri çekiliş ile karşılayan parti, hiçbir zaman doğrudan eyleme geçmeyip, sadece sözlü yargılama ve şikayetler ile kendini korumaya çalışmıştır. Aynı parti, askeri diktatörlüğe karşı başından beri silahlı bir direniş mücadelesi yürütülmesini savunan MIR ile yıllardan beri ne taktiksel, ne de stratejik konularda görüşmeye oturmuştur. PC'nin sınıf mücadelesinin gerçek durumunu ve cuntanın sekiz yıldır gerçekleştirdiği toplumsal ve ekonomik değişimleri ciddi bir şekilde değerlendirmeksizin, geçmişte yürüttüğü politikayı böyle birdenbire değiştirmesi oldukça gariptir.

Bazı gözlemciler uzun vadeli bir politika değişikliğinin veya diktatörlüğe karşı cephesel bir savaşımın sözkonusu olmadığını ileri sürmektedir. Buna göre «değişim» sadece partinin kendi tabanına karşı bir reaksiyonudur. Çünkü, partinin halk oylamasına kadar sürdürdüğü politikanın hiçbir olumlu sonuç vermemesi nedeniyle, parti tabanında belirgin bir düş kırıklığı ve memnuniyetsizlik havası esmektedir. «Değişim», ayrıca PC'nin Hristiyan Demokratlar ve diğer sol partilere yönelik ittifak politikasının başarısızlığına karşı bir reaksiyon olarak da yorumlanabilir. Gözlemciler son olarak, bu «yeni çizgi»nin partinin teknik aygıtı tarafından yaratıldığını, ancak PC'

nin etkin olduğu kitle cephesinde hiçbir zaman silahlı mücadele yöntemlerinin benimsenmeyeceğini söylemektedir.

Özetlersek, bu politikanın Komünist Partinin taktiksel bir manevrası olduğu sonucuna varabiliriz. Bu manevrayla partinin her türlü durum için hazırlıklı olduğu kanıtlanmaya çalışılmış ve tabana yeni bir mistik düşünce benimsetilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca diğer politik güçleri Komünist Partinin önderliğinde bir anlaşma zemininde toplanmaya zorlamak gibi bir amaç da sözkonusudur. «Şili toplumu içinde en üst düzeye varan bir kutuplaşmayı ve olası bir iç savaşı önlemek»[27] gibi bir hedef ileri sürülerek, askeri rejime karşı güçlerin ilerki bir tarihte anlaşmaya varabileceği umulmaktadır.

Biz yine de, PC'nin geleneksel anlayışını muhafaza edeceğine ve eski tavır biçimlerine dönmek için «şimdiki politika»sını birkaç ay sonra terkedeceğine inanıyoruz. PC Genel Sekreteri Luis Corvalan da aynı kanıdadır: «Hangi alternatifler var olursa olsun, Şili halkı yolundan döndürülemeyecek ve şu yüce amaçlarından vazgeçmeyecektir: Faşizmi yok etmek ve devletin yapısından ekonomik ve toplumsal yapıya dek her alanda köklü değişiklikler yapacak demokratik bir rejim kurulmasına çalışmak.»[28]

Pinochet Diktatörlüğüne karşı silahlı ayaklanma çizgisi PC'nin kesinlikle temel çizgisi olamaz. Silahlı ayaklanma aynı şekilde muhalefetteki diğer siyasi güçlerin de böyle bir çizgide mücadele edebileceklerini düşünseler bile, şu anda gerçekleştiremeyecekleri bir şeydir. Çünkü bu, toplumsal muhalefet hareketinin yeniden kurulduğu bugünkü safhada intihar etmek anlamına gelecektir.

MUHALEFETTEKİ HRİSTİYAN ÖRGÜTLER IC, MAPU, MAPU - OC

Hristiyanlar şu anki politik süreçte Şili muhalefet hareketi içinde çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Hristiyanların Şili sol partilerinin içinde çalışmaları yeni bir olgu değildir, tersine sol örgütlerin çoğunun içinde bugün

hristiyanların örgütlü olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu toplumsal potansiyel özellikle Hristiyan solu (İC - İzguierda Cristina), MAPU ve MAPU-OC örgütlerinde yoğunlaşmıştır.[29] Bu nedenle ve şu sıralarda belirgin bir yakınlaşma süreci içinde oluşlarından dolayı, Hristiyan muhalefeti bu üç örgüt özelinde ele alacağız

MAPU-OC'nin genel sekreteri Jaime Gazmuri, bir röportajda, bu yakınlaşmanın temelleri üzerine şunları söylemektedir: «Tarihsel kökenimizin ortak, ya da IC ile olduğu gibi benzer olması, bizim Şili gerçekliğinin önemli öğelerine karşı aynı duyarlığı göstermemize ve aynı davranış biçimini benimsememize yolaçmaktadır. Örneğin, diktatörlüğün yürürlüğe koyduğu köklü değişiklikler veya Hristiyan yaradılışının halkçı ve kültürel mirasının önemi ve Katolik Kilisesi konularında olduğu gibi.»[30]

Muhakkak ki, bu örgütler arasında çok yönlü farklılıklar bulunmaktadır; ancak, Gazmuri sözü geçen yakınlaşmayı sağlayan temel öğelere değinmiştir. Hristiyanlara göre bugün bir parti içinde bir yanda Hristiyanlar, diğer yanda Marksistler bulunabilirler; dahası, Marksistler ve Hristiyanlar arasındaki sosyalist ve demokratik devrim amacına sahip bir birlik Latin Amerika açısından derin tarihsel zorunluluktur.

Son birkaç yıldan beri bu gruplar içinde birlikle çalışma yönünde giderek güçlenen eğilimin, onları sonuçta tek bir siyasi parti içinde birleştirmeye dek götüreceği tahmin edilmektedir. Bu konu, şimdiye dek örgütlerin önderleri tarafından hep yalanlanmıştır; ancak, Şili gerçekliğinin ağırlık noktasını oluşturma çabaları, bu örgütler açısından yakınlaşma politikasının ne denli temel bir öneme sahip olduğunu ortaya koyar. Sözkonusu üç siyasi gücün önemini özetle üç noktada toplayabiliriz:

— Bu gruplar hem halk içinde, hem de sosyalist bir perspektife yönelen, hristiyan kültürel geleneğine sahip aydınlar içinde etkindir.

— Bu gruplar son yıllarda anti-faşist bir politika izleyen grupları içine almışlardır.

— Bu gruplar, marksist geleneğe dayanan ve bu üç partiyle demokrasi ve sosyalizm mücadelesinde birlikte tavır alan grupları da içermektedir.

Gasmari'ye göre, yukarıda belirtilen toplumsal kesimleri kapsayan IC/MAPU/MAPU-OC ortaklığı, diktatörlüğe karşı mücadelede önemli bir paya sahip olabilir. Bu örgütlerin Şili solunun temelden kendini yenilemesi için gösterdiği çabayı önemle belirtmek gerekir. IC'nin yayınladığı bir belgede sol hareketin içinde bulunduğu kriz vurgulanmakta ve acil görevler şöylece belirlenmektedir: «Şili'deki halk hareketinin amaçladığı yeni toplumun biçimini saptayacak bir tarihsel taslak hazırlanması; halkın toplumsal örgütlerinin tabanını harekete geçirerek Pinochet rejimini tecrit edecek eylemlerin örgütlenmesi»[37] Çünkü, bütün bu yıllar boyunca askeri diktatörlüğün izlediği politika nedeniyle, «... Sol güçler, diktatörlüğe karşı mücadelenin politik önderliğinde büyük bir yetersizlik göstermişlerdir.»

Son yıllarda Şili'de gelişen toplumsal mücadeleler - diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi - Hristiyan grupların diktatörlüğe karşı mücadelede giderek artan önemini göstermiştir. Askeri diktatörlüğe karşı sadece ideolojik ve şikayetçi karşı çıkışlar değil de, gerçekten somut ve etkili alternatifler yaratılmak isteniyorsa, doğmatik olmayan solun temel görevlerinden biri de, bu gruplarla birleşmek, onların eğilimlerine, inançlarına ve eylemlerine saygı göstermek olacaktır.

SOSYAL DEMOKRAT ÇİZGİDEKİ AKIMLAR

Askeri rejime muhalefet eden siyasi akımlar içinde bir çoğu ortanın soluna ve sosyal-demokrasiye eğilim göstermektedir. Hatta kesin bir sosyal-demokrat yönelim taşımasalar da, Avrupa sosyal demokrasisi ile bağlar taşıyan, örneğin Altamirano/Sahnake'nin sosyalist partisi, IC ve başka gruplar da mevcuttur.

Adı geçen siyasi güçler içinde en belirgin bir biçimde sosyal-demokrat bir çizgi izleyenler, şüphesiz eski Radikal Partinin (PR, Partido Radical) kollarıdır. Radikal Parti, geçtiğimiz on yıllarda girişimcilerin bir kesiminin (ki bunlar, «ithal ikamesi» safhasında gelişmişlerdi) orta tabakanın, hizmetlilerin, küçük girişimcilerin ve serbest meslek erbabı kesimlerinin çıkarlarının sözcüsüydü. Bu kesimler parlamenter bir devletteki katılım mekanizmalarını kullanarak, partileri aracılığıyla devlet aygıtının bir bölümünü denetim altında tutabiliyordu.

Allende dönemindeki toplumsal ve politik kutuplaşmanın sonucunda parçalanan Radikal Parti, siyasi etkinliğini yitirdi. Parçalanma sonucunda Unidad Popular dönemindeki politik ve toplumsal değişimler konusunda olduğu gibi, askeri rejim konusunda da farklı bakış açılarına sahip olan üç ayrı akım meydana geldi. Sonuçta bu akımlardan biri olan Radikal Demokratlar (DR) askeri darbeyi kayıtsız şartsız destekleyerek, rejimin dayandığı güçlerden bir bölümünü oluşturdu ve sosyal reformların perspektifi konusunda yönetime yardımcı oldu.

Radikal Parti'nin 1972'deki bölünmesinden sonra Unidad Popular içinde kalan bir başka grup ise Sosyalist Enternasyonle üye oldu ve o zamandan beri bu kuruluşa tam üye olmanın getirdiği haklardan yararlanmaktadır; hatta şu anda Sosyalist Enternasyonalin Yürütme Komitesinde bir temsilciye (eski senatör A. Sule) sahiptir.

Bölünmeden sonra Sol Radikal Parti (PIR) adını alan üçüncü grup merkezci bir politika izlemeye başlamıştır. Hem geleneksel sağcılara ve askeri rejime muhalefet ederken, hem de sol görüşlerle arasına mesafe koymaktadır. PIR'ın siyasi anlayışı ise hemen hemen tamamen İsveç veya Alman sosyal demokrasisinin ekonomi, devlet ve sendika anlayışıyla aynıdır ve bu partilerin modelini Şili gerçekliğine uygulamak istemektedir.

Son yıllarda kendisini «sosyalist-demokratik emek çevresi» olarak adlandıran bir akım, eylemleriyle kendini hissettirmektedir. Bu çevreyi Radikal Demokratların (PR)

ve Sol Radikal Partinin (PIR) eski üyeleri meydana getirmektedir. Amaçlarını «Şili'de varolan bütün demokratik sol eğilim ve grupların tek bir büyük sosyalist-demokratik parti içinde birleştirilmesi.»[32] olarak koymaktadırlar. Bu çevreye, Hristiyan örgütlerden gelen ve «demokratik sosyalizmin ilkelerine göre» kendini yenilemiş bir hareket yaratmaya çalışan gruplar da katılmaktadır.

Eski Radikal Partiye ait gruplaşmaların dışında bir de Sosyalist Partinin eski genel sekreteri Aniceto Rodriguez'in kişiliği çevresinde oluşmuş geniş bir kesim vardır. Bu kesim, sosyal demokrasiye ya da hiç değilse onun sol varyantına yakın bir konumdadır.

Son olarak Hristiyan solun 1977'de Hristiyan Demokratlardan ayrılmış bir kesimini de belirtmemiz gereklidir. Bu kesim, evrimci sosyalizm akımı içine dahil edilebilir.

Ancak, eski Radikal Partiden ayrılmış ve Avrupa sosyal demokrasisi anlamında bir perspektive sahip olan sadece iki gruptan söz edilebilir. Bunlar ne Sosyalist Enternasyonalin, ne de Avrupa Sosyal Demokrat Partilerin mutlak desteğine ihtiyaç duymamaktadırlar; çünkü 1976 Caracas Sosyalist Konferansı'ndan bu yana «saf», ama anlamsız demokratik sol grupçuklar yerine, geniş kitlesel etkinliği olan siyasi örgütleri desteklemeyi tercih etmektedirler.

Bu gruplaşmalar arasındaki ayrımlar şunlardır:

PIR, Unidad Popular dönemindeki sağ muhalefet konumunu askeri darbeden sonra değiştirmemiş, sadece geçici olarak sürüncemede bırakmıştır. Yönetime sadece ölçülü eleştiriler yönelttiğinden, eylemlerine belli bir tolerans gösterilmektedir. Böylece polis tarafından izlenme ve sürgün, bu örgüt için sözkonusu olmamaktadır. PIR önderleri rejime karşı yasal muhalefetin verili koşulları içinde davranmaktadırlar; bu durum onlara güncel siyasi çevre içinde görece önemli bir yer sağlamaktadır.

Muhalefet güçlerinin büyük çoğunluğu zor yoluyla siyasi arenadan uzaklaştırılırken, PIR yasal sınırlar içinde

kalarak kendisini belli etmektedir. Gücünü ise halk kesimleriyle kurulu cılız bağlardan değil, hür teşebbüs ve diğer «baskı grupları» ile kurduğu ilişkilerden almaktadır. Yani sözkonusu olan, hayata dini bir anlayışla değil, özgün düşüncelerle bakabilen orta sınıfın çeşitli kesimlerinden oluşan ve kökeni sosyalist değil, liberal olan bir gruptur. Avrupa sosyal demokrasisinden farklı olarak PİR, işçi sınıfı ile bağları olan bir akım değildir. Siyasal açıdan bakılınca, Şili siyasal yelpazesinin ortasında bulunan bu grup, daha ziyade geleneksel sağ kesimler, ya da Hristiyan Demokratlarla ilişkiye geçmek eğilimindedir. PİR açısından Unidad Popular siyasi ilişkiler kurabileceği bir merkez değildir.

PIR önderleri, ekonomik klanların yönlendiricileriyle sıkı bağlara sahip olan «geleneksel politikacılar sınıfı»na dahil şahsiyetlerdir. PIR'ın faaliyetleri ideolojik modeller, ya da teorik değerlendirmelerden çok politik pragmatizme dayanmaktadır. PIR, yakın zaman önce sosyal demokrat Partiye (PSD) dönüşerek, üye olmak üzere Sosyalist Enternasyonele başvurmuştur.

Bölünmeden sonra da ismini aynen koruyan Sosyalist Enternasyonal üyesi Radikal Parti, iktidar tarafından yasadışı ilan edilmiştir ve esas olarak sürgünden yönetilmektedir. Tarihsel geçmişi PİR'le aynıdır. Bugün hizmetlilerin örgütlenmeleri ve orta sınıfın diğer kesimleri ile belirli ilişkilere sahiptir; ancak politik etkinliği sınırlıdır. PIR'den ayrıldığı noktalar, daha yeni bir geçmişe sahip olması (önceleri Unidad Popular içinde yer almış, sonra sürgün durumu ortaya çıkmıştır), politik konumu (Radikal Parti sol eğilimlidir ve merkezden çok, sol blok içinde yeralır) ve askeri rejime karşı daha kararlı bir muhalefet yürütmesidir. Radikal Parti ideolojik açıdan PIR gibi fikir özgürlüğünü savunan bir tutum içindedir.

Sosyalist Partinin eski genel sekreteri Aniceto Rodriguez önderliğindeki kanadı ise, kökeninde işçi sınıfı ve orta sınıfın alt kesimleri bulunan bir akımdır. Bu akım, kendisini marksist ve demokratik, özgürlükçü bir sosya-

lizmin taraftarı olarak kabul etmektedir. Koyduğu hedefin gerçekleşmesi için önce demokratik bir aşamanın yaşanmasını zorunlu görmektedir. Bu akım, eski Radikal Partiden türeyen grupçuklardan birbirine yakın toplumsal kesimlerin farklı gelenekleri ve anlaşmazlıkları nedeniyle ayrılmaktadır. Böylece, örneğin orta sınıfın çeşitli kesimlerini örgütlemek üzere birbirleriyle rekabet etmektedirler. Diğer yandan Sosyalist Partinin bu kanadı, maden endüstrisi ve ağır sanayide (bakır ve çelik, Huachipato) çalışan işçilerin bir kısmı arasında destek bulabilmiştir. Ayrıca başka sosyal demokrat akımlarla da (örneğin Venezuella'daki Demokratik Eylem Accion Democratica - grubu) ilişkilere sahiptir.

MIR — DEVRİMCİ SOL HAREKETİ

MİR altmışlı yıllarda, Küba devriminin etkisiyle bütün kıtada giderek radikalleşen öğrenci kesiminin sözcüsü olarak ortaya çıktı.

Unidad Popular'ın ekonomik programının çekirdeğini «ekonominin üç kesimi» oluşturuyordu. Unidad Popular iktidarı, dolaylı olarak genç devrimcilerden oluşan bu küçük gruba UP'nin ekonomik programının faydalarından pay alamayan toplumsal gruplarla ilişki kurmak olanağını sağlamış oldu. Bu toplumsal gruplar; kent ve kırsal kesimdeki proletaryanın en alt tabakaları, topraksız köylüler, gecekondu sakinleri v.s. idi. Bu kesimler Unidad Popular programının karşılayamayacağı taleplere sahipti. MİR, rejimin sosyal politikasıyla bütünleşemeyen bu toplumsal yelpaze içinde belli bir yer elde etmeyi başardı.

MIR, askeri darbeden hemen sonra silahlı saldırıya geçti. Darbenin sonuçlarını eksik değerlendirmesi, politikasının ilk dönemini tümüyle belirler. İzlediği politika sonuç olarak toplumdan tecrit olmasına ve devlet istihbarat örgütünün takibi sonucu neredeyse fiziksel olarak yokolmanın kıyısına gelmesine yolaçmıştır. MİR'in öner-

diği mücadele biçimlerindeki radikallik - ki en açık ifadesini «silahlı propaganda» fikrinde bulur - onun ittifak önerilerine veya önerdiği siyasi çözümlemelere aynı ölçüde yansımamaktadır. Bu meselelerde daha çok sağa kayan bir tutum gözlenmektedir. MIR önderleri 1975'de Komünist Partiye şu önerileri sundu: «Goriller diktatörlüğünün devrilmesinden sonra içinde diktatörlüğe karşı tüm güçlerin yer alacağı geçici bir hükümet kurulmalıdır. Bu hükümetin anayasayı hazırlamak üzere görevlendireceği kurul, işçi sınıfı ve bütün halkın katılacağı özgür seçimler yoluyla yeni devletin biçimini belirlemelidir.»

Diktatörlüğün devrilmesinden sonra ona karşı olanların tümünün ortak bir yönetim oluşturması fikri, MİR ile Komünist Parti ve solun benzer bakış açısına sahip diğer güçleri arasındaki temel siyasi ayrımları ortadan kaldırmaktadır. Hristiyan Demokratlarla ittifak yapılıp yapılmaması sol güçler arasında yıllarca tartışma konusu olmuştur. Sonunda MİR de (dişlerini gıcırdatarak da olsa) muhalefet cephesindeki bu önemli güç ile siyasi bir anlaşma yapmanın zorunluluğunu kabul etmiştir. Ancak, MIR yine de sol hareketi körükörüne Hristiyan Demokratların en önemli önderi Eduardo Frei'ın peşinde sürüklemeye çalışanlarla arasına sınır çekmeye özellikle özen göstermektedir.

Halk oylamasından sonra muhalefetin askeri diktatörlük karşısında ciddi bir yenilgiye uğradığı ortaya çıktı. Yeni anayasa, siyasi platformu askeri rejim lehine düzenlemiş, böylece son yıllarda devlet içinde ve ekonomide gerçekleştirilen derin yapısal değişiklikler yasallaşmıştır.

Rejimin hazırladığı anayasanın oylanmasıyla muhalefetin rejime karşı siyasi ayrımlarını koyduğu platform ve perspektifler elinden alınmıştır. Halk oylaması sonucunda muhalefetin anayasayı hazırlayacak bir meclis konusundaki talebi artık geçersiz hale gelmiştir.

Yönetimin içteki istikrarlılığı ve uluslararası konumunda açıkça görülen düzelme, muhalefetin bütün ke-

simlerinin içinde bulunduğu krizi derinleştirmiştir. Yıllarca Hristiyan Demokratları, sağlayacakları olanakları umut ederek destekleyen sol kesim açısından bu kriz özellikle ağırdır; çünkü tüm çabaların sonucunda hiçbir şey elde edilmediği açığa çıkmıştır.

Bu ortamda bazı sol grupların politikalarında değişiklikler yapmasını sağlayan etkenlerden biri, kitlelerin güvenini yitirme kaygısıdır. Özellikle Komünist Parti, doğrudan rejime yönelik eylemlere girişmeyi zorunlu bulduğunu ifade etmektedir.

Bu sahada MIR'in izlediği politika haklı çıkmış gözükmektedir. Çünkü Komünist Parti ve yönlendirdiği gruplar, MIR'in mücadele yöntemlerine hak vermeye başlamış görünmektedir. Böylece bu örgütler arasındaki farklar ortadan kalkmaya yüz tutmuştur.

Askeri rejimin yaptığı değişiklikleri dikkate alarak, ülkenin büyük çoğunluğu için geçerli bir çözüm önerebilecek bir siyasi perspektifin varolmadığı düşünüldüğünde, silahlı propaganda, sol gruplar açısından şu an için en elverişli yöntem olarak gözükmektedir.

SONUÇ

Askeri rejime muhalif örgütler, muhalefet hareketi yaratmaya yönelik mevcut çabalarında farklı biçimde güçlüklerle karşılaştılar.

Hristiyan Demokratların Frei önderliğindeki en güçlü grubu, sağdan da soldan da aynı ölçüde uzak kalmayı amaçlayan bir merkez yaratma çabasında, «kendine özgü yol» doktrininde, kısmen değişiklik yapmıştır. Ancak yine de yönetimin politikasıyla ilgili temel noktalarda kendine özgü bir tavır geliştirememiştir.

Frei grubu, artık rejime karşı tek başına bir alternatif oluşturma iddiasını sürdürmemektedir. Siyasi bir değişim yaratabilmek için askerler ve diğer merkez güçleriyle ittifaka girmeyi zorunlu görmektedir. Frei grubu askeri rejimin ekonomik politikasına alternatif bir po-

litikadan yoksunken, rejimin uygulamaları dolayısıyla kâr sağlayan girişimci sınıfın desteğini aramaktadır. Bu durum, Frei grubunun siyasi çekiciliğini azaltmakta ve rejimin uyguladığı kendi içinde tutarlı ve güçlü kapitalist modele alternatif olarak çıkabilmesi olanağını ortadan kaldırmaktadır.

Hristiyan Demokratlar içindeki sol kanat sesini duyurmak konusunda büyük güçlüklerle karşı karşıyadır. Bu durum, kısmen sol kanat önderlerinin iltica etmelerinden ve böylece partinin muhalefet politikasını sadece sağ kanatın belirlemesinden kaynaklanmaktadır.

Gerek bölünmeler, gerekse de ülkede uygulanan baskı, Sosyalist Partinin ülke içinde her hangi bir politik etkinlik göstermesini hemen hemen olanaksız kılmıştı. Parti hizipleri arasındaki tartışmalar genellikle, gerçekliğin değerlendirilip değiştirilmesi yönünde değil, sadece kendi doktrinlerine ilişkin sorunları çerçevesinde yürütülüyordu. Sosyalist bir hareket yaratmak (PC'nin modelinden farklı olarak) konusundaki tartışmalar da, bölünmelerin aşılması konusunda çabalanıyor gibi görünse de aynı çerçevede gelişmektedir. Ancak kısa bir zaman önce Şili'de farklı eğilimlerin temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde, gerçekliğin değerlendirilmesi ve değiştirilmesinin yöntemi konusunda ortak bir tutum oluşturmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durumu olumlu bir gelişme olarak karşılıyoruz.

Komünist Parti bütün bu süre boyunca varlığını koruyabilmiştir. Komünist Partinin sorunları örgütsel olmaktan çok, siyasi düzeydedir. Çünkü Hristiyan Demokratlarla yapmayı umdukları anlaşma, şu anda tamamen suya düşmüştür. Politik hareketsizlik nedeniyle güçlerini kaybetmemek için rejime karşı doğrudan eylem çağrısı yapmaktadır. Bu tutum, diğer sol örgütleri de etkilemektedir. Çünkü böylece kendi muhalefet perspektiflerinin temelinde bulunmayan bir tartışma içinde tavır almak zorunda kalmaktadırlar.

Muhalefet güçleri kendini yenileyip, ülkenin içinde bulunduğu yeni durumu tekrar gözden geçirmek zorundadır. Ancak böylece, Şili toplumunun geniş yığınları tarafından arzulanan gerçek bir alternatifi oluşturacak siyasi eylem platformu yaratılabilir.

NOTLAR

1) Antonio Gramsci: **Maquiavelo y Lenin. Notas para una teoria politia Marxista,** Editorial Diogenes, S.A., Mexiko 2. baskı 1973, S. 35

2) Radomiro Tomik/Volodia Teitelboim/Julio Silva Solar: **Colaboracion politica de cristianos y marxistas,** Şili - Amerika No: 52/53, Roma Mart-Mayıs 1979, S. 65

3) Hristiyan Demokrat Partinin 14 yönetici üyesinin 13.9.1973 tarihli açıklaması, Şili-Amerika No: 4, Roma Ocak 1975, S. 43f

4) Eduardo Frei: **Opinion sobre el momento actual,** Şili-Amerika No: 56/57, Roma Ağustos-Ekim 1979, S. 101.

5) a.g.e., S. 103. Eski seçim kütükleri askeri cuntanın iktidarı ele almasından sonra yok edilmişti.

6) **Le Monde,** Edition İnternationale, 12-18 Mart 1981, S. 2

7) **Documento del Comite Central del Partido Socialista de Chile,** Mart 1974, El yazması, Santiago, S. 41

8) Şili Sosyalist Partisi genel sekreteri Oscar Schnake'nin 19. 4.1939 tarihli konuşmasından aktaran Carlos Altamirano: **Dialectica de una derrota,** Siglo XXI Editores, Mexika 2. Baskı 1978 S. 21

9) Carlos Altamirano, a.g.e.

10) Fernando Murillo Viana'dan alıntı: **El socializmo chileno: un partido tras su verdadera identidad,** Şili-Amerika No: 54/55 Roma Haziran-Temmuz, 1979, s. 82

11) Pedro Vuscoviç: **Una sola lucha,** Universite de Paris, Paris 1978 S. 222.

12) Bu ve Ampuero grubu hakkındaki aşağıdaki diğer alıntılar 1979 da örgütlerin yaşadığı kriz dolayısıyla Şili-Amerika dergisinin Raul Ampuero ile yaptığı röportajdan alınmıştır. Şili

13) Vuscoviç grubuna ilişkin alıntılar Şili-Amerika dergisinin Pedro Vuscoviçle Sosyalist Partinin 1979 da yaşadığı kriz dola--Amerika dergisinin No: 54/55, S. 93-97 nüshasına bakınız.

yısıyla yapılan röportajdan alınmıştır. Aynı şekilde Şili-Amerika dergisinin No: 54/55, S. 119-129 nüshasına bakınız.

14) Carlos Altamirano ile yapılan röportaja bakınız, Şili-Amerika No: 60/61, S. 74-77, Roma, Ocak-Şubat 1980

15) Şili-Amerika, No: 54/55

16) Clodomiro Almeyda'nın savları Şili - Amerika'daki iki röpörtajdan alınmıştır. Bakınız no: 54/55, S. 86-92 ve no: 61/62, S. 68-73

17) a.g.e.

18) Pedro Vuscoviçle röpörtaj, Şili-Amerika no: 54/55, S. 125.

19) Raul Ampueroi le röpörtaj, Şili-Amerika, no: 60/61, S. 79

20) Alan Angell: **Partidos politicos y movimiento obrero en Chile,** Editioral ERA, Mexika 1974, s. 97.

21) a.g.e., S. 96

22) «Sınıfa karşı sınıf» politikası Komünist Enternasyonal tarafından geliştirilmiş bir modeldir. Bu model sınıflar arası çelişkileri en keskinleşmiş biçimiyle tanımlamaktadır. Bu anlayışla proletarya burjuvazinin karşısına konmakta ve bu tür bir politikaya karşı çıkan bütün partiler sosyal faşist veya küçük burjuva olarak nitelendirilmektedir.

23) Halk cephesi politikası Komünist Enternasyonalin 1935 deki VII. kongresinde kabul edilmiştir. Bu, Avrupa'daki, özellikle Sovyetler Birliğine karşı yönelen faşist tehdide bir cevaptı.

24) Şili Komünist Partisinin bir dökümanı: **Unidad para poner fin a la dictadura,** Haziran 1974, el yazması.

25) Fernando Mires: Chile: **La izquerda y el Estado Militar,** 1980 el yazması, S. 8

26) Şili Komünist Partisinin 23.9.1980 tarihli açıklaması.

27) **Unidad para poner fin a la dictadura,** Haziran 1974, el yazması.

28) Komünist Parti genel sekreteri yoldaş Luis Corvalan'ın raporu, Stockholm, 16.11.1980.

29) Bu üç örgüt Hristiyan Demokrat Parti içinde 1969 ve 1971 tarihlerinde meydana gelen bölünmeler sonucu ortaya çıkmıştır. MAPU'nun ikiye ayrılışı Mart 1973'te meydana gelmiştir.

30) Jaime Gazmuri ile röpörtaj, Şili-Amerika, no: 64/65, Roma, Haziran-Eylül 1980, S. 118.

31) Şili-Amerika, no: 64/65, S. 128

32) **Talleres Socialistas-Democraticos. Pricipios basicos de convergencia,** el yazması, Santiago

Andre Gunder Frank

ŞİLİ HAKKINDA AÇIK MEKTUP (*)

Şikago Üniversitesi Latin Amerika Araştırmaları Merkezi ve Ekonomi Bölümünden Arnold Harberger ve Milton Friedman'a

Max Planck Bilimsel-Teknik Dünyanın Yaşam Koşullarını Araştırma Enstitüsü üyesi Andre Gunder Frank'dan

Tarih: 6 Ağustos 1974, İlâve: 24 Şubat 1975

Eski bir doktora öğrenciniz olarak, sizin, Arnold, Şili'de yayınlanan Santiago gazetesi «El Mercurio»ya verdiğiniz demeci doğal olarak ilgiyle okudum. Şili'nin ekonomisine ve ekonomicilerine neredeyse yirmi yıldır hasrettiğiniz çalışmanın da ne tür bir çalışma olduğunu bildiğimden, şimdiki Askerî Cuntanın idaresinde,

«... ülke bu kadar kısa bir zamanda ve göreli olarak ufak bir maliyetle böylesine büyük bir ekonomik yıkımı atlatmayı başarmıştır.»

şeklindeki beyanatınızı okuduğumda çok fazla şaşırmadım. *El Mercurio*'nun duyurduğuna göre siz de, Milton Friedman, 'mucize'yi yerinde görmek için yola çıkıyormuşsunuz. Bu gösterişli başarıyı, özellikle de Şili halkına nelere mal olduğunu, sizlerle birlikte daha yakından incelemek istiyorum.

Söyleşiniz uzun zamandır unutulmuş anılarımı canlandırdı. Birden 1950'lerin ortalarında Şili'li ekonomi öğrencilerinden ilk kontenjanın ekonomi bölümünüze geldiği günleri hatırladım. Şikago Üniversitesi Ekonomi Bölümü ile Şili Katolik Üniversitesi arasında (hatırladığım

(*) URPE, The Review of radical Political economics, cilt 7, 1975.

kadarıyla Arnold, sizin tarafınızdan) başlatılan uzun vadeli anlaşma gereğince oraya getirilmişlerdi. Birdenbire, Şili ve ekonomisi, Ekonomi Bölümünde günlük tartışma konusu oluverdi. Sizin ve diğer uzak görüşlü, bilge profesörlerimizin Şili'ye yaptığınız geziler hakkında bizlere nasıl bilgi verdiğinizi çok iyi anımsıyorum; ülkenin az gelişmiş olanaklarının ötesinde yaşamak için nasıl saçma bir çaba içinde olduğunu, bunun için de çok fazla büyük bir kamu sektörü beslediğini (Ekonomi Bölümünde kamu sektörü, Milton Friedman'ın *Kapitalizm ve Özgürlük* kitabı tarafından aforoz edilmiştir) nasıl çok fazla ağırlıklı bir bürokrasi ve çok fazla gelişmiş bir sağlık ve sosyal güvenlik sistemi olduğunu anlatırdınız bizlere.

Yeni toplamaların ve henüz gelmiş Şili'li doktora öğrencilerinin çoğu, bana da önceden olduğu gibi, hemen çıraklığa alınarak araştırma asistanı olarak 'araştırma ekiplerinde' çalışmaya koyuldular. Bunlardan en önemlisi, Milton Friedman'ın yönettiği 'para ekibi' idi ve buradaki toplu çalışma sonradan onun derlemesi olarak «Paranın Nicelik Kuramı Üzerine Çalışmalar» adıyla yayınlandı.

Bu çalışma, para arzının ve fiyat düzeylerinin tarihsel olarak birbirlerine orantılı ve eş-zamanlı (ya da çok az bir arayla) değiştiklerini ölçtüğü ve kanıtladığı iddiasındadır. Buna göre, söz konusu değişme Paranın Nicelik Kuramı'nın belirlediği gibi ve Irving Fisher'in aynı ilkeyi 1920'lerde ortaya attığı PH:FT denklemine uygun olarak meydana gelmektedir; yani, P(ara) miktarı X paranın dolaşım H(ızı): F(iyatlar) X meta ve hizmetler miktarının T(ransaksiyonu).

Friedman ve Şürekâsının ölçümlerine ve bu kurama göre, paranın geri dönüş hızı ve meta yahut hizmet üretimi çok fazla ve çok çabuk değişmedikleri için, fiyatlar zorunlu olarak para miktarı tarafından belirlenmektedir; bundanda 'Nicelik Kuramı' adı çıkmıştır. Böylece sizin, Milton Friedman, hâlâ hepimize zorla kabul ettirmeye çalıştığınız ve 'teknik açıdan zorunlu' gördüğünüz, yani si-

ze göre 'politik olmayan' tedbir sonucuna göre enflasyonun tekeller tarafından zorlanan fiyat artışlarıyla hiçbir ilgisi yoktur (ve zaten siz de, Arnold Harberger, hiç değilse ABD.'de tekel falan bulunmadığını ölçümlerle 'kanıtlamıştınız'). Enflasyonun tek nedeni size göre sadece para fazlasıdır, özellikle de hükümet harcamaları için yaratılan para fazlasıdır ve para arzının azaltılması da sizin, Arnold Harberger, Kamu Maliyesi ekibinizde en temel konuydu ve hatırlarsanız, beni burada çalışmaya almıştınız. Bana verdiğiniz görev, ABD.'de sermayenin elde ettiği kârın oranını ölçmekti ve siz bu oranın % 6 ile % 10 arasında çıkması gerektiğini düşünüyordunuz. Fakat ben işe koyulur koyulmaz bir sanayi dalında ilâç ve kozmetik) % 30'un üzerinde bir kâr oranı buldum ve siz benim yanlış ölçme yaptığım kanısındaydınız. Bizim ekipler ve doktora öğrencisi olarak çoğumuz, Şili'li olanlar ve olmayanlar, çok uygun bir tesadüfle, 1126 Doğu 59'uncu Sokak, Şikago, İllinois adresindeki Sosyal Bilimler binasının bodrum katına yerleştirilmiştik ve tepemizdeki temel taşında şu yazı kazılıydı: «*Bilim Ölçmektir.*» Belki de hâlâ okunuyordur, kimbilir.

Ayrıca sizin ekibinizi zamanından önce terkettiğimi de hatırlıyorum, çünkü sizin bilimsel ölçütlerinizi gereken dozda yutamıyordum. Ayrılırken bana hiçbir zaman iyi bir ekonomist, en azından sizler ayarında bir ekonomist olamayacağımı söylediğinizi de hatırlıyorum. En iyisi küçük bir üniversitede öğretim üyesi olarak iş aramamı tavsiye etmiştiniz. Bu bedava nasihatin yansıttığı, yalnızca sizin kişisel yargınız da değildi. Şikago Üniversitesi Ekonomi Bölümü de aynı kanıdaydı. Bölümün idarecileri ve önderleri Milton Friedman ve Ted Schultz'un ('Geleneksel Tarımı Tarım-İşletmesine Dönüştürmek') kuşaklar boyu öğrencilere hep aşılamaya çalıştıkları inanca göre insan dünya hakkında bilgi edinmek için okumamalıydı (yani Adam Smith'in 'Ulusların Serveti' kitabının Üçüncü Bölümünden fazlası okunmamalı, Alfred Marshall'ın 'Ekonomi İlkeleri' kitabının da dipnotlarına asla

bakılmamalıydı). Bunun yerine, öğrenciler dünyayı kısmî denge içinde ölçmek için gereken araç-gereç takımını edinip, kullanmayı öğrenmeliydiler. Daha bir kaç yıl önce Milton Friedman'ın alanı olan ekonomi kuramında ve Arnold Harberger'in alanı olan Kamu Maliyesinde yeterlilik sınavlarını normal iki yıl yerine dokuz ay sonra verdiğim zaman, Bölümün sınavları Doktora düzeyinde geçtiğimi belirten resmî bildirisinin yanına Bölümün bir de mektubu eklenmişti ve bu mektupta onların olduğu kadar kendi iyiliğim için de, Bölümdeki çalışmalarımı bırakmamın daha iyi olacağı tavsiye ediliyor, çünkü uzun vadede nasıl olsa yeterli bulunmayacağımın bilindiği yazılıyordu. Daha sonra bölüm, teklif ettiğim tez projesini kabul etti, fakat özel olarak bu tezi yazmaktan vazgeçmem önerildi, neden olarak da yeterli düzeyde başaramayacağımın kesin olduğu kanaati belirtildi. Bölümün kanısına göre, proje gayet iyiydi, ama Şikago Üniversitesi Ekonomi Bölümünden Doktora alacak olan aday iyi değildi; ölçülere uymuyordu.

Gene iyi hatırlıyorum, Arnold; ikimiz de Şili'ye gittikten ve ikisi de Şili'li olan eşlerimizle evlendikten sonra, bir kez Santiago'nun İşadamları Kulübü'nde bir ekonomistler yemeğinde karşılaştık. Yemekten sonra arabayla Katolik Üniversitesi'ne gidiyorduk. Siz orada da gene baş adamdınız. Tabii ben de o zamana kadar burasının Şili'nin en iyi üniversitesi falan değil, sadece burjuvazinin ve köşeyi dönenlerin kalesi, reaksiyoner bir üniversite olduğunu çoktan öğrenmiştim. Yol boyunca, Santiago'daki belediye otobüs ücretlerinin, serbest bir pazarda üretilen ulaşım hizmetlerinin marjinal maliyetine dahi ulaşamadığına, bu nedenle yetersiz ve kamu yararını zedeleyici olduğuna beni ikna etmeye çalıştınız. Bu 'mikro' kanıtlama, henüz Şikago Üniversitesi'ndeyken duymaya başladığım daha kapsamlı görüşünüzün bir kısmıydı: size göre sosyal güvenlik ve diğer halka dönük önlemlerin hepsi birer çarpıtmaydı ve pazarın serbestliğine müdahale ediyor, dengeyi bozuyordu. Size verdiğim yanıt, yani bu bir kaç

popülist önlemin halka, kapitalist pazar sisteminin normal işleyişi yüzünden uğradıkları sömürünün ve kayıbın çok azını geri verebildiği yanıtı, bir kaç yıl önce, sizden ayrılırken belirttiğiniz gibi benim sizler için normal olan denge ölçütünü bulmaktan iflâh etmez düzeyde âciz olduğum yargınızı kuşkusuz sizin gözünüzde doğrulamıştır.

Yollarımız giderek daha da ayrıldı. Siz gene kuşaklar boyu öğrencilere 'serbest' pazarın yüceliklerini vazetmeyi sürdürdünüz. Öğrencileriniz zaten Şili'nin en reaksiyoner ekonomi bölümünden geliyorlardı ve siz, ikisi de ülkelerinin en reaksiyoner kurumları olan Şili Katolik Üniversitesi ve Şikago Üniversitesi Ekonomi Bölümlerinde 'teknik' uzmanların yetiştirilmesini örgütlediniz. Bundan umduğunuz, Şili'dekilerin sizin bilgeliğinizi başkalarına da aktararak, Şikago'dan ikide bir teknik yardım almadan işleri yoluna koyabilmeleriydi.

Öte yandan ben kendimi Şili'de ve Latin Amerika'da azgelişmişliğin, yabancı, özellikle de Amerikan sermayesine bağımlı gelişmesini ve tekelleşen yerli burjuvazilerin işbirliğini incelemeye adadım. Sizinkinin tersine, benim politik ekonomi çalışmalarım beni, sonradan 1970 - 1973 arası Allende'nin Halk Birliği Hükümetini oluşturacak olan güçlere ve kişilere, ayrıca bu hükümete sonradan hükümet ve parlamento dışından muhalefet eden sol çevrelere giderek daha çok yakınlaştırdı. Böylece, örneğin, 1967' de Şili'ye dönerek Şili Ulusal (Katolik değil) Üniversitesi'nde çalışabilmemi sağlayan kişi, sonra Dışişleri Bakanı olan Clodomiro Almeyda idi. Daha sonra Ekonomi Bakanı olan Pedro Vuscovich ve o günlerde Senato Başkanlığı yapan Salvador Allende de, 1968 yılında bir geceyarısı havaalanına gelerek Şili'ye giriş iznimi çıkarttılar. Resmi bir Birleşmiş Milletler pasaportuyla Şili'ye vardığımda, hemen durdurularak siyasi polis şefine götürülmüştüm. Beni sorguya çekerken bir yandan da hakkımda CIA'nın sağladığı kalın dosyayı yüzüme sallıyordu. Sonra hemen havaalanına götürülerek kalkan ilk uçağa bindirilmemi emretmişti. Bu arada sizi de ziyaret edip bütün bu olanları

bizzat anlatma olanağını da bulamadım, çünkü 1962'de Latin Amerika'ya gitmek için Birleşik Devletler'den ayrıldığımdan beri, Birleşik Devletler Hükümeti sürekli olarak Tanrı'nın özgürlüğü ülkesine tekrar girmeme engel olmuştu. Nedeni ise, öğrencilik yıllarımda, Amerika'nın Kore'ye karşı girdiği savaşta (benim kuşağımın Vietnam'ı) Hava Kuvvetlerinde 'hizmet' etmeyi reddetmem imiş. Ayrıca o zamandan beri yazdığım ve yayınladığım (hatta yayınladığım) yazılar, Amerika Birleşik Devletleri Başsavcısına, varlığımın ülke için hayırlı olmadığını, hatta dahası Birleşik Devletler'in ulusal güvenliği için bir tehdit olduğumu kanıtlamaya yetmiş de artmıştı bile.

Arnold Harberger, böylece sizin Santiago gazetesi *El Mercurio*'nun 14 Temmuz sayısına verdiğiniz ve 15 - 21 Temmuz 1974 tarihli uluslararası sayısında tekrar basılan röportajın etkisiyle bu mektubu yazıyorum. Sizin görüşlerinizle El Mercurio'nunkiler arasındaki rastlantı tabii rastlantı falan değil aslında. Ama sizin ortak davaya adadığınız yirmi yıldır El Mercurio'nun çalışmaları yanında gene de mütevazi kalır, çünkü 1827'de kurulan bu gazete o zamandan beri Şili (ve aynı zamanda İngiliz ve şimdi de Amerikan) egemen sınıflarının çıkarlarını savunmuştur. Bugünkü sahibi Augustin «Dunny» Edwards, Pepsi Cola şirketinin ikinci başkanıdır ve Allende'nin seçilmesinden hemen sonra şirketin Amerika bürolarına sığınmıştır. Dunny'nin büyükbabası Augustin Edwards, 1891' de Balmaceda'nın göreli ilerici hükümetine karşı yapılan askeri karşı-devrimi başlatmış ve para desteği sağlamıştı. Balmaceda hükümeti o sıralar İngilizlerin elindeki önemli güherçile madenlerini millileştirmek tehdidinde bulunuyordu. Dunny'nin 1970'den sonraki yokluğunda *El Mercurio*'nun müdürü olarak yerine bıraktığı Fernando Leniz, Allende'yi devirmek için gece gündüz çalıştı ve karşılık olarak da Cunta tarafından İktisat Bakanlığına atandı.

Leniz'in bakan olmasından kısa bir süre önce, 2 Kasım 1973'de, *Wall Street Journal* Olayları Gözden geçirme

ve Genel Bakış sütununda çıkardığı başyazıda şöyle diyordu: «Şikago Üniversitesi'nde okuyan ve Santiago'da 'Şikago Okulu' olarak bilinen bir kısım Şili'li iktisatçı iplerinin çözülmesi için tepiniyorlar. Bu da akademik ilgiyle izleyebileceğimiz bir deney olsa gerek.» Bakan Leniz, bu iktisatçıları da beraberinde hükümete soktu ve iplerini çözerek Şili ekonomisinin üzerine saldı. Pek tabii bunlar yalnızca 'teknokrat' oldukları için, Cunta'nın siyasi danışmanları ve ideologlarıyla ahenkli bir ekip kurmak zorundaydılar. 19 Ekim 1973 tarihli *Financial Times* gazetesine göre, bunların elebaşısı olan, faşist ve terörist *Patria y Libertad* örgütü üyesi, Katolik Üniversite profesörü Jaime Guzman, generallerin Allende hükümetini 'yasa dışı' ilân eden ilk bildirilerini kaleme alan kişiydi ve daha sonra korporatist devlet anlayışına uygun bir anayasa hazırlamakla görevli komisyona atanmıştı. Onun da, ideolog arkadaşlarının da eğitildikleri yer Şikago Üniversitesi değildi; onlar yeni görevlerine Franco'nun faşist İspanya'sında ün salmış *Opus Dei* adlı yarı-gizli dernekte hazırlanmışlardı. Cuntanın gestaposu olan *DINA*'nın bir diğer danışmanı olan Walter Rauff'u da iki toplama kampı kumandanı ve SS Yüzbaşısı olarak yaptığı Nazi faaliyetleri yüzünden Almanya geri istemiş, fakat talep reddedilmişti. *El Mercurio* gazetesi de, 'Anayasal Yasama' 'Devletin Yeniden İnşası' ve 'Etkin Bir Devlet' gibi başlıklar altında yayınladığı yorumlarda şu görüşü savunuyordu:

«Hükümet Cuntasının en nazik ve aşkın görevlerinden biri de zaten devletin yeniden inşa edilmesidir. Bunun anlamı ülkeye kazandırılacak politik güçlerin çok iyi tanımlanmış nitelikleri haiz olması ve ortak ülke çıkarlarının gözetilmesi için gerekli olan yetkiyle donatılmasıdır. Hükümet Cuntasının temel rolü budur ve bu rol (General Pinochet'nin de aynı gazeteye verdiği demecinde belirttiği gibi) şimdiki rejimin elinde bulunan gücün geçici olması fikrini kendiliğinden dışlar. Daha uygulayıcı, eşgüdümlü ve güçlü bir hükümet icra-

atı için en önemli koşul da Cuntanın ekonomik ve mali politikasının katı biçimde uygulamaya konmasıdır.»

Böylece, büyük bir kibarlıkla kabul ettiğiniz ve *El Mercurio*'nun da büyük gururla yayınlayıp bütün bir sayfayı kaplayacak şekilde dört sütuna manşet attığı söyleşideki görüş birliğinin aslında hem uzun bir geçmişi hem de şu anda geçerli bir temeli vardır.

Sayın Arnold Harberger, bilimin yanı sıra başka hangi ölçütleri kullanarak *El Mercurio*'daki şu görüşlerinize vardınız acaba:

«Şaşırarak gördüm ki ülke bu kadar kısa zamanda ve göreli olarak ufak bir maliyetle böylesine büyük bir ekonomi yıkımı atlatmayı başarmıştır... Asgari ücret tekrar 1970'deki düzeyindedir, hem de gerçek rakkamlara göre, yani bundan önceki hükümetin son döneminde olduğundan daha yüksektir... ülkenin nerelerden gelmekte olduğunu düşünürsek, şu andaki işsizlik oranı da normaldir... Benim düşünceme göre... fiyatların (derhal yürürlüğe konarak) serbest bırakılmasından başka seçenek yoktu.»

Şili'de fiyat kontrolü bundan önceki hükümetin icadı değildir. 30 yıl önce Pedro Aguirre Cerda ve Juan Antonio Rios hükümetleri tarafından konulmuş ve o zamandan beri, ne kadar sağcı olurlarsa olsunlar, bütün sivil hükümetler tarafından da korunmuş ve kullanılmıştır. Fiyatların 'serbest' bırakılmasının sonucu Eylül'den bu yana 5 katı fiyat artışıdır, hem de bugünkü askeri hükümetin rakamlarına göre (senelik enflasyon yüzde oranları ise artık tamamen anlamlarını yitirmişlerdir); kitle tüketim maddelerinin, özellikle gıda maddelerinin fiyatları 10 ve 15 katı artmıştır. Diğer gıda maddelerinin fiyatları tüketicilerin gücünün çok ötesine geçtiğinden beri talep fazlası duyulan ekmeğin fiyatı 1973 Eylül'ündeki düzeyinin 22 katına çıkmıştır. 1974 Mart'ında bir tek asgari ücretle *(sueldo vital)* geçinen bir aile gelirinin % 40'ını ekmeğe

veriyordu. En gözde fiyatlarımızdan biri olan otobüs ücretleri, 1974 Şubatında Eylül 1973 fiyatının 10 misline ulaşmıştı ve Mayısta iki katı daha artırıldı; böylece bir aylık evden-işe belediye otobüs ulaşımı (günde 4 vasıta değiştirerek) bugün 6000 escudoya malolmaktadır, yani bir aileyi geçindirecek resmi asgari ücretin % 33 ile % 50'si arasında. Sonuç olarak ekmek ve ekmek parası için verilen otobüs ücreti asgari düzeyde geçinen bir ailenin gelirinin % 80'ini götürmekte, gerisi de 'yaşama' masraflarına kalmaktadır.

Bildiğiniz gibi, dünyanın bütün azgelişmiş ülkelerinde olduğu gibi Şili'de de 'asgari' ücret hiçbir zaman gerçek ücreti yansıtmaz, hele yasaların, daha doğrusu şimdiki duruma göre bildirilerin, kapsamına girmeyen işlerde kazanılan ücreti hiç mi hiç yansıtmaz. Michel Chossudowsky'nin dikkatli hesaplarını anımsayalım (gene Katolik Üniversitesi'nde Ocak 1974'de teksir edildiğine göre herhalde sizin de haberiniz vardır). 1973 Kasım'ında en düşük gelir düzeyinde olan bir aileyi 1968/69 yılındaki satınalma gücüne, yani Hristiyan Demokrat yönetim sırasında 1966'daki gelir düşmesinden sonra ve Allende'nin Halk Birliği Hükümeti sırasında kavuştuğu artışlardan önceki devirdeki düzeyine tekrar ulaştırmak için gereken gelir düzeyini hesaplarken çıkardığı sonuçları düşünelim:

Başka bir deyişle, Santiago il sınırları içinde yaşayaşan 5 kişilik bir ailenin, Kasım 1973 fiyatları itibarıyla, aynı nüfuslu bir ailenin 1968/69 yılında asgari ücret artı aile sigortası olarak sağladığı yaşam düzeyine tekrar erişebilmesi için bugün toplam 31.210 escudoluk bir gelire ihtiyacı vardır. Bu düzeltme (artış) her ne kadar ailenin şu anki gelir düzeyi olan 16.320 escudoya kıyasla yüzde yüz bir iyileşme sağlayacaksa da, en alt gelir dilimindeki yoksulluk ve yetersiz beslenme sorunlarına gene de bir çözüm getirmeyecektir.»

Ve 1974 Kasım'ında gene Chossudowsky yazıyor:

Bir başka deyişle, en düşük gelir dilimindeki Ekim ayı gerçek satınalma gücü, 1968/69'a göre % 48'lik bir düşüşe uğramaktadır. Halk Birliği Hükümeti zamanında aşağı gelir kesimlerinde satınalma gücündeki esaslı artış gözönüne alınırsa, 1973 Ekim'indeki satınalma gücü azalması Ocak 1973 düzeyine göre rahatlıkla % 50'yi aşmış bulunuyordu.

Sizin de, Arnold Harberger, öyküyü yetkili ağızdan dinlemediğiniz anlaşılıyor; Ekonomi Bakanı ve *El Mercurio*'nun eski müdürü Fernando Leniz'den yani. *Ercilla*'daki söyleşisinde şöyle diyordu: «*Sorunun kökeni Halk Birliği rejimi yıllarında verilen ücretlerin ülkedeki üretim kapasitesinin kaldıramayacağı bir tüketim düzeyi oluşturmasıydı.*» «Ercilla»nın 'Yani satınalma gücünde o kadar büyük bir düşme var ki, 1970 düzeyinin de altına inmiş durumda' gözlemine de Leniz şu yanıtı veriyordu: «*Evet, çünkü harcama o kadar aşırıya götürülmüştü ki, 1970'lerin tüketimini sürdürmek olanaksızdı.*»

Şili'nin Jesuit gazetesi *Mensaje*'de yayınlanan Ruiz Pagle imzalı makaleye göre, Cunta idaresinin ilk üç ayında temel tüketim maddelerine yapılan zamların % 400 ile % 500 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Halbuki yasal asgari ücrete rağmen gerçek ücret artışı % 67'de kalmıştır. Şili Özel Maaşlılar Konfederasyonu (CEPCH), 7 Aralık 1973 tarihli bir demecinde, üyelerinin Cunta yönetiminde satınalma güçlerini % 60 oranında kaybettiklerinden şikâyet etmiştir. Daha sonra Ocak 1974'de Cunta, para ücretlerin 'düzeltilmesi'ne başladı. Cunta Ulusal İstatistik Enstitüsü'ndeki yaşlı tutucu memurları görevden alıp yerlerine yeni 'teknik' uzmanlar koyduktan sonra, hükümetin birbirine karışmış olan yüzdelerinin, endekslerinin ve çarpımlarının düğümünü çözen Şili Katolik Üniversitesi eski profesörlerinden Franz Hinkelhamert yeni ilân edilen gerçek ücretlerde uğranılan kaybın, 1972 Ekim'indeki son düzeltmelerden sonraki ücretlere kıyasla % 37 olduğunu hesaplamıştır.

Yeni düzenlemelerin hemen ardından Şubat ve Mart aylarında fiyatlar birden fırladı. 1974'ün ilk 4 ayında resmî enflasyon oranı % 87'ydi ve çoğu da yiyecek maddeleri yüzündendi. Böylece zaten masal olan gerçek ücret artışı da çabucak ortadan silindi.

1974 Mart'ına gelindiğinde Chossudowsky'nin raporu:

Özel ve kamu sektörlerinde uygulanan gelir politikası açısından sonuçlarımız şu eğilimlere işaret etmektedir: (1) En alt gelir kesiminin gerçek geliri yüzde altmışın üzerinde düşüş göstermiştir. (2) Orta gelir kesiminin gerçek geliri yüzde 75 oranında düşmüştür. (3) Kamu sektörünün hemen hemen bütün gelir dilimlerinde gerçek gelir yaklaşık yüzde altmış oranında düşmüştür. Bu sonuçlara göre, ücretli ve maaşlı kesimlerin satınalma gücünde Cunta'nın fiyatları serbest bırakıp ücretleri dondurma politikası sonucunda genel olarak en az yüzde 60-65 civarında bir gerileme olmuştur. (Neo-Liberal Model, s. 23-4).

Gerçek satınalma gücündeki hesaplanan bu düşme ve asgarî ücretin (sueldo vital) gerçek değerindeki korkunç azalma gözönüne alınırsa, hesaplarımız göstermektedir ki, Şili nüfusunun yüzde 85'i 1974 Mart'ına göre yoksulluk düzeyinin de altındadır ve şu anda da bütün ailelerin yüzde 60'ını temsil eden (çoğunlukla mavi yaka, yani işçiler) en alt gelir diliminde (iki asgari ücretten az gelir) aşırı yoksulluk ve yetersiz beslenme koşulları yaşanmaktadır. (a. e. s. 30-31).

Gelir sahiplerinin yüzde 80'den fazlasını etkileyen satınalma gücündeki bu hesaplanan düşüş karşısında, eldeki verilere bakarak rahatlıkla şu sonucu çıkartabiliriz... toplam gelirin en az yüzde 25'i aşağı ve orta gelir kesimlerinden, nüfusun yüzde 5'ini oluşturan en üsteki gelir dilimine aktarılmıştır. Başka bir deyişle, üsteki % 5'lik gelir dilimi toplam gelirden aldığı payı yüzde 22.7'den (CEDEM 1967) yaklaşık yüzde 50'ye çıkarmıştır (ö. E s. 27-30).

Böylece, dar gelirliler için sosyal konut inşaatı 1974 yılında büyük bir azalma kaydederken, özel (yüksek gelir) konut yapımının bir önceki yıla göre artmasının şaşılacak bir yanı kalmıyor. *(Mercurio,* 8 Şubat 1975). Aynı şekilde, ithali en çok artan malların motosiklet, müzik setleri ve diğer lüks maddeleri olması da şaşırtıcı değildir - tabii bir de baskı mekanizmasını güçlendirici askeri malzemeyi saymak gerekir.

El Mercurio'daki söyleşinizde, ücretin hâlâ «denge düzeyinin üzerinde» olduğunu söylüyordunuz. Haklıydınız da, sayın Arnold Harberger: 1975 Şubat'ına gelindiğinde bu denge gerçek ücretleri yaklaşık 10 katı artırmıştı - fakat bu arada fiyatlar darbeden beri 50 katı yükselmişti! Santiago'da ekmeğin yeni fiyatı kilo başına 650-680 Escudodur (*El Mercurio,* 14 Şubat 1975). Ocak-Şubat 1975 için yeni asgari ücret ise Santiago'da saatine 112,5 Escudo yevmiyedir. Yani bir kilo ekmeğin karşılığı altı saat çalışma. Bir aile için günde bir kilo ekmek bir ayda (30X650 yahut 680) 20.000 Escudo eder. Asgari geçim maaşı Ocak-Şubat 1975'e göre Santiago için resmi olarak 27.000 Escudo'dur. 'Normalleştirilmiş' ve 'dengelenmiş' ekmek tüketimi böylece bu asgari ücretin yüzde 74'üne malolmaktadır. Belki sizin askeri cuntaya hizmet etmek için yetiştirdiğiniz dengeleme ustaları yönetime, ücretleri süngülerinin ucunda daha iyi dengelemek için yardım da ederler. Hiç kuşkum yok ki, küçük bir tekstil atölyesi sahibine verilen şu eşsiz nasihate siz de yürekten katılacaksınız: Bu iş sahibi şöyle bir şikayette bulunmuş:

«Fabrikama son üç aydır doğru dürüst bir tek sipariş gelmedi. Geçen ayın sonunda Cuma günkü ücretleri ödeyecek param yoktu, onun için bir bankadan kredi istedim. Kredilerin kaldırıldığını söyleyerek Ekonomik İşler Bakanlığına danışmamı tavsiye ettiler. Ben de danıştım ve sonuçta ziyaretime bir binbaşı geldi. Ona ücretleri ödeyecek param olmadığını izah ettiğimde şöyle yanıt verdi: «Onlara sevgili Allendelerinin verdiği tele-

vizyonları satmalarını söyleyin. Bu da onları tatmin etmezse bana haber verin. Bir iki tanesini vurursak görürsünüz nasıl itaat edeceklerdir.» (Şili Monitör dergisinin 3'ncü sayısında, 1974).

Aynı 'normalleşme'yi işsizlik düzeyinde de sağlamak için yirmi yıla yakındır çalıştığınızı da biliyorum. 1958'den 1964'e kadar Santiago il sınırlarında ortalama yıllık işsizlik oranı % 5 ile % 9,5 arasında değişmekteydi. Eduardo Frei'nin Hristiyan Demokrat hükümeti zamanında bu oran 1964-66 yıllarında % 5,5'dan 1967-69 yılları arasında % 6'nın üzerine çıktı ve 1970'de % 8,3 düzeyine vardı. Allende hükümeti işsizlik oranını ilk yılda %3,8'e, sonraki iki yılda da %3,6'ya düşürdü. 1974 Şubat'ına gelindiğinde, o zamandanberi Cunta'nın kapatmış olduğu Ulusal Çalışma Kongresi (CUP)un üyeleri arasında işsizlik %24,6'ya çıkmış bulunuyordu ve örgüte bağlı olmayan işçiler de dahil, ortalama oran % 18'in üzerindeydi. Askeri Cunta'nın yönetimi ele geçirmesinden beri, işçilerin kayıt yaptırması veya anketlere yanıt vermesi pek teşvik edilmediği halde, gene de hesaplanan düşük işsizlik oranı % 15'dir. Son tahminlere göre işsizlik % 20-25 düzeyindedir. Pek tabii Cunta politik nedenlerle işten çıkarılan on binlerce işçi ve memuru 'işsiz' olarak saymaamktadır. Bütçe Genel Müdürüne göre, yalnız ilk üç ayda 19.200 kişi kamu hizmetinden atılmıştır. (Ve yerine özel sektörden gelme 19.000 kişi daha alınmış, işten atılanlar ise, işsiz kalarak Cunta'nın kara listesine girmekle yetinmişlerdir). Aynı zamanda, ne iş sahibi olan, ne de işsiz sayılan bu insanlar işsizlik, sosyal ve sağlık sigortası, emeklilik maaşı gibi haklarını da yitirmişlerdir. Ancak, Cunta'nın başı General Pinochet, daha fazla 'normalleşme' vaadetmektedir: hükümetin yeni personel almasını yasaklayarak kamu kesiminde çalışanların sayısını % 20 kadar keseceğini ilan etmiştir - böylece 1975 sonuna kadar 100.000 fazla ücretli ve maaşlı personel özel sektörde çalışabilecek duruma gelecektir. Bu hükümet kadroları nasıl ortadan kaldırılacaktır? Bunun bir yolu, Şili'nin kamu, sosyal ve sağlık sigor-

tası sisteminde geçen on ayda zaten başlatılmış olan yıkımı daha da hızlandırarak genişletmektir. Uzun zamandır Latin Amerika'nın en gelişmiş sosyal güvenlik sistemi böylece sizin yirmi yıldır tavsiye ettiğiniz gibi yok edilecektir. Yıkımın sonu artık gözükmüştür. Sizin normalleşme düşünüz gerçekleşmektedir, hem de bu kadar kısa zamanda. 11-30 Eylül 1973 arasında ve Eylül sonundan 31 Mayıs 1974 tarihine kadar kamu hizmetinde yapılan resmî personel kısıtlaması 47.198 kişidir (*El Mercurio*, 10 Aralık 1974). Sizin istihdam ve özellikle normal kamu istihdamı hesaplarınız arasında, askere celp oranındaki büyük artış ve silahlı kuvvetleer daha önce duyulmamış miktarda kadın personel alınması da var mıydı?

Ya ufak maliyete ne buyrulur? Dar gelirlilerin bütçesindeki en önemli madde, yani yiyecek masrafı ve tüketimi, tepe taklak düşmüştür; herhalde 'denge' ararken başına geldi bu iş. Arz açısından bu durumu açıklamak daha kolaydır tabii, ilk önce kamyoncuların grevi, sonra da kırsal alanda geçen sene hasat zamanı (ki güney yarımkürede Eylül ayıdır) uygulanan askerî terör yüzünden tarım ürünlerinin azalması ve gerek hükümetin, gerek özel sektörün yiyecek ithalinde iç ve dış fiyatları eşitleyerek (ücretlerin değil tabii) 'dış denge' sağlamak bahanesiyle yaptıkları büyük kısıtlama gibi etkenler sayılabilir. Talep açısından, yiyecek tüketiminin ve masrafının gerilemesi muhakkak ki beslenme dengesinden kaynaklanmıyordu. Neden, aynı zamanda hem yiyecek fiyatlarının fırlaması, hem de kitle gelirinin düşmesiydi. Hükümetin gıdada yaptığı desteklemeyi de 'denge bozucu' olduğu için tabii kaldırmak gerekiyordu, tam da *El Mercurio*'nun savunduğu gibi (18 Mayıs) Ete gelince, daha önceki hükümetin kontrol ettiği ithalat, piyasada kısa aralarla et bulunmayan günler hatta haftalar yaşanmasından sonra büsbütün durduruldu. General Pinochet satış narhlarının artık gereksiz olduğunu çünkü piyasadaki arz ve talebin artık dengelendiğini ilan etti. Yani artık 'talep' yoktur, çünkü halktan kimsenin et alacak parası yoktur. Önceki hükü-

metin başlattığı her çocuğa günde bir litre süt programı da askeri darbeden sonra durdurulmuştur.

'Göreli olarak ufak maliyet' tablosuna göre Şili'de artan sayıda insan bugün tamamıyla açlıktan ölmek üzeredir. Bebeklerin ölüm oranı yıllardır görülmemiş düzeylere fırlamıştır. Bu tablo hiç kuşkusuz sizin Arnold Harberger, Şili'deki sağlık ve sosyal güvenliğin aşırı gelişmiş olduğu inancınızla tam bir uyum içindedir (bu inancınızı Şili'de verdiğiniz ve *El Mercurio*'nun 10 Temmuz 1974 sayısında yayınlanan basın toplantısında tekrar etmiştiniz). Ve aynı sizin gibi, Milton Friedman, Cuntanın 'sağlık' bakanı, tıp hizmetinin tamamen serbest pazarla bütünleşmesini ve Ulusal Sağlık Hizmetinin - hatta öyle görünüyor ki belediye mezarlıklarının bile - kişilerin kendi mali olanaklarıyla sağlayabileceği, 'peşin para' temeline oturtulmasını teklif etmektedir. Gene, İçişleri Bakanının, *El Mercurio*'nun da belirttiği gibi, büyük bir kaygıyla ifade ettiğine göre, Eylül'den bu yana cinayet olaylarında (silahlı kuvvetlerin ve onlarca silahlandırılmış sivil faşist kabadayı devriyelerinin cinayetleri hariç tabii), büyük bir artış olmuş ve saldırı, soygun gibi suçlar daha da yaygınlaşmıştır. Bakanlık bu duruma özellikle şaşırdığını belirtmektedir, zira 11 Eylül 1973'den beri Cunta, bütün gece-hayatı hizmetlerini de sekteye uğratarak, son derece sert bir sokağa çıkma yasağı uygulamaktadır!

Ya ufak maliyetin diğer önlerine ne diyelim? Sizin söyleşinizden iki hafta önce, (25 Haziran sayısı, 24-30 Haziran uluslararası sayıda yeniden yayınlandı) *El Mercurio* Şili'deki sanayi üretiminin Nisan 1973 - Nisan 1974 arasında karşılaştırılması üzerine çok öğretici veriler yayınladı: Petrol rafinerilerinde, demir ve çelik, metalurji ve makina üretiminde, yani büyük ve giderek büyüyen yabancı - ilişkili sermaye alanlarında üretim söylendiğine göre esaslı olarak artmıştı:

Diğer taraftan, en büyük üretim gerilemesi basım ve yayıncılıkta görülmektedir (— 40,3 %) Anlaşılan te-

levizyon kameraları meşrubat sanayileri (% — 19,7), kauçuk ürünleri (% — 13,2), kâğıt imalatı (% — 12) [ki bu alanda Allesandri şirketi tarafından önceki hükümete politik zorluk çıkarmak için yapay olarak bunalım çıkartılmıştı] ve elektrikli ev araçları (% — 10,7) gelmektedir. Bu yılın ilk dört ayında ise... yalnızca iki sektör olumsuz sonuç göstermektedir: günlük tüketim malları... ve çeşitli imalat sanayi ürünleri.

Demek ki, kitlelere yönelik (hatta ev araçlarında olduğu gibi orta sınıfa yönelik) imalat üretimi ve tüketimi önemli ölçüde azalmıştır. 1973 ortalamasına göre, — ki o zaman bile Cunta tarafından azaltılmıştı - SOFOFA ve *El Mercurio* bile sanayi üretiminde daha da büyük bir gerileme hesaplamışlardır: 'olağan' tüketim malları için % 5,1 ve meşrubat sanayiinde %18,9'luk bir düşme vardır.

17 Kasım 1973 tarihli *Business Week* dergisine göre, büyük bir süper market zinciri (Şili'de zaten iki tane vardır) satışlarının Escudo değerleriyle % 200 arttığını bildirmiş, fakat piyasaya çıkarıp sattığı ürünlerin fiziksel olarak miktarı % 40 azalmıştır! *La Tercera* gazetesinin de 5 Aralık 1973 sayısında bildirdiğine göre, kısa adı AMPICH olan Orta ve Küçük Sanayiciler ve Zanaatkârlar Birliği (belki daha önce sözü edilen tekstil üreticisinin de üyesi olduğu) üyelerinin satışlarında % 80'e varan bir azalmadan şikayet etmişti. *El Mercurio*'da bile bu tür haberler okuduğumu hatırlıyorum: gazeteye göre, Allende zamanının 'darlıklarından' sonra dükkân vitrinleri ve raflar gene mallarla dolmaktadır, fakat sözün gelişi piyasaya sürebildikleri giyim eşyasının miktarı bu darlık döneminde olduğunun üçte birine inmiştir, çünkü insanlar artık yalnızca vitrinlere iri gözlerle bakabilmektedirler, satın alacak paraları yoktur. Toptancı Tüccarlar Odası - başkanı, Rafael Cumsille kamyoncuların lideri Leon Villarin ile Allende hükümetini devirmeyi amaçlayan grev ve boykotların baş örgütçüleriydi - Cuntaya ve sizin müridlerinize, Arnold Harberger, şikayette bulunarak 'orman ka-

nunu'nun hüküm sürdüğü ve yeni ekonomik politikanın 'yalnızca büyüklere yarayıp, küçüklere hiçbir şey kazandırmadığı'ndan yakınmıştır ve üyelerinin çoğu iflasın eşiğindedir. Şili Ulusal İmalatçılar Birliği eski başkanı Orlando Saenz bile yönetici makamından ve hemen darbeden sonraki görevi olan Dışişleri Bakanlığı Ekonomi Danışmanlığından istifa etmiştir. Şili'de orta sanayinin bir temsilcisi olarak Saenz, o zamandan beri Cuntanın ekonomik politikasına karşı yarı-muhalefete geçmiştir:

«Milton Friedman'ın söyledikleri hakkında hiç değilse kuşkularım var. Yalnızca para politikası ve pazar mekanizmasıyla yürütülen bir ekonomide, enflasyon frenlemesinin durgunluk ve aşırı işsizlik yaratmasını önlemenin hiçbir yolu yoktur. Bu koşullar Şili gibi bir ülkede daha da ağırlaşacaktır... Olayların gücü ve akışıyla hiç kuşkum yok herkes bu kanıya er geç varacaktır... ekonomik durgunluğa tehlikeli ölçüde yaklaşmış durumdayız ve durgunluk sanayi sektöründe kendini çoktan göstermiştir. Bu yıl elde edeceğimiz sıfır ya da sıfıra yakın sanayi büyümesi bir çok kişiye önemsiz görünmektedir, çünkü tarım ve madencilik üretimlerine güvenmektedirler. Bu çok ciddi bir yanılgıdır. (Saenz, Que Pasa'*da, No. 182, 1 Ekim 1974).*

Yahut gene:

Eğer Cuntanın enflasyona karşı politikasının ne getirdiği sorusunu gerçekçi ve dürüst olarak yanıtlayacak olursak, sonucun işsizlikte büyük bir fırlama, ücretli - maaşlı kesimin milli gelirden giderek daha az pay alması ve yalnızca maden işletmelerinin üretimine ve önceki yıla nazaran daha iyi ortalama satış fiyatı bulmuş olmalarına dayalı olan çok düşük bir ekonomik büyüme hızı olduğunu görürüz. Bu maliyet karşısında, geçen yılın enflasyon düzeyinin ekonomi tarihimizin en büyük başarısızlıklarından biri olduğu kuşkusuzdur. Bu kanaatte olduğum için de pek tabii bugünkü ekonomik politikada esaslı değişiklikler yapılmasından yanayım. (Saenz, ö.e., s. 195, 16 Ocak 1975).

Saenz'in fikir değiştirdiği Cuntanın gözünden kaçmamıştır. Tüketici gelirlerinin gerilemesi yüzünden bira satışları zaten çok azalmış olduğu halde, Cunta, Saenz'in müdürü olduğu bira fabrikasına 'anti-tekelci' yasasını uygulamaya karar vermiştir.

Bütün bu demeçler ve istifalar orta sınıf ve burjuvazinin belli sektörlerindeki artan hoşnutsuzluğu ve kaygıyı yansıtmaktadır (ama tabii muhalefeti çok başka yollardan yansıyan halk kitlelerinin kaygıları değildir burada sözkonusu olan). Belki de bu nedenle ve bir de Cunta yeni alınacak önlemler için 'kamuoyu' yaratmaya hazırlandığı için, Cunta ve sözcükleri bir 'açıklama kampanyası'na girişmişlerdir ve sizin söyleşinizin bu büyük resimli bilmecede yerini bulmakla birlikte yalnızca küçük bir parçasıdır. Örneğin Orlando Saenz'den sonra İmalatçılar Birliği'nin başkanı olan Raul Sahli'ye şu soruyu yöneten *Ercilla* 'Orlando Saenz Birliğin başkanlığından neden ayrıldı? Bir çok işadamının hoşnutsuzluğu yüzünden olduğu söylentileri sizce doğru mu?' sorusuna yalnızca 'yarım ağız' bir cevap almıştır: «*Saenz kendisini tekrar hususi işlerine hasretmek istedi.*» *Ercilla*'nın ikinci sorusu: 'Fakat 7 ay sonra ödenen fatura bir çokları için hâlâ rahatsız edici değil midir?' Sahli'nin yanıtı : «*Hayır, durum bu kadar kötü değildir.*» Sahli *Que Pasa*'ya ise şu yanıtı vermiştir:

> *Biz sanayiciler toplumsal pazar politikasından yanayız. 50 yıldır serbest bir ekonomi istemekteyiz. Şu anda hükümetin uyguladığı da budur; ilk önce fiyatların serbest bırakılmasını hepimiz alkışladık, sonra da rekabet özgürlüğü geldi, ki bu da birincinin işlemesi için gereklidir. Şili gibi ufak bir ülkede rekabetin dışarıdan gelmesi gerektiğini de biliyoruz... Yeni üretim alanları aranması, bir tek ürünün üretilmesi için çeşitli fabrikaların koordine edilmesi veya yüksek düzeyde verim sağlayacak büyük üreticileri geliştirmek, ki bu küçük üreticilerin birleşmesinden de meydana gelebilir, kooperatifler de kurulabilir.*

Tekeller mi demek istiyorsunuz?

— Evet, öyle. Yabancı pazarlarda yalnızca tekellerle rekabet yapabiliriz. Ülkenin içinde tabii bu şekilde işlemezler, çünkü o zaman ithal ürünlerinin rekabetiyle karşı karşıyadırlar.

Ve gene *Ercilla*'ya yanıt:

İşin en kötü yanı, işadamının da tüketicinin de yeni gerçeklere kendilerini alıştıramamalarıdır. Bizde eksik olan, Kuzey Amerika'daki kamuoyunun zihniyetidir. Sorun, yalnızca bir zihniyet sorunudur.

Allesandri ve Edwards kâğıt tekelinin eski idarecisi, *El Mercurio*'nun eski yöneticisi ve şimdi de Cuntanın İktisat Bakanı olan Fernando Leniz'in açıklamaları da bundan geri kalmamaktadır:

Ercilla : *8 aydan sonra, sizce bugünkü ekonomik politikanın başarısından veya başarısızlığından söz edilebilir mi?*

Leniz : *Hayır, başarısızlıktan söz edilemez. Ancak, başarıdan sözetmek de fazla gösterişli olur. Sonuçlar oldukça uzun bir süre sonra hissedilir hale gelecektir.*

Ercilla : *Sürelerden söz açılmışken... ekonomik politikanın sonuçlarını şimdiden Cuntacı olarak nitelendirebiliriz. Fakat siz gene Halk Birliği'nden alınan mirastan sözetmeyi sürdürüyorsunuz. Cunta kendi sorumluluğunu ne zaman yüklenecektir?*

Leniz : *Geçmişin, yani Halk Birliği'nin mirasının bütün izleri silindiği zaman. Belki iki yılda, bilemiyorum... Önümüzdeki iki yıl için, tüketim düzeyini gayri sâfi milli hâsıla eğrisinin altında tutmak zorunludur.*

Arnold Harberger, siz ayrıca şu sözleri de söylediniz: «*Görüşüm gayet açık, çünkü Şili ekonomisini tanıyorum... Bence Şili'ninki gibi küçük bir ekonominin kendisini te-*

kelci durumlardan korumasının en güçlü güvencesi, dünya pazarlarının rekabetidir... sosyal güvenliğin yetersizlikleri ve iç maliyetleri döviz kurlarına yansımaktadır. Bu sorunlar sürdükçe denge oranı da daha yüksek olacaktır. Bu aşamadan sonra Şili'de giderek artan bir üretim ve gelişen bir ekonomi olasılığını görüyorum. Benim için asıl sorun hükümetin ve halkın gereken tutumu benimseyerek sürdürüp sürdüremeyecekleridir.» Eh, şimdiye kadar hiç değilse hükümet, ölçülere uyma konusunda hem kanıt sağlamıştır hem de gelecek için umut vermektedir. Mübadele hadlerini dengelemek için Escudo/Dolar değişim oranı, bir kaç kerede olmak üzere 13 katı artırılmıştır ve böylece bağlantılı olarak yiyecek maddelerinin ithal fiyatları on katı, diğer ihtiyaç maddelerininki (imalat) de beş katı artırılarak, bir yandan da 'koşut' ve turistik döviz kurları indirilmiş, yüksek gelirlilerin yurtdışı seyahatleri ucuzlatılırken, dışarıdaki yatırım kârlarının çekilebilmesi kolaylaştırılmıştır. IMF, Washington'daki Interamerican Bankası ve Amerikan, Avrupa hükümetleri, bankaları veya şirketleri bu dengeleme işlemini alkışlayarak, daha önce 'akıldışı' davrandığı için Allende hükümetine reddettikleri 1 milyar dolarlık borç ve kredileri 1974 sonuna kadar Cuntaya vermeyi taahhüt etmişlerdir.

Yeni hükümet, devletin sahip olduğu yahut kontrol ettiği iki yüz işletmeyi eski özel sahiplerine geri vermiştir ve Bakan Leniz, hükümetin kontrolündeki bin işletmeyi daha (bu kadar işletme Şili tarihinde hiç olmadı) eski sahibi olsun olmasın isteyene pazarlık usulüyle açık arttırma fiyatlarından satılacağını duyurmuştur. (*Süddeutsche* Gazetesi, 28 Mayıs ve 20 Ekim) CORFO *ve El Mercurio* gazetesi (23 Ocak 1975) 1973 Eylül'ünde devletin elinde bulunan 480 işletmeden 220'sinin sahiplerine geri verildiğini, 26'sının geri verilmek üzere olduğunu, 56'sının satıldığını, 59'unun satış pazarlıklarının sürdüğünü, 51'inin satış için incelenmekte olduğunu, 18'inin araştırıldığını ve 20'sinin geçici yahut sürekli olarak kamu teşebbüsü olarak kalacağını duyurmuştur. 'Kendini tekelci

durumlardan korumak için' hükümet her türlü ithal yasağını kaldırmış ve dünya pazarındaki tekellere Şili pazarında serbestçe rekabet edebilmeleri için kapıları açmıştır. Cunta, Şili'yi yabancı yatırımcılara karşı zarardan korumak için düzenlenmiş yasa maddelerini yürürlükten kaldırmış ve böylece Bolivya, Ekvator, Kolombiya, Peru ve Venezuella ile yapılmış Andlar Andlaşması'nın 24'üncü maddesinde belirtilen uluslararası yükümlülüklerini çiğneyerek adı geçen ülkelerin şiddetli tepkilerine yolaçmıştır. Şili'deki Cunta, tıpkı Filipin'lerdeki Marcos'un sıkı yönetim hükümeti gibi, memleketteki yabancı yatırım denetimini kaldırmaktadır. UNCTAD ve şimdi de Birleşmiş Milletlerin Ekonomik ve Sosyal Konseyi bütün dünyadaki az gelişmiş ülkelere aynı şeyi hararetle tavsiye etmektedir. Bu önlemlerle birlikte, uluslararası bakır şirketleriyle 'adaletli bir tazminat' ödemek için varılan 'karşılıklı memnuniyet verici' anlaşma *El Teniente* madeni için Knecott şirketine ödenen miktar 69 milyon dolar - şirketin esas hisse değeri ise 49 milyon dolardır, üstelik Şili'ye aşırı kâr sağlama yüzünden yasalara göre 223 milyon dolar borcu vardır. *Anaconda* şirketine 236 milyon dolar, ki bu şirketin de Şili'ye aynı nedenlerle borcu 78 milyon dolardır; halbuki bu millileştirilmiş madenlerin eski yabancı sahiplerine kendi hisse değerlerinin çok ötesindeki özel borçlarını Allende hükümeti millileştirme ısrasında kendi üzerine alarak devletin dış borçlar hanesine katmıştı bile) ve ünlü ITT şirketine 'hizmetleri' dolayısıyla yapılan ödemeler askeri hükümetin dengeleme faaliyetinin birer parçasıdır ve Haziran sonunda (yani sizin ziyaretiniz sırasında, sayın Arnold Harberger) Şili'de *Business International*'ın organize ettiği uluslararası şirketler yöneticileri toplantısında karara bağlanmıştır. Sizinle *El Mercurio*'daki 'dostça' söyleşiyi yapan yazar da 24-30 Haziran uluslararası sayısında şöyle bir başmakale attırmış:

«Önemli bir grup yabancı işadamının Şili'de bulunmaları, yabancı yatırımlar ve yabancı sermayeye karşı alınacak tavır konusunu güncelleştirmiştir... yetkilile-

rin ekonomik istikrarı sağlamak için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması kararını sık sık tekrarlamaları ülkenin yavaş yavaş ama emin adımlarla yabancı sermayenin beklediği normallik düzeyine yaklaşacağını garantilemektedir... Politik huzur ortamı ve bugün uygulanan kuralların sürdürülmesi gelecekte yabancı yatırımcılar üzerine ek bir güvence etkisi yapacaktır. Çok seyrek rastlanılan bu tür bir güvenceyi bugün Şili'deki askerî hükümet sağlamaktadır.»

ve tabi bunu sizin dediğiniz gibi, çok ufak bir maliyetle yapmaktadır, sayın Arnold Harberger.

Daha çok zaman, yer ve sabırlı çalışmayla, *El Mercurio* her Cumartesi bu 'ekonomik konuları' açıklamaya bütün bir sayfasını hasredecek duruma gelebilir. Arada da, başmakaleler ve diğer yazılarla, benim gibi sizin diğer doktora öğrencileriniz gibi daha önce bu aşikâr gerçekleri Şikago Üniversitesi'nin ve Şili Katolik Üniversitesi'nin Ekonomi Bölümlerinde öğrenme fırsatını bulamamış talihsiz cahillerin bilgi eksikliğini tamamlar:

Enflasyon niçin meydana gelir? Fiyatların yalnızca toplumun satınalma gücü hizmet ve tüketim malları arzından daha yüksek olduğu zaman arttığını burada tekrar etmemiz pek yersiz olmaz sanırız. Satınalma gücü ekonomideki para miktarına ve bu paranın belli bir zaman süresince ne kadar sık harcandığına bağlıdır. Tüketim mallarının arzı ise yerli üretime ve dışarıdan alınan hizmet ve tüketim mallarının net miktarına bağlıdır... Fiyat düzeyi yalnızca para miktarında, paranın dolaşım hızında veya hizmet ve meta arzının hızında bir değişim olduğu zaman değişir. Mal arzı normal olarak fazla bir değişiklik göstermez... Dolaşımın hızı veya bir escudonun harcanış sayısı da normal koşullarda fazla değişmez... Böylece her zamanki sonuca kaçınılmaz olarak gene varmış oluruz, yani sadece para miktarı arttığı zaman enflasyon meydana gelir. Önemli olan tek değişken paradır... Dahası, Şili'deki ve genel

olarak dünyamızdaki bilinen bütün zamanlarda elde emilen ampirik veriler de [yani, Şikago Üniversitesi'nin bodrum katında ve kendisine bağlı çevrelerde hesaplanan veriler] para arzının artışı ile fiyatların artışı arasındaki bu ilintiyi doğrulamaktadır. Bütün bu söylenenlere karşın, sık sık farklı açıklamalar duymaktayız, özellikle de Şili örneğinde. Somut konuşulursa, enflasyonun değişim, yani döviz kurlarının artmasına, ücretlerin artmasına, kapitalistlerin olağanüstü kâr oranlarına, uluslararası fiyat artışlarına, hammadde fiyatlarının yükselişine vs. bağlı olduğu söylenmektedir. Bütün bu açıklamalar kısmîdir... (18 Mayıs 1974).

'Yapısal' olarak adlandırılan açıklama tarzına göre ise, enflasyonun nedeni para miktarıyla hiçbir ilgisi olmayan bazı gerçek olgulardır... Diğer yapısal türden açıklamalar, örneğin enflasyonu sosyal baskılara, yahut sınıf mücadelesine bağlayanlar, hiçbir değer taşımaz, çünkü bunlar malumu ilâm etmektedirler... Sık sık söylendiği gibi [diğer bütün yaklaşımlar sadece belirtilerle ilgilendiğine göre] enflasyonun azaltılmasının tek yolu para emisyonunun nedenleri üzerine gitmektir, emisyonun nedenleriyse, kamu sektöründeki bütçe açığıdır. Tek doğru yaklaşım budur ve monetarist diye adlandırılması doğruluğunu etkilemez, özellikle tutarlı başka hiçbir açıklama tarzı olmadığını gözönüne alırsak... (8 Haziran 1974).

Mali reform, işletmelerin ve kişilerin elindeki paranın bir kısmına el koymaktan ibarettir. Paranın ellerinden alınan bölümü, fiyatlara baskı yaparak yükselmelerine neden olan para fazlasını ortadan kaldırmak zorunluluğu olan bölümüdür. Fakat mali dengesizlikler yüzünden para emisyonu artmaya devam ederse, nakit fazlasını ortadan kaldırmakla sonuçta ne kazanılabilir? Bu nedenlerle, enflasyonun yavaşlatılması temelde mali bir bütçe sorunudur ve kamu harcamalarının kısıtlanmasını, kamu sektörü gelirlerinin yeniden düzenlenmesini içeren bir program gerektirir... Bu ne-

denle, enflasyonun maliyetini en aza indirgemek istiyorsak, yatırım kanunları, sermaye piyasası reformu ve işçi çalıştırmanın maliyetini azaltıcı önlemler gibi temel kararları geciktirmememiz lâzımdır... Kamu açıkları kapatılmalıdır ve diğer önlemlerin de ne kadar âcil olduğu açıktır. (8 Haziran 1974)

Kamu harcamaları kısılmalıdır ve bunun için gereken program şu önlemleri içermek zorundadır: a) kamu personelinin önemli ölçüde azaltılması b) kamu sektöründeki düşük maaşların yeniden düzenlenmesi, c) ülke için üretkenliği önemsizleşen kamu kuruluş ve faaliyetlerinin kapatılması, d) bu faaliyetlerin bir kısmının özel sektöre aktarılması. Bu arada hazine de durumunu iyileştirmek için çeşitli menkul, gayrimenkul mülkü, otomobilden tutun da üretici girişimlere kadar, satışa çıkarabilir... Devlet girişimlerinn çoğu özel sektöre devredilmelidir. (18 Mayıs 1974)

Bu nedenle, genellikle popüler bir önlem olmamakla birlikte, kamu sektöründe maaşlar... yalnızca istisnai durumlarda indirim yahut artırıma tâbi tutulmalıdır. Normal olarak popüler olan önlem, doğru olan önlem değildir her zaman... Kamu sektörü açısından, doğrudan denetimle fazla bir şey yapılamayacağı aşikârdır... Fiyatlar üzerinde bir miktar denetim olmalıdır, fakat bunu yapmanın doğru yolu fiyatları sabit kılmak değil, serbest ithalata izin vermektir. Bu fiyatlara kendiliğinden ve kişisel müdahale olmadan bir tavan getirecektir. (25 Mayıs 1974)

İmalatçılar Birliği'nin yeni başkanı Raul Sahli de, bu görüşleri paylaşmaktadır: «*Sosyal pazar ekonomisi bütün kapsamıyla uygulanmalıdır. Bu yüzden şikâyetçi olan sanayiciler varsa, 'cehenneme kadar yolları var,' derim. Böylelerini savunmuyorum. Bir sanayici olarak benim ayaklarım yere basıyor. Bu başkanlığı da onun için kabul ettim. Ama biliyorum, işimi bitirdiğim zaman Salvador Allende'den daha çok düşmanım olacak*» (Que Pasa röportajının sonu).

El Mercurio daha sonra dikkati 'özel sektör' ve 'emek pazarının mükemmelleştirilmesi' gibi konulara çekerek devam ediyor: «*Girişimci enflasyonla mücadeledeki ekonomik politikanın mantığını kavramakta ne kadar gecikirse, işsizlik eğilimi de o kadar artacaktır. Hiç değilse bu politikanın [Neo-Klâsik Şikago] kuramına göre, girişimciler ve işçiler istikrar programının mantığı içerisinde davrandıkları takdirde işsizlik sıfıra inebilir. Ancak, bunun olabilmesi için ekonomik yetkinin bu mantığı açıklaması ve kendisinin bu mantığın içinde davranması lâzımdır.*»

El Mercurio aynı sayfasında bu açıklamaya da katkıda bulunuyor: «*Ülkemizde geleneksel olarak gözlemlenen işsizliğin büyük kısmı emek pazarının bozukluklarından kaynaklanmaktadır.*» Milton Friedman da bu konuda bir kitap yazmıştı hatırlarsanız, meslektaşı Albert Rees de! «Emek pazarının düzenlenmesi âcil bir önlemdir... Bu bağlamda ele alınması gereken noktaları şöyle sıralayabiliriz: a) işgücü satınalma maliyeti kapitalinkine göre esaslı ölçüde azaltılmalıdır... sosyal güvenlik ve bazı durumlarda tekelci sendika uygulamaları yüzünden meydana gelen çok yüksek asgari ücretler... Bu gibi pahalı işgücü kaynakları ortadan kaldırılırsa, daha çok işgücü satın alma eğilimi kendiliğinden oluşacak ve istihdam artacaktır. Ancak, daha çok işçi çalıştırmak için başka tür sorunların çözümlenmesi gerekir. İşten çıkarma yasağı [yani işçi çıkarmaya karşı korumalar] çalışan işçiyi korumakta, fakat yeni işçilerin istihdamını engellemektedir. İstihdam artışının önündeki bu engeli kaldırıcı önlemler hemen alınmalıdır. Daha fazla işçi çalıştırmak özel girişimler için son yıllarda çok riskli hale gelmiştir. Yüksek maliyetlerin yanı sıra, işçi değiştirilememekte ve sürekli bir rahatsızlık ve sorun kaynağı olmaktadır. Bu son etken, şimdi ortadan kalkmıştır (askerî hükümet sağolsun) fakat yüksek maliyet ve hareketsizlik değişmemiştir. Bu engellerin kaldırılması istihdam artışına yolaçacaktır.» (1 Haziran 1974) «Asgari ücret denge düzeyinin üzerinde belirlendiği zaman, işçi talebi dengenin altında kaldığı için etkili is-

tihdam da düşük olmaktadır. Başka bir deyişle, asgari ücret çalışanları korumakta, fakat asıl korunmaya muhtaç olanları, yani işsizleri, çok güç durumda bırakmaktadır.» (25 Mayıs 1974) Sözümona 'keyfî' olan işten çıkarmalara verilen önemin hiçbir gerekçesi yoktur... Girişimci işçinin emeğini yalnızca teslim ettiği ürünün değeri, emeğinin değerinden yüksekse satın alır. Benzer şekilde, tersi olmaya başladığı zaman girişimci işçiden kurtulmak zorundadır... Satışlardaki düşme, teknolojik değişim, üretimin durması, işe bağlı olmamak yahut işte sorumsuzluk genellikle işten çıkarma için mantıksal nedenler sayılır. Hepsi de bir anlamda işçinin düşük üretim değeri getirdiğinin göstergeleridir... Tipik olmayan bazı girişimcilerin önemsiz nedenlerle işçi çıkardıkları doğrudur... Bu tür bir haksızlık yapan girişimcinin rekabet edemeyecek düzeyde yüksek işletme maliyeti olacağı için... zaman kendi kendini cezalandırmış olur.»

Tabii bu cezanın söylendiği gibi 'kendiliğinden' olması için pazarın gerçekten rekabetçi olması gerekir. Acaba sendikalar olsa ne olurdu, yahut da tekeller, zira Raul Sahli'nin dediği gibi 'rekabeti' yalnızca tekeller olursa yapabiliriz.»

Ercilla : *Sizce girişimciler birleşerek örgütler halinde fikirlerini söylerken işçilerin aynı şeyi yapmadığı bir ortamda [sermaye ile emek arasında] bir diyalog mümkün müdür?*

Sahli : *İşçilerin artık geniş bir örgüte sahip olmamalarının [Cuntanın Genel Sendikalar örgütü CUT'u yok etmesinden sonra] nedeni, bilindiği gibi, sendika kesimini etkileyen aşırı politik kamplaşmadır. Bu politikleşmeden arınma işlemi tamamlandığında, tüm demagojilerden uzak bir işveren-sendika ilişkisi kurulacaktır.*

Ercilla *Yani sizce, işveren örgütleri siyasi partiler yoluyla görüşlerini ifade edemedikleri halde [bunların varlığı veya işlevi de yasaklanmıştır] gene de bütün politik etkilerden uzak mıdırlar?*

Sahli *Evet, çünkü SFF girişimcileri değil, girişimleri temsil etmektedir. Ve ben işçi-çıkarmama yasasına karşı tavrımı bu kavramla destekliyorum.*

Bütün bu açıklamaların amacı nedir? Siz, Arnold Harberger, biraz şansla Şili'de iç üretimin bu yıl %4 ilâ % 5 oranında ve velki gelecek yıl da % 10 artacağını söylüyorsunuz. Bundan sonra 'yeterince açık görüşünüz' «gelecekten» sürekli artan bir büyüme olasılığı haber veriyor. Gel gör ki *El Mercurio*'nun 8 Mayıs sayısında, yani 'keyfî olmayan' işsizliğin açıklanmasından bir gün sonra pazar eğilimlerine göre 'kaynak dağılımı' ve sonucunda gelecek 'kendine yeterli ekonomik büyüme' çorbasında tuzu olsun istemiş:

«Göreli fiyatlardaki değişme ve tarife politikaları bazı sanayilerde olumlu sonuç verirken, bazı sanayi dallarında olumsuz sonuçlanmaktadır... Daha az teşvik görmesi gerekenler arasında çok yüksek maliyetli ithalikâmesi sanayileri ve genel olarak fazlaca korunmuş sanayi kolları sayılabilir; bu sonuncuların hepsi yatırımlarını vakit kaybetmeden yeni alanlara kaydırarak bugün kullandıkları sermaye ve emek kaynaklarından maksimum verimi sağlamak yoluna gitmelidirler. Çoğu kez, enflasyonla mücadeleden kaynaklanan işsizliğin sürekli olduğu düşünülür. Kanıtlar bunun böyle olmadığını her yerde göstermektedir ve gerek ekonomik faaliyet, gerek istihdam çabuk toparlanabilen bünyelerdir. [Pek tabii Latin Amerika'nın ve azgelişmiş dünyanın başka her yerinde enflasyonla mücadele politikası yıllardan beri modadır, ama tabii bu sizin modeliniz olmadığı için buralarda yapısal işsizlik düzeyi sürekli artmaktadır...] Bazı alanlarda özel sektörün toparlanması gözle görünür hale gelmiştir, örneğin tarım, madencilik, inşaat ve genel olarak ihracat sektörü gibi. Bu sektörlerin toparlanması yeni iş alanları demektir ve bunalımda olan, iç pazar talebinin azalışından etkilenen sa-

nayi hizmet dallarındaki iş hacmi azalması bu yolla engelenmektedir. (1 Haziran 1974)

Önemli olan yeni faaliyetlerin hızla yaratılarak, tasfiye edilenlerin yerine geçmesini sağlayacak koşulları oluşturmaktır. Bu doğrultuda en önemli etken üretimi teşvik edici fiyat sistemlerine ayarlamaktır... Yerli bankacılık ve krediler bu modelde kısıtlandığı için [bizim küçük tekstil üreticisinin de keşfettiği gibi] dış finans kaynaklarına açılmak kaçınılmazdır, çünkü böylece iç kaynak azlığının maliyeti en aza indirgenebilir. Bu bakımdan yabancı sermayenin durumunu kesin olarak açığa çıkarmak için acilen yatırım yasaları ve dış borç politikasının düzenlenmesi gerekir. Dış yardım anahtar unsurdur... (18 Mayıs 1974)

Cuntanın Şili'yi sanayileşme yolundan alıkoyarak madenci/tarımcı bir ülke haline getirmeyi amaçlayan ve görüldüğü gibi ciddi siyasi sorunlar yaratan politikasını makaleler ve diğer yazılarla destekleyen *El Mercurio* 1975 Şubat'ında bir açıklama kampanyası daha başlattı:

«Ekonomik normalleşme ve daha fazla istikrar sağlamayı amaçlayan bugünkü politika için halkın özveri göstermesi gereklidir ve bu nedenle çeşitli eleştirilere hedef olmaktadır. Tarımsal gelişmeyi [ihracat için] teşvik etmeyi amaçlayan fiyat yapısındaki değişim, bazı (sanayi) sektörlerin aşırı korunmasını önleyici tarife indirimleri ve ödemeler dengesini kurarak ihracatı teşvik etmek için ayarlanan döviz kurları bir çok direniş ve eleştiriyle karşılaşmaktadır... Bugünkü hükümetin ekonomik politikası üretimimizi ülkenin rekabet açısından nispeten avantajlı olduğu alanlarda uzmanlaştırma zorunluluğunu gündeme getirmiştir... Bu alanlardaki maliyetlerimiz dünya pazarlarında rekabet etmemize izin verecek düzeydedir... Esas mesele verimsiz (sınaî) üretim alanlarını yavaş yavaş ortadan kaldırmaktır. Bu alanların kuruluş amacı iç pazara dönük bir gelişme modeliydi ve ülke için yararlı olmayan faaliyet-

lerin haksızca korunmasına dayalıydı. Yeni politikayı kavramak özellikle olumsuz etkilenen sektörler için tabii pek kolay değildir. Bu nedenle hiçbir açıklama çabası yersiz sayılamaz... Ekonomi Bölümü bir rehber yayınlamıştır. Aşağıda bu rehbere dayanarak bazı fikirleri savunmaya çalışacağız. Temel konu uluslararası ticaret ve nisbî avantajlar çevresinde...

Sizin, *El Mercurio* ile *El Mercurio*'nun eski müdürü bakanımızın ve eksik olmasın İmalatçılar Birliği'nin (sözcük anlamıyla Sınaî Kalkınma Derneği) bu 'açıklamaları'nızdan aldığımız ders doğrusu daha açık olamazdı. Güdülen amaç hakkında en ufak bir şüphe gölgesi kaldıysa bile Bakan Fernando Leniz ile danışmanı Ekonomik Koordinasyon Bakanı Raul Saenz'in (hani şu eski devlet başkanı Frei adına 'Şilişinâslık' edip bakır madenlerini yabancılara veren; Orlando Saenz ile karıştırmayalım) 4 Şubat 1974 toplantısında Amerikalı işadamlarına sundukları ve çok cazip fırsatlarla dolu olan sektör listesini görünce bütün kuşkularımız dağılacaktır. Bu toplantının yapıldığı meşum Amerika'lar Konseyi sayın Rockefeller'in başkanlığında Kuzey Amerika'nın Latin Amerika'da çıkarları olan başlıca tekellerini bünyesinde toplamıştır. İşte listemiz: 'Madencilik, petrol, doğal gaz, kimya sanayii, demir ve çelik, kömür ve türevi olan yan ürünler, tarım, tarım ürünlerinin dış pazarlaması, ormanlaştırma ve selüloz sanayii, turizm vs.' Özetle, Şili'nin tekrar 'nisbî avantaj' haline gelmesini sağlayan hammaddeler, o hammaddeler ki, 1873 ve 1929'da olduğu gibi ülke ne zaman sermaye birikiminde tıkanmayla karşılaşsa hemen emperyalizmin gözbebeği oluverirler. Bay Kissinger bile, daha kısa süre öncesine kadar Latin Amerika denizin dibini boylasa kendi gücünün dengesini bozmayacağı için umurunda bile değilken, şimdi birden Tlalteloco'ya koşturup uyanan alâkasını göstermek ve kuşkusuz üçüncü bir *noche triste* (hüzünlü gece) başlatmak için acele etmektedir.

Arnold Harberger, siz ve İmalatçılar Birliği başkanı

Raul Sahli, sorunun tamamıyla bir 'tutum' ve 'zihniyet' sorunu olduğunu söylemektesiniz. Böyle olunca da tabii bu kadar büyük değişiklikleri bu kadar kısa zamanda ve bu kadar ufak maliyetle gerçekleştirmiş olmak sizleri şaşırtmamalıydı. Cunta ve *El Mercurio* tarafından temsil edilen 'halk' 'gereken tutumu takındıklarını' fazlaca kanıtlamışlardır. Ama halkın geri kalan kısmı, işçiler, köylüler, orta sınıf memurlar, küçük işadamları, bazı sanayiciler ve onların aileleri, çocuklarına yüklenen maliyetlere ve onların aileleri, çocuklarına yüklenen maliyetlere ve onların tutumlarına gelince, iş biraz değişiyor. Bu insanlar, bay Sahli'nin tüketicileri gibi, gereken tutumu kendiliklerinden takınmayı pek beceremiyorlarsa, askeri hükümet onlar adına tutum değiştirerek zorunlu olan tavrı sağlamak için neler yapmıştır ve bu insanlara nelere malolmuştur?

Bu ufak mâliyetlerden bir kısmı, nüfusun açlığı ve kırılması bir ana, çok iyi bilinmektedir ve dünya basınında da yansımıştır uzun bir geleneğe ve mücadele gücüne sahip olan sendikalar yasaklanmıştır; yerlerine yeni sarı sendikalar 'kurulmuştur'; ama delegeleri, Askeri Cunta tarafından Birleşmiş Milletler Uluslararası Çalışma Örgütünün Cenevre'deki merkezine gönderildikleri zaman, oradaki toplantıya katılma yetkileri bütün dünya sendikalarının — AFL - CIO da dahil — *oy birliğiyle* reddedilmiştir. Bu arada Şili'de bütün grevler 1973 Eylülünden itibaren yasaklanmıştır; limanlarda, inşaat ve fabrikalarda korsan grev örgütleyen liderler vurulmuştur; çalışma haftası yüzde on uzatılmıştır fakat fazla mesai için ek ödeme yapılmamış, tersine normal çalışma haftası sonunda eve götürülen para azalmıştır. Eh dengenin yeniden kurulması için herkesin biraz fedakârlık yapması gerek ne de olsa.

Basın özgürlüğü (Allende zamanında başka hiç bir yerde görülmemiş boyutlara ulaşmışken) tamamıyla yok edilmiştir. Birçok büyük gazete ve radyo istasyonu Hıristiyan Demokrat olanlar da dahil emir üzerine kapatılmış-

tır. Toplam gazete tirajı %60 azalmıştır. Tevekkeli değil, basım ve yayıncılık %40 düşmüş. Üniversitelerin hepsi asker başkanlarca yeniden örgütlenmiştir. Eski doktora öğrenciniz, birkaç meslektaşı ve akademik olmayan personel dışında bütün öğretim üyesi arkadaşları, Şili Üniversitesi Sosyo Ekonomik Çalışmalar Araştırma Merkezinde görevli, Şili'li kütüphaneci eşiyle birlikte görevlerinden alınmışlardır; gerekçe : 'Aşağıda adı yazılı akademisyenlerin bu savcının elindeki kartların da gösterdiği gibi, ahlâki görevlerini hiçe saydıkları, Üniversite dışındaki davranışların ders programları uyarınca sınıfta uymaları gereken kurallarla çeliştiği kamuoyunca bilinmektedir'.

Arnold Herberger, Şili'deki Cuntanın 20 yıl önce araştırma yeteneğim ve davranışlarım hakkındaki yargılarınızı bugün doğrulaması eminim sizi memnun edecektir. Diğer öğrencilere örnek olması için, Ekonomi Fakültesi girişinde altı öğrenci herkesin gözü önünde vurularak öldürülmüştür. Diğerleri, aralarında misafir ekonomi öğrencisi ve Amerikan vatandaşı Frank Terucchi de olmak üzere, işkence görerek kurşuna dizilmişlerdir.

Birçok üniversite fakültesi büsbütün kapatılmıştır. Sosyal Bilimlerde ve sol eğilimli öğrencilerin çoğunlukta olduğundan şüphelenilen bazı fakültelerde kayıtlar iptâl edilmiştir. Tutuklu oldukları için kayıtlara gelememeleri yüzünden tekrar tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya olan öğrenciler ve ortalıkta görünmeye cesaret edebilenler askerî teftişten geçebildikten sonra tekrar kayıt olmuşlardır. Ders programları da aynı şekilde dengelenmiştir : öğrenci dersini öğrenmelidir başka saçmalıklarla uğraşamaz.

Marksist olsun olmasın, ortanın solundaki bütün siyasi partiler yasaklanmıştır; kalanlar da zaten tamamıyla devre dışı bırakılmışlardır. Seçmen kütükleri 'sahte' oldukları gerekçesiyle yakılmıştır ve zamanı gelince askeri cunta yenilerini çıkaracaktır, tabii yalnız Cuntanın kayıtlara almak istediğini, kayıt olmaya hazır ve nazır vatandaşlarla.

Yarısının Allende'ye oy verdiği ve kalanların da ekonomik açıdan enflasyon, işsizlik, iflâs vs. altında artan ölçüde ezildiği, Cuntanın yöntemleriyle siyasi açıdan gittikçe daha çok yabancılaşan Şili halkının 'zihniyeti' ve 'tutumu' göz önüne alındığında bu 'dengeleme', 'normalleşme' ve 'politikleşmeden kurtarma' önlemlerinden hiç birinin, ortak paydaları olan çifte unsurlar —yani askeri güç ve politik terör— olmadan zorlanamayacakları kesindir. Birleşmiş Milletler Mülteci Bürosu Yüksek Hakemi Kızıl Haç, Uluslararası Af Örgütü, Katolik Kilisesi, İsveç elçisi gibi diplomatlar, Russel mahkemesi ve diğerleri, bağımsız hukukçuların uluslararası misyonları, hatta yakın zamanda Amerikan Eyaletler Organizasyonu ve tabii basın, *Newsweek, Washington Post* gibi yayın organları Cunta ve sözcülerinin şimdilerde 'uluslararası komünizmin' birer parçası olduklarını iddia ettiği bütün bu kuruluşlar ve kişiler, sayısız defa ülkedeki yüz binlerce tutuklamalara tanıklık etmişlerdir; kuzeydeki zehirli tuz çölünde ve güneyde Antarktika bölgelerindeki tutuklu kamplarında 'yaşam' koşullarını açığa çıkartmışlardır. Yarısı ergin yaşta ve onun da yarısı erkek olan on milyonluk nüfustan en az 20.000 kişi katledilmiştir (darbeden az sonra Ford Vakfının verdiği rakkam 100.000'di, birkaç önce Şili'den ayrılan İsveç Elçisi Edelstam'a göre 15.000 kişidir) asılan cesetler, nehirlere bırakılan cesetler, kalabalık yerlerdeki halkı sindirmek için ortalık yerde sergilenen cesetler; sistematik işkence : neden sistematik derseniz, kullanılan modern araçlar, teknikler, eğiticiler hatta Brezilya'dan ve Vietnam deneyimli Amerika'dan getirtilen özel sorgucular derim. 'Yasa dışı' ilân edilen sendikalar, siyasi partiler vs. gibi kuruluşların en tecrübeli kadrolarının seçilmesi, izlenmesi, ölünceye yahut akıllarını yitirinceye kadar sorgulanmaları derim; bedensel işkencenin yanında moral ve ruhsal işkence, her bakımdan masum eşlerin, anaların, çocukların ve bebeklerin aynı anda aşağılanarak sorguya çekilen kişinin gözleri önünde işkence görmeleri derim; sistematik çünkü Tejas Verdes'de Parlamento binasında

(talihin ne anlamlı bir cilvesi) kurulan işkence kampları, işkence odaları derim. Bunlar yalnız siyasi kadroların sorguya çekilmesi için yapılmadı; bunlar en ufak bir bahaneyle ya da sebepsiz yere özgürlüklerinden edilen yüz binlerce insanın 'işlenmesi' için kullanıldı. İyice hırpalandıktan sonra bitkin, yaralı, sakat veya bilinçsiz durumda ve istisnasız sindirilmiş olarak yol kenarlarına, demiryolu istasyonlarına bırakıldılar bu insanlar, yahut da götürülüp ailelerine, komşularına, iş arkadaşlarına başlarından geçenleri anlatmamak tehditiyle kendi mahallelerine teslim edildiler. Askeri yönetimin ilk döneminde azalacak yerde, bu terör süreci hızlanmıştır (bu hafta basın, örneğin 1.8.1974 tarihli *Le Monde* gazetesi, birkaç gün içinde yarısı 'sarhoşluk' nedeniyle, 10.000'den fazla kişinin göz altına alındığını bildirmiştir.) Şu anda da, 1975 yılında, 500'den fazla göz altına alınma vakası meydana gelen günler vardır; artık içeri alınanlar arasında genç ve yaşlı, yakın ve uzak akrabalar bulunmaktadır; direnişi kırmak için Cunta bu insanları rehin tutmaktadır.

Sayın Arnold Harberger, bunlar dengeleme ve normalleştirme programının getirdiği maliyetin göreli olarak ufak bazı ölçüleri. Bunların ardındaki amacı ve kaynağı kimse sizin kadar iyi bilemez. Sizin, Latin Amerika Araştırmaları Merkezinizin ve Şikago Üniversitesi Ekonomi Bölümünüzün Şili Katolik Üniversitesinin Ekonomi Bölümünü örgütlemek için harcadığınız yirmi yıl boşa gitmemiştir. Araç-gereç takımınızın kullanılmasında eğittiğiniz kaç kuşak öğrenci ve profesörün sizin ve hesabına çalıştıklarınızın özlediği 'normalleşme' doğrultusunda beyinlerini yıkadınız. Sonunda, Şili'deki faaliyetleri artık kamuoyunda bilinen Pentagon tarafından eğitilen ve CIA'nın danışmanlığını yaptığı askerlerin süngüleri üzerinde taşınarak, Eylül 1973'de gönderilen A.B.D. Hava Kuvvetlerine bağlı uçuş akrobatları takımının ardından (Ulusal ve Silahlı Kuvvetler Bayramlarını kutlamak için mi geldikleri — ki bu bayramlar 18 ve 19 Eylül günleri sonuç olarak kutlanmadı — yoksa Başkanlık Sarayı *La Moneda*'-

yı on ikiden vurmak için mi geldiler hâlâ bilinmiyor, ama Le Moneda'nın 11 Eylül günü başarıyla on ikiden vurulduğu kesin) ve Şili halkının akıttığı kan nehrinde yol alarak eğittiğiniz müridleriniz hükümete kadar seyir ederek bakanlıkları, merkez bankasını ve diğer dairelerin anahtar makamlarını ele geçirerek, ekonominin 'dengelenmesi' için özen gösteren Cuntanın teknik uzmanları olarak yerleşmişlerdir, takma adları da 'Şikago'lu Delikanlılar'dır. Onlarla iftihar etmek için birçok nedeniniz var, Al Capone'nin 'çete'sinden gurur duyduğu gibi, sonradan ünlü 'Berkeley Mafia'sını kuran meslektaşlarınızla da gurur duymalısınız. O mafia da A.B.D. destekli Suharto askeri rejiminin adaları Endonezyalıların kanıyla yıkadıktan sonra — kan bağışının yarım ilâ bir milyon kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir — Endonezya ekonomisinin hükümet dizginlerini ele geçirmişlerdi, hatırlarsınız.

Arnold Harberger, ortak programınızın başarısız olmadığında, fakat aşırı iddialı görünmeden de henüz tam bir başarı sayılamayacağında Ekonomi Bakanı Leniz'le hemfikirsiniz. Ne de olsa, 'Şili' sanayicilerinin başkanı 50 yıldır kaşındıklarını açıklamıştır. Siz de 20 yıldır gerekeni hazırlıyordunuz. İcraatçılarınız ve cellâtlarınız, Leniz ve Şikago'lu Delikanlılar takımı, Pinochet ve katil birlikleri yalnızca on aydır programınızı uygulamaktadırlar. Daha fazla kan akıtmak için biraz daha zamana ihtiyaçları var. Zaten Endonezya modelinde de — daha 1971'de duvarlara kırmızı mürekkeple 'Cakarta' yazıları yazılarak bütün Şili'de duyurulmuştur — Brezilya modelinde de (bugün bazı petrol şeyhlikleri dışında dünyanın en eşitsiz gelir dağılımına sahip ülke) ana vatanlarında bu programı uygulamak için epey zamana gerek duyulmuştur ve zaten Leniz'le sizin müridleriniz bu örneklere ilk işâret edenlerdi.

Üstelik her biri yüzer milyon nüfuslu yani büyüklük ve kaynaklar bir yana yalnız nüfusca Şili'nin on katı olan bu ülkelerdeki politik ekonomi denge modellerini ne kadar câzip bulsanız da, Şili için öne sürdüğünüz Swift-vâri

mütevazi öneri biraz farklı olmak zorundadır, hele hele Latin Amerika'da ve genellikle dünyada diğer küçük az gelişmiş ülkeler için de bir model olması isteniyorsa. 'Emek pazarının mükemmelleştirilmesi' için etkili bir örgütlenme tabii ki daha çok zaman alacaktır, zira yöntemler sendika basmak, işsizliği arttırmak, daha fazla ücret kısmak ve çalışma haftasını uzatarak işçilerin her zaman yaşadıkları basit sömürüyle yetinmeyip, iş gücünün yeniden üretilmesine dahi izin vermeyen bir aşırı-sömürüyü kurmaktır; bu iş gücünün bir kısmı zaten sizin mütevazi önerinizde 'atılabilir' durumdadır. Çok zaman gerektiren bir iş de, gelir dağılımını yoğunlaştırarak bazı temel tüketim maddeleriyle türevleri ve hizmetler için bir iç pazar oluşturmaktır — bunlardan bazıları Brezilya'da üretilmesine karşın, Şili'de henüz olanaksızdır. Sermayeyi yeterince merkezileştirip yoğunlaştırarak 'verimsiz işletmeleri cehenneme' yollamak ve kalanları tekeller halinde birleştirerek dünya pazarında rekabet edecek şekilde güçlendirmek; SOFOFA başkanının da söylediği budur. Eğer bu mümkün olmazsa, dünya tekelleriyle bütünleşerek birikimi sürdürmek; Şili'nin ekonomik yapısını değiştirmek, sermayeyle emeği yeni alanlara yönlendirip ürünlerini de tekrar kanalize ederek, üretimi dünya emperyalist 'pazar'ının gereklerine uyarlamak; yabancıların sahip olduğu ama vermediği sermayeyle ihraç için hammadde üretmek, çünkü bunalımlarla dolu dar zamanında emperyalist kapitalizm için Şili birden 'nısbî bir avantaj' kazanmıştır : bizim bodrum katındaki araç gereç takımını kullanarak 'enflasyona karşı' 'serbest pazarlı' parasal ve mâli politikayla gerekli 'fiyat ikilemini' yaratmak, böylece sanayici ve tarımcı üretmek isteyecek, tüketici ise tüketmekten kaçınacaktır, yani hepsi de zihniyetleri yahut tutumları ne olursa olsun sizin mütevazi önerinize uymuş olacaklardır. Dahası, uygulama 'kuramda mümkün olana' ters düşmekte direnirse, geri kalmış zihniyet ve tutumlarını Şikago Üniversitesinde aydınlatamamış olan cahil Şili'liler yüzlerle yüz binlerle vurulmalı, işkence görmeli, aç bırakıl-

malı, hastalığa terk edilmeli, sürülmeli, duygusal olarak yakılmalı ki Şili ekonomisinin temelde dengelenmesi sağlanabilsin. Kamu sektörü çürümeye bırakılsın, ama devlet yeniden inşa edilerek zorbaca etkili bir otorite kullanıp özel — ve yabancı — sektörün beslenip palazlanmasını kollayabilsin.

Arnold Harberger, Milton Friedman ve Şürekası, genel yarar adına öne sürdüğünüz mütevazi kısmî denge önerisi iç çelişkilerden büsbütün yoksun değildir. Dahası, bu dengeleme programının tek yaratıcısı da sizler değilsiniz. Siz ve Şikago Üniversitesi Ekonomi Bölümündeki meslektaşlarınızla müridleriniz bu programın hazırlanmasına ve yürütücülerinin teknik eğitimine yirmi yılınızı adamış olabilirsiniz. Ama kapitalizm 1930'dakine benzer büyük bir ekonomik ve politik krize daha yaklaşmasaydı siz dengeleme programınızı ve dengeleme uzmanlarınızı Şili'de iş başına getirmek için gereken politik desteği ve askeri gücü seferber edemeyecektiniz. Ve siz Milton Friedman aynı programın size ait olan kısmını, Brezilya usulü endekslerle tam teçhizat, maaşlı icraatçı ve cellât olarak sadakâtle hizmet ettiğimiz anavatan Amerikan burjuvazisinin emrine sunmak için hâlâ beklemektesiniz.

El Marcurio'nun 18 Aralık 1974 sayısında ilgiyle okuduğuna göre siz sayın Harberger, model düş ülkenize ikinci bir ziyarette bulunmuşsunuz ve gazete devam ediyor: «...beş aydan sonra, Şili'nin bugünkü durumuna koyduğu teşhisin ilk ziyâreti sırasındaki durumdan tamamen farklı olduğunu üzüntüyle görmüştür... Şili'nin hiper enflasyon koşullarından kısa zamanda ve şiddete başvurmaksızın başarıyla sıyrılan ilk ülke olduğunu söylemiştir... [Ne var ki] dış koşullar daha önce tahmin edilen %5 büyüme hızının sürmesini zorlaştıracaktır... Profesörün düşüncesine göre, zorlukların sosyal pazar ilkelerinin uygulanmasından, ya da ekonomiyi yönetenlerin hareketlerinden kaynaklanmadığını anlamak çok önemlidir... Sebep dış krizdir...» Belki de sizin araç gereç takımınızla bu dünya krizini altı ay önce tahmin etmek olanaksızdı. Yoksa, sayın

Friedman, Harberger ve Şürekâsı, sosyal pazarla kriz halletme ilkelerinin dünyanın başka yerlerinde de rahatça uygulanacağı tahmininizde mi yanıldınız?

Eski doktora öğrencinize gelince, yirmi yıl önce ne kadar haklıydınız sayın Harberger, Friedman ve Şürekâsı; gözlemlediğiniz ve öngördüğünüz gibi ben sizin normallik ölçülerinize gerçekten uymuyorum; sizin Cuntayla paylaştığınız tutum, zihniyet ve ahlâk anlayışı bende yok; ne sizin kitle katliamı ve soykırımı dengeleme koşullarınızı ölçebiliyorum, ne de kanlı cellâtlarınızın ölçülerine uyabiliyorum. *Venceremos!*

İmza : André Gunder Frank
Şikago Üniversitesi Ekonomi Doktoru
1957

Not : *Cuntanın ve sözcülerinin modelinizin ve Şili deneyiminin bütün dünya için önemli olduğu konusunda gösterdikleri inancı ciddiye almakta yarar vardır. Bu kanılarında nve buna ilişkin nasihatlerinden yaptığımız şu alıntıda sanırız yalnızca kendi adlarına da konuşmamaktadırlar :*

Cunta üyesi Hava Kuvvetleri Generali Gustavo Leigh de şu gözlemde bulunuyor :

«Fransa ile Marksizm arasında iki-üç oy kalmıştır, yani mahvın eşiğine gelmiştir; İtalya her kafadan bir sesin çıktığı bir karmaşa içindedir; İngiltere ise kimsenin anlamadığı bir sosyalizme bulaşmıştır. Dünya sarsıntı içindedir. Günümüzde aşırı düzeyde ekonomik kriz ve politik kamplaşma vardır. Buna karşın, dünyanın bu uzak köşesinde bizler belki de Yüce Yaratan'ın bağışlamış olduğu son bir fırsat ele geçirdik... Bunun ülkemiz için son fırsat olabileceğine yürekten inanıyoruz. Bugünkü idare Marksist bir yönetim olasılığını yok edecek araçlara sahip belki de son hükümettir. Açık yüreklilikle itiraf edelim baylar, Şili'de Silahlı Kuvvetlerden başka dayanak kalmamıştır. Bunu söylemek bana acı veriyor, çünkü bunu

söylemek zorunda kalmayı istemezdim. Fakat haksızsanız söyleyin. Silahlı Kuvvetlerden başka ne kalmıştır Şili'de? Bu son kart, bu son çare 11 Eylülde oynanmıştır. Şimdilik biz kazandık, ancak... *El Mercurio* 19 Ekim 1974

Faşist Patria y Libertad örgütüne bağlı ve yeni Anayasayı hazırlayan komisyonun üyesi Jaime Guzman 'yeni devletin temel özelliklerini' şöyle açıklıyor :

«Eğer 1985 yılında günümüz uygarlığı bir savaşla yok olmamışsa, ki bunun birçoklarının sandığından daha yakın bir tehlike olduğuna inanıyorum, batı demokrasisinin dayalı olduğu özgürlükçü yaşam tarzı yalnızca bizi mahvın eşiğine getiren yanlış dogmalardan kurtulabilmişse ayakta kalabilir. Bu dogmalardan en önemlileri bence şunlardır : a) 'mutlak bir düşünce ve ifade özgürlüğü' mitosu... b) emek ilişkilerini yönlendiren zamanı geçmiş formüller. Toplu sözleşme ve grev hakkı zamanın akışına göre yeniden tanımlanması gereken uygulamalardır... 1975 yılında, hele hele 1985'de sınırsız grev hakkının kabul edilebilir olabileceğini benim havsalam almıyor... c) Komünizmin uluslararası örgütlerden faydalanması... d) demokrasinin sivil yaşamda Demokratların Marksist-leninistlerle birlikte yaşaması gerektiği inancı, bu inanç yanlıştır, çünkü demokrasi kendini korumak zorundadır... (*Que Pasa,* no. 193, 2 Ocak 1975, s. 43)

«Üniversitenin Uluslararası Çalışmalar Enstitü Müdürü Fransisco Orrego için, geleceğimiz Üçüncü Dünyadadır.

«Şili (demektedir Orrego) gelişmiş dünya ile gelişen dünya arasında bir köprü olabilir, çükü iki dünyanın arasındadır... Şili bunun için hazırlanmış ve tanımlanmış bir programa sahip olsa, birçok askeri hükümetin bulunduğu Üçüncü Dünya'da liderliği alabilir. General Pinochet'nin Üçüncü Dünya'nın lideri olduğu günleri görmek istiyorum. Ve Üçüncü Dünya, Şili deneyimini anlayacak, bu deneyimden gereken dersi çıkartacaktır.» (*Que Pasa,* no. 196, 23 Ocak 1975, s. 13)

Amin!

André Gunder Frank, 24 Şubat 1975

belge yayınları

friedman modeli kıskacında şili

(1973-1981)

EK; FRIEDMAN VE HARBERGER'E AÇIK MEKTUP
Andre Gunder Frank

Şili ekonomi deneyi, motetarist, neo-liberal istikrar reçetelerinin katı biçimde uygulandığı ilk ülke oldu. Burada adeta bir laboratuvar deneyi yapıldı. Şilili üç iktisatçı tarafından hazırlanan bu çalışmada, Şili'de on yılını tamamlamak üzere olan uygulamanın sosyo-ekonomik yapıda yolaçtığı değişimler yeni yapılanmanın özellikleri ve Pinochet yönetiminin sosyo-ekonomik dayanakları irdeleniyor. Kitaba eklediğimiz Andre Gunder Frank'ın Açık Mektubu isetartışmaya başka bir boyut kazandırıyor.

kapak deseni: holger matties